

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin
Historické vědy – Historie / Obecné dějiny

Jiří Borovský

**K analýze vojenského významu olomoucké
pevnosti v období válek o rakouské dědictví
a sedmileté války**

**Military Importance Analysis of the Olomouc
fortress in the War of the Austrian Succession
and the Seven Years' War**

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. března 2015

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Františku Stellnerovi, Ph.D., za to, že mě dokázal nadchnout pro toto téma a především pak za jeho podporu a odborné vedení mé disertační práce. Dále děkuji pracovníkům Státního okresního archivu Olomouc za jejich ochotu a vstřícnost. Velký dík patří i všem ostatním, kteří mě podporovali, či jinak přispěli k dokončení práce.

Abstrakt

Disertační práce přibližuje roli pevnostního města Olomouc ve válkách o rakouské dědictví (1740–1748) a sedmileté války (1756–1763). V letech 1741–1742 se téměř celá Morava stala hlavním operačním prostorem vojsk pruského krále Fridricha II. Prusové obsadili rovněž město Olomouc, které plnilo funkci jejich nejdůležitější vojenské a logistické základny na obsazeném území. Po ukončení válek o rakouské dědictví došlo k zásadní přestavbě olomoucké pevnosti. Olomouc se během desetiletí neobyčejného stavebního úsilí stala nejmodernější bastionovou fortifikací na území podunajské monarchie. V roce 1758, krátce po dokončení přestavby, vstoupili Prusové na Moravu opět s cílem město obsadit.

Základem práce je analýza obou tažení pruských vojsk na Moravu. Zabývá se především podmínkami, za jakých rakouská i pruská strana vstupovaly do války, srovnáním obou vojsk, dále průběhem vojenských kampaní a konečně jejich výsledky. Autor se zaměřuje na srovnání úlohy pevnosti v obou konfliktech a rozdíl mezi taženími. V práci jsou rovněž popsány strategie a taktiky bojujících armád a v širší odpovídající potřebám práce také historie olomoucké fortifikace a její přestavby. Pozornost je věnována také moravskému venkovskému i městskému obyvatelstvu, komunikaci mezi olomouckou městskou správou a vojenským velením a roli obyvatel Olomouce při její obraně.

Abstract

The thesis focuses on a role played by the city of Olomouc during the War of Austrian Succession (1740–1748) and the Seven Years' War. Between 1741–1742, almost all Moravian territory became an operational space for armies of the Prussian king Friedrich II. The Prussians took the city of Olomouc, too, and made it their most important military and logistic base within the occupied territories. As soon as the War of Austrian Succession was over, the fortress of Olomouc was rebuilt fundamentally: It took a mere decade of an immense building activity and Olomouc became the most modern bastion fortification in the whole Danubian Monarchy. Shortly after the works had been finished in 1758, the Prussians invaded Moravia again in order to seize the city again.

The author analyses both Prussian campaigns to Moravia. The thesis mainly deals with the conditions that involved both Austrian and Prussian parties at the beginning of the war. It draws comparison between both armies involved, and between the actual results of the wars, too. In particular, the author focuses on the comparison of the role of the fortress during the two conflicts as well as on the differences between the campaigns. Moreover, both strategy and tactics of the fighting armies are described, too, which is accompanied by appropriately presented description of the Olomouc fortification development's. Last but not least, the work deals with inhabitants of Moravia, both peasants and burghers, and to the ways and means of communication between the local government of Olomouc and military headquarters, and finally to the involvement of its inhabitants in the defence of their city.

OBSAH

ÚVOD	11
1. RAKOUSKÁ A PRUSKÁ ARMÁDA V POLOVINĚ 18. STOLETÍ.....	25
1.1 Hlavní rivalové.....	25
1.2 Strategie bojujících armád	26
1.3 Taktika v bitvě	29
1.4 Složení a velikost armád	31
1.5 Důstojnický sbor rakouského a pruského vojska	36
1.6 Pruská armáda	39
1.7 Rakouská armáda	45
2 OLOMOUCKÁ PEVNOST	49
2.1 Strategický význam pevností	49
2.2 Olomoucká pevnost do válek o rakouské dědictví	50
2.3 Tereziánská pevnost.....	55
3 OLOMOUC ZA VÁLKY O RAKOUSKÉ DĚDICTVÍ	61
3.1 Počátek války o rakouské dědictví.....	61
3.2 Opatření podniknutá v Olomouci proti pruskému nebezpečí	75
3.3 Pruský vpád na Moravu koncem roku 1741 a obsazení Olomouce	83
3.4 Prusové v Olomouci.....	93
3.5 Obnovení vojenských operací.....	100
3.6 Válečné události mimo Olomouc v době obsazení města	108
3.7 Obléhání Brna	119
3.8 Vyklizení olomoucké pevnosti	127
4 VÝZNAM OLOMOUCKÉ PEVNOSTI PRO PRŮBĚH SEDMILETÉ VÁLKY	137
4.1 Podunajská monarchie a sedmiletá válka.....	137
4.2 Válečné operace na počátku roku 1758	152
4.2.1 Situace po bitvě u Leuthenu	152
4.2.2 Dobyetí Svídnice	160
4.3 Důvody pruského tažení na Moravu	164
4.4 Vpád na Moravu.....	169
4.5 Příprava olomoucké pevnosti na obléhání	177

4.5.1 Velitelé v Olomouci a vojenská posádka.....	177
4.5.2 Evakuace města.....	179
4.5.3 Stavební zásahy a vojenská opatření.....	182
4.5.4 Zásobování.....	184
4.5.5 Protipožární opatření.....	185
4.5.6 Bezpečnost a disciplína.....	186
4.6 Průběh obležení Olomouce	188
4.7 Operace rakouských a pruských vojsk v okolí Olomouce	212
4.7.1 Srážka u Guntramovic	219
4.7.2 Srážka u Domašova.....	223
4.8 Ústup Prusů do Slezska.....	225
4.9 Bilance pruského obléhání Olomouce	229
4.10 Odměny za uhájení Olomouce	232
4.11 Závěr tažení roku 1758	235
ZÁVĚR	241
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	253
PŘÍLOHY	263

ÚVOD

Válka o rakouské dědictví vypukla v roce 1740 po smrti císaře Karla VI. navzdory dlouholetému diplomatickému úsilí habsburské monarchie zajistit nástupnické právo jeho dcery Marie Terezie. Řada evropských panovníků si nárokovala podíl na habsburském dědictví. Především díky nezměrnému úsilí mladé panovnice, pomoci uherských stavů a finanční a diplomatické intervenci britského spojence nedošlo k odtržení území, jejichž případná ztráta by pro monarchii znamenala degradaci mezi mocnosti druhého řádu. I přesto pro Marii Terezii představoval Vratislavský mír z 11. června 1742 těžkou újmu. Z vojenského hlediska byla nepříjemná zejména ztráta slezských opevněných měst, která zabezpečovala ochranu severní hranice monarchie. Nově stanovená hranice se stala slabým a snadno napadnutelným místem, kudy mohl nepřítel vniknout na Moravu a odtud přímo ohrozit hlavní město monarchie – Vídeň.

Po vratislavském míru a konci válek o rakouské dědictví se v plné míře odhalily důsledky nedostatečně prováděné pevnostní výstavby na území Moravy. Olomouc patřila od poloviny 17. století mezi zemské pevnosti, přičemž měla tvořit překážku nepřátelskému vojsku postupujícímu ze Slezska, Uher a také částečně z východních Čech. Se ztrátou Slezska se úloha Olomouce jako pevnostního města neobyčejně znásobila, čemuž odpovídala také velkoryse pojatá výstavba nové bastionové pevnosti, která probíhala ve čtyřicátých a padesátých letech 18. století.

Marie Terezie nebyla ochotná se vzdát svého bohatého ztraceného území. Prostředkem k opětovnému nabytí Slezska byla horečná reformní činnost s cílem především financovat vybudování silného vojska, které by bylo schopné čelit pruské armádě. Významné bylo také diplomatické úsilí vídeňského dvora, zaměřené na vytvoření silné protipruské koalice. Do nového konfliktu v padesátých letech 18. století vstoupilo Rakousko za zcela jiných podmínek – se silnou armádou a řadou nových spojenců. Přes četné úspěchy rakouských vojsk a armád protipruské koalice se ovšem během sedmileté války nepodařilo dosáhnout hlavního cíle Marie Terezie – znovudobytí Slezska a porážky Pruského království. Nepřátelé Pruska přitom po celou dobu měli na starém kontinentu drtivou materiální i vojenskou převahu, kterou ale nedokázali především kvůli rozdílným zájmům jednotlivých velmocí dostatečně využít. Prusko v zápase o bytí a nebytí muselo potvrdit svůj vstup do koncertu velmocí.

Morava od konce třicetileté války nenesla břímě nepřátelské okupace. Vpád cizích armád přišel až s pruským tažením v letech 1741–1742. V prvních dvou letech sedmileté války měla Morava úlohu materiální základny rakouských vojsk a nepřítelem nebyla přímo ohrožována. Dobytím Olomouce v roce 1758 plánoval pruský král odpoutat rakouské síly, nedopustit jejich postup do jádra svých zemí a zabránit spojení rakouského a z východu postupujícího ruského vojska.

Války o rakouské dědictví a sedmiletá válka patřily svým rozsahem a intenzitou mezi nejrozsáhlejší konflikty 18. století. Válečné události zasáhly nejen Evropu, ale bojovalo se také v koloniích a na oceánech, kde Velká Británie nakonec ukončila ve svůj prospěch dlouholetý boj s Francií o prvenství na světových mořích a potvrdila svou pozici první koloniální velmoci.

Tato disertační práce analyzuje roli pevnostního města Olomouc ve válkách o rakouské dědictví (1740–1748) a v sedmileté válce (1756–1763). V letech 1741–1742 se téměř celá Morava stala hlavním operačním prostorem vojsk pruského krále Fridricha II. Prusové obsadili rovněž město Olomouc, které plnilo funkci jejich nejdůležitější vojenské a logistické základny na obsazeném území. Po ukončení válek o rakouské dědictví došlo k zásadní přestavbě olomoucké pevnosti. Olomouc se během desetiletí neobyčejného stavebního úsilí stala nejmodernější bastionovou fortifikací na území podunajské monarchie. V roce 1758, krátce po dokončení přestavby, vstoupili Prusové na Moravu opět s cílem město obsadit.

Analýza se soustřeďuje na srovnání obou tažení pruských vojsk na Moravu. Zabývá se především podmínkami, za jakých rakouská i pruská strana vstupovaly do války, srovnáním obou vojsk, dále průběhem vojenských kampaní a konečně jejich výsledky. Zaměřuje se na srovnání úlohy pevnosti v obou konfliktech a rozdílů mezi taženími. V práci jsou rovněž popsány strategie a taktiky bojujících armád a v širší odpovídající potřebám práce také historie olomoucké fortifikace a její přestavby. Pozornost je věnována také moravskému venkovskému i městskému obyvatelstvu, komunikaci mezi olomouckou městskou správou a vojenským velením a roli obyvatel Olomouce při její obraně.

Zkoumám význam pevnostního města Olomouc pro obranu podunajské monarchie a srovnávám úlohu pevnosti v obou válečných konfliktech. Zaměřuji se na otázky, proč byla Olomouc ve válce o rakouské dědictví obsazena bez boje, za jaké vojensko-strategické konstelace k tomu došlo, a jak bylo možné, že se Prusové

ve městě udrželi celé čtyři měsíce. Důležitá je pro mě rovněž otázka, jakou roli sehráli před vydáním pevnosti zástupci městské samosprávy. Konfrontuji jejich úsilí o obranu města s postojem vojenského velení Olomouce a velitelských špiček rakouské armády.

Při analýze válečné kampaně v roce 1758 se zabývám posouzením vývoje olomoucké pevnosti z hlediska tzv. vojenské revoluce, konkrétně změnami ve vojenském pevnostním stavitelství. Objasňuji důvody, proč pevnost odolala téměř dvouměsíčnímu obléhání, což v té době nebylo typické, neboť obléhání obecně se v polovině 18. století řadila k poměrně snadno odhadnutelným akcím a pruský král Fridrich II. soudil, že se fortifikace rychle zmocní. Pokus o obsazení Olomouce v roce 1758 nabízí také možnost detailní analýzy postupů útočníků i obránců při pravidelném obléhání. Pevnost vystavená pravidelnému obléhání se nemohla ubránit bez pomoci polního vojska. Úlohou obránců bylo udržet se co nejdéle a pasivní i aktivní obranou působit útočnickovi co největší ztráty. Mým cílem je analyzovat průběh obléhání z pozice útočníků i obránců.

Obě pruská tažení, která od sebe dělí pouhých sedmnáct let, nabízejí možnost vzájemné komparace z různých úhlů pohledu. Zajímavé je sledovat motivy pruského krále před samotnými taženími. Jedním z nich byla jeho představa o Moravě jako o bohatém území, což hrálo velkou roli při rozhodování o jeho válečných plánech. Zkoumám, jak dalece byly Fridrichovy představy reálné a do jaké míry se problematika zásobování vojenských jednotek z místních zdrojů promítla do celkového výsledku obou tažení.

Klíčovou úlohu při logistickém zajištění polního tažení mělo kromě získávání potravin a píce z místních zdrojů především zásobování jednotek z mateřského území. K tomu bylo nutné udržet komunikační linie a vybudovat nové zásobovací sklady. Olomouc byla pro svou polohu a opevnění ideální základnou pro pruské vojsko pro další útok do nitra habsburské monarchie. Funkci mateřského území plnilo Slezsko, ze kterého byly vysílány transportní konvoje do Olomouce, a to jak v období válek o dědictví rakouské, tak v době sedmileté války. V souvislosti se zásobovacími transporty a rakouskými pokusy o jejich přerušení analyzuji tzv. malou válku. Srovnávám, do jaké míry se v obou konfliktech k nepravidelným jednotkám rakouské armády připojovalo i civilní obyvatelstvo.

Co se srovnání příprav na válku týče, komparuji u obou hlavních protivníků sílu jejich armád, rozdíl ve velení obou vojsk, dále srovnávám obě armády co do organizace a typů jednotek, neboť obě strany konfliktu preferovaly jiné druhy zbraní, což se projevilo i na způsobu vedení válečných akcí. Nezbytná je analýza úlohy vedoucích osobností během obou tažení. Na pruské straně držel vrchní velení Fridrich II., který často nebral ohled ani na názory svých maršálů a svých přátel. V rakouském vrchní velení se většinou střídaly osoby rodinnými vazbami spřízněné s Marií Terezií, což bránilo prosadit se v poli nadějným důstojníkům.¹

Dále analyzuji, do jaké míry válka ovlivnila život civilního obyvatelstva, a to především olomouckých měšťanů. Ve válce o rakouské dědictví šlo olomouckým v době okupace o nalezení modu vivendi s pruským vojskem. Měšťané, stavy i církve museli čelit neustálým finančním požadavkům, povinnosti nakvartýrovat cizí vojáky a jiným útrapám spojeným s válkou. V roce 1758 šlo o diametrálně jinou úlohu, kdy se olomoucké civilní obyvatelstvo aktivně podílelo na obraně pevnosti a ať už dobrovolně, nebo z donucení plnilo různé úkoly dané pevnostním velitelstvím. Z tohoto úhlu pohledu je proto zajímavá komparace reakce olomouckého obyvatelstva na válku během čtyřicátých a padesátých let 18. století.

Jiným válčícím státům nežli Rakousku a Prusku se práce věnuje pouze okrajově, neanalyzuje ani složitá diplomatická jednání. U popisu bitev a manévrů se snaží vyhnout zbytečným detailům a soustřeďuje se na klíčové události, které přímo ovlivnily olomouckou pevnost.

V práci vycházím z teze, že empiricko-chronologické dějiny průběhu válečných událostí nabízejí základy ke zkoumání válečné praxe 18. století z různých úhlů pohledu. Klíčová pozice pevnostních měst ve strategických dobových vojenských plánech a střet, resp. prolínání, vojenského a městského prostředí nabízí možnost hlubší analýzy. Z metodologického hlediska jde o studii z válečných a vojenských dějin, která usiluje o analýzu, nikoliv pouze o faktografickou deskripci nebo heroizující naraci, jež by cíleně mytizovala rakouské velitele, rakouskou armádu nebo pruského krále, přičemž se zaměřuje na analýzu části dvou válečných konfliktů,

¹ U velitelů, kteří se významně zapojili do válečných událostí, uvádím krátkou biografickou poznámku.

použité taktiky, výsledků bitev a způsobu velení, stejně jako na analýzu vlivu válčení a obléhání na civilisty.

Inspiraci jsem hledal u metod válečných dějin alias operační historie (Kriegsgeschichte, Operationsgeschichte), ve kterých jde o narativní – a většinou detailní – vyličení války, tažení či bitvy s důrazem na chronologii událostí. U analýzy života v pevnosti a kontaktu vojsk s civilním obyvatelstvem byl dále využit i metodologický aparát tzv. vojenských dějin (Militärgeschichte) a nových vojenských dějin (the new military history). V práci je věnován prostor i pro politické dějiny, neboť studie významu olomoucké pevnosti je zasazena do obecně historického kontextu.²

Vycházím z paradigmatu anglosaského historika Geoffrey Parkera o tzv. vojenské revoluci, který položil důraz na zkoumání logistiky, vojenského plánování a zavedení nového typu fortifikací. Růst armád podle něj umožnily změny jako dominance pěchoty nad těžkou jízdou, rozvoj ekonomiky, růst společenského bohatství a vývoj dopravní infrastruktury. Klíčovým faktorem byl nástup bastionového opevnění, které mělo čelit mobilnímu dělostřelectvu, využívajícímu projektily z litého železa.³

Parkerovo pojetí náhlých změn relativizoval britský historik Jeremy Black, který popsal dvě vojenské „revoluce“, jednu na přelomu 15. a 16. století a druhou na přelomu 17. a 18. století. V té druhé zdůraznil proměny taktiky pozemního vojska, kdy došlo k nahrazení píky bajonetem a muškety s doutnákovým zámkem mušketou s křesadlovým zámkem, a tím pádem i ke zvýšení mobility a palebné síly pěchoty, unifikaci pěší výbroje, modernizaci a standardizaci dělostřelectva.

Pro vojenské konflikty v 18. století zdůraznil Black ve své práci *A Military Revolution?* význam soustředěné palebné síly vycvičené pěchoty a polního dělostřelectva. K dataci vojenské revoluce a specifikům vojenských operací v 18. století mj. uvedl: „... *vojenská revoluce v letech 1560–1660, která prokazuje, že taktické inovace vyžadovaly složitější výcvik a větší, pravidelnější armády. Důsledkem byl významný nárůst velikosti, počtu i kontroly armád ze strany vlády. Druhá skutečnost ukazuje, že pro vedení*

² K metodologickému aparátu srov. BROWNING, *New Views*, s. 521–534; WOHLMUTH, *Pořadový krok*, s. 125–136; ŠEDIVÝ, *Česká historiografie*, s. 868–901; BIRK, *Die Lineartaktik*, s. 8.

³ PARKER, *The Military Revolution*.

váleky v 18. století byly charakteristické operace omezené svou povahou i cíli, pro něž byla příznačná taktika obléhání s nejistým výsledkem a vyhýbání se přímým střetům na bitevním poli. Diskuze se vede též o tom, zdali se s civilisty zacházelo obleduplněji než v předchozích válkách. Toto mínění je spojeno s široce zastávaným, byť nepřesným názorem, že mezinárodní vztahy v 18. století byly nejisté a že jejich význam byl nižší než v předchozích válečných konfliktech. Žádný z těchto názorů však nelze přijmout bez dostatečného zvažování. Pokud by se mělo vymezit období pro raně moderní vojenskou revoluci, pak bude nutné přistoupit k takovému pojmu se značnou skepsí a snad je pak přiměřenější zařadit takovou revoluci spíše do období po roce 1660.“⁴

Souhlasím s pojetím britského historika M. S. Andersona, jenž navázal na názory soudobých vojenských historiků, kteří shodně uvádí, že války v polovině 18. století ve srovnání s jinými předchozími dobovými konflikty (třicetiletá válka, válka o španělské dědictví) znamenaly menší zatížení pro civilní obyvatelstvo. Jako hlavní důvod pojmenoval zavedení tuhé disciplíny u všech evropských armád. Podle Andersona se vlády u svých vojsk dále pokoušely zavést uniformitu, profesionalizaci a snažily se významně posílit svůj vliv na úkor jednotlivých velitelů. Tento proces trval od konce třicetileté války a během 18. století značně nerovnoměrně zasáhl všechny evropské státy. Rozdílné tempo modernizace pruské a rakouské armády mělo výrazný vliv zejména na průběh války o dědictví rakouské.⁵

Hlavní pramennou základnu k dějinám města Olomouc v polovině 18. století tvoří fond Archiv města Olomouc, uložený ve Státním okresním archivu Olomouc. Tvoří jej tři základní části: zlomky registratur, knihy a listiny. Zlomky registratur obsahují pestrou sbírku písemností, která postihuje všechny okruhy městské správy, správy městských statků, a zahrnují také materiály týkající se jednotlivých měšťanů nebo skupin.⁶ Pro potřeby disertační práce jsem využil primárně prameny vztahující se k vojsku a vojenství a dále bohatě zachovanou korespondenci magistrátu. Většina korespondence se zachovala v opisech a konceptech, jejími protagonisty pro sledované období byli kromě magistrátu i panovníci, dále zemský a krajský úřad. Styk magistrátu s pevnostním velitelstvím dokumentují kromě korespondence také zápisy z jednání.

⁴ BLACK, Evropa, s. 335.

⁵ ANDERSON, The War, s. 21–44.

⁶ SPÁČIL, Archiv města Olomouce, Zlomky, s. 1–12.

Ve Státním okresním archivu Olomouc jsem dále těžil z části fondu knihy, který obsahuje nejen městské, ale i jiné knihy, jež byly shromážděny nejrozličnějšími cestami; provenienčně tedy nejde o stejnorodý materiál. Je zde zastoupeno velké množství rukopisů kronikářského charakteru.⁷ O významu obléhání Olomouce roku 1758 svědčí skutečnost, že pro tuto událost se dochovala celá řada diarií. Diaria jsou denní záznamy válečných událostí, které jsou jen zřídka doplněny osobním hlediskem pisatele. Co se provenience týče, jde o úřední záznamy vojenského velení a neúřední záznamy měšťanů či představitelů církve. Jejich jedinečnost tkví především v tom, že jde o záznamy, jež vznikly bezprostředně po události, případně s krátkým časovým odstupem od ní.

Ve své práci jsem využil diarium z městského prostředí, které zanechal Jan Tadeáš Kniebandl (1702–1776),⁸ jenž v době obléhání působil jako člen městské rady. Hodnota Kniebandlova líčení spočívá zejména v popisu příprav pevnosti na obléhání, která zasahovala také do civilní sféry. Neméně zajímavý je také propagandistický aspekt díla. Vyzdvihována je často například statečnost rakouských jednotek, vysoký počet nepřátelských dezertérů, naopak vlastní problémy jsou zamlčovány. Diarium vyšlo tiskem již v roce 1758.

Dále jsem pracoval s dílem s literárními ambicemi – diariem Filipa Jakuba Friebecka, kaplana olomouckého městského kostela sv. Mořice.⁹ Toto diarium se v olomouckém archivu zachovalo také ve dvou mladších opisech.¹⁰ Další diarium po sobě zanechal anonymní duchovní,¹¹ který v době obléhání působil u raněných

⁷ Srov. týž, Archiv města Olomouce, Knihy, s. 48.

⁸ DIARIUM, oder Gründliche Anzeige von dem gänzlichen Vorgang der Belagerung und Bombardirung der neuen Granitz-Festung Olmütz, unter Befehlshabung des Kaiserlichen Königlichen General Feld-Zeigmeisters Freyherrn von Marchal, von 1. May bis 2. Julii 1758, da der Entsatz erfolget. SOkA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5711, sign. 1733, (1758), nestránkováno. Jeden z výtisků je uchován také ve Vědecké knihovně v Olomouci.

⁹ TAGS BUCH der Belagerung von Olmütz, SOkA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5714, sign. 1755, (1758). Filip Jakub Friebeck (1728–1802) byl rodákem ze Starého města pod Sněžníkem. Zajímal se též o specifika Hané a jejích obyvatel, v roce 1794 vydal kroniku svého rodného města.

¹⁰ Journale über den Feindlich Königl. Preussischen Einfall in das Marggrafth. Mähren und der Belagerung den Königl. Haupt-Stadt und Granitz-Vestung Olmütz, SOkA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5715, sign. 1867, (1758) a Beschreibung oder Plan der königl. Preussischen Attaque auf die Kaiser Königl. Haupt und Gränz Festung Ollmütz in Marggrafthum Mähren, SOkA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5717, sign. 1534, (1759).

¹¹ EINIGE ANMERKUNGEN und Auszüge der beschriebenen Belagerung von Olmütz durch einen Geistlichen welcher bei den blesirten in Nro VIII Komandirt gewesen, 1758, SOkA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5713, sign. 1735, (po 1758), nepaginováno.

v bastionu č. VIII a který ve svých deníkových záznamech čerpal z tištěného diaria Jana Kniebandla a také z jednoho z Friebeckových opisů. Obě předlohy doplnil ovšem řadou autentických záznamů. Také další dochované diarium je anonymní.¹² Soubor diarií doplňují záznamy z prostředí kláštera klarisek v Olomouci. Tyto záznamy se rovněž vztahují k obléhání města a akcentující také problémy samotného kláštera.¹³

Z bohatých fondů Státního okresního archivu Olomouc jsem využil též fond Sběrka map a plánů Olomouc, který obsahuje nejen bohatý soubor plánů, jenž ilustruje proměnu Olomouce v moderní bastionovou pevnost, ale také plány různých bojišť, a to včetně obléhání Olomouce a srážky u Domašova nad Bystřicí.

Z archiválií Moravského zemského archivu v Brně jsem využil různorodé materiály z fondů Cerroniho sbírka a Gubernium, marginálně také z fondu Rodinný archiv Laudonů Bystřice pod Hostýnem. Cerroniho sbírka vznikla literární a sběratelskou činností guberniálního sekretáře Jana Petra Cerroniho (1753–1826) a obsahuje bohaté prameny k dějinám Moravy. Z fondu jsem kromě různých jednotlivin využil *Diarium Canoniae Gradicensis de Anno 1758*,¹⁴ které je uloženo mimo kmenový fond samotného kláštera Hradisko. Zprávy z doby obležení zaznamenal hradiský úředník Václav Petsch, který zůstal v klášteře společně s posádkou Chorvatů. „*Petsch nám zanechal zápisy pořizované in medias res, tj. uprostřed dění a na místě samém, což u kronikářů není pravidlem... zaznamenal události, které pozoroval ze svého stanoviště na Hradisku, i zprávy, které převzal od očitých svědků.*“¹⁵ Regesta latinských záznamů pořídil Josef Prucek, jejichž rukopis je uložen v knihovně Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci.

¹² WAHRHAFTES DIARIUM Der Von 4. May Bies indusive 2. July durch 8 wochen und 2 Tag Bloquirt, durch 32 Tag und nacht aber fůrgewehrten Starcken Belaagerung der Stadt und Granitz Vőstung Olmůtz. Anno 1758, SOKA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5712, sign. 1734, (po 1758).

¹³ Kniha různých pamětí olomouckých pro léta 1450–1758, SOKA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5710, sign. 241, kde jsou k roku 1758 dvě části týkající se obléhání roku 1758: DAS ST. CLARA-KLOSTER während der Belagerung im Jahre 1758 a AUSFŐHRLICHE BESCHREIBUNG der Anno 1758 Königl. Preuβischen Invasion in Marggrafthumb Mähren und Belagerung glůcklichen Entsatz der Königl. Haupt Stadt und Granitz Vestung Ollmutz, was sonsten Merkwůrdiges in dem Closter bei St. Clara sich zugetragen hat.

¹⁴ MZA, Cerroniho sbírka, inv. č. 229, sign. Cerr II, č. 113, *Diarium Canoniae Gradicensis de Anno 1758*.

¹⁵ PRUCEK, Deník, s. 1.

Z využitých vydaných pramenů nelze pro situaci z let 1471–1742 opomenout *Popis královského hlavního města Olomouce*, jehož autorem je olomoucký městský syndik¹⁶ a ředitel kanceláře Florián Josef Loucký (1705–1775). V době pruského obležení města v roce 1758 byl v úřadě městského rychtáře, žádný záznam z této doby však nezanechal. Loucký zpracoval své dějiny na velmi profesionální úrovni, citoval prameny a literaturu, které použil, z pozice svého místa měl přístup ke všem materiálům městského archivu i registraturám magistrátu. Součástí Louckého práce jsou opisy různé korespondence, které jsou sice z části uloženy také v olomouckém okresním archivu, některé se však nedochovaly. Rukopis Louckého díla je uložen v brněnském zemském archivu,¹⁷ použil jsem edici Louckého díla, kterou připravili Libuše a Vladimír Spáčilovi.

Obléhání města Brna v roce 1742, ale také olomouckým událostem se věnoval Jan Michal Kindl (1705–1755), v té době poručík a sekretář velícího generála Moravy se sídlem na Špilberku. Jeho *Breve compendium...*¹⁸ sepsané formou diaria vyšlo v Brně roku 1743. Opis tisku je uložen rovněž v Cerroniho sbírce.¹⁹

Církevní diaria týkající se pruského vpádu na Moravu v letech 1741–1742, jež jsou uložena v Cerroniho sbírce, vydal v roce 1869 moravský církevní historik Beda Dudík (*Preussen in Mähren 1742*). Z Dudíkovy edice jsou pro události v Olomouci relevantní především diaria premonstrátského mnicha hradiského kláštera Karla Mariana Ulmanna. Ulmann sepsal celkem tři diaria,²⁰ která se vzájemně doplňují. Největší vypovídací hodnotu má jeho první diarium,²¹ neboť v něm jeho autor

¹⁶ Syndik byl v dané době nejvyšší městský úředník a právník, řídil městskou administrativu.

¹⁷ MZA, Cerroniho sbírka, inv. č. 177, sign. Cerr II, č. 58a, Geschichte der K. Stadt Ollmütz, verfasst von Florian Josef Lautzky, syndicus der Stadt Ollmütz 1746.

¹⁸ Úplný barokně květnatý titul jeho práce zní „BREVE COMPEDIUM oder Gründlich-kurze Beschreibung des Preußisch- uns Sachsischen feindlichen Einfalls in Marggrafthum Mährens, auch folgbare Bloquade der Königlichen Stadt Brünn und Festung Spielberg im Jahr 1742. Aus verläßlichen Schriften und eigenen Annotationibus mit sonderbarem Fleiß zusammen getragen von dem zum Militar-Commando im Marggrafthum Mähren von angestellten Königlichen Lieutenant, auch Generalats-Auditeur & Secretario Johann Michael Kindl“.

¹⁹ MZA, Cerroniho sbírka, inv. č. 285, sign. Cerr II, č. 173, Geschichte des ersten preussischen Einfalls in das Marggrafthum Mähren im Jahre 1741, opis J. P. Cerroniho 1778.

²⁰ MZA, Cerroniho sbírka, inv. č. 507, sign. Cerr. II, č. 393, Mariani Ullman Incurus Borussi in Moraviam 1741.

²¹ V Dudíkově edici uvedeno jako DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS. Ord. Praemonstratensium, penes Olomutium in Moravia, tempore occupationis Borussiae a die 23. Decembris 1741 usque ad 28. Aprilis 1742 a P. Mariano Ulmann, Ord. Praemons.

zaznamenával události související s pruskou okupací v klášteře Hradisko a v Olomouci, kterých byl často sám přímým účastníkem. Obdobné diarium zpracoval Ulmann na základě klášterních a jiných zpráv pro celou Moravu.²² Snaha o syntetický pohled na události vedla Ulmanna k sepsání třetího diaria, kde spojil první dvě a zápisy doplnil o nově získané informace.²³ V práci jsem využil všechna tři Ulmannova diaria, která přeložila v rámci své diplomové práce Romana Mušková (*Diaria Karla Mariana Ulmanna z první pruské války*).

Z pramenů osobní povahy byla dále využita vydaná korespondence Fridricha II. (*Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen*), Marie Terezie (*Briefe und Aktenstücke in Auswahl*), knížete Johanna Josefa Khevenhüller Metsche (*Aus der Zeit Maria Theresia. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller Metsch, Kaiserlichen Obersthofmeisters 1742–1746*), pruského dvořana Henryho Alexandera Catta (*Friedrich der Grosse. Gespräche mit Catt*) a dalších.

Německá historiografie 19. století popsala válečné konflikty 18. století velmi podrobně. Jednalo se o válečné dějiny, na prvním místě byly popsány bitvy a tažení, ztráty, rozmístění jednotek (*Österreichischer Erbfolge-Krieg, 1740–1748; Die Kriege Friedrichs des Grossen*). Tyto práce poskytly základní přehled a informace, které byly ověřeny a doplněny studiem dalších pramenů a odborných textů.

Mezi zásadní díla starší německé historiografie, které jsem využil v rámci heuristiky a faktografického podkladu pro analýzu, patřily studie slezských válek, včetně biografické studie knížete Mořice Anhaltsko-Dessavského z pera pruského vojenského historika a důstojníka Leopolda von Orliča. O dějiny sedmileté války se velmi zasloužil pruský vojenský historik, generál a akademik Georg Friedrich Ludwig von Tempelhoff, který se jako dělostřelec války sám zúčastnil, a který v letech 1783–1801 vydal šestidílné dějiny tohoto konfliktu (*Geschichte des Siebenjährigen Krieges*). Do dnešních dnů přínosná díla pojednávající o historii válečných dějin a politických okolnostech vzniku obou válek publikoval pruský historik Reinhold Koser (*Die preussische Kriegführung im Siebenjährigen Krieg; Friedrich der Grosse bis zum Breslauer*

²² V Dudíkově edici uvedeno jako REFERENDA ad Diarium hostilitis Borussicae in Moravia ex civitatibus et oppidis a 26. Decembris 1741 usque ad diem 25. Aprilis 1742 a P. Mariano Ulmann.

²³ V Dudíkově edici uvedeno jako DIARIUM QUADRIMESTRIS rapinae Borussicae in Moravia a die 25. Decembris 1741 usque ad diem 25. Aprilis 1742 a P. Mariano Ulmann.

Frieden; Friedrich der Grosse und die Familie Broglie). Tažení na Moravě velmi podrobně analyzoval německý (hesenský) historik Eduard von Sodenstern jehož dílo (*Zum Säcular-Gedächtniß. Der Feldzug in Mähren oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*) je z faktografického hlediska stále přínosné.

Z rakouských historiků 19.–20. století se konfliktům odehrávajícím se na Moravě zčásti věnoval Franz-Lorenz von Thadden (*Feldmarschall Daun. Maria Theresias grösster Feldherr*), dílčí detailní studie vydali rakouský historik Theodor Tupetz (*Die bairische Herrschaft in Böhmen. 1741–42*) a Otto Schier (*Die Zernierung von Brünn durch die Preußen und Sachsen im Jahre 1742*). K vládě Marii Terezií vydal zásadní díla Alfred rytíř von Arneth (*Maria Theresia und der Siebenjährige Krieg. 1756–1763; Maria Theresia's erste Regierungsjahre, Erster Band 1740–1741*). Byla zdrojem zásadních informací pro postup rakouských armád a jednání rakouské vlády.

Z anglosaské historiografie 19. století bylo možné využít faktografické studie amerického profesora na Cornell University a skvělého znalce pruských dějin Herberta Tuttleho (*The Prussian Campaign of 1758*), ze současných amerických odborníků na válečnictví ve střední Evropě byla využita díla Sidneyho B. Fayho (*The Beginnings of the Standing Army in Prussia*) či Willerda R. Fanna (*Foreigners in the Prussian Army, 1713–56: Some Statistical and Interpretive Problems*). Zásadní díla k dějinám rakouské a pruské armády a Fridricha II. napsal britský historik a profesor, Christopher Duffy (*The Army of Maria Theresa. The Armed Forces of Imperial Austria, 1740–1780; Kámen a oheň. Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách válečnictví*). Klíčovými zdroji informací pro pochopení válečných a vojenských dějin byly práce britského profesora Jeremyho Blacka (*Evropa osmnáctého století*). Z francouzské historiografie byla využita díla věnující se vládě Marie Terezie – Victor Lucien Tapiého (*Marie Terezie a Evropa. Od baroka k osvícenství*) a Jeana-Paula Bleda (*Marie Terezie. Zakladatelka moderního státu*).

Ze současných německých odborníků na novověké vojenské dějiny jsem ocenil práce Johannese Kunische, který publikoval zásadní studie Fridricha II. a Laudona (*Friedrich der Grosse als Feldherr; Feldmarschall Loudon oder das Soldatenglück*), a Eberharda Birka, odborníka na lineární taktiku a vývoj pruského důstojnictva. Práce Lothara Schillinga byly využity pro analýzu vývoje pruského a rakouského státu, vojenské správy a armády (*Höfe und Allianzen. Deutschland 1648–1763*), zatímco biografie *Karl*

Albrecht – Karl VII., Glücklicher Kurfürst – Unglücklicher Kaiser z pera Petera Clause Hartmanna umožnila upřesnit působení českého protikrále v koalici s Pruskem.

Velmi čtivou biografii pruského krále publikoval v roce 1990 německý historik a publicista Wolfgang Venohr (*Fridericus Rex. Friedrich der Grosse – Porträt einer Doppelnatur*). Také německá historička Charlotte Pangels obohatila výzkum pruských dějin (*Friedrich der Grosse. Bruder, Freund und König*). Otázku vlivu válečného konfliktu na život obyvatel v pevnostním městě zkoumá dlouhodobě německý historik Daniel Hohrath.

Ze starší české historiografie jsem využil především monografii Aloise Chytila (*Prusové na Moravě r. 1758. Obležení Olomouce a zničení pruského dovozu u Domašova*). V současné české historiografii²⁴ se dlouhodobě válečným dějinám sledovaného období věnuje profesor Jiří Fiala, který velmi kvalitně a detailně zkoumá především kulturní reflexi slezských válek (*Pruská invaze na Moravu v letech 1741–1742 a její soudobé kulturní reflexe; Dobové české slovesné reflexe slezských válek*).

Pruskému tažení na Moravu 1758 se v rámci válečných dějin věnovali především Andrej Romaňák, Pavel Bělina a Petr Andrlé (*Olomouc – Domašov 1758*). Pavel Bělina vydal k vojenským dějinám 18. století také monografii k postavě generála Laudona a velmi kvalitní a metodologicky inovativní syntézu k českým dějinám tohoto období (*Generál Laudon. Život ve službách Marie Terezie a Josefa II.; Velké dějiny země koruny české, X., 1740–1792; Kolín 1757*). S regionálními studii přišel pracovník Národního památkového ústavu v Olomouci Pavel Míchna, který mimo jiné zpracoval částečný překlad Kniebandlova diaria i olomouckého pevnostního velitele z roku 1758.

Pruskému vývoji a mezinárodně politickému vývoji v 18. století se podrobně a dlouhodobě věnuje historik František Stellner (*Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení; Sedmiletá válka v Evropě*), který zpracoval i nevydané archivní materiály pruské, rakouské, ruské a britské provenience. Eduard Maur, přední to český znalec novověkých dějin a demografie, využil ve své knize *Marie Terezie: 12. 5. 1743 – korunovace na usmířenou* i řadu nevydaných francouzských dokumentů a jeho text přispěl k popsání francouzsko-bavorsko-saských operací v letech

²⁴ Srov. ŠEDIVÝ, Česká historiografie, s. 868–901.

1741–1742. Dílčí informace byly čerpány i ze studií českého historika Václava Horčíčky, který se specializuje na rakouské a liechtensteinské dějiny (*Rusko a Prusko v období slezských válek*). K vývoji olomouckého opevnění existuje velké množství odborné i populární literatury. Její souhrnný přehled podali Miloslav Kuch-Breburda a přední český znalec raně-novověké opevnění Vladimír Kupka (*Pevnost Olomouc*). Z mladší generace českých historiků vojenství jsou metodologicky přínosná díla Petra Wohlmutha (*Pořadový krok jako disciplinační technika těla; Význam bastionových fortifikací ve vývojovém procesu vojenské revoluce*).

Vlastní jména monarchů a příslušníků vládnoucích dynastií, představitelů olomouckého magistrátu, krajského a zemského úřadu píši v české podobě, jména dalších osobností ponechávám v původní formě. V poznámkách pod čarou není při první citaci napsán úplný bibliografický záznam, ale pouze autorovo příjmení a zkrácený název díla. Výjimku tvoří pouze diaria uložená v archivních fondech nebo vydaná v rámci edic. U citací z diarií používám pro přehlednost i datum, ke kterému se zaznamenaná událost vztahuje, neboť některá diaria nejsou opatřena čísly stran. Zkratky archivů a literárních děl uvádím v seznamu pramenů a literatury u příslušného bibliografického záznamu.

1. RAKOUSKÁ A PRUSKÁ ARMÁDA V POLOVINĚ 18. STOLETÍ

1.1 Hlavní rivalové

Rakouské soustátí vstoupilo do 18. století skvělým vítězstvím nad Francií a Tureckem, které mu přineslo největší rozlohu, jaké kdy v historii dosáhlo. Ovšem dosažené zahraničněpolitické postavení ani vznešenost císařského titulu nemohly zakrýt jeho vnitropolitickou slabost. Územní jednota neexistovala a rozdílné státní celky spojovala pouze osoba panovníka. Hlavním rivalem rakouské monarchie se namísto slábnoucí Osmanské říše postupně stávalo Pruské království, které v první polovině 18. století dosáhlo velmocenského postavení. V Prusku se osvědčil absolutistický systém orientovaný na budování silné armády a využívání vlastních zdrojů a pruská správa i organizace armády se staly vzorem pro mnoho evropských zemí. Nicméně poměrně malý počet obyvatelstva, agrární ráz země, nepříliš rozvinuté soukromé podnikání a nedostatek kapitálu činilo z Pruska nejslabší velmoc.²⁵

V roce 1740 vymřela po meči habsburská dynastie a vlády v dědičných zemích se chopila rázná, pilná a temperamentní Marie Terezie. Oslabení vídeňského dvora využilo nejdříve Prusko a během války o rakouské dědictví se zmocnilo Slezska a Kladska. Francouzi chtěli využít příhodné situace ke zničení svého dávného rivala a pokusili se pomocí Prusku, Bavorsku, Sasko-Polsku a Španělsku vybojovat část dědictví. Na stranu Marie Terezie se jako hlavní garant mocenské rovnováhy postavily Velká Británie, Nizozemí a Sardinie. Válka však neodstranila rozpory mezi Francií a Británií, Francií a Rakouskem a vytvořila třetí základní antagonismus evropské politiky – rakousko-pruský.

Rakouská touha po odplatě a snaha o navrácení Slezska spolu s neutuchajícím britským úsilím o oslabení Francie, jakož i ruský expansionismus vyvolaly sedmiletou válku. Nový konflikt proti sobě postavil přeskupené bloky států. Velká Británie, Prusko, Portugalsko a několik německých států čelily koalici Francie, Rakouska, Ruska, Švédska, Španělska a většiny německých států. V zámoří zahájili boje Britové, ve střední Evropě

²⁵ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 27 a 35.

zase Prusové. Výsledky tohoto posledního velkého konfliktu „staré“ Evropy před Velkou francouzskou revolucí měly globální dopad, neboť jím skončilo dlouhodobé soupeření mezi Francií a Velkou Británií o prvenství na světových mořích a v budování koloniálních říší. Bez vítězství v sedmileté válce by se Británie nestala nejsilnější námořní a koloniální mocností. V případě porážky mohlo být Prusko vyřazeno z koncertu velmocí a upadnout do rakouského područí, čímž by nevznikly předpoklady pro sjednocení Německa o století později.

Během konfliktů byly válečnými taženími zasaženy rovněž české země. Nejenže musely odvádět zvýšené daně, podílet se na verbování vojáků a shánění zásob, ale navíc utrpěly i přímé škody způsobené drancováním, bombardováním, záškodnickou válkou a dalším útrapami.²⁶ V obou válkách hrála důležitou roli i olomoucká pevnost, jejíž obyvatelé byli poprvé od třicetileté války vystaveni vpádu nepřátelského vojska a rovněž aktivitě vlastní armády. V tomto ohledu souhlasím s názorem českého historika Bělíny: „Je třeba si na druhé straně uvědomit, že habsburská armáda byla často stejně na obtíž jako vojsko nepřátelské, zvláště pokud šlo o dobrovolnické formace typu pandurského sboru plukovníka Trencka. Nicméně v případě pruských vpádů se loupežné akce staly přímo součástí systému, vždyť například Hora sv. Kateřiny byla za slezských válek přepadena čtrnáctkrát.“²⁷

1.2 Strategie bojujících armád

V polovině 18. století se ve vedení válek uplatňovala defenzivní unavovací strategie²⁸ se sporadickými ofenzivními prvky, kdy armády manévrovaly podél frontových linií s cílem vyčerpat protivníka a získat strategickou výhodu. Rozhodující význam pro unavovací strategii mělo hladké zásobování vojska v průběhu polního tažení. K nepřetržitému zajišťování jednotek nutily především obavy z častých dezercí nespokojených vojáků a hrozba nemocí. Během tažení byly z mateřských skladů, budovaných na strategických místech v době míru, vypravovány transportní kolony

²⁶ „Přestože se v některých okamžicích a na některých místech obyvatelstvo spontánně připojilo k ozbrojeným akcím proti nepříteli, lze obecně říci, že pasivní stanoviska chápající válku jako Boží trest převládala. Za projev až bezbožného fatalismu je však třeba brát trpělivý komplex, podle něhož války vedou v prvé řadě Němci – především z říše – a obyvatelé českých zemí jako přísloveční beránci kupují jejich hříchy.“ BĚLINA, Velké dějiny, X., s. 307.

²⁷ BĚLINA, Velké dějiny, X., s. 306–307. „Válečné škody a mimořádné výdaje v letech 1741–1748 byly jen v Čechách vyčísleny na zhruba 100 milionů, zatímco na Moravě činily kolem 40 milionů zlatých.“ Tamtéž, s. 307. K pandurům srov. KUNISCH, Feldmarschall, s. 53–54.

²⁸ Někdy se překládá jako „vyčerpávající strategie“.

k pochodujícímu hlavnímu vojsku. Systém zásobovacích skladů a dopravy byl značně komplikovaný a limitoval možnosti postupující armády. Vojsko operující v cizí oblasti se vzdalovalo mateřským skladištím a muselo proto dobýt a vytvořit novou základnu, do které by následně mohly směřovat transporty z vlastního území. Část zásob bylo nutné získávat také z místních zdrojů. To vše zdržovalo, vysilovalo a znevýhodňovalo útočnicka.

Generální polní bitva nebyla většinou primárním cílem operujících vojsk. Její význam nebyl zdaleka tak rozhodující, jak tomu bylo později například za napoleonských válek, kdy jediná bitva často rozhodla celé válečné tažení. V polovině 18. století zpravidla vítězná strana neměla dostatek sil k tomu, aby pronásledovala poraženého protivníka a zasadila mu zničující ránu. Polní bitva byla z hlediska velitelů také velmi riziková co do udržení morálky vojska. Bitva a především zmatek s ní spojený často vedly k hromadným dezercím. Vzhledem k tomu, že voják a jeho výcvik byl v době kabinetních válek velmi drahou záležitostí, docházelo k polním bitvám jen velmi zřídka a pouze v nevyhnutelných případech.

Přesto někteří velitelé volili vedle unavovací strategie také možnost rozhodující bitvy. Tuto druhou variantu vedení války definoval německý historik Kromayer: „*Strategie zničení se chápe jako strategie, jejímž cílem je nepřítele vojensky natolik ochromit, aby mu vítěz mohl vnutit mír dle své vůle, a která se tohoto vysokého cíle snaží dosáhnout zejména bitvou, tzn. velkou bitvou, která rozhodne o všem.*“²⁹ Rozhodnout tažení velkou polní bitvou již v počáteční fázi konfliktu se několikrát snažil i pruský král Fridrich II., neboť si uvědomoval, že jeho země nemá prostředky k tomu, aby mohla vést dlouhou válku.

Podle pruského teoretika války Carla von Clausewitze kombinoval Fridrich II. oba způsoby vedení boje. Clausewitz, podobně jako Kromayer, ve svém díle rozlišoval dva druhy války – první s cílem nepřítele zničit nebo ochromit, a druhý, jenž spočíval ve vedení války s omezeným cílem, kdy záměrem je pouze obrana, uhájení vlastní existence nebo dílčí výpad na nepřátelské území. „*Prostředky, jak se dostat v prvním případě k cíli, uvádí Clausewitz pouze dva: zničení nepřátelské armády a následné dobytí nepřátelského území. Prostředky ve druhém případě jsou: 1. Invaze do nepřátelské země bez úmyslu trvale si podržet obsazenou oblast, nýbrž způsobit co největší škody, ničení a plundrování za účelem co nejvíce oslabit nepřítele; 2. ofenzivní akce jiného druhu, ale s tímž cílem, způsobit nepříteli*

²⁹ KROMAYER, Waren Hannibal, s. 393.

co největší škody, a konečně 3. 'utahání' nepřítele energickou a opatrnou obranou, která probíhá s co nejmenším nasazením vlastních sil a vyžádá si co největší síly nepřítele, a tím, stejně jako délkou trvání boje, má za následek vyčerpání fyzických sil nebo vůle nepřítele.“³⁰

Válečné umění Fridricha II. popsal také český vojenský odborník Zona: „*Po poměrně výrazných změnách ve vedení válek a bitev na počátku 17. století lze následující období, tzn. do konce 18. století, charakterizovat jako dobu určité stagnace, a to jak ve vývoji zbraní, tak v teorii vojenství. Nelze však říci, že tato doba neměla své vojenské velikány. Žádný z nich ovšem neměl nadání a možná ani příležitost překonat přísný vojenský systém, v němž operovali a kterému přizpůsobili sebe a svou strategii. Nejvýznamnější osobností této doby byl nesporně Fridrich Veliký... Ale ani on nedokázal plně překonat konzervatismus své doby. To se projevovalo především v tom, že ze strachu před rozpadem své armády, nikdy nepronásledoval poraženého nepřítele.“³¹ Německý právní historik Bringmann upozornil na královo obohacení tehdejší strategie: „*Fridrichova kariéra vojevůdce začala v roce 1740 flagrantním porušením uznávaných pravidel dobového válečného umění: odvážil se vést tažení v zimě. V 18. století se v zimě – přesněji řečeno od konce listopadu do dubna – nevedly zpravidla žádné války, jelikož pro to nebylo vhodné ani vybavení či oblečení lidí, ani jednoduchá válečná technika.“³²**

V 18. století využívaly rakouská a pruská armáda tzv. manévrovací taktiku, při které se vojáci přesouvali na velké vzdálenosti – manévrovali. Obě strany se navzájem snažily oklamat a donutit svého nepřítele rozdělit síly. Cílem manévrování bylo protivníka unavit a získat nad ním převahu. Teprve poté měl být využit příznivý okamžik k bitvě a oslabeného nepřítele porazit. Od vojáků se vyžadovaly velké pochodové výkony, protože moment překvapení – a tedy rychlost – představoval záruku úspěchu.³³ Pokud nebyla bitva nevyhnutelná, upřednostňovalo se defenzivní manévrování, při kterém bylo cílem ohrozit nepřátelský tábor, popřípadě přerušit zásobovací trasy či zničit vojenská skladiště.³⁴ Český vojenský historik Romaňák došel k následujícímu závěru: „*Vojevůdci usilovali o to, aby svého cíle dosáhli s nejmenšími*

³⁰ Tamtéž, s. 395–396.

³¹ GALATÍK – KRÁSNÝ – ZETOCHA, Vojenská strategie, s. 78; PARKER, Die militärische Revolution, s. 178.

³² BRINGMANN, Friedrich, s. 275.

³³ HAAS, Belagerungen, s. 30–31.

³⁴ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 17; KUNISCH, Friedrich der Grosse als Feldherr, s. 201–203; MARWITZ, Friedrich, s. 217.

ztrátami. Proto často volili místo riskantní bitvy manévrování, jehož cílem bylo unavit nepřítele a dohnat ho do takové situace, v níž ho bylo možno snadno porazit. Jindy se armády uchýlovaly do pevností, které jim skýtaly možnost bránit se i proti silnějšímu nepříteli. V některých válkách bývaly síly bojujících stran tak vyrovnané, že nedocházelo k evidentní převaze jedné stran nad druhou, aby bylo možno dosáhnout vítězství zničením protivníka. Válka se spíše protahovala až do úplného hospodářského vyčerpání, které bylo hlavním důvodem k ukončení bojů. Proto se o válečné strategii tohoto období mluví jako o strategii unavovací.“³⁵

1.3 Taktika v bitvě

Na bitevních polích války o rakouské dědictví a sedmileté války převládala lineární taktika, kdy se pro boj využívala nehluboká lineární formace vojska. Vojáci stáli proti sobě v sevřených řadách o dvou či třech sledech. Mezi jednotlivými sledy (šiky) byla vzdálenost 150 až 200 kroků. Každý šik tvořily dvě nebo tři řady střelců. Obě strany se při nástupu k bitvě snažily zaujmout co nejvýhodnější směr útoku. Bitvy se většinou odehrávaly v rovinném nebo mírně vlnitém terénu mezi dvěma téměř rovnoběžnými liniemi, kdy docházelo k průniku slabými místy protivníka, nebo k obchvatu křídla. Kvůli hrozbě obklíčení byly boky dlouhých lineárních formací pěchoty vyztuženy jízdou nebo granátnickými jednotkami, případně se křídla šiků kryla v opevněných místech.³⁶

Český vojenský historik Romaňák tuto taktiku popsal obdobně: „*Pěchota se formovala k bitvě po batalionech do vyrovnaných a sevřených řad... Na křídlech dlouhých linií stálo jezdeckto seřazeno rovněž lineárním způsobem po eskadronách. Část jezdeckta stála vzadu jako záloha. Lehké dělostřelectvo se stavělo na pravé křídlo batalionů a postupovalo podle pěchoty. Těžší polní děla byla soustředěna do baterií a to uprostřed a na křídlech bitevního seřazení pěchoty a jezdeckta. Do bitvy se stavělo takové množství vojska, které bylo zvládnutelné tehdejšími*

³⁵ BROFT, Vojenské dějiny, s. 221.

³⁶ KUNISCH, Friedrich der Grosse als Feldherr, s. 200–201. Birk se zabýval i matematicko-filozofickým aspektem: „*Armáda byla proto dobře uspořádanou vizítkou panovníka. Lineární taktika se přitom stala na základě geometricko-vědeckých představ o uspořádání vojenskou figurou, která dovoľovala vizualizovat absolutní kontrolu.*“ BIRK, Die Lineartaktik, s. 39.

prostředky velení a zrakem... Lineární taktika znala jen frontální útok a obranu, přičemž útoky provádělo jezdeckvo, zatímco útokům protivníka vzdorovala hlavně pěchota.“³⁷

Zásadním aspektem pro úspěch v bitvě byla rychlost rozvinutí pěchoty z pochodového pořádku do lineární bojové formace, která závisela na míře výcviku vojska. Důležitost pořadového cvičení pro samotnou bitvu zdůraznil německý historik Kunisch: „*Proto bylo zpravidla přikázáno prozkoumat předem postavení a oblasti pro nástup vojska, kde se armády mohly řadit do bojového postavení jako na cvičišti. Nástup musel být proveden s velkou přesností, dostatkem času a mimořádnou opatrností. I u přehledných armád o 20 000 až 40 000 mužích, kteří se řadili do předpisového ordre de bataille o délce tří až šesti kilometrů, trval nástup asi tři až čtyři hodiny.“³⁸*

V bitvě šlo především o vytlačení nepřítele z místa, kde stál. Jednotky postupovaly a střílely v sevřených řadách, a pokud se druhá strana zastavila, udeřily na něj bodáky. Pěchota musela postupovat vpřed navzdory strašné palbě a získávat terén. Za palby museli důstojníci vojáky hnát do útoku, aby přinutili nepřítele k ústupu a způsobili tím v jeho řadách zmatek. Jízda se snažila co nejdříve útočit do trhlin v uskupení nepřítele. Její útok současně směřoval také na nepřátelské jezdeckvo. Pokud to z bitvy prchalo, vrhal se druhý sled jezdeckva z boku na nepřátelskou pěchotu. Útok na křídla, tedy proti nepřátelské jízdě, a na pěchotu po celé délce bitevní linie prováděla těžká jízda – kyrysníci a dragouni. Lehká jízda měla v polní bitvě za úkol především pronásledovat poraženého nepřítele.³⁹

Fridrich II. lineární taktiku zdokonalil různými variantami útoku na nepřátelské křídlo. Britský vojenský historik Black k tomu uvedl: „*Úspěch Fridricha II. byl přičítán zčásti jeho taktickým inovacím a zejména užíváním tzv. křídelní bitvy, která tvořila zvláštní formu v té době obvyklé lineární taktiky. Fridrich II. vymyslel celou řadu postupů pro posílení jednoho z křídel své bitevní sestavy i způsobu jeho útočení, zatímco minimalizoval možnost vystavení svého druhého, slabšího křídla nepřátelskému útoku. Tato taktika závisela na rychlém provádění souboru*

³⁷ BROFI, Vojenské dějiny, s. 219.

³⁸ KUNISCH, Friedrich der Grosse als Feldherr, s. 200.

³⁹ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 16.

*manévru, pro něž byla nezbytná výborně vycvičená a disciplinovaná armáda.*⁴⁰ Pruský král uměl během bitvy využít větší pohyblivosti své skvěle vycvičené pěchoty a frontu dokázal otočit šikmo proti jednomu z křídel nepřítele. Nepřátelská armáda zpravidla nebyla tak vyceповaná a nedokázala na takový vývoj situace dostatečně rychle zareagovat a svou sestavu změnit. V jejích řadách proto vypukl zmatek, kterého Prusové využili k silnému a rozhodujícímu úderu. Romaňák zdůraznil i další okolnosti: *„Zavedením železného nabíjáku místo dřevěného již před Fridrichem II. se snížila jejich poruchovost na minimum. Soustavným drilem vojáků bylo dosaženo toho, že v pruském vojsku pěšák pálil za minutu 5 ran, zatímco u ostatních armád pouze 3 rány. To znamená, že účinnost palby pruské armády na bojišti byla téměř dvojnásobná.*⁴¹

Průběh střetnutí dokazoval, že pro účinnou a rychlou palbu z pušek bylo zapotřebí velké zručnosti a výcviku. Palba se prováděla v rozvinuté linii po pelotonech. Při pelotonové palbě se střílelo salvami po četách, v rámci praporu nejprve pálily liché a pak sudé čety. Existovala celá škála variant střelby, zásadní však bylo udržet nepřetržitou palbu celého sledu. Čety, které vystřelily, nabíjely v době, kdy pálily ostatní. Aby se maximálně využilo ručních palných zbraní, měl každý sled hloubku tří řad střelců, kteří mohli pálit najednou. První řada musela při palbě pokleknout a třetí střílela značně nepřesně. I přes značné úsilí poddůstojníků nebylo možné pravidelnost střelby udržet v bitvě dlouho, neboť jejich povely zanikaly v hluku střel a dunění děl. Po určité době tak docházelo k nepravidelné palbě, při níž střílel každý, kdo nabil.⁴²

1.4 Složení a velikost armád

Ve většině evropských vojsk tvořilo vlastní obyvatelstvo řádově polovinu mužstva. V době míru byla část mužů po několikaměsíčním výcviku poslána domů,

⁴⁰ BLACK, Evropa, s. 339; srov. SCHILLING, Höfe, s. 464. Romaňák popsal taktiku kosého útoku: *„Účelem této taktiky bylo obchvátit nepřátelské křídlo, převahou síly rozdrtit protilehlé křídlo nepřítele a tak narušit jeho bojovou sestavu. Křídlo, jehož úkolem bylo provést kosý útok, posílil předsunutou linii složenou z elitních granátnických oddílů a podpořil dělostřelctvem.*“ BROFT, Vojenské dějiny, s. 219. Kosý útok využíval již vévoda z Marlborough a maršál Mořic Saský. KUNISCH, Friedrich der Grosse als Feldherr, s. 201.

⁴¹ BROFT, Vojenské dějiny, s. 219. Po roce 1742 zavedeny také do výzbroje rakouské armády. Tamtéž, s. 222. Srov. ALLMAYER-BECK, Die friederizianische Armee, s. 243.

⁴² STELLNER, Sedmiletá válka, s. 17; ALLMAYER-BECK, Die friederizianische Armee, s. 241. K zásadnímu rozdílu mezi realitou na bojišti a teorií na cvičišti srov. BIRK, Die Lineartaktik, s. 14.

kde se věnovala práci v zemědělství či řemeslu. Jádro stálých a státních armád tvořili žoldnéři, kteří se za žold nechali naverbovat většinou na doživotní službu. Verbíři používali pochybné metody, adepty opíjeli, obelhávali nebo dokonce unášeli. Takové provádění rekrutování „způsobilo, že zejména pěší pluky byly ztracenými existencemi, zběhy a velkým počtem osob přinucených ke službě ve zbraní ovlivněny natolik, že armáda za absolutismu představovala i přes svůj celkový zářivý obraz navenek velmi labilní sociální útvar.“⁴³

Závažným problémem všech armád zůstávala po celé 18. století dezerce, kterou způsobovalo nucené verbování a špatné zacházení s vojáky. Svoji roli zde hrál také strach a prosazování tuhé disciplíny.⁴⁴ Větší ztráty než bitvy samotné velmi často způsobovaly kromě dezerce i hlad a epidemie. Zejména kvůli hrozbě nemocí se v zimě vojenské kampaně zpravidla přerušovaly. Silnice byly v tuto dobu většinou obtížně sjízdné a jezdecko nemělo dostatek píce pro koně. Vojáci, kteří v době tažení nocovali pod širým nebem, byli v zimních měsících ubytováni převážně ve městech a podrobeni tvrdé disciplíně a výcviku. Black došel k závěru: „Nemoci, stejně jako špatná kvalita komunikací, představovaly oblast, vůči níž zůstávaly vlády v přítomnosti nepříznivých životních podmínek téměř bezmocné. Hrozba, že propuknou nemoci, spolu se zásobovacími a transportními problémy, podporovala vojenské jednotky v tom, aby přes zimu zůstávaly nečinné v zimních leženích. Tato praxe, i přesto že nikterak neznamenala neměnné pravidlo, snižovala rychlost vojenského působení, a to bez rovnocenného snížení finančních nákladů.“⁴⁵

Většinu pruské armády tvořili po roce 1733 prušští poddaní naverbovaní podle kantonálního systému, zbytek tvořili cizinci.⁴⁶ Celé království bylo rozděleno na kantony, ve kterých směly předem určené pluky naverbovat určený počet mužů. Specifické skupiny obyvatelstva – šlechtici, nejstarší synové sedláků, vážení měšťané, dělníci v manufakturách, úředníci a studenti – byly od služby osvobozeny. Odvody se nejčastěji

⁴³ KUNISCH, Friedrich der Grosse als Feldherr, s. 202.

⁴⁴ MARWITZ, Friedrich, s. 218. „V praxi nebylo vyžadování vojenské disciplíny pokaždé tak drsné, jak to předpokládala teorie, což byl ostatně běžný rys vymáhání zákona v tomto období. Tvrdé vyžadování kázně tak bylo často zmírněné a jen občasné. Poměrně malé množství závažných případů porušení kázně v pruské armádě bylo potrestáno nepřiměřeným počtem nejpřísnějších trestů. Většinu sugestivních popisů hrůz systému pravděpodobně vytvořili jeho kritici.“ BLACK, Evropa, s. 353. K počtům dezertovaných srov. FANN, Foreigners, s. 81. V období 1713–1740 dezertovalo z pruské armády 30 216 mužů. LEHMANN, Werbung, s. 262, pozn. 4.

⁴⁵ BLACK, Evropa, s. 347.

⁴⁶ WILSON, The Politics, s. 540. Za celé 18. století bylo do pruské armády naverbováno okolo 400 000 cizinců. Tamtéž, s. 540, pozn. 15. Srov. SCHILLING, Höfe, s. 432–433. Fann uvedl pro rok 1740 počet vojáků 76 000 a z nich mělo být cizinců 34,2 procent. FANN, Foreigners, s. 82, pozn. 21.

týkaly mladších synů sedláků, rolníků a řemeslníků. Kdo měl trochu peněz, mohl se vyplatit a tak se službě vyhnout. Délka služební doby nebyla jednoznačně stanovena, zpravidla se sloužilo dvacet let.⁴⁷

Co se srovnání velikostí rakouské a pruské armády týče, v roce 1740 měla rakouská armáda tabulkový stav 141 880 mužů,⁴⁸ v roce 1745 to bylo přibližně 100 000 mužů, konkrétně 61 pěších pluků, přičemž rakouské a české pluky tvořilo 2 300 a uherské 3 000 mužů.⁴⁹ V prvním roce sedmileté války již rakouské vojsko čítalo 142 000 pěšáků, 32 000 jezdců, 3 000 dělostřelců, 500 příslušníků ženijního a technického sboru, dohromady pak 177 500 mužů.⁵⁰

V roce 1717 čítalo pruské vojsko 38 000 mužů⁵¹, v roce 1740 již 80 000 a v roce 1756 celých 150 000 vojáků. Jednalo se o 50 pěších pluků o 110 000 pěšáckých, 25 pluků těžké jízdy s 20 000 kyrysníky a dragouny, 10 pluků lehké jízdy s 15 000 husary a 5 pluků polního dělostřelectva s 5 000 muži. Celá armáda disponovala zhruba sto tisíci koňmi.⁵² V roce 1740 bylo z 2,24 milionu obyvatel 83 000 vojáků, z 5,5 milionů obyvatel stálo v roce 1786 ve zbrani 195 000 mužů. Na jednoho vojáka připadlo v Prusku 29 civilistů, zatímco v Rakousku 96.⁵³

⁴⁷ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 37; LEHMANN, Werbung, s. 259–264; MARWITZ, Friedrich, s. 222–223. „Jen cizinci byli verbováni formou kapitulace, to znamená na základ smlouvy na sjednanou dobu.“ BROFT, Vojenské dějiny, s. 239.

⁴⁸ Počty podle tabulek a bez dělostřelectva. Bylo to 52 pluků pěchoty (108 400), 18 pluků kyrysníků (14 800), 14 pluků dragounů (11 800) a 8 pluků husarů (6 880). BROFT, Vojenské dějiny, s. 165. Počet pěších pluků v průběhu války o rakouské dědictví stoupl na 61. Tamtéž, s. 222.

⁴⁹ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 30.

⁵⁰ GROEHLER, Die Kriege, s. 73. O něco více uvedl pro září 1756 Duffy: 118 148 pěšáků (55 pluků), 10 800 granátníků (108 setnin), 24 000 jezdců (30 pluků německé pěchoty), 8 000 (10 husarských pluků), 40 000 pěšáků a husarů na vojenské hranici, celkem okolo 200 000. DUFFY, The Army, s. 170. Na počátku sedmileté války měla habsburská armáda téměř 200 000 mužů, jak uvedl: BĚLINA, Velké dějiny, X., s. 310.

⁵¹ FAY, The Beginnings, s. 763–777.

⁵² VENOHR, Fridericus, s. 317; srov. SCHILLING, Höfe, s. 430–431; MARWITZ, Friedrich, s. 223. Paulig uvedl 72 000 mužů pro rok 1740. PAULIG, Geschichte, s. 1, zatímco Bringmann udal 83 000 – 84 000. BRINGMANN, Friedrich, s. 17. Počet vojáků 1740 a 1756 srov. BENNINGHOVEN – BÖRSCH-SUPAN – GUNDERMANN, Friedrich, s. 76. 141 000 v roce 1756 uvedl Kunisch, KUNISCH, Friedrich, s. 39; další výčet uvedl Wolf, na konci roku 1756 asi 184 000, WOLF, Bedřichův voják, s. 26–27, 39.

⁵³ Na jednoho vojáka připadlo v Rusku 120 a ve Francii 145 civilistů. BRINGMANN, Friedrich, s. 773. Vyšší počet v roce 1740 (2,4 milionu) a v roce 1786 (5,7 milionu) uvedl Schilling, SCHILLING, Höfe, s. 375.

VELIKOST ARMÁD VE SROVNÁNÍ K POČTU OBYVATEL⁵⁴

Stát	Velikost armády v roce 1740 (počet mužů)	Počet obyvatel v roce 1756 (v milionech)	Velikost armády v období 1756–1760 (počet mužů)
Británie	-	10,5	63 000
Francie	160 000/198 998	21,5	213 000
Rakousko	100 000/ 107 892/141 880	17,0	177 500/195 183
Prusko	80 000/99 446	4,5	153 000
Rusko	130 000	20,0	150 000
Sasko	28 000	1,7	18 000
Bavorsko	40 100	1,1	6 000

Vydržování obrovské armády pohlcovalo značné finanční prostředky. K financování války i armády napsal americký historik Kennedy: „... rozsáhlé zvyšování daní, dokonce i v případě, že existovala na jejich výběr celá mašinerie, mohlo snadno vyvolat domácí nepokoje, kterých se všechny režimy obávaly – zvláště když současně čelily zahraničnímu nepříteli. A tak mohla vláda financovat válku jedině půjčkami: prodejem státních dluhopisů a úřadů nebo v lepším případě obchodovatelných cenných papírů, které dlouhodobě přinášely úrok všem, kdo mohli státu přispět penězi... Dokonce i v dobách míru padlo na udržování ozbrojených složek čtyřicet nebo padesát procent státních výdajů a za války mohla tato částka vylétnout až na osmdesát nebo devadesát procent z mnohem větší celkové sumy! (...) Dokonce ani Prusko Fridricha Velikého, které valnou část svých příjmů získávalo z rozsáhlých, dobře obhospodařovaných královských statků a z monopolů, by ve válkách o rakouské dědictví a v sedmileté válce neobstálo, kdyby je nezachránily tři „mimořádné“ zdroje příjmů: zisky ze znehodnocené měny, vyplnění Saska a Meklenburska a po roce 1757 významné půjčky bohatšího

⁵⁴ Podklady pro tabulku: STELLNER, Sedmiletá válka, s. 49; BROFT, Vojenské dějiny, s. 195, 244; BRINGMANN, Friedrich, s. 17; SCHILLING, Höfe, s. 430–431.

spojence, Británie. Méně ekonomicky výkonná a daleko decentralizovanější rakouská říše měla s financováním svých válek nesmírné problémy.“⁵⁵

Vojenská kontribuce odváděná alpskými zeměmi a zeměmi koruny české vynesla v letech 1735–1739 osm milionů zlatých, v roce 1740 to bylo 11 248 599 zlatých a o čtyři roky později pak 9 370 171 zlatých.⁵⁶ V roce 1748 vydala vídeňská vláda na armádu 14 milionů zlatých, na české země z toho připadlo 4,2 milionu zlatých.⁵⁷ Tyto sumy během války nestačily na financování armády, což vídeňská vláda řešila půjčkami a růstem státního dluhu. Dluhy státu vzrostly v letech 1711–1800 z asi 30 milionů zlatých na 605 milionů zlatých, přičemž v roce 1761 činil státní dluh 136 milionů říšských tolarů.⁵⁸

Celkové výdaje na pruskou armádu činily 5 039 663 zlatých v roce 1740, přitom příjem generální válečné pokladny byl 5 454 256 zlatých v letech 1740–1741, zatímco celkové státní příjmy 7 145 859 zlatých. V období 1758–1759 činil příjem generální válečné pokladny 14 143 259 z celkových státních příjmů ve výši 18 166 347 zlatých.⁵⁹ V roce 1740 vydal pruský král 72,4 procenta státních příjmů na armádu.⁶⁰ „*Výdaje na sedmiletou válku se bradily ze státního pokladu a půjček (17,3 milionů), britských subsidií (27 milionů), daní a příjmů ze státního majetku (25 milionů), daní ze Slezska (18 milionů), kontribucí ze Saska (48 milionů) a dalších zemí (4,95 milionů) a znehodnocování*

⁵⁵ KENNEDY, Vzestup, s. 107, 116. Srov. NEF, Wars, s. 41–48. Diskusi o formování a financování stálých armád ve Francii a Anglii srov. ASCH, Kriegsfinanzierung, s. 635–671.

⁵⁶ BROFT, Vojenské dějiny, s. 185, 245. „*V letech 1740–1748 vydržování pěšího pluku o 3 000 mužích stálo měsíčně 16 553 zlatých, kyrysnický pluk o 1 000 mužích přišel měsíčně na 11 092 zlaté, dragounský pluk o 1 100 mužích si vyžádal za měsíc 10 727 zlatých a husarský pluk o 1 000 mužích vyšel na 9 299 zlatých.*“ Tamtéž, s. 244.

⁵⁷ KLUČINA – ROMANĀK – RICHTER, Člověk, II., s. 103. Pro srovnání uvádím, že okolo roku 1740 činil roční žold rakouského polního maršála 1 075 zlatých, polního lékaře 111 zlatých a prostého granátníka 2 zlaté. V letech 1746–1748 činily platy profesorů na pražské univerzitě do 400 zlatých, prvního syndika 100 zlatých, druhého syndika 64 zlatých, knihovníka 100 zlatých a nejvyššího pedela 37 zlatých ročně. REVOLUTION des Wissens, s. 241; ENGELBRECHT, Geschichte, s. 123; BERÁNEK, Dějiny, s. 60; LEITNER, Muži, s. 168.

⁵⁸ GÖMMEI, Die Entwicklung, s. 72; STELLNER, Sedmiletá válka, s. 365.

⁵⁹ RIEDEL, Der Brandenburgisch-Preussische Staatshaushalt, s. 295–297, příloha č. XIII.–XIV. Pro srovnání lze uvést, že v Prusku dostával učitel na vesnických školách pod šlechtickým patronátem do 40 říšských tolarů a učitel gymnázia 200 (300) říšských tolarů ročně. REVOLUTION des Wissens, s. 241, 694–695. V roce 1754 vydělával zaměstnanec pruské pošty v roce celkem 120 tolarů, nicméně pravděpodobně dostával stravu zdarma. WITTHÖFT, Reiseanleitungen, s. 46–47. Rozpis výdajů na jeden konkrétní pruský pluk na konci třicátých let 18. století srov. LANGE, Die Soldaten, s. 41–43.

⁶⁰ BRINGMANN, Friedrich, s. 773.

mincí (29 milionů). Z celkové částky 169,25 milionů se na válku spotřebovalo 139 milionů, takže ve státní pokladně zůstalo 30,25 milionů tolarů.“⁶¹

1.5 Důstojnický sbor rakouského a pruského vojska

Důstojníci tvořili specifickou stavovskou skupinu, jež se odlišovala od masy vojáků. V Rakousku i Prusku se ve státní armádě uplatnili šlechtici, kteří za službu a podřízení se panovníkovi obdrželi nejen žold, ale i prestiž, jistotu zaměstnání a zabezpečení ve stáří. Black došel k následujícímu závěru: „Princp této dynasticko-státní kontroly nad pojetím cti pronikal do větší části tehdejších evropských států, a to nejenom proto, že pomáhal vyřešit jeden z nejdůležitějších problémů tohoto období, totiž přesvědčit šlechtu, aby vládla v zájmu státu. Takové pojetí však bylo obzvláště vhodné v případě vojenských důstojníků, kde představovalo pokus o rozšíření představy cti a stupně společenského postavení, které by pramenily spíše z výkonu služby než z původu, což pro armádu znamenalo samozřejmou nutnost, protože zde bylo základem předpokladem přesvědčit důstojníky s aristokratickým původem, aby přijímali rozkazy od těch, kteří byli sociálně, byť ne ve vojenské hierarchii, jejich podřízenými.“⁶² Budování stálé a státní armády, politická centralizace a zapojení šlechty do služeb státu ale neznamenalo, že by současně došlo k potlačení stavovských práv a k nivelizaci stávajících privilegií.⁶³

Ve sledovaném období se ještě v rakouské armádě objevovalo zakupování hodností a funkčního zařazení. Důstojník směl prodat hodnost nebo nastávající povýšení se zvláštním povolením, kupující mohl postoupit pouze na hodnost o stupeň vyšší, než byla jeho dosavadní. Přísné předpisy se snažily zabránit opomenutí řádných důstojníků, takže kupující se například nesměl zadlužit, prodávající se musel zříci nároků na penzi a zavázat se, že nebude sloužit

⁶¹ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 332. V roce 1740 při nástupu na trůn převzal Fridrich II. 8,7 milionu, popř. 9,7 milionu tolarů. Jednalo se o stříbrnou minci – říšský tolar. Kromě toho se v Prusku používala zlatá mince (Friedrichsdor), odpovídající 5 říšským tolarům. Zlaté mince však při financování války hrály minimální roli. BRINGMANN, Friedrich, s. 17, pozn. 25, 26. Jeden říšský tolar odpovídal přibližně dvěma „rakouským“ zlatým. PRITTWITZ, „Ich bin ein Preusse...“, s. 172–173. Připojením Slezska navýšil státní příjmy o 3,6 milionu tolarů. ORLICH, Geschichte, s. 180.

⁶² BLACK, Evropa, s. 342–343. Nejednalo se o početně velkou sociální skupinu, neboť v roce 1740 pruský důstojnický sbor sestával z 3 166 lidí. V roce 1786 bylo v pruské armádě 122 generálů, 121 plukovníků, 81 podplukovníků, 410 majorů a 1 006 poručíků, celkem se jednalo o 5 500 mužů. BRINGMANN, Friedrich, s. 108.

⁶³ ASCH, Kriegsfinanzierung, s. 643.

v nepřátelské armádě. Faktické velitelské funkce podléhaly tzv. ancienitě, kdy povýšení bylo udělováno podle délky služby.

Zároveň v tereziánské éře prudce narostl počet důstojníků neurozeného původu, obzvláště u dělostřelectva a ženistů. Zatímco ve Francii či Prusku mohl neurozený voják dosáhnout nejvýše poddůstojnické hodnosti, v rakouské armádě se mohl stát i kapitánem.

Roku 1757 vyšlo v habsburské monarchii nařízení, že každý důstojník mohl být po třicetileté kvalitní službě povýšen do šlechtického stavu.⁶⁴ Na druhou stranu rakouské vyšší důstojnictvo neztratilo aristokratickou výlučnost. Vyšší hodnosti byly zpravidla pouze pro muže urozeného původu. Ze 76 maršálů říšsko-německého původu, kteří v 18. století působili v rakouské armádě, pocházelo 32 z deseti říšských dynastií, 9 z vysoké šlechty a zbylých 35 z nižší šlechty. Také všichni maršálové maďarského původu náleželi k nejpřednějším rodům.⁶⁵ O problematice disciplíny mezi rakouskými vysoce urozenými generály, kteří si zachovávali knížecí způsoby, svědčí císařovnin dopis: „*Napsala jsem princí (Karlů Lotrinskému – pozn. J. B.), že žádnému generálovi nebude povoleno opustit armádu bez mého vědomí. Dvorská válečná rada nesmí dát nikomu svolení bez mého rozkazu.*“⁶⁶ Marie Terezie se při obsazování velitelských míst nezbavila feudálních předsudků a ohledů na panovnickou rodinu. Všem důstojníkům – včetně neurozených – ale přiznala přístup ke dvoru.⁶⁷

Na stavu rakouského důstojnictva se odrážela skutečnost, že říši tvořilo mnoho státních celků z různých národů a národností. Na rozdíl od pruského důstojnictva, které z velké části pocházelo z domácí šlechty, zůstával podíl původní rakouské šlechty v mnohonárodnostním důstojnickém sboru nízký. V 18. století bylo ze 157 polních maršálů 36 románského původu (především španělsko-neapolského), 7 slovanského (z toho 5 českého), 6 irsko-skotsko-waleského, 1 dánského, 14 maďarského, 16 německo-rakouského původu, 1 z německé oblasti Švýcarska a 76 maršálů pocházelo

⁶⁴ DUFFY, The Army, s. 24.

⁶⁵ HANDBUCH zur deutschen Militärgeschichte, III., s. 129; STELLNER, Sedmiletá válka, s. 28.

⁶⁶ Marie Terezie Karlů Lotrinskému, 1757, MARIE TEREZIE, Briefe und Aktenstücke, Nr. 98, s. 138.

⁶⁷ TAPIÉ, Marie Terezie, s. 136.

z „nehabsburské“ části římsko-německé říše.⁶⁸ Jednou z příčin bylo nahrazení odbojné, protestantské šlechty v pobělohorské době aristokraty cizího původu. Například pro důstojníky irského původu měla zvláštní kouzlo Praha. Historik Stellner to komentoval: „*Mnohonárodnostní složení rakouského důstojnictva přinášelo výhodu v úzké vazbě této elity na panovníka. Zástupci četných evropských národů sloužili habsburskému domu dobrovolně a věrně. Voják a především důstojník nenáležel národu, ale nadnárodnímu stavu.*“⁶⁹ Odbornost důstojnictva sloužícího v rakouské armádě byla zvyšována na vojenské akademii, založené v roce 1752 ve Vídeňském Novém Městě.⁷⁰

Pruské důstojnictvo tvořili šlechtici, pro něž služba v armádě znamenala zaopatření a prestiž.⁷¹ Většinou šlo o mladší příslušníky nemajetných šlechtických rodin, pro které služba státu představovala ekonomickou nutnost.⁷² Důstojnický sbor, rekrutující se z domácí šlechty, představoval elitní sebevědomou stavovskou skupinu. Schilling zdůraznil u systematické podpory šlechty za vlády Fridricha II., kterou považoval za základní kamen fridericiánské společenské politiky: „*Neboť to, co bylo možné sedlákům vnutit násilím, pod výstrahou trestu a drilem, pro to musel šlechtu získat společenskými privilegii a vyšším postavením. To vše podporoval i Fridrichem systematicky podporovaný vznik moderního šlechtického ducha válečníka, který nabradil dávno přežitý rytířský ideál feudální šlechty.*“⁷³

Platilo, že důstojník nemohl požadovat po mužstvu něco, co by sám nezvládl. Fridrich II. potlačoval brutalitu důstojníků, vyžadoval od nich statečnost, neohroženost, ale i lidskost a inteligenci. Ve sledované době ale prušští důstojníci neměli jednotné vzdělání. Před vstupem do armády mohli absolvovat domácí výuku, školní a univerzitní výuku, pážecí přípravu nebo kadetku. Ideální přípravu na

⁶⁸ HANDBUCH zur deutschen Militärgeschichte, III., s. 128; KUNISCH, Feldmarschall, s. 65–67.

⁶⁹ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 28.

⁷⁰ BĚLINA, Velké dějiny, X., s. 312; TAPIÉ, Marie Terezie, s. 137.

⁷¹ V roce 1739 byli všichni prušští generálové šlechtici, z 211 štábních důstojníků bylo 11 nešlechticů. V roce 1786 bylo 9 z 10 důstojníků šlechtického původu. Během své vlády nobilitoval Fridrich II. 63 důstojníků. Příslušníci knížecích, hraběcích a velkostatkářských rodin nevstupovali do pruské armády s nadšením, neboť nedostávali přednost před ostatními. Měšťanští důstojníci sloužili pouze u dělostřelectva a husarů. Tato sociální diskriminace vedla dlouhodobě k negativním důsledkům. MARWITZ, Friedrich, s. 225. O vztahu panovníka a šlechty (důstojníků) v 18. století v Prusku, „*aristokratizaci válečnictví a disciplinaci šlechty*“ srov. SCHILLING, Höfe, s. 408–412, 436–441.

⁷² Pouze třetina z 20 000 šlechtických rodin vlastnila statek. BRINGMANN, Friedrich, s. 106. K vztahům mezi pruským důstojnictvem srov. WILSON, The Politics, s. 541.

⁷³ SCHILLING, Höfe, s. 409.

berlínské kadetce mohla absolvovat jen pětina požadovaného počtu důstojníků. Tuto nevýhodu se Fridrich II. snažil napravit samostudiem důstojníků; sám v tomto směru vydal mnoho instrukcí a reglementů.⁷⁴ Pruský král se o „výchově“ generálů vyjádřil následovně: „Dobrý generál je ve všech zemích a ve všech armádách vzácný jev. Je pravda, já jich mám možná více, než jiní panovníci; neboť mezi těmito velkými pány je jen málo z nich, kteří si také dávají velkou práci s výchovou dobrých důstojníků. Já s nimi neúnavně cvičím, když jim vše vysvětluji, co jsem dělal; vysvětluji bez ustání a stále si ke sobě zvu mladé důstojníky, kteří projevují talent, a učím je s veškerou možnou pozorností.“⁷⁵ Úspěšné důstojníky král nejčastěji odměňoval přednostním povýšením, propůjčením rytířského řádu či jiného vyznamenání, mimořádnou či jednoduchou pochvalou, zatímco důstojníky měšťanského původu trpěl jen nerad, diskriminoval je a přehlížel.

Fridrich II. prohlásil: „Můj důstojnický sbor je vcelku velmi dobrý; je mezi nimi mnoho takových, kteří by byli schopni vést vojsko a předložit vynikající plán tažení... podněcují jejich soutěživost, kterou potřebujeme všude, především ve vojenství. Proto si člověk musí dát pozor, aby neponižoval zasloužilé muže. Z tohoto důvodu až úzkostlivě dbám na to, aby se chvála dostalo všem, co si ji zaslouží. Důstojníci, kteří si dávají záležet, dále se vzdělávají, prokazují chytrost, ti si mohou být jisti, že na jejich snahu nezapomenu. Vědí dokonce, že je poučuji a vedu s radostí. Moje jednotky jsou dobré a dobře vyškolené.“⁷⁶ Každý důstojník mohl kdykoliv požádat o propuštění, ale Fridrich II. takovým žádostem vyhověl jen nerad a vždy s reversem, že nevstoupí do cizích služeb. Důstojníci, kteří byli propuštěni, navíc pozbývali nárok na penzi. Na penze přestárlým a invalidním důstojníkům ale ve státní pokladně nezbývalo příliš peněz, takže se pro ně rezervovala méně namáhavá místa v pevnostech a posádkách nebo ve státní správě.

1.6 Pruská armáda

Pruské království se v první polovině 18. století dokázalo zařadit mezi velmoci. Hybnými silami braniborsko-pruského vývoje byly podle německého historika Schillinga protestantské konfese, duchovní obnova a vzdělávací ofenzíva v duchu

⁷⁴ MARWITZ, Friedrich, s. 226.

⁷⁵ 2. června 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 120.

⁷⁶ CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 42–43. Cit. dle: STELLNER, Sedmiletá válka, s. 38. K poddůstojníkům srov. MARWITZ, Friedrich, s. 227–229.

pietismu, impulzy ze strany sekularizujícího se státu, zvláštní vztah mezi panovnickou mocí a šlechtou, dále byrokratizace a s ní úzce spojený ekonomický vývoj a důraz na posilování vojska.⁷⁷ Absolutistický systém orientovaný na budování silné armády a využívání vlastních zdrojů se osvědčil a stal se vzorem pro mnoho zemí. Jako ústřední správní orgán v Prusku působilo od roku 1723 generální vrchní finanční, válečné a dominikální direktorium, které se skládalo ze čtyř provinciálních departementů řízených ministry. Každý z nich spravoval určité území a kromě toho jim příslušely speciální celostátní úkoly. V roce 1746 byl založen vojenský departement, do té doby vyřizoval část agendy panovníkův kabinet.⁷⁸ Na rozdíl od jiných absolutistických monarchů řídil pruský král Fridrich II. vnitřní i zahraniční politiku a působil jako nejvyšší i vrchní velitel současně. Black došel při hodnocení úspěchů pruského monarchy k tomuto závěru: „*Schopnost přiměřeně reagovat na vývoj představuje a představovala znak diplomatické a vojenské obratnosti. Zdá se, že obě vlastnosti byly klíčem k vítězství Fridricha II. Tomu ovšem značně napomáhaly i jeho autokratické metody vlády, které mu dovolovaly, že se o svých krocích nemusel s nikým radit. Úspěch Fridricha II. ukazuje sílu 'absolutismu' jako politického systému za situace, kdy je řízen rozumným panovníkem s pevnou vůlí, který ví, co chce. Opakem byla v polovině století vojenská politika Rakouska, Francie a Ruska, které byly znevýhodněny nedostatkem pevného vedení, frakcionářství a vládou vykonávanou širšími radami. Tyto nedostatky byly způsobeny osobnostmi panovníků, z nichž dvě byly ženy, bez jakékoli zkušenosti s vojenskými záležitostmi, a třetí, Ludvík XV., požadovanou schopnost postrádal. Ani v jednom případě zde neexistoval uspokojivý zástupce.*“⁷⁹

Zmíněná koncentrace moci se během válečného konfliktu ukázala být velice výhodnou, neboť nedocházelo ke kompetenčním sporům. Fridrich II. byl široce obeznámen s vojenskou problematikou: „*Kdo nezná potřeby armády, kdo nepronikne do rozmanitých detailů stravy, kdo nic neví o prostředcích, které udržují armádu v pohybu, kdo pobrdá pravidly válečného umění, kdo nedokáže udržet jednotky v posádce v poslušnosti ani je nedokáže vést na taženích, může být jinak duchaplným mužem, nejlepším správcem, nejprotřelejším politikem, ale nikdy nedosáhne velkých věcí, pokud sám není generálem.*“⁸⁰ Nelze ale zastírat, že tento

⁷⁷ SCHILLING, Höfe, s. 376–377.

⁷⁸ LEHMANN, Werbung, s. 254–255.

⁷⁹ BLACK, Evropa, s. 340. Polemika o představě, že Fridrich II. byl typický válečník, srov. KUNISCH, Friedrich der Grosse als Feldherr, s. 193–194.

⁸⁰ Politisches Testament von 1752, cit. dle: BRINGMANN, Friedrich, s. 271.

system měl i své slabiny. Král pohrdal nepřitelem, nerad měnil své názory. Souhlasím s Bringmannem, který došel k následujícímu závěru: „*Vojevůdce Fridrich byl často příliš optimistický a své plány, kalkulace a očekávání řídil podle přeceňování svých možností a podceňování síly a schopností protivníka.*“⁸¹ Král měl výborné organizační a vojevůdcovské schopnosti a zkušenosti, vyhraněný smysl pro povinnost, byl velmi pracovitý a velmi inteligentní. Současně byl bezohledným a tvrdým velitelem, cynikem, který pohrdal lidmi.⁸²

Pruská armáda svou velikostí, pověstným drilem a vítězstvími představovala v evropských dějinách zajímavý fenomén. Řídil ji panovník, neexistovalo ministerstvo války, generální štáb ani vojenský kabinet. Spojení mezi vrchním velitelem a jednotlivými sbory a pluky zajišťoval králův kabinetní tajemník. Jen v nejhroženějších provinciích, tedy ve Východním Prusku a Slezsku, působili velitelé vyšších svazků, kterým podléhala všechna tamější vojska a pevnosti. Tajná válečná kancelář měla pomocný charakter, panovník pověřoval různými vojenskými, politickými a hospodářskými úkoly své osobní pobočníky.⁸³

Základní administrativní jednotkou pruské armády byl pluk (regiment). V roce 1740 byl pruský pěší pluk tvořen 50 důstojníky, 118 poddůstojníky, 196 granátníky a 1 220 mušketýry, tedy celkem 1 646 muži. Pluk byl rozdělen do dvou praporů (Bataillon). Během bitvy byl prapor rozdělen na dvě křídla (Flügel), křídlo na dvě divize (Division) a divize na dvě čety (Peloton), což byly nejmenší taktické oddíly pruského vojska. Administrativně byl pěší prapor dále rozdělen do šesti setnin (Kompanie, rota), pěti mušketýrských a jedné granátnické.⁸⁴ Dragounské a kyrysnické pluky pruské armády čítaly asi 900 mužů, husarské přibližně 1150 mužů. Pluky byly děleny na eskadrony, které měly přibližně 150 mužů.⁸⁵

⁸¹ BRINGMANN, Friedrich, s. 271.

⁸² Ke stavu pruské armády při nástupu Fridricha II. srov. LANGE, Die Soldaten, s. 3–4. „*Klasické vzdělání válečného hospodaření ztroskotalo na Fridrichově celoživotním odporu vůči předmětům geometrie, fyzika a matematika. Měl nicméně ty talenty, které se nelze naučit: smysl pro pochopení vojenských souvislostí, odvahu a rozhodnost, ochotu riskovat, jisté oko pro kvalitu terénu a schopnost vést lidi.*“ BRINGMANN, Friedrich, s. 274.

⁸³ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 36.

⁸⁴ GROEHLER, Die Kriege, s. 227, 244.

⁸⁵ Tamtéž, s. 230, 244.

Pluky se rozlišovaly barevnými lemovkami a prýmky. Pruská pěchota nosila kabát z tmavomodrého sukna s ležatým límcem a vlněnou podšívku. Kabát byl dlouhý pod kolena, jeho šosy se po stranách zapínaly na knoflíky a za špatného počasí je bylo možné rozepnout a vytvořit tak plášť. Pod kabátem se nosila soukenná vesta s plátěnou podšívku, k níž se za chladného počasí připínaly rukávy. Na soukenné kalhoty s postranním zapínáním se natahovaly bílé vlněné punčochy. Holeně z bílého plátna sahaly až ke kolenům, kožené boty s poměrně vysokými podpatky se šněrovaly. Na hlavě měli pěšáci třírohý, bíle lemovaný klobouk se štrápci. Některé pěší pluky obdržely vysoké homolovité čepice z voskovaného sukna, jež byly zakončeny špičkou. Na přední straně nad čelem se vyjímalý vysoké žluté plechové tabulky, v nichž vojáci vypadali vyšší a obávanější a které se za slunečního světla zářivě leskly a oslňovaly nepřítele. Na bocích nosili patronašku s šedesáti ostrými patronami a tornistru s chlebníkem. Zbývající části výstroje – dvě vlněné deky, kotlík na vaření, polní láhev, sekeru, polní lopatku a motyku – přepravovaly plukovní vozy. Elitní skupinu pěchoty tvořili granátníci. Šlo o nejlépe vycvičené a fyzicky zdatné muže, kterým byly svěřovány nejtěžší úkoly. U každého pěšího pluku působilo několik bubeníků a trumpetistů. U granátnických jednotek hrál pištec na krátkou flétnu.⁸⁶

Výzbroj pruské pěchoty představovala křesadlová puška o ráži asi 20 milimetrů, která měla dřevěnou pažbu a hlaveň z švédského železa. Měřila 155 centimetrů a vážila okolo pěti kilogramů. Vojáci se o ní museli denně starat, čistit, olejovat a leštit. Nabíjela se pomocí železného nabíjáku. Vycvičený střelec dokázal za minutu vystřelit čtyři až pět ran, peloton za dvě minuty při použití slepých patron vypálil zpravidla pět salv. Při střelbě naostro šlo vše pomaleji, protože zámek i hlaveň znečistily zbytky prachu, takže voják nedal za minutu více než dvě či tři rány. Dostřel činil přibližně 300 kroků, proto se palba při útoku zahajovala co nejpozději. Na pušku se nasazoval bodák dlouhý 44 centimetrů.⁸⁷ Black k vývoji ručních palných zbraní poznamenal: „*V prvních letech 18. století se ukazovaly jisté pokroky ve výzbroji, které v podstatě znamenaly pokračování a rozšíření nedávných trendů. Pikenýři byli postupně vyřazováni. Proces nabízení těžkých a často nespolehlivých pušek s doutnákovým zámkem za lehké*

⁸⁶ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 39–40.

⁸⁷ Tamtéž, s. 17.

a rychleji střelící pušky s křesacím zámkem byl nepřetržitý, stejně jako tomu bylo v případě zavádění bajonetu.“⁸⁸

Pruské jezdecktvo se skládalo z kyrysníků, dragounů, husarů, hulánů a jízdních myslivců. Těžkou jízdu představovali kyrysníci, kteří nosili pouze přední díl kyrysu, jejich soukenné kabáty světle žluté barvy měly červené a modré detaily a lemování. V boji používali palaš, karabinu a pár pistolí, a v první linii proráželi nepřátelské řady. Pokyny pro kyrysníky vybubňovali jezdci se stříbrnými tympány, které byly pýchou jednotlivých pluků a jejichž ztráta v bitvě byla vekou potupou.

Dragouni měli světle modré kabáty a jejich výzbroj tvořil relativně lehký kord, dvě pistole a puška s bajonetem. Husaři se poznali podle barevných uniforem a různých ozdob na čepicích. Bojovali s lehkou šavlí, dvěma pistolemi a krátkou karabinou. Jezdili na lehkých a malých koních, prováděli průzkum, zastírací manévry, krytí křídel, boj v nepřátelském zázemí či stíhání dezertérů. Gardové husaři seděli v sedlech pokrytých pruhovanými dekami.⁸⁹ Na počátku války o rakouské dědictví pruská armáda nedisponovala větším počtem lehkého jezdecktva, neboť na rozdíl od rakouských odborníků nebyl pruský král Fridrich II. přesvědčen o jeho efektivnosti.⁹⁰ O taktice jezdecktva v bitvě poznamenal Romaňák: *„Po zkušenostech z prvních bitev války o dědictví habsburské změnil Fridrich II. taktiku jezdecktva. Zcela zavrhl odpalování salv ze střelných zbraní před nájezdem do nepřátelské sestavy a ztotožnil se s myšlenkou Gustava Adolfa, který tvrdil již před sto lety, že jezdecktvo má útočit na nepřítele v trysku s vytaseným mečem (palašem). ...nové pojetí jezdeckého boje prosazované pruským králem Fridrichem II., který zatlačoval střelbu do pozadí a zdůrazňoval jezdecké umění, útok jezdecktva s vytaseným palašem a v plném trysku. Tato taktika se promítla v narůstání lehkého druhu jezdecktva a poklesu početnosti těžkého jezdecktva.“⁹¹*

⁸⁸ BLACK, Evropa, s. 336; PARKER, Die militärische Revolution, s. 179.

⁸⁹ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 40.

⁹⁰ Po roce 1745 došlo k reformě, kdy husaři podle vzoru uherské lehké jízdy neměli jen bojovat v bitvách, ale plnit i průzkumné a záškodnické úkoly. MARWITZ, Friedrich, s. 233. Králové husarské eskadrony byly početně malé a neměly zkušenosti v oblasti výzvědné činnosti. *„Během tažení byli nuceni ptát se každého cestujícího nebo sedláka, aby získali informace o pohybech nepřítele.“* DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 66.

⁹¹ BROFT, Vojenské dějiny, s. 219, 222.

Fridrich II. se nejméně staral o dělostřelectvo; vzhledem ke svým sociálním předsudkům mu vadil měšťanský původ mnoha techniků, takže pro něj za celou vládu nenapsal samostatný reglement.⁹² Plukovní dělostřelectvo užívalo tříliberních a šestiliberních kanónů, které se pohybovaly s rozvinutou pěchotou. Měly velký dostřel, pálily až šestkrát za minutu a mohly být v bitvě nasazeny velice brzy a účinně narušovat protivníkovy linie. Dvanáctiliberními a čtyřiadvacetiliberními děly a houfnicemi dělostřelci ostřelovali opevněná místa a kartáčová střelba chránila křídla proti nepřátelskému jezdeckvu. Dělostřelci měli stejně jako pěšáci modré kabátce a lehkou šavli, jež sloužila k obraně proti útokům nepřátelské jízdy.⁹³ „Fridrich II. zasazoval do bitev poměrně velký počet děl, která podstatně zvyšovala palebnou sílu bitevní sestavy. Ke zvýšení účinnosti bitevního šiku přispěl také tím, že vytvořil a zorganizoval jízdní (bipomobilní) dělostřelectvo, které bylo schopno rychlých pohybů a dokázalo poskytovat podporu zejména útočícímu jezdeckvu.“⁹⁴

V polních táborech příslušelo každé setnině 36 stanů, z toho čtyři byly určeny pro důstojníky, dva pro štábní poddůstojníky, dvacet šest pro mužstvo po šesti vojácích a čtyři pro ženy, které připravovaly teplé jídlo a praly prádlo. Dělostřelci lehávali u děl, husaři, kteří zůstávali neustále v pohotovosti, nocovali nejčastěji pod širým nebem. Elitní těžké jezdeckvo disponovalo většími stany. V táborech označovaly barevné vlajky sektory konkrétních pluků a praporů, před stanovištěm každé roty stály dvě pyramidy ze srovnaných mušket, které se v dešti přikrývaly celtovinou. Každý pěší pluk u své části tábora postavil silné strážě a čtyři polní děla. Požární a policejní službu vykonávaly speciální jednotky, jejichž úkolem bylo především chytat dezertéry. Stranou tábora stály latríny. Hlavní stan se během tažení nenalézal v táboře, ale v nejbližší vesnici. V jednom z domů spal král, v okolních domech jeho doprovod. Každý pluk měl v hlavním stanu svého styčného důstojníka, jenž byl neustále připraven usednout na koně a doručit rozkazy.⁹⁵

⁹² MARWITZ, Friedrich, s. 233.

⁹³ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 41; ORLICH, Geschichte, s. 181.

⁹⁴ BROFT, Vojenské dějiny, s. 221; NEF, Wars, s. 66.

⁹⁵ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 41–42.

1.7 Rakouská armáda

Rakouské vojsko změnila v druhé polovině 40. let 18. století série zásadních reforem, které v mnohém napodobovaly pruský model. Podařilo se při nich značně omezit vliv stavů na financování armády, zrušit verbování rekrutů zemskými stavy a veškerou péči o vojáky převést na stát.⁹⁶ Změny se týkaly nejen organizace, ale i výstroje, výzbroje, výcviku, verbování, odborné přípravy důstojníků, dislokace, ubytování a zásobování armády. Postupně tak byl odbouráván systém vojenského podnikání a soukromého vlastnictví pluků, který vyhovoval vyšší šlechtě. Armáda měla být financována z pravidelné daně a měla mít v čele loajální odborníky, kteří se rekrutovali ze střední a nižší šlechty i neurozených.

Ačkoliv existoval nejvyšší vojenský správní orgán – dvorská válečná rada, jejíž všechna důležitá rozhodnutí schvalovala a podepisovala Marie Terezie jako nejvyšší velitelka, panoval ve vojenské administrativě kompetenční zmatek, který se nepodařilo úplně odstranit ani tereziánskými reformami. Úprava z roku 1745 sice posílila postavení dvorské válečné rady a soustředila zodpovědnost na úzký okruh osob, přesto jednoznačně nevymezila kompetence dalších ústředních orgánů rakouského vojenského správního systému. Např. generální válečný komisariát,⁹⁷ působící od roku 1746 jako samostatný úřad přímo podléhající panovníci, byl podřízen dvorské válečné radě teprve v roce 1762. V roce 1753 byly v rámci dvorské válečné rady vytvořeny tři departementy – pro vojensko-správní záležitosti, pro ekonomickou a pro vojenskopolitickou oblast.

Nejasnosti v pravomocích jednotlivých úřadů se negativně odrazily při provádění rozhodnutí ve vojenských akcích. Nešvary vedly také k neefektivnímu

⁹⁶ „V červenci roku 1748 bylo zrušeno verbování rekrutů zemskými stavy, veškerou starost o doplňování armád, zásobování a vystrojování vojska převzal stát. Stavové za to souhlasily se zvýšením vojenské kontribuce na deset let (decennální reces) na vydržování ozbrojené moci státu. I když se doplňování pluků mělo provádět svobodným verbováním, přistoupilo se velmi často, zejména v případech nouze, k násilnému odvádění poddaných k plukům, k nuceným rekruturkám. Kromě toho bylo běžnou praxí, že zajatci nebo dezertéři z cizích armád byli lákáni do vojenských služeb nepřátelské země.“ BROFT, Vojenské dějiny, s. 238–239.

⁹⁷ Generálnímu válečnému komisariátu příslušela ekonomická agenda, tj. zejména vyplácení žoldu a vydržování vojska. TAPIÉ, Marie Terezie, s. 135. Dále k tomuto úřadu srov. SCHILLING, Höfe, s. 328. Náklady na tento úřad v roce 1739 tvořily 141 932 zlatých. BROFT, Vojenské dějiny, s. 169.

řízení zásobování armády, což se při obrovské závislosti vojska na doplňování stravy, píce a dalších věcí muselo nutně odrazit na bojeschopnosti jednotek.⁹⁸

Vrchní polní velitel měl v době tažení k dispozici generální štáb, který měl svoje speciální oddělení: polní válečnou kancelář, válečný komisariát, polní proviantní úřad, válečný finanční úřad a polní poštovní úřad. Autoři syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* o štábu uvedli: „*Kvůli nedostatečnosti tehdejších map spočíval hlavní úkol důstojníků generálního štábu v průzkumu terénu. Zřídka se zabývali větší plochou než délkou jednodenního pochodu. Měla-li armáda pochodovat a předem nebyl prozkoumán nový tábor, pak vyrazil generální ubytovatel⁹⁹ s generály pěchoty a jízdy a dále vojáky, kteří vytyčovali tábor, pod ochranou husarů o dva nebo více dnů předem. Když dorazil na vybrané místo, kde se měl rozkládat tábor, pak vyznačil generálmajorům hlavní linie tábora, sdělil jim zprávy o nepříteli a ukázal jim cesty vedoucí od nepříteli. Poté oni nařídili vykolíkování tábora a postavení bládek a pobotovostních jednotek. Ale ne vždy okolnosti umožňovaly předem prozkoumat nový tábor několik dní předem. V tom případě se snažili být před armádou alespoň jeden den napřed, jasně udělit pochodová nařízení a včas poslat zpět důstojníky, kteří měli vést kolony. Velitel štábního dragounského pluku vedl policejní službu pro celou armádu v táboře i během pochodu. Jemu byl podřízen nejvyšší profous armády. Štábní ubytovatel musel ubytovat hlavní stan. Na policejní pořádek v hlavním stanu dohlížel štábní auditor pod vedením plukovníka (štábního dragounského pluku – pozn. J. B.) se štábním profousem a vyslyšal zatčené, kteří se nacházeli ve vězení štábního pluku. Dále měl povinnost vést seznamy válečných zajatců, zatčených, obchodníků včetně jejich čeledi, zjišťovat ceny potravin, míry a váhy. Také měl dohlížet na to, aby se nikdo bez povolení nevzdálil od armády, dále aby byl u každého pluku pouze jeden trhovec, který ale musel mít vždy dostatečné zásoby zboží a dobrých koní na zapřažení.*“¹⁰⁰

Nejpočetnější a nejdůležitější složku rakouské armády představovala pěchota. Podle nařízení z roku 1743, které doznalo dalších změn až v roce 1769, měly pluky tzv. německé pěchoty 2 300 mužů. Pěší pluk byl rozdělen na dvě granátnické a patnáct střeleckých setnin. Setnina granátníků měla 100 mužů, setnina řadové

⁹⁸ Týlové zabezpečení všech vojsk rozmístěných v českých zemích spočívalo po organizační stránce na bedrech samosprávných institucí, zejména pak zemských stavovských výborů. BÉLINA, Velké dějiny, X., s. 310.

⁹⁹ *Generalquartiermeister* – nejvyšší ubytovatel, náčelník generálního štábu.

¹⁰⁰ SK, VII., s. 214.

pěchoty 140 vojáků. Pět setnin řadové pěchoty tvořilo prapor o 700 mužích.¹⁰¹ Pěchota nosila bílou uniformu. Barva klop, manžet a podšití sepnutých šosů vyjadřovaly plukovní příslušnost. Na hlavě nosili pěšáci černý třírohý klobouk, jež u granátníků nahrazovala vysoká kožešinová čáka a paruka s čupkem. Uherské pěší pluky oblékaly pod bílý kabát modrou nebo červenou vestu s výšivkami a kalhoty stejné barvy.¹⁰²

Pěchota byla vyzbrojena předovkou na křesací zámek, která bez bodáku vážila 5,5 kilogramu a měřila více než jeden metr. Jak už název zbraně napovídá, třicetigramová kulka se spolu s dávkou prachu zatloukala pomocí nabíjáku „zepředu“ do hlavně. Elitu mezi pěšáky tvořili granátníci. Ruční granáty se v polovině 18. století používaly již téměř výhradně při obraně nebo dobývání pevnosti. „*Granáty byly duté olověné, železné nebo skleněné koule o hmotnosti 1,5 kg naplněné prachem, který se zapaloval hořícím doutnákem. Kromě granátů byli granátníci vyzbrojeni ruční palnou zbraní a rapírem. Byli nasazováni do polních bitev, ale zpláště se osvědčovali při dobývání pevností.*“¹⁰³ Lehkou pěchotu představovaly hraničářské jednotky, které v první polovině 18. století postupně ztrácely svou původní nezávislost a byly pozvolna zařazovány k ostatním plukům rakouské armády. V dobových pramenech i pozdější literatuře se pro nepravidelné jednotky rakouské armády vžilo označení „Chorvaté“, neboť její příslušníci byli verbováni ve Vojenské Hranici na jihovýchodě monarchie, zejména na území dnešního Chorvatska.¹⁰⁴

V roce 1740 tvořilo rakouskou jízdu osmnáct pluků kyrysníků, kteří jezdili na silných koních, měli bílé uniformy s červeným vyložení a hladký třírohý klobouk. Z kyrysu používali pouze přední plech, byli vyzbrojeni dvěma pistolemi, karabinou a palašem – těžkým jezdeckým mečem s ostřím jen na jedné straně. Elitu mezi kyrysníky tvořili tzv. karabiníci, kteří v každém pluku sestavili jednu setninu, jezdili na lehčích koních a místo palaše používali šavli. Bílé uniformy bez ochranné zbroje

¹⁰¹ BROFT, Vojenské dějiny, s. 222–224.

¹⁰² Výložky byly zavedeny až v roce 1756 a až po sedmileté válce nahradily hole jako symboly velitelských pravomocí. BĚLINA, Velké dějiny, X., s. 311. Marie Terezie neprosadila zavedení kratší uniformy podle pruského vzoru. Podařilo se to až Josefu II. ALLMAYER-BECK, Die friederizianische Armee, s. 244.

¹⁰³ BROFT, Vojenské dějiny, s. 154.

¹⁰⁴ Srov. KUNISCH, Feldmarschall, s. 54; BĚLINA, Generál Laudon, s. 36–38; DUFFY, The Army, s. 82–90.

a téměř stejnou výzbroj jako kyrysníci měli příslušníci čtrnácti dragounských pluků. Lišili se pouze tím, že namísto karabin používali pušky s bodákem, neboť původně šlo o pěchotu přesouvající se na koních.

Jezdci pocházející z Uher, kteří nosili šňurovaný kabát (tzv. dolman) a kožíšek a kalhoty s ozdobným šňurováním, a jejichž výzbroj tvořila zakřivená šavle, karabina a dvě pistole, tvořili v rakouské armádě osm pluků husarů. Takzvaní švališeré představovali v rakouských a českých zemích obdobu husarů. Kyrysnické a dragounské pluky měly 1 094 mužů. Hajducké pluky čítaly 2 000 mužů, rozdělených stejným dílem do deseti setnin.¹⁰⁵

Tereziánské reformy se týkaly i dělostřelectva. Jeho horlivým reorganizátorem a investorem se stal generál Josef Wenzel Lorenz kníže von Liechtenstein.¹⁰⁶ Prosadil unifikaci dělostřelecké techniky. Nařídil vyrábět lehčí hlavně děl, čehož bylo dosaženo tím, že se zmenšila tloušťka stěn zkrácených bronzových hlavních a zlikvidovaly se nefunkční dekorace. Dále došlo ke zdokonalení odpalovacího zařízení a nastavování náměru děl. „*Nejběžnější dělovou střelou zůstala v této době litinová plná koule. Účinnost dělostřelecké palby se zvyšovala střelbou na odraz (takzvaná ricochetová dráha střely). Kromě plných koulí se používaly granáty kartáčové střely.*“¹⁰⁷

Dělostřelectvo vytvořilo organickou součást vojska, zlepšila se kvalita jeho obsluhy, neboť při verbování byl kladen důraz na dobrovolnost a všichni dělostřelci museli umět číst a psát německy. České země přitom hrály klíčovou roli, neboť štáb sídlil v Českých Budějovicích, nejstarší dělostřelecká škola vznikla v nedalekém Rudolfově a výcvikové středisko se nacházelo v Týně nad Vltavou. Jednotlivé roty byly umístěny v Praze, Českých Budějovicích, Táboře, Nových Hradech, Třeboni a Českém Krumlově.¹⁰⁸

¹⁰⁵ BROFT, *Vojenské dějiny*, s. 154; PARKER, *Die militärische Revolution*, s. 181

¹⁰⁶ Liechtenstein (1696–1772) byl od roku 1744 generálním ředitelem dělostřelectva, o rok později byl jmenován polním maršálem a od roku 1753 byl velícím generálem v Uhrách. Zásáhl aktivně také do války o dědictví rakouské a krátce do sedmileté války. Srov. HORČIČKA – SUCHÁNEK – ŽUPANIČ, *Dějiny*, s. 53; ROMANÁK, *Příspěvek*, s. 99–121.

¹⁰⁷ BROFT, *Vojenské dějiny*, s. 229.

¹⁰⁸ BĚLINA, *Velké dějiny*, X., s. 310–311.

2 OLOMOUCKÁ PEVNOST

2.1 Strategický význam pevností

Zatímco v 17. století se podunajská monarchie bránila především proti tureckému postupu, po roce 1740 z hlediska obrany soustátí zásadně vzrostla důležitost českých zemí, neboť se objevil nový nepřítel – Pruské království. Během války o rakouské dědictví existovaly prakticky jen tři pevnosti, které mohly ohrozit nepřátelský postup – pražská, olomoucká a brněnská. Všechny byly přestavěny v bastionové pevnosti. Hradby se značně snížily a rozšířily, aby pro nepřátelské dělostřelectvo představovaly mnohem menší a odolnější cíl, a postupně se proměnily v geometricky uspořádané obezděné zemní valy. Nově vybudované fortifikační prvky sloužily primárně jako palebná postavení pro vlastní dělostřelectvo a střelce z ručních palných zbraní. Výstavba bastionových pevností byla velmi nákladná, stejně jako pořízení výzbroje a výstroje pro jejich početné posádky.

V dějinách novověkého válečnictví mělo obléhání měst velký význam v celkové strategii vedení válek. Válečné strany mohly změřit síly třemi způsoby – v polní bitvě, v tzv. malé válce a nakonec právě útokem na opevněné město. Nejméně častým bylo svedení polní bitvy, ve které se mohly utkat hlavní nebo vedlejší armády. Velitelé však mnohem raději přistupovali k manévřům vyčerpávajícím protivníka, které spočívaly mimo jiné v útocích na nepřátelské zásobovací linie, obsazení cizího území a především opevněných měst protivníka. K záškodnické válce proti nepřátelským liniím, zásobovacím konvojům apod. byly používány zejména oddíly lehké pěchoty a jízdy.

Obsazením opevněného města získal vítěz řadu výhod. V bráněných městech byly dostatečné zásoby potravin, píce a v neposlední řadě i válečného materiálu. Umístěním vojenského oddílu do získaného města bylo možno vázat značné síly nepřítele.¹⁰⁹ Dobytí měst a pevností také korunovalo obsazení nepřátelského území,

¹⁰⁹ V případě Olomouce zvládla účinnou obranu posádka čítající méně než 10 000 mužů. Pro srovnání: pražskou fortifikaci musel bránit téměř dvojnásobný počet vojáků. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 192–193.

neboť žádný velitel nemohl před dalším postupem nechat ve svém týlu nedobytou pevnost a ohrozit tak svoje zásobovací linie.¹¹⁰

Obléhání měst v době kabinetních válek končilo útokem na město, nebo – zpravidla mnohem častěji – dohodou o kapitulaci. Kapitulační dohoda byla výhodná pro obyvatele města především z toho důvodu, že byli ušetřeni plundrování a s ním spojenými excesy. Také z vojenského hlediska byla uzavřená dohoda výhodná, a to pro obě válčící strany, neboť při zteči docházelo k velkým obětem na životech a při následném zmatku ke ztrátě disciplíny, čemuž se chtěli velitelé za každou cenu vyhnout. Proto se důstojníci i v případě útoku snažili plundrování většinou zabránit, ačkoliv toto zůstalo jejich oblíbenou výhrůžkou bránící se posádce.¹¹¹

2.2 Olomoucká pevnost do válek o rakouské dědictví

Strategická poloha města Olomouce ležícího v centru Moravy byla nezpochybnitelná po celou dobu jeho historie. Nacházel se zde jeden z nejvýhodnějších brodů přes řeku Moravu v celém horním Pomoraví, který byl součástí staré obchodní cesty, která vedla přes Moravskou bránu až na sever Slezska do kotliny řeky Odry a spojovala oblasti Podunají a Povislí. Výhodná byla nejen geografická poloha města, ale také jeho umístění, jež coby přirozené obrany využívalo vyvýšený terén obtékaný četnými rameny řeky Moravy. Všechny tyto okolnosti činily z Olomouce důležitý článek obrany Moravského markrabství a město vždy plnilo i funkci opevněného místa.

V době tureckého nebezpečí v 16. století spočívala tíha obrany Moravy především na hradbách pevností na jižní a jihovýchodní hranici země a olomoucká fortifikace začala proto zastarat. V duchu nových trendů fortifikačního umění začali v Olomouci opravovat a zesilovat zastaralé opevnění teprve Švédové ve 40. letech 17. století.¹¹² Po skončení třicetileté války se české země ocitly mimo hlavní evropská bojiště. Navzdory tomu byla Olomouc (společně s Brnem, Jihlavou a Uherským Hradištěm) 15. září 1655 formálně prohlášena zemskou pevností, přičemž náklady

¹¹⁰ HAAS, *Belagerungen*, 30–31; HOHRATH, *Der Bürger*, s. 311–312.

¹¹¹ Srov. HAAS, *Zum Schicksal*, s. 56–57.

¹¹² K pevnostní výstavbě na území Moravy v době třicetileté války srov. ROMANĚK, *Pevnost*, s. 34–35.

finančně náročného projektu přestavby a modernizace opevnění měly být hrazeny státem, zemí a jednotlivými městy.¹¹³ Vzhledem k existenci opevněných měst ve Slezsku se v případě Olomouce očekávala především role opevněné tylové základny. Tři zbývající moravská pevnostní města měla chránit zemi proti Turkům. V této skutečnosti je také třeba hledat důvody, proč byla Olomouc při modernizaci pevností opomíjena.

V 17. století vrchní velitel císařských vojsk na Moravě, polní podmaršál Jean-Louis Raduit hrabě de Souches, vypracoval plán bastionového opevnění pro Olomouc.¹¹⁴ K ochraně bran a hradeb byl navržen systém mohutných, většinou pětibokých bastionů, které by svou hmotou kryly staré středověké hradby a zároveň by umožnily aktivní obranu pevnosti flankovací palbou. Důraz byl kladen především na opevnění západní strany, kde se nacházelo nejvíce vstupů do města a pro nepřítele zde byl nejvýhodnější terén pro útok. Obranu východní fronty měla podle plánu posílit rohová pevnůstka. Na severní straně počítal projekt s navázáním na již existující obranu provedenou Švédy v době obsazení města za třicetileté války. Návrh poprvé počítal také s opevněním jihovýchodní strany pevnosti, kde obrana dosud spočívala na středověkých hradbách. Projekt doplňovalo několik dalších menších objektů.¹¹⁵

Záměr vybudovat z Olomouce bastionovou pevnost od počátku narážel na finanční potíže. Do roku 1676 se podařilo vybudovat pouze dva bastiony na východní části severní fronty. Jednalo se o Locatelliho bastion (později bastion č. 15), který se začal stavět již roku 1656, a Špitálský bastion (zvaný také cikánský, později bastion č. 14). Bastiony byly spojeny kurtinou, jež byla dovedena na západ až k Barbořině věži (nacházející se přibližně uprostřed severní fronty). Na východě před vnější Hradskou bránu byla postavena hradební zeď půlkruhového půdorysu, kterou obklopoval vodní příkop. Rovněž bylo přikročeno k budování kryté cesty, s jejíž stavbou začali již Švédové, a která měla postupně obklopit celý obvod hradeb.

¹¹³ BOCHENEK, Richard, *Od palisád k podzemním pevnostem. Pět tisíc let fortifikace*, Praha 1972, s. 94–95.

¹¹⁴ MICHNA, *Bastionová pevnost*, s. 21.

¹¹⁵ GELINEK, *Olmütz*, s. 9. K projektu Raduita de Souches z roku 1658 srov. MICHNA, *Bastionová pevnost*, s. 20; KŠÍR, *Olomoucká barokní pevnost*, s. 8; KUPKA, *Olomoucká bastionová pevnost*, s. 27–28.

V následujícím desetiletí pokračovaly stavební práce vlivem nedostatku peněz velmi pomalu. Byl vybudován tzv. Tensiniho bastion vyznačující se nezvyklým čtyřúhelníkovým půdorysem, jehož účelem bylo chránit především západní úsek severního obvodu. Přestavěn a rozšířen byl také bastion u Sladového mlýna v jižním cípu města. Jeho výhodné umístění nejen výrazně posílilo obranu jižní fronty, ale také umožnilo dělostřelecké pokrytí prostoru před Dolní a Střední branou na západním obvodu pevnosti. Před valem chránícím Blažejskou bránu byla postavena nová hradba. Zesílen byl také prostor před vnitřní Hradskou bránou na východě města. Namísto původně plánované rohové pevnůstky zde byla ovšem zbudována pouze lomená hradba s průchodem.

Vítězný postup císařských armád po odražení Turků před Vídní v roce 1683 znamenal konec akutního nebezpečí pro obyvatele moravských měst a vesnic. V důsledku toho se v Olomouci již tak velmi pomalé tempo opevňovacích prací téměř zastavilo. Výjimkou bylo pouze vybudování nové vnější a vnitřní Kateřinské brány, která vznikla poblíž staré Blažejské brány a převzala její funkci.¹¹⁶

Z hlediska kontextu vývoje evropského pevnostního stavitelství bylo zřejmé, že projekt Raduita de Souches se stal na konci 17. století značně zastaralým. Z tohoto projektu navíc nebylo realizováno téměř nic, jednotlivé prvky obrany byly postaveny nahodile a obrana města stále spočívala především na starých středověkých hradbách a jejich švédské modernizaci ze čtyřicátých let 17. století.

Pevnostní stavitelství prodělávalo ve druhé polovině 17. století etapu bouřlivého rozvoje, a to především v souvislosti s výbojnými válkami francouzského panovníka Ludvíka XIV. proti Nizozemí. Francouzská a nizozemská inženýrská škola byly záhy napodobovány po celé Evropě. I nový projekt modernizace olomoucké pevnosti, vypracovaný v roce 1699 vídeňskými pevnostními inženýry, se jimi nechal inspirovat a byl ovlivněn především systémem maršála Sébastiena le Prestre markýze de Vaubana.¹¹⁷

¹¹⁶ KUPKA, Olomoucká bastionová pevnost, s 29.

¹¹⁷ Nový plán využíval typické prvky tzv. druhé pevnostní soustavy markýze Vaubana. Byly to zejména prostorné detašované bastiony a kurtiny chráněné kleštěmi ve tvaru rohové hradby, jež v příkopu před vnitřním valem vytvářely souvislou hradební linii. Střední obranná linie byla kromě kleští zesílená dále ravelíny, které svou hmotou chránily kleště i boky bastionů.

I přes pomalé tempo dosavadní výstavby olomoucké pevnosti si nejvyšší vojenská místa habsburské monarchie uvědomovala její strategický význam a dvorská válečná rada proto 16. října 1702 schválila tento plán.¹¹⁸ Nový projekt počítal s vybudováním vnitřní, střední a vnější obranné linie, tedy s velkou hloubkou obrany umožňující klást obráncům delší odpor a využívat palebné síly v několika řadách. Tím se podstatně lišil od předešlého plánu z roku 1658, jehož obranu prohlubovala pouze plánovaná krytá cesta. Vnitřní linii obrany nové pevnosti měly tvořit mohutné bastiony plánované přibližně ve stejných místech, jak předpokládal projekt Raduita de Souches. Souvislá bastionová fronta měla být nově vybudována především na západní straně města. Ostatní plánované bastiony měly doplnit již stávající opevnění. Za projektovanými bastiony měly být ponechány i středověké hradby a fortifikace posilující tyto hradby, které měly tvořit poslední souvislou obrannou linii. Střední obrana, na kterou byl v projektu kladen velký důraz, se měla opírat především o tzv. kleště položené do pevnostního příkopu. Ty měly chránit rovné úseky hradeb a boky sousedních bastionů a zároveň tvořit palebná postavení pro pěchotu a dělostřelectvo. Některé zvláště ohrožené úseky pevnostního pásu byly zesíleny raveliny, jež měly stejnou funkci jako kleště.¹¹⁹

Vůbec poprvé bylo uvažováno o navržení glacis, který klesal od hrany kontreskarpy do předpolí a umožňoval tak obráncům dobrý výhled spojený s výhodnou palebnou pozicí. Glacis měl společně s krytou cestou lemující okraj kontreskarpy tvořit vnější obrannou linii. Ve vbíhajících úhlech kryté cesty byla dále projektovaná shromaždiště, která měla umožňovat formování pěchoty k nenadálým výpadům do předpolí a před boční palbou nepřítele byla chráněna traverzami. K zaplavení pevnostních příkopů byla projektována soustava chráněných stavidel a jezů.¹²⁰ Příkop naplněný vodou a ramena řeky Moravy spolu se starou středověkou hradbou měly i nadále tvořit obranu úseku mezi Hradskou branou na východě a jižním cípem města.¹²¹ Pro velkou finanční náročnost nakonec k realizaci plánu

¹¹⁸ SOKA Olomouc, fond Sběrka map a plánů Olomouc, sign. č. 49/III/9, Plán pevnostních hradeb olomouckých z r. 1699 s projektem melioračním, schváleným císařem a vojenskou radou r. 1702.

¹¹⁹ KUPKA – ČTVERÁK – DURDÍK – LUTOVSKÝ – STEHLÍK, *Pevnosti*, s. 222; ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, *Olomouc*, s. 21.

¹²⁰ KUPKA, *Olomoucká bastionová pevnost*, s. 29.

¹²¹ KŠÍR, *Olomoucká barokní pevnost*, s. 11–12.

nedošlo.¹²² Většina peněz určených pro Olomouc byla vynaložena na opravu stávajících hradeb a v některých letech fortifikační práce ustaly úplně.

Ze strategického hlediska význam Olomouce jako opěrného bodu zmenšoval také řetěz slezských pevností chránících severní hranici habsburského soustátí. Úspěšný postup proti Turkům po roce 1683 eliminoval turecké nebezpečí hrozící Moravě z jihovýchodu, a tak i přes svůj nesporný strategický význam byla pevnostní role Olomouce až do slezských válek trvale podceňována. Český historik Romaňák daný vývoj zhodnotil: „*Rovněž výstavba fortifikace v Olomouci byla až do válek o habsburské dědictví zanedbávána. Na rozdíl od Jihlavy Olomouc zaujímala významnou strategickou polohu, neboť uzavírala průchod Moravskou branou a mohla tak zamezit pochodům vojsk, jež by táhla severní Moravou do nitra země a k Vídni.*“¹²³

Stav městských hradeb v předvečer válek o rakouské dědictví je nejlépe patrný na dobových plánech.¹²⁴ Lepší představu o tom, jak Olomouc a její hradby ve čtyřicátých letech 18. století vypadala, si můžeme udělat také díky vedutám Friedricha Bernharda Wenera.¹²⁵ Pevnost se sice za předcházející desetiletí příliš nezměnila, přesto se postupně zdokonalovaly původní hradby a vystavělo se také několik nových prvků obrany. Za zmínku stojí především změny při západním obvodu pevnosti. Z velkoryse projektované linie bastionů nakonec sešlo a náhradou za ně byly na několika místech navrženy pouze lomené jednoduché valy, před kterými ustupoval zvolna do předpolí glacis. V místech zlomu valů a po stranách starších ravelinů, chránících před přímou dělostřeleckou palbou městské brány, byla vybudována shromaždiště pro pěchotu, která se díky tomu mohla nerušeně pohybovat po celém západním obvodu pevnosti krytou cestou.

Za účelem zlepšení flankovacích možností obránců došlo na středním úseku severní fronty hradeb k zalomení rovné linie valů do ostřejších úhlů. Slabě opevněná

¹²² KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 59. Podobný osud potkal i další projekt, který vypracoval v roce 1717 Francouz Louis de Rochetz.

¹²³ BROFT, Vojské dějiny, s. 175–176.

¹²⁴ SOkA Olomouc, fond Sběrka map a plánů Olomouc, sign. č. IX/57, plán královského moravského pevnostního města Olomouce z r. 1742, sign. č. IX/56, plán města Olomouce asi z r. 1750 a sign. 29/II/7, plán Olomouce a předměstí před vystavěním pevnosti tereziánské (asi 1742–43).

¹²⁵ Friedrich Bernhard Werner (1688–1776/1778) byl slezský vedutista, vojenský inženýr a topograf. K dobovým vedutám Olomouce podrobněji srov. FIALA, Pruská invaze, s. 11; KŠÍR, Olomoucká barokní pevnost, s. 13–14.

jihovýchodní strana byla především v prostoru pod bývalým hradem a v místě Michalského výpadu zesílena raveliny, vodním příkopem a krytou cestou.¹²⁶ V jižním výběžku Olomouce byla v kurtině spojující bastion u Sladového mlýna s mohutným, nově vybudovaným bastionem v místech zrušené Blažejské brány zřízena v roce 1701 nová vnější Kateřinská brána. Před ní byl na její ochranu navršen masivní ravelin spojený s městem mostem a stavidlem.¹²⁷

Navzdory několika moderním plánům na přebudování se Olomouc těsně před vypuknutím konfliktu o rakouské dědictví nacházela z vojenského hlediska v žalostném stavu. Obrana města se stále spoléhala především na středověké hradby a švédskou přestavbu z dob třicetileté války. Dílčí moderní úpravy nemohly na tomto stavu nic podstatného změnit.

2.3 Tereziánská pevnost

Poté, co během první slezské války byla Olomouc obsazena nepřítelem, uvědomila si rakouská generalita a dvůr nutnost neprodleně zahájit modernizaci zastaralého obranného systému.¹²⁸ Marie Terezie se nadto nehodlala smířit se ztrátou své bohaté provincie. Vzhledem k hrozícímu střetu s Pruskem proto musela být co nejdříve zabezpečena nová severní hranice. Z toho důvodu bylo rozhodnuto o tom, že Olomouc se přemění v „císařsko-královskou hlavní hraniční pevnost“, jak zněl do budoucna její oficiální název. Předběžné stavební práce začaly již v květnu 1742.¹²⁹

Zejména historikové píšící o olomouckých dějinách před rokem 1918 zdůrazňovali patriotismus, nadšení a loajálnost místního obyvatelstva při zahájení stavby.¹³⁰ Motivy ke kladnému přijetí rozhodnutí o přebudování Olomouce v moderní pevnost je třeba hledat ve zkušenostech a útrapách místních obyvatel se švédským vpádem v časech třicetileté války a zejména s nedávno prožitou pruskou okupací. Velkou úlohu jistě hrál i výhled na příliv státních peněz investovaných do

¹²⁶ Tamtéž, s. 13, KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 61–62.

¹²⁷ KUPKA, Olomoucká bastionová pevnost, s. 31.

¹²⁸ KUPKA, Pevnostní výstavba, s. 14.

¹²⁹ MICHNA, Bastionová pevnost, s. 35.

¹³⁰ BARTSCH, Olmütz, s. 35–36; FISCHER, Geschichte, s. 193–194.

stavby a do následného provozu pevnosti. Nezanedbatelným zdrojem příjmů se do budoucnosti měla stát i stálá vojenská posádka.

Přípravná fáze výstavby spočívala hlavně ve výkupu pozemků kolem města a ve zbourání všech staveb zde stojících.¹³¹ Současně s obytnými domy zanikla řada zahrad a letních sídel bohatých měšťanů, šlechticů a církevních hodnostářů.¹³² Destrukce potkala také většinu dosavadního opevnění. Původní středověké hradby zůstaly zčásti zachovány pouze na západním obvodu pevnosti, na jihu a pod dómem sv. Václava. Zanikla také řada ramen řeky Moravy, jež byla z části zasypana, z části byla změněna jejich řečiště.¹³³ V průměru pracovalo na stavbě asi 600 až 900 dělníků denně, přičemž při bezprostřední hrozbě pruského vpádu v roce 1744 byl počet dělníků zvýšen až na šest tisíc.¹³⁴

Období 1745–1756 se v Olomouci projevilo opětovným snížením intenzity stavebních prací.¹³⁵ V této době byl již vyhotoven nový projekt bastionové pevnosti a pomalu končila přípravná fáze výstavby. Plán vypracoval inženýr Pierre Philippe Bechade baron de Rochepine.¹³⁶ Volba Francouze pracujícího v císařských službách nebyla náhodná – plukovník Rochepine se totiž podílel mimo jiné také na úpravách

¹³¹ Srov. příloha obr. č. 3. Terénní úpravy zasáhly předměstí a vesnice až do vzdálenosti jednoho a půl kilometru od obvodu města. Některá předměstí a obce již obnoveny nebyly, jiné byly znovu vybudovány ve větší vzdálenosti od Olomouce (např. Nová Ulice, Zelená Ulice, Povel, Novosady, Nový Svět, Hodolany, Bělidla a Pavlovice). Na východě zmizely obce Klopoř, Dědinka, Závodí, Ostrovy, Hodolany a Bělidla. Na západě musely být zbourány vesnice Litovelská Ulice, Vozovka, Gošikl, Ulice Střední, Ulice Zelená, na jihu Německý Povel, Český Povel a Novosady a na severu obec Lazce. Zachovány zůstaly pouze vzdálenější vsi jako např. Čemovír, Hejčn a Klášterní Hradisko. Celkem bylo zničeno na 350 domů s asi 4 000 obyvateli a byla vyplacena náhrada ve výši téměř půl milionu zlatých. Obyvatelé byli odškodněni také náhradními pozemky, které se nalézaly mimo rajon pevnosti. K proměně olomouckých předměstí a okolí srov. BARSTCH, *Olmütz*, s. 36; KŠÍR, *Tereziánská pevnost*, s. 6–7; SPÁČIL, *Pevnostní město*, s. 78; NEŠPOR, *Dějiny*, s. 196; MÜLLER, *Geschichte*, s. 222; FISCHER, *Olomoucká pevnost*, s. 6.

¹³² FISCHER, *Geschichte*, s. 194.

¹³³ KUPKA, *Olomoucká bastionová pevnost*, s. 32.

¹³⁴ SPÁČIL, *Pevnostní město*, s. 78; FISCHER, *Geschichte*, s. 193.

¹³⁵ V Prusku se v témže období rozvíjela tzv. staropruská fortifikační škola, jež byla založena především na klešťovém systému opevnění a do roku 1748 se spojuje především se jménem Gerharda Cornelia von Walraveho (1692–1773). Po roce 1748 se na projektování pevností podílel samotný panovník. Příklady staropruské školy jsou nejlépe patrné v nově získaném Slezsku zejména na přestavbách měst Kožlí (Kožle), Nisa (Nysa), Svidnice (Šwidnica) a Kladsko (Kłodzko). Klešťové soustavy byly doplněny předsunutými detašovanými objekty, které zvětšovaly hloubku obrany. Tato zlepšení položila základy pozdějšímu polygonálnímu systému opevnění. Srov. KUPKA, *Obecný vývoj*, s. 29–30.

¹³⁶ Pierre Philippe Bechade svobodný pán de Rochepine (1694–1776), rakouský generál. Srov. BĚLINA, *Velké dějiny*, X., s. 315.

brněnské pevnosti a její citadely v době pruského ohrožení v roce 1742.¹³⁷ Podobně jako jeho předchůdci, i Rochepine se musel vyrovnat s nepravidelným půdorysem města, který nedovolil vtisknout pevnosti dobově typický a z hlediska obrany ideální polygonální tvar. Návrh vycházel podobně jako oba poslední neuskutečněné projekty ze zásad francouzské inženýrské školy a inspirace k posílení obrany systémem vodních ramen, příkopů a inundací byla převzata od holandských pevnostních stavitelů.¹³⁸

Na výše popsané přípravné práce navázaly práce zemní. Jednalo se hlavně o hloubení příkopů, vršení valů a narovnání glacis. S budováním vlastní fortifikace bylo započato v roce 1747. Postupně byla vystavěna západní, poté severní a nakonec jihovýchodní fronta. Konec prací urychlilo vyostření mezinárodních vztahů mezi velmocemi a následné vypuknutí sedmileté války v roce 1756. V tomto roce se ovšem dokončovalo již jen vnější obranné pásmo jihovýchodní fronty. V případě ohrožení byla Olomouc schopna plnit svou pevnostní funkci. Za zcela dokončenou a plně obranyschopnou byla pevnost považována roku následujícího.¹³⁹

Patnáct let výstavby změnilo olomouckou pevnost k nepoznání. Impozantní byla především západní obranná fronta. Předpolí pevnosti zde nebylo možno kvůli zvýšenému terénu uměle zaplavit. Útok nepřítele byl proto z tohoto směru nejpravděpodobnější. Na obranu tady bylo vybudováno pět mohutných bastionů (č. 7 až 11), za kterými byla ponechána středověká hradba. Kurtiny spojující bastiony byly chráněny pěti raveliny (č. 29 až 32), přičemž nejseverněji položený ravelin č. 32 byl chráněn čepcem. Podobně byl ochranným valem, tedy tzv. kontrgardou, kryt i exponovaný bastion č. 7 v jižním rohu pevnosti. Bastiony byly posíleny bojovými kasematy – chodbami opatřenými střílnami pro dělostřelectvo a pěchotní zbraně, ze

¹³⁷ ZÍTKA, Bastionová a fortová pevnost, s. 50.

¹³⁸ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 81.

¹³⁹ Hlína na násyp byla brána z prostoru kolem Nové Ulice a okolo Hejčna, kde se také lámal kámen do základů hradeb. Těžba hlíny a kamene na severu Olomouce umožnila pozdější inundaci tohoto území. Odvoz zeminy z území Nové Ulice umožnil srovnání prostranství před glacis. Cihly pro opevnění byly vyráběny v cihelně v Zelené Ulici, ostění bran a nároží hradeb byla obložena pískovcovými kvádry. KŠÍR, Tereziánská pevnost, s. 6. K postupu stavebních prací viz ZÍTKA, Bastionová a fortová pevnost, s. 50–51; KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 83. Plán dokončené pevnosti: SOkA Olomouc, Sběrka map a plánů Olomouc, sign. č. 39/II/17, Plán pevnosti olomoucké z r. 1757.

kterých bylo možné ostřelovat příkop v prostoru před kurtinami a raveliny.¹⁴⁰ Příkop, do něhož v průběhu bojů mohl proniknout nepřítel, a který nebylo možné na tomto úseku zaplavit vodou, mohl být ostřelován také z vyzděné kontreskarpy. Za tímto účelem byly v kontragerii ve vnější stěně příkopu zřízeny střílny pro pěchotu. První linii obrany na západní straně zajišťovala krytá cesta, v jejíchž vbíhajících úhlech se nacházela shromaždiště k formování pěchoty, chráněná před přímou palbou nepřítele lunetami. Před krytou cestou se směrem k nepříteli pozvolně svažoval glacis. Předpolí všech ostatních front bylo možné zaplavit. Inundace zajišťovala soustava stavidel, z nichž nejdůležitější byla chráněna bastionem č. 16 a ravelinem č. 19 na východní straně, a ravelinem č. 27 v jižním cípu Olomouce, kde rameno Moravy opouštělo obvod města. Stavidla umožňovala zatopit také pevnostní příkopy. Soustava propustí dovolovala vyplnit vodou všechny příkopy nebo pouze jejich jednotlivé úseky.¹⁴¹

Hlavní tok Moravy a její vedlejší ramena poskytovaly přirozenou ochranu jihovýchodní fronty, která byla dále posílena dvěma obrannými pásmy. Vnitřní obrannou zónu tvořily ze směru od východu tři bastiony (č. 16, 17 a 20), dále korunní hradba¹⁴² umístěná přibližně ve středu fronty a již zmíněný ravelin č. 27. Vnější obranu pevnosti z jihovýchodního směru zajišťoval val kopírující pravý břeh hlavního toku Moravy zvaný v původních plánech jako „enveloppe.“¹⁴³ Envelope spojovala detašované pevnostní objekty na východě – Rohovou pevnůstku, Císařskou redutu a samostatný ravelin č. 19 – s předsunutými pevnůstkami v jižním výběžku pevnosti – Salzerovými redutami I–III a Přední pevnůstkou. Posledně jmenované nezávislé objekty měly chránit jižní stranu pevnosti, ale v případě potřeby mohly účinnou dělostřeleckou podporou zesílit obranu nejzranitelnější západní fronty. Severní fronta byla řešena jednoduše, neboť celé její předpolí bylo možno zaplavit až do vzdálenosti přesahující jeden kilometr od hradeb. Možnost zaplavení rozsáhlého území společně s linií bastionů a ravelinů snižovaly pravděpodobnost

¹⁴⁰ Použití bojových kasemat bylo ale v souvislosti vývoje pevnostního stavitelství zastaralé. Duté prostory v lících bastionů podstatně snižovaly odolnost bastionů při nepřátelské dělostřelecké palbě. Konstrukční chyba – jedna z mála v Olomouci – se plně projevila již při pruském obléhání v roce 1758. KUCH-BREBURDA – KUPKA, *Pevnost*, s. 83.

¹⁴¹ ZÍTKA, *Bastionová a fortová pevnost*, s. 51.

¹⁴² K výstavbě korunní hradby srov. MLČÁK, *Korunní pevnůstka*, s. 44.

¹⁴³ ZÍTKA, *Bastionová a fortová pevnost*, s. 50.

nepřátelského útoku z této strany. Proto bylo v bastionu č. 13 zřízeno jedno z největších pevnostních skladišť střelného prachu.¹⁴⁴ Pro snadnější hájitelnost města ubyl počet vstupních bran. Od západu se vstupovalo bránou Zelenou (později zvanou Terezkou), od jihu Kateřinskou a na východě se spojovaly cesty do Olomouce před bránou Hradskou. Vedlejším vstupem uprostřed severní fronty zůstala brána Rohelská. Pro pěší byl v korunní hradbě na jihu města upraven tzv. Michalský výpad. Rovněž Litovelská brána byla změněna na výpadní branku a Blažejská brána byla zrušena.¹⁴⁵

Nová pevnost byla připravena plnit své vojensko-strategické úkoly právě včas – na počátku sedmileté války. Její stavba stála na tehdejší dobu astronomických deset milionů zlatých.¹⁴⁶ Do vybudování Terezína a Josefova se jednalo o nejmodernější pevnost na území českých zemí. Olomoucká zbrojnice byla ve srovnání s ostatními vojenskými arzenály monarchie dostatečně vybavena zbraněmi všech druhů.¹⁴⁷ Nepříteli byla připravena čelit posádka o 6 000 mužích stálé posádky. Civilní obyvatelstvo tvořilo mírnou většinu. Asi v 600 domech žilo 8 000 lidí, především měšťanů se svými rodinami.¹⁴⁸

¹⁴⁴ KUPKA, Olomoucká bastionová pevnost, s. 35.

¹⁴⁵ SPÁČIL, Pevnostní město, s. 78.

¹⁴⁶ BARSTICH, Olmütz, s. 36.

¹⁴⁷ FISCHER, Geschichte, s. 195.

¹⁴⁸ K životu civilního obyvatelstva ve městě ve druhé polovině 18. století srov. ČERMÁK, Život, s. 17–26.

3 OLOMOUC ZA VÁLKY O RAKOUSKÉ DĚDICTVÍ

3.1 Počátek války o rakouské dědictví

Posledního květného dne roku 1740 zemřel Fridrich Vilém I. a vládu nad pruským královstvím převzal ve svých osmadvaceti letech Fridrich II. Otec mu vytvořil dokonalé předpoklady pro vedení velmocenské politiky. Přenechal mu finanční rezervu a především dobře vycvičenou a vyzbrojenou armádu o síle více než 80 000 mužů, což mu umožnilo vést po určitou dobu nezávislou zahraniční politiku.¹⁴⁹ První kroky nového panovníka – především v oblasti soudnictví a konfesionální politiky – mohly budit zdání, že v zemi se po odchodu „kaprála na trůnu“ změnilo despotické pojetí královské moci a poklesl význam armády. Fridrich II. se však prakticky ihned po svém nástupu na trůn začal intenzivně věnovat armádě a pustil se do dalšího posilování vojska, především pak pěchoty.¹⁵⁰ Noví rekruti byli nabíráni z vlastních zdrojů i ze zemí spřátelených monarchů, násilné verbování pruský král výslovně zakázal. Fridrich provedl rozsáhlou reorganizaci u gardových jednotek a mj. rozpustil postupimský gardový „pluk obrů“, který se těšil velké oblibě Fridricha Viléma I.¹⁵¹ Na konci roku 1740 čítala pruská armáda již téměř 100 000 mužů, což byla zhruba polovina početního stavu vojska tehdy nejlidnatějšího státu v Evropě – Francie.¹⁵²

V zahraniční politice měl nový král na otcovo doporučení udržovat přátelský kurz s Ruskem a Polskem, kde však nebylo v pruském zájmu podporovat silnou královskou moc. Naproti tomu nový panovník neměl za žádnou cenu napomáhat dalšímu vzestupu moci Rakouska. Za možného spojence zemřelý král určil Hannoversko, spojené personální unií s Velkou Británií. Pruští

¹⁴⁹ Ke stavu pruské armády v květnu 1740 srov. OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 568; Fridrich II. uvádí ve svých pamětech 76 000 mužů, z toho 26 000 úzinců, srov. FRIDRICH II., *Geschichte meiner Zeit*, in: FRIDRICH II., *Werke*, I., Ritter, s. 41.

¹⁵⁰ Fridrich II. nechal zřídit sedm nových pěších pluků, z toho čtyři zformoval z nových rekrutů, dva vytvořil reorganizací z jiných jednotek a poslední mu věnoval jeho švagr brunšvický vévoda Karel. OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 568–573.

¹⁵¹ FANN, *Foreigners*, s. 78–80.

¹⁵² Pruský král disponoval 99 446 muži, z toho 75 842 sloužilo v pěchotních plucích, 22 344 u jezdeckva a 1 217 u dělostřelectva. Inženýrský sbor tvořilo 43 důstojníků. OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 568–573.

vojáci neměli dle instrukcí Fridricha Viléma I. bojovat za subsidie, ale pouze s vidinou zisku nějakého území.¹⁵³

Do Londýna odjel zvláštní vyslanec. Předpokládalo se zlepšení vztahů obou zemí. První královny výnosy potvrdily názor britské veřejnosti, že dosavadní absolutismus v Prusku nahradí jiný styl vlády. Tisk vyzdvihoval složení vědecké společnosti v Berlíně a doporučoval do země vysílat mladé právníky.¹⁵⁴ Fridrich II. zaslal císaři Karlu VI. dopis, v němž mu oznamoval svůj nástup na trůn a ujist'oval ho, že ve vztazích k Vídní půjde v otcových šlépějích. Zároveň sondoval, co učiní francouzský dvůr v případě císařovy smrti, zda se bude připravovat na válku.¹⁵⁵

Situace se náhle změnila, když 20. října zemřel císař Karel VI., čímž po meči vymřela habsburská dynastie. To znamenalo destabilizaci evropského velmocenského systému. Vládu nad habsburskými državami převzala Marie Terezie na základě tzv. pragmatické sankce, která zaručovala územní integritu habsburských držav a možnost nástupnictví v ženské linii. Vyhlídky nebyly pro třiaadvacetiletou panovnici nejlepší. V posledních letech vlády Karla VI. monarchie utrpěla citelnou porážku od Turků, která vyčerpala vojsko i státní pokladnu. Kromě Srbska a Valašska ztratila podunajská monarchie během vlády Karla VI. také Neapolsko a Sicílii a po válce o polské nástupnictví se musela vzdát také výhledově výnosného obchodu se zámořím. Francii navíc poslední Habsburk dopomohl získat strategické Lotrinsko. Státní pokladna byla ve velmi špatném stavu.¹⁵⁶ Ministři v nejvyšších úřadech byli většinou průměrnými byrokraty a většina z nich byla navíc vysokého věku. Nejvyšší dvorský kancléř a „*prototyp prodejného diplomata*“¹⁵⁷ Philipp Ludwig Wenzel hrabě von Sinzendorff oslavil v prosinci 1740 své devětašedesáté narozeniny, prezident dvorské

¹⁵³ STELLNER, Fridrich, s. 106–107.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 131.

¹⁵⁵ Tajná instrukce Fridricha II. Camasovi, 11. června 1740, PC, I., Nr. 4, s. 3–4, též: OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 1104–1105, příloha III. V září se král obrátil přímo na Fleuryho, 9. září 1740, PC, I., Nr. 64, s. 42. Kardinál Fleury oslavil v červnu 1740 své 87. narozeniny.

¹⁵⁶ Ke stavu monarchie v roce 1740 srov. SCHILLING, Höfe, s. 338–341; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., 197–515; VOLZ, Die Politik, s. 517–518.

¹⁵⁷ KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 88.

komory Gundaker Thomas hrabě von Starhemberg byl ještě o osm let starší.¹⁵⁸ Ve Vídni se tehdy žertovalo, že nejspíše by zničili sultánovu moc, kdyby mu poslali rakouské ministry jako tajné rady.¹⁵⁹

Pruského krále zpráva o císařově smrti zastihla uprostřed slavností na zámku v Rheinsbergu. Začal energicky jednat, měl připravenou celou řadu plánů, které nyní hodlal uskutečnit.¹⁶⁰ Voltairovi o císaři necelý týden po jeho smrti napsal, že „zemřel jako bankrotář. Tato smrt pobřbila všechny mé myšlenky na mír. (...) Nastal čas pro naprostou změnu starého politického systému.“¹⁶¹ Fridrich hodnotil Karla VI. velmi negativně také ve svých pamětech, kde o něm poznamenal, že „byl dobrým měšťákem, kterému chyběly vlohy stát se velkým mužem. Císaři nescházela velkomyslnost, byl ale nerozhodný, omezený a nedůvěrný, hodně pracoval, ale málo toho učinil.“¹⁶²

Fridrich II. se ke svým plánům z roku 1740 často později vracel ve svých pamětech, kde vysvětloval, proč se rozhodl opustit tradiční směr pruské zahraniční politiky. Pokud by totiž pokračoval v úsilí o získání porýnských držav Jülichu a Bergu,¹⁶³ nutně by narazil na odpor Francie, čehož by mohl využít další říšské státy k útoku na Prusko – zejména se obával Saska a Hannovera, nebezpečný by byl rovněž postoj tradičního francouzského spojence – Bavorska. Hlavním záměrem Fridricha II. proto byl postup proti Vídni. Jeho protirakouský postoj nebyl překvapivý. To, že Karel VI. v roce 1738 zasáhl do sporu o Jülich a Berg v neprospěch Pruska, bylo na berlínském dvoře ještě v živé paměti.¹⁶⁴ Fridrichův nepřátelský vztah k podunajské říši však nebyl motivován pouze mocensko-politickými úvahami, ale také jeho osobním postojem, neboť s intrikami císařského

¹⁵⁸ ANDERSON, The War, s. 61–62; srov. SCHILLING, Höfe, s. 343. Starhemberg byl nejmladší bratr obránce Vídně z roku 1683, maršála Ernsta Rüdigerera. Jeho vnučka Marie Ernestine byla manželkou kandéře Kounice. Herre chybně uvedl, že prezident dvorské válečné rady Johann Philipp hrabě Harrach byl osmdesátník. V roce 1740 dovršil 62 let. HERRE, Marie Terezie, s. 37.

¹⁵⁹ TUPETZ, Die bairische Herrschaft, s. 390.

¹⁶⁰ FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 74; Fridrich II. Algarottimu, 28. října 1740, FRIDRICH II., Gedanken und Erinnerungen, Seidlitz, s. 181. Detailní rozbor králových názorů v říjnu srov. GRÜNHAGEN, Friedrich, s. 110–112, pozn. 3; CARLYLE, Fridrich, s. 227–231.

¹⁶¹ Fridrich II. Voltairovi, 26. října 1740, FRIDRICH II., Gedanken und Erinnerungen, Seidlitz, s. 180–181, 410; též: FRIDRICH II., Tagebuch, s. 24–25; VOLZ, Die Politik, s. 516.

¹⁶² FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 42.

¹⁶³ KOZMANOVÁ, Fridrich Vilém, s. 637–663.

¹⁶⁴ STELLNER, Fridrich, s. 103–104; VOLZ, Die Politik, s. 487–510.

dvora spojoval také svůj problematický vztah s otcem a nešťastné manželství s císařovnou příbuznou.¹⁶⁵ Velkým povzbuzením pro pruské plány byla smrt ruské panovnice Anny Ivanovny, která udržovala spojení s Rakouskem.¹⁶⁶ Nová regentská vláda v Petrohradě netoužila po válečném dobrodružství a nový ruský panovník byl rodem spřízněn s pruským králem.¹⁶⁷

Fridrichu II. zejména šlo o získání bohatého, lidnatého a strategicky významného Slezska.¹⁶⁸ V této provincii žilo jeden a půl milionu poddaných, převážně nekatolického náboženství, byly zde bohatě rozvinuty obchod a výroba. Z geografického hlediska šlo o jednolitě území s velkou rozlohou, jež tvořilo společnou hranici s jádrem pruského království a od Čech a Moravy bylo odděleno pohořím. Také vojenský aspekt držby Slezska byl zajímavý, a to nejen pro nové možnosti rekrutování. Nacházelo se zde množství pevností umožňujících kvalitní obranu hranice a území. Svou polohou tvořilo ideální nástupní prostor armády před útokem na habsburskou monarchii.¹⁶⁹

Pruský král se nejdříve pokusil provincii získat diplomatickou cestou a svému vyslanci ve Vídni nařídil, aby tlumočil jeho nabídku za odstoupení Slezska, tedy spojení a kurfiřtský hlas toskánskému velkovévodovi při volbě římského císaře. Svému spolupracovníkovi napsal následující slova: „*Pokud chtějí za tuto cenu mou podporu, pak lze očekávat, že se budu velmi snažit, abych zachoval smutné trosky domu a na hlavu tohoto panovníka nasadil císařskou korunu. Pokud ale nebudou moje požadavky jasně a jednoduše schváleny, myji si ruce v nevině a budu se k mému politování cítit nucen spojit se s někým jiným.*“¹⁷⁰ Později nabídl ještě finanční kompenzaci ve výši dvou milionů zlatých.¹⁷¹

¹⁶⁵ Alžběta Kristina pocházela z brunšvicko-bevernské větve welfské dynastie. Do jednání o svém sňatku nemohl tehdy pruský následník vůbec zasáhnout. Srov. STELLNER, Fridrich, s. 82–85.

¹⁶⁶ OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 1010.

¹⁶⁷ Ruský car Ivan VI. (1740–1764) byl synem brunšvicko-wolfenbüttelského prince Antona Ulricha, bratra pruské královny. Fridrich II. správně předpokládal, že Rusko bude paralyzováno vnitropolitickými problémy. GRÜNHAGEN, Friedrich, s. 128. K postoji Ruska k válce srov. HORČÍČKA, Rusko, s. 146–153.

¹⁶⁸ FRIDRICH II., Gedanken und Erinnerungen, Seidlitz, s. 31; FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 71–72.

¹⁶⁹ O právních nárocích na Slezsko srov. KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 73–80; GRÜNHAGEN, Friedrich, s. 136; STELLNER, Pruské nároky, s. 169–182.

¹⁷⁰ Fridrich II. Borkemu, 15. listopadu 1740, PC, I., Nr. 159, s. 102–105; též: OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 1023–1027; k jednání srov. VOLZ, Die Politik, s. 519–521; CARLYLE, Fridrich, s. 232–234.

Vídeňský dvůr všechny návrhy odmítl.¹⁷² Manžel Marie Terezie odhodlaně prohlásil: „*Raději slavně skončit s mečem v ruce, než se nechat roztrhat na kusy bez boje!*“¹⁷³

Další příznivou okolností pro pruského krále bylo, že ve Versailles sílily hlasy, které volaly po využití situace po císařově úmrtí, ačkoliv Francie oficiálně uznala pragmatickou sankci.¹⁷⁴ Energický zásah mohl posílit její pozici v říši a oslabit dědičného nepřítele ve Vídni. Tomu naopak hodlala zabránit Velká Británie, jež byla od léta 1740 ve válce se Španělskem, kterou vyvolal ilegální obchod Britů ve španělských državách střední Ameriky. Bavorsko jako jediná mocnost pragmatickou sankci nikdy neuznalo a daly se očekávat jeho aspirace na část rakouského dědictví. Také Sasko mohlo vystoupit s dědičnými nároky. Celková politická situace v Evropě, především stupňující se britsko-francouzská rivalita, vytvořila vhodné kulisy pro uskutečnění Fridrichových úmyslů.

Na přelomu listopadu a prosince 1740 byly v Prusku přípravy na válku již v plném proudu. Král nechal plnit vojenské sklady, jednotky se přesouvaly ke hranicím se Slezskem. Rakouské vyslanectví v Berlíně již během listopadu opakovaně varovalo vídeňský dvůr před válkou.¹⁷⁵ Mimořádný rakouský vyslanec u Fridrichova dvora před svým návratem do Vídně dvojsmyslně poznamenal, že ho ve Slezsku čekají kvůli povodním špatné a zcela neprůjezdné silnice. Pruský král předstíral, že invektivu nechápe a odpověděl, že „*v nejhorším případě by se tam mohl cestující pouze uspínit.*“¹⁷⁶ Na své poslední audienci rakouský vyslanec dokonce varoval Fridricha II. tím, že pruské jednotky sice dobře vypadají, ty rakouské však mají bojové zkušenosti, na což se mu dostalo odpovědi: „*Považujete-li moje jednotky pouze za bezké, potom brzy zjistíte, že jsou rovněž dobré.*“¹⁷⁷ Britskému králi Fridrich napsal, že po vymření Habsburků hrozí válka o dědictví. Vzhledem ke svým zájmům proto hodlá

¹⁷¹ OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 1111–1115; BENNINGHOVEN – BÖRSCH-SUPAN – GUNDERMANN, Friedrich, s. 75; RIEDER, Marie Terezie, s. 33. Od diplomatických jednání nic nečekal. GRÜNHAGEN, Friedrich, s. 112.

¹⁷² PAULIG, Geschichte, s. 2; MAUR, Marie Terezie, s. 23–24.

¹⁷³ Gotter Borkemu, 1. 1. 1741, cit. dle: VOLZ, Die Politik, s. 523.

¹⁷⁴ O vztahu Pruska k pragmatické sankci srov. tamtéž, s. 517.

¹⁷⁵ OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 1029–1033. Ve Vídni se nečtili být ohroženi. GRÜNHAGEN, Friedrich, s. 123.

¹⁷⁶ FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 77.

¹⁷⁷ FRIDRICH II., Gedanken und Erinnerungen, Seidlitz, s. 35–36.

preventivně obsadit Slezsko, aby se ho nezmocnil někdo jiný.¹⁷⁸ Také vyslanec versailleského dvora byl informován o úmyslech pruského krále, který hodlal postupovat v souladu s francouzskými zájmy.

Fridrich II. byl rozhodnut udeřit co nejdříve, aby neztratil strategickou výhodu momentu překvapení. Převzal vrchní velení armády a v půlce prosince se připojil k vojsku. Vyjádřil se: „*Hodlám zabít nejodvážnější, nejráznější, největší podnik, který kdy nějaký panovník mého domu podnikl.*“¹⁷⁹ Po příjezdu k armádě promluvil ke svým důstojníkům: „*Pánové, jediným spojencem v mém tažení je Vaše chrabrost, jediným pomocníkem je mi štěstí. Mějte neustále na paměti věčnou slávu, které dosáhli vaši předkové na bitevních polích u Varšavy a Fehrbellinu, a uchovejte pověst braniborských jednotek. Sbobem! Bez odkladu vás následují. Pospěšte si na setkání se slávou.*“¹⁸⁰

Fridrich II. zahájil válečné operace proti habsburské monarchii 16. prosince 1740 vpádem do Slezska. Stál v čele sedmadvacetitisícového vojska. Do pruského hlavního města psal z pole svému ministrovi: „*Můj milý Podewilsi, překročil jsem Rubikon s vlajčími prapory a za zvuku bubnů. Moje jednotky mají nejlepší vůli, důstojníci jsou plni ctěžádosti a generálové hladí po slávě. Vše jde podle mých tužeb a mám důvod očekávat všemožné dobro z tohoto podniku.*“¹⁸¹

Vzhledem ke špatnému zimnímu počasí postupovali Prusové pomalu, neboť bahnitě cesty komplikovaly přepravu zásob a především dělostřelectva. Přesto již 3. ledna 1741 padla opevněná slezská metropole, ačkoliv se připravovala na obranu, a žádala vídeňský dvůr o urychlenou pomoc. Té se jí nedostalo, takže za příslib zachování městských práv a neutrality měšťané umožnili Prusům bez boje vstoupit do města.¹⁸² Obyvatelé města s odkazem na vojenské prapory žertovali, že pruská jednohlavá orlice toho nesežere tolik, co rakouský dvouhlavý orel.¹⁸³

¹⁷⁸ OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 1041–1042.

¹⁷⁹ Fridrich II. Podewilsovi, 15. listopadu 1741, PC, I., Nr.158, s. 102; cit. dle: KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 79.

¹⁸⁰ FRIDRICH II., Gedanken und Erinnerungen, Seidlitz, s. 413; též: FRIDRICH II., Tagebuch, s. 28.

¹⁸¹ Cit. dle: STELLNER, Fridrich, s. 128. Srov. BRINGMANN, Friedrich, s. 275.

¹⁸² OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, II., s. 39–53; PAULIG, Geschichte, s. 5. Rakušané měli ve Slezsku pouze 7 500 vojáků. Ti proti 27 000 Prusům neměli šanci. BRINGMANN, Friedrich, s. 276; BĚLINA, Velké dějiny, X., s. 16.

¹⁸³ STELLNER, Fridrich, s. 129.

Po obsazení Vratislavi hodlal pruský král izolovat rakouské posádky v pevnostech a zbytek vojska vytlačit ze Slezska. Rozděлил armádu na dva sbory a v čele jednoho z nich 8. ledna obsadil malou pevnost Olavu (Ohlau, Olawa), kde mu protestantské obyvatelstvo vyjadřovalo své sympatie. Druhému sboru velel maršál Kurt Christoph hrabě von Schwerin, který vedl své muže k moravským hranicím. Nedaleko pevnosti Nisa překvapil a obklíčil několik granátnických praporů rakouské armády u Otmuchowa (Ottmachau, Otmuchów). Král v reakci na rychlý Schwerinův postup vyzval svého oblíbence k opatrnosti a napsal mu: „*Máte pro mě větší cenu než 10 000 lidí. Vím, že se nadmíru vystavujete nebezpečí. Dokud budu žít, budu se s Vámi dělit o svůj osud a o všechno, co je v mé moci.*“¹⁸⁴ O dva dny později dorazil pruský král ke Schwerinovi a obklíčený sbor složil zbraně. Král nechal Nisu oblehnout, podobně jako pevnosti Hlohov a Břeh. Obsazení Hlohova v březnu 1741 pak usnadnilo Prusům zásobování svých jednotek, neboť bylo možné využívat k přepravě řeku Odru.¹⁸⁵ Dalších 30 000 pruských vojáků bylo v březnu shromážděno nedaleko Magdeburku, v blízkosti Saska i Hannoverska.¹⁸⁶

Schwerin byl jediný pruský polní maršál, kterému sebevědomý a pyšný Fridrich II. umožnil zúčastnit se války po svém boku. Zkušenosti Schwerin nabyl již ve válce o španělské dědictví a prošel službou i v nizozemské, švédské a meklenburské armádě. Byl mimořádně nadaným vojevůdcem, což však méně zkušenému králi vůbec nevadilo, a navzdory tomu prosazoval své názory a nebral na maršála ohled.¹⁸⁷ Vojenský historik Orlich o Schwerinovi poznamenal: „*Zmínit se musíme i o Schwerinově vynikajícím výcviku mužstva, díky němuž si získal lásku obyvatel a výslovné uznání jeho nepřátel.*“¹⁸⁸

Marie Terezie byla rozhodnuta Slezsko za žádnou cenu nevydat. Velkou oporou v tomto postoji jí byli sekretář tajné konference Johann Christoph svobodný

¹⁸⁴ Fridrich II. Schwerinovi, 10. ledna 1741, FRIDRICH II., Bardong, Nr. 70, s. 93. Ke královu přístupu k nejbližším spolupracovníkům po nástupu na trůn srov. FISCHER-FABIAN, Preussens Gloria, s. 209–211; GRÜNHAGEN, Friedrich, s. 113–114.

¹⁸⁵ Jordan Fridrichu II., PANGELS, Friedrich, s. 166; BRINGMANN, Friedrich, s. 277; VENOHR, Fridericus, s. 145–146; CARLYLE, Friedrich, s. 244–246.

¹⁸⁶ CARLYLE, Friedrich, s. 246.

¹⁸⁷ BRINGMANN, Friedrich, s. 275.

¹⁸⁸ ORLICH, Geschichte, s. 177.

pán von Bartenstein a nejvyšší český kancléř Philipp Joseph hrabě Kinsky.¹⁸⁹ Rakouský dvůr začal vyjednávat se státy, které se při uznání pragmatické sankce zavázaly poskytnout také pomoc v případě sporů o dědictví.¹⁹⁰ Přírozeným spojencem pro něj byla především Velká Británie, kde byl pruský útok do Slezska vnímán velmi negativně. Jakékoliv oslabení Rakouska by totiž znamenalo posílení francouzského vlivu v Evropě, čemuž byli britští politici rozhodnutí zabránit.¹⁹¹

Pruský král nečekal na sjednání protirakouské koalice, věděl, že jedna z hlavních velmocí – Francie či Velká Británie – se s ním spojí, aby oslabil tu druhou.¹⁹² Mezitím vystoupili se svými nároky také bavorský kurfiřt Karel Albrecht i saský kurfiřt a polský král August III. Oba panovníci měli za manželky dcery císaře Josefa I. Arcivévodkyně se sice před sňatkem zřekly nároků na habsburské země, příznivé okolnosti však převážily nad někdejšími závazky. Mnichov navíc pragmatickou sankci nikdy neuznal a bavorský kurfiřt protestoval ihned po nástupu Marie Terezie na trůn a domáhal se velké části rakouského dědictví, a to na základě závěti císaře Ferdinanda I.¹⁹³ Právnícké a diplomatické klíčky ale nebyly tím nejpodstatnějším. Karel Albrecht neměl dostatek finančních prostředků ani silnou armádu, aby mohl svá domnělá práva prosadit silou a byl zcela odkázán na pomoc spojenecké Francie. Také Sasko vyčkávalo, jaké stanovisko zaujmou velmoci, a mezitím zbrojilo.¹⁹⁴

Během diplomatických jednání na všech evropských dvorech pokračovala válka ve Slezsku. Prusové se domnívali, že nepřítel vyčká na jaro, až vyraší tráva a koně se budou moci pást. Rakušané je překvapili, neboť byli odhodláni přejít do protiofenzivy ještě za

¹⁸⁹ ANDERSON, *The War*, s. 71–72. K ekonomickým důvodům žádostí o rozšíření posádek v českých zemích srov. BĚLINA, *Velké dějiny*, X., s. 17. K Bartensteinovi a jeho profrancouzské orientaci srov. KOSER, *Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden*, s. 78–79; RIEDER, *Marie Terezie*, s. 27–28, 84–85.

¹⁹⁰ STELLNER, *Friedrich*, s. 131.

¹⁹¹ ANDERSON, *The War*, s. 77; HEGEMANN, *Fridericus*, s. 134.

¹⁹² GRÜNHAGEN, *Friedrich*, s. 128.

¹⁹³ TUPETZ, *Die bairische Herrschaft*, s. 385–387; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 1105–1107, příloha IV. Srov. HARTMANN, *Karl Albrecht*, s. 164–166; BĚLINA, *Velké dějiny*, X., s. 18.

¹⁹⁴ Ô-BÝRN, *Johann George Chevalier de Saxe*, s. 102; HORN, *Saxony*, s. 34. K diplomatickému dogmatismu a tradičionalismu saského vedení srov. MÜLLER, *Sachsen-Polen*, s. 50; GRÜNHAGEN, *Friedrich*, s. 122.

chladného počasí.¹⁹⁵ Rakouská vojska se koncem roku 1740 soustřeďovala nedaleko Šternberku, funkci hlavní zásobovací základny plnilo město Olomouc.¹⁹⁶

V čele rakouských jednotek určených pro slezské tažení stál od 23. prosince 1740 polní zbrojmistr Wilhelm Reinhard hrabě von Neipperg, který byl na naléhání Františka Štěpána propuštěn z pevnostního vězení, kam byl uvřazen za nezdar ve válce s Turky.¹⁹⁷ Shromažďování vojsk bylo vzhledem k vážnosti situaci nepochopitelně zdlouhavé, čekalo se na posily, zásoby a výzbroj, takže habsburská vojska po částech vyrazila do Slezska teprve koncem března 1741. Cílem bylo osvobodit obléhané pevnosti, spojit se s jejich posádkami a s opěrnými body v týlu vytlačit pruská vojska ze země. Ještě než habsburská armáda vytáhla proti nepříteli, padl Hlohov a Prusům již vzdorovaly pouze pevnosti Nisa a Břeh.¹⁹⁸ Dne 10. dubna Prusové svedli vítěznou bitvu s rakouskými sbory u vesnice Molvice (Mollwitz, Małujowice).¹⁹⁹ Prusům umožnilo vítězství ovládnout Slezsko, pevnost Břeh padla bez pomoci 4. května, poté se Prusové zmocnili hrabství Kladsko, které bylo nástupním prostorem pro postup do Čech a na Moravu.

Fridrich II. nezamýšlel zničit rakouskou velmoc a dopustit zásadní posílení Francie. Potřeboval ale mocného spojence, protože Marie Terezie pokračovala v usilovném boji o Slezsko. Dne 4. června byly proto podepsána ve Vratislavi tajná

¹⁹⁵ CARLYLE, Fridrich, s. 247.

¹⁹⁶ V Olomouci se například shromažďoval, porážel a porcoval hovězí dobytek přihnaný sem pro vojsko z Uher. Marie Terezie královskému tribunálu v Brně, 10. března 1741, SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 139, inv. č. 4060, sign. 119, zásobování vojska, opis listu, fol. 69–71.

¹⁹⁷ BRINGMANN, Friedrich, s. 278; ALLMAYER-BECK, Die friederizianische Armee, s. 242; o jeho „malých schopnostech“ srov. RIEDER, Marie Terezie, s. 30. Neipperg byl synem polního maršála, vojenským „učitelem“ Františka Štěpána a stal se jeho důvěrníkem. Jeho vnuk Adam Adalbert (1775–1829) byl generál, milenec a posléze tajný manžel bývalé francouzské císařovny, parmské vévodkyně a rakouské arcivévodkyně Marie Luisy, manželky Napoleona I.

¹⁹⁸ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 64.

¹⁹⁹ OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 578–580; Fridrich II. Augustu Vilémovi, 17. dubna 1741, FRIDRICH II., Werke, II., Ritter, s. 517, FRIDRICH II., Bardong, Nr. 77, s. 97; STELLNER, Fridrich, s. 135–137; VENOHR, Fredericus, s. 146–154; PAULIG, Geschichte, s. 6–8; CARLYLE, Fridrich, s. 251–258; BIRK, Die Lineartaktik, s. 7–8. K nepříliš vysoké kvalitě pruského jezdeckta srov. ALLMAYER-BECK, Die friederizianische Armee, s. 239–241. V bitvě u Molvic král utekl z bojiště, zatímco Schwerin setrval a zvrátil nepříznivý vývoj ve prospěch pruské armády. Fridrich II. mu to nikdy neodpustil. FISCHER-FABIAN, Preussens Gloria, s. 226.

smlouva o francouzsko-pruské defenzivní alianci.²⁰⁰ V červenci 1741 versailleský dvůr vypravil dvě armády proti Marii Terezii.²⁰¹

Rakouská armáda se v létě 1741 pod Neippergovým velením pokusila o výpad proti Svídnici. Fridrich mu v dobytí města zabránil a rozhodl se v září konečně dobýt Nisu. Duffy o tom napsal: „Nyní, kdy obě armády byly opět v pohybu, vypracoval Fridrich plán, který počítal s tím, že prolomí Neippergovo pravé křídlo s cílem obsadit Nisu, což by představovalo pro Prusy politicky i vojensky mimořádnou výhodu před zastavením operací na začátku zimy.“²⁰² Neipperg pochopil nepřátelský úmysl a začal obratně manévrovat. Ve stejném měsíci vstoupili Francouzi a Bavoři²⁰³ do rakouských zemí a do pohybu se dala i saská armáda. Pro Marii Terezii nastala nejvíce kritická situace, jaké kdy během své vlády čelila. Nedostávalo se jí vojáků ani peněz. Proto se před postupujícími armádami uchýlila do Prešpurku, kde získala – za značné politické ústupky – pomoc od uherských stavů.²⁰⁴

Francouzsko-bavorské vojsko stálo v říjnu 1741 v Horních Rakousích. Na jejího nominálního vrchního velitele, bavorského kurfirta Karla Albrechta naléhal pruský král,²⁰⁵ aby táhl na Vídeň. Francouzský vrchní velitel, maršál Charles Louis

²⁰⁰ ANDERSON, The War, s. 75; DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 60. Podle PANGELS, Friedrich, s. 170 přistoupilo Prusko k nymphenburské smlouvě 5. července 1741, zatímco PAULIG, Geschichte, s. 8 psal o 5. červnu. Zástupci Saska a Bavorska podepsali 19. září ve Frankfurtu nad Mohanem předběžnou smlouvu o rozdělení rakouského dědictví a v listopadu uzavřeli smlouvu s Berlínem. GOLL, Válka, s. 88; HARTMANN, Karl Albrecht, s. 194.

²⁰¹ Na počátku války měla Francie 16 642 důstojníků, 182 350 poddůstojníků a vojáků, včetně 30 000 milic. Srov. OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 631.

²⁰² DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 60.

²⁰³ Bavorská armáda čítala v roce 1740 formálně přes 40 000 mužů. Ve skutečnosti to byla pouhá polovina. Srov. OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, I., s. 589. Včetně „domobrany“ disponoval 33 000 muži. Srov. HARTMANN, Karl Albrecht, s. 182.

²⁰⁴ SCHILLING, Höfe, s. 335; MAUR, Marie Terezie, s. 34–35; PAULIG, Geschichte, s. 8–9; RIEDER, Marie Terezie, s. 36–38, 41–43. Bělina relativizoval uherskou pomoc, poukázal, že na místo 100 000 vojáků se sešlo „asi 40 000 neukázněných vojáků, které nebylo možno řádně vyzbrojit a zásobovat“. BĚLINA, Velké dějiny, X., s. 22. Podobně HERRE, Marie Terezie, s. 44.

²⁰⁵ Fridrichovo memorandum Karlu Albrechtovi, 29. června 1741, ve kterém pruský král nabádal bavorského kurfirta k urychlenému tažení na Vídeň, neboť rakouská armáda byla blokována Prusy bojem ve Slezsku a cesta na sídelní město byla volná. FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 105–106; ANDERSON, The War, s. 85–86. Fridrich II. Karlu Albrechtovi, 7. října 1741, PC, I., Nr. 545, s. 368. Fridrich II. tehdy napsal: „Římány lze porazit jedině v Římě.“ RIEDER, Marie Terezie, s. 45.

Fouquet vévoda de Belle-Isle²⁰⁶ naopak vyzýval k postupu na hlavní město Českého království. Kurfiřt si vybral druhou možnost, což Fridrich považoval za kardinální chybu, která byla podle něj příčinou pozdější porážky Bavorska. Pokud by Karel Albrecht dobyl Vídeň, výrazně by to posílilo jeho pozici. Místo toho se ale rozhodl obsadit Čechy, neboť se obával, že ho Sasové předběhnou.²⁰⁷

Jediný rakouský spojenec, britský král a hannoverský kurfiřt Jiří II., se zalekl druhé francouzské armády, jež překročila Rýn a ohrožovala Hannoversko. Proto vyjednal s Francouzi neutralitu, jen aby své německé panství ušetřil válečných hrůz. Fridrich II. reagoval velmi popuzeně, protože se obešli bez jeho prostřednictví.²⁰⁸ Zároveň věděl o francouzském úsilí nedopustit ve střední Evropě posílení jakéhokoliv státu. Pruský král nechtěl, aby jeho země hrála úlohu francouzského satelitu, byl zklamán, že Francouzi a Bavoři přerušili pochod na Vídeň a nedosáhli tak zásadního vítězství, nehodlal nést hlavní tíhu války na svých bedrech, a dále potřeboval pro své jednotky odpočinek a vhodné zimní tábory. Proto využil dlouhodobého úsilí britské diplomacie o zprostředkování příměří mezi Pruskem a Rakouskem a 9. října se na zámku v Klein Schnellendorfu (Przydroże Małe) setkal s Neippergem.²⁰⁹ Podle ústní konvence Prusko získalo Dolní Slezsko a obě strany se

²⁰⁶ Vzhledem k tomu, že se zasloužil o sestavení protirakouského seskupení, nazýval ho Fridrich II. „*aliančním šarlatánem*“. KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 93. Srov. STELLNER, Fridrich, s. 133–134; CARLYLE, Fridrich, s. 237–238.

²⁰⁷ FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 100; ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, I., s. 338.

²⁰⁸ Eichel Podewilsovi, 30. září 1741, OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, II., s. 496, poznámka č. 1.

²⁰⁹ ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, I., s. 334; CARLYLE, Fridrich, s. 285–290; BÉLINA, Velké dějiny, X., s. 19; VENOHR, Fridericus, s. 159–160. K jednání srov. OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, II., s. 508–518, Neippergův záznam z 13. října 1741, tamtéž, s. 688–693, příloha LVIII., Neippergův projekt smlouvy tamtéž, s. 694–695, příloha č. LIX. Srov. FRIDRICH II., Tagebuch, s. 55. Král se o konvenci zmínil i v básni, kterou napsal a poslal Voltairovi: „*Krvavý bůh bitev je sesazen, spěchám se zotavit do místa klidu*.“ (volný překlad J. B.). Fridrich II. Voltairovi, 2. listopadu 1741, FRIDRICH II., Voltaires Briefwechsel, s. 50. Voltaire v odpovědi srovnával krále s Ludvíkem XIV., Sluncem a Šalamounem. Voltaire Fridrichu II., 22. prosince 1741, tamtéž, s. 52–53.

zavázaly k příměří. Pruské armády se stáhly do zimních táborů.²¹⁰ Fridrich zdůvodnil uzavření příměří: „*Dlouhá válka mi nemůže vyhovovat.*“²¹¹

Obrat pruské diplomacie o sto osmdesát stupňů a uherská pomoc uvolnily ruce Marii Terezii a zachránily ji. Marie Terezie neměla tolik sil, aby se mohla bránit na jedné straně pruskému a na straně druhé francouzsko-bavorsko-saskému tlaku. Obětovala tedy Slezsko, aby zachránila České království. Předpokládala, že Prusové uzavřou mír a pomohou jí. Ti však nejenže mír nepodepsali, ale nakonec nedodrželi ani ústní konvenci a na počátku listopadu se přidali k protirakouské koalici.

Již v říjnu se část pruské armády pod velením prince Leopolda Anhaltsko-Dessavského ml. rozložila v českém Polabí. Německý vojenský historik Orlich popsal obtíže pruského sboru: „*Situace prince vůči spojencům, Francouzům a Sasům, byla velmi těžká. Měl obsadit co možná nejvíce území, aby zde mohl vybrat o to více daní. Aby toho dosáhl, musel zůstat v rozlehlých zimních táborech, což ho vystavovalo nebezpečí, že ho nepřítel přepadne; vůči spojencům se měl ale chovat tak, aby jim neposkytl žádnou záminku ke stížnostem.*“²¹²

Na přelomu října a listopadu překročili vojáci Karla Albrechta české hranice. K jejich první srážce na české půdě došlo 14. listopadu u Jindřichova Hradce²¹³ a vzhledem k dalšímu průběhu tažení působí symbolicky, že se při ní francouzsko-bavorský oddíl vzdal. Pruský král odmítl výzvu bavorského kurfiřta, aby se jeho vojska připojila k těm, co táhnou na českou metropoli. Fridrich odmítl s vysvětlením, že „*i kdyby chtěl učinit vše, co bylo v jeho silách, je nutno poznamenat, že jeho jednotky... nestály spojené u Brandýsa, nýbrž zcela rozptýlené od saské hranice až po Hradec Králové a potřebovaly by minimálně osm dní, aby se zformovaly ve sbor. A kromě toho většina důstojníků prodala kvůli úspoře své koně, ... a i kdyby to nebylo na závadu, pak by organizace zásobování jednotek zabrala tolik času, že se spojení nemohlo v požadovaný čas uskutečnit. Kromě toho, poznamenal král, se, jak už ví, kurfiřt spojil 18. listopadu s Gassionem a obsadil výhodný tábor u Tábora, v důsledku čehož se k němu mohly bez problémů přidat saské jednotky.*“ Vlastnoručně pak kurfiřtovi

²¹⁰ ORLICH, Geschichte, s. 159; MAUR, Marie Terezie, s. 27; KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 98–99.

²¹¹ Fridrich II. v rozhovoru s Valorym, říjen 1741, cit. dle: KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 100; 24. června 1741 dle: VENOHR, Fridericus, s. 156; Fridrich II. Fleurymu, 24. června 1741, PC, I., Nr. 412, s. 265, pozn. 1 (rozhovor Fridricha II. s Valorym 24. června 1741).

²¹² ORLICH, Geschichte, s. 161.

²¹³ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 202–203; TUPETZ, Die bairische Herrschaft, s. 387.

připsal toto: „*V této delikátní situaci nemůžu v žádném případě svoji armádu rozdělit. Proto by se měli a musí ve stávající situaci dát stranou veškeré pochybnosti, a především nenechat odříznout moje jednotky od Slezska.*“²¹⁴

Saské jednotky pod vedením Friedricha Augusta hraběte von Rutowského²¹⁵ o síle 21 500 mužů české hranice překročily 5. listopadu 1741 a přes Litoměřice a Lovosice pochodovaly na Prahu, kam také po Labi směřovalo těžké obléhací dělostřelectvo. Původně měly táhnout na Moravu, která měla připadnout Augustu III., ale po uzavření klein-schnellendorfského příměří dali přednost tažení na českou metropoli. Chtěli se tím později domoci větší části habsburského dědictví.²¹⁶

Po uzavření příměří s Pruskem ustupovala rakouská armáda ze Slezska. Maršál Na konci října dorazil Neipperg s hlavními silami čítajících okolo 20 000 mužů do Olomouce a nařídil zde odpočinek.²¹⁷ Podle dispozic měl táhnout dále směrem na Znojmo, spojit se s armádou Johanna Georga Christiana knížete von Lobkowitz a společnými silami zabránit postupu francouzsko-bavorského vojska na Vídeň.²¹⁸ Když se ale ukázalo, že koaliční armáda změnila plán a postupuje na Prahu, měl se Neipperg vydat rychlým pochodem do Čech a společně s tamním Lobkowitzovým sborem zabránit spojení nepřátelských armád před Prahou, což však byl vzhledem k náskoku protivníka a chronické pomalosti rakouských armád nesplnitelný úkol. Neippergův postup navíc ztěžovalo velké množství nemocných a zraněných, z nichž většinu ponechal v Olomouci. Problém byl rovněž se zásobováním, neboť moravské stavy nebyly schopny plnit požadavky velení procházející rakouské armády. Teprve po čtyřech dnech oddechu vytáhl rakouský maršál se svými muži z města směrem do Čech. Kníže Lobkowitz, který před hrozbou obklíčení musel opustit postavení u Plzně, dostal nařízeno ponechat v Praze jen slabé síly, seskupit vojsko a vyrazit

²¹⁴ Fridrich II. Karlu Albrechtovi Bavorskému, 20. listopadu 1741, ORLICH, Geschichte, s. 167–169.

²¹⁵ Saský polní maršál Rutowski (1702–1764) vojenské zkušenosti nabyt též v pruské armádě a v bojích s Turky v Uhrách. Byl stejně jako hrabě Mořic Saský, Jan Jiří Saský a Friedrich August hrabě von Cosel (1712–1770) nemanželský syn Augusta II., takže se obléhání Prahy zúčastnili čtyři nemanželsí synové Augusta II. Ó-BÝRN, Johann George Chevalier de Saxe, s. 103.

²¹⁶ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 208. Sasové překročili hranice 7.–9. listopadu, Ó-BÝRN, Johann George Chevalier de Saxe, s. 102–103. Maur uvedl datum 4. listopadu, MAUR, Marie Terezie, s. 28.

²¹⁷ ORLICH, Geschichte, s. 163.

²¹⁸ Orlich upozornil na sporný názor pruského krále, že neobsazení rakouského hlavního města byla hrubá chyba bavorského kurfiřta. Tamtéž, s. 164–165.

vstříc Neippergově hlavní armádě. Velitel pražské pevnosti, hrabě Carl O'Gylvi,²¹⁹ disponoval proto v listopadu 1741 pouze asi 2 300 muži.²²⁰

Na začátku listopadu 1741 přibyl u Neippergova vojska manžel Marie Terezie, František Štěpán Lotrinský, aby po spojení s Lobkowitzem převzal vrchní velení. Rieder označil jeho jmenování za „*lidsky pochopitelné, ale přesto zcela chybné.*“²²¹ Lze souhlasit s jeho názorem, že spoluvladař a velkovévoda neměl vojevůdcovské nadání. Dne 16. listopadu rozbila hlavní rakouská armáda tábor u Jindřichova Hradce, kam o den později přibyl také Lobkowitzův sbor. Po spojení obou armád a posil z Vídně, odkud byli vojáci odveleni, neboť sídelnímu městu nehrozilo nyní bezprostřední nebezpečí, disponoval toskánský velkovévoda téměř 40 000 muži.²²² Bojeschopnost vojska však oslabovaly četné nemoci, jízda byla nadto ochromena špatným zdravotním stavem koní.

Po spojení Francouzů, Sasů a Bavorů začalo obléhání Prahy. Rakouské velení se neodhodlalo k ráznější akci a promeškalo vhodný okamžik k odražení nepřítele a k dalšímu mírovému jednání s Pruskem. Nabízela se přitom možnost zaútočit na zásobovací linie spojeneckého vojska, které bylo roztroušené v jižních Čechách, nemělo jednotné velení a morálka některých oddílů byla velmi špatná. Českou metropoli se spojencům podařilo dobýt 26. listopadu 1741.²²³ Vídeňský dvůr dával vinu Neippergovi, že nedokázal včas přivést své oddíly ze Slezska a zachránit tak Prahu.²²⁴

Karel Albrecht se zúčastnil děkovné mše v kostele na Bílé Hoře a přesídlil na Pražský hrad. Dne 7. prosince se dal jako Karel III. provolat českým králem a o dvanáct

²¹⁹ GRAEFFER, Annalen, s. 510.

²²⁰ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 190–191; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 105, 166–170. Dne 31. října obdržel Neipperg rozkaz vytáhnout do Čech. ORLICH, Geschichte, s. 163.

²²¹ RIEDER, Marie Terezie, s. 36.

²²² OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 106, 171; 21 084 pěšáků, 11 683 jezdců, 1923 husarů a 1750 varaždínských hraničářů, DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 190–191.

²²³ Francouzům velel hrabě Mořic Saský, v čele bavorských jednotek stál Ludwig August Egon hrabě Fürstenberg (1705–1759), zakladatel landkraběcí vitorazské linie. Srov. HARTMANN, Karl Albrecht, s. 195–199; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 212–217; CARLYLE, Fridrich, s. 292–293; ORLICH, Geschichte, s. 165, k dalšímu postupu Francouzů tamtéž, s. 165–66. Ke ztrátám: TUPETZ, Die bairische Herrschaft, s. 388–389

²²⁴ TUPETZ, Die bairische Herrschaft, s. 401.

dní později mu stavové slavnostně a v hojném počtu přísahali věrnost.²²⁵ Jeho vláda nebyla přijímána v českých zemích s nadšením. Podle hlášení jednoho z informátorů se jeden z českých úředníků vyjádřil: „*Bavoři a Francouzi jsou mizerové, které je nutné zabít; bavorský kurfiřt je špatný panovník, který vpadl do Čech jen proto, že už nemůže žít ve vlastní zemi.*“ Podobně se vyjádřil jistý sedlák: „*Bavorští a francouzští mizerové brzy poznají, že zimu nedokážou snášet tak dobře jako Češi; tito, když mají dost chlastu a žrádla, by se nechali zapadat sněhem, Francouzi, tito otrhaní holomci, ale nikoliv.*“²²⁶ V roce 1742 byl Karel Albrecht zvolen a korunován císařem. Radost z úspěchu mu zkalila zpráva o rakouské protiofenzívě, osvobození Horních Rakous od francouzsko-bavorských posádek a vpádu rakouských vojsk do Bavorska.²²⁷

Dobytí Bavorska mělo velký vliv na morálku celé rakouské armády, která do té doby šla od porážky k porážce. Z pronásledovaných se náhle stali pronásledovatelé.²²⁸ Karel VII. nemohl navíc v obsazené zemi verbovat další vojsko a byl zcela odkázán na francouzskou pomoc a subsidie.²²⁹ Kurfiřtství navíc pustošily nepravdělné jednotky, které byly součástí armády maršála, Ludwiga Andrea hraběte von Khevenhüllera a které byly verbovány při východní hranici monarchie. Dobytí Bavorska mělo kromě materiální a symbolické hodnoty také mimořádný význam pro jakékoliv příští diplomatické jednání a územní kompenzace.

3.2 Opatření podniknutá v Olomouci proti pruskému nebezpečí

Olomoucký magistrát pod dojmem bojů ve Slezsku vyvíjel od konce roku 1740 velkou snahu o zlepšení situace města, neboť při případném pruském postupu na Moravu hrozilo jeho obsazení. Opevnění bylo chatrné a zastaralé, chyběly zásoby a místní vojenská posádka byla slabá. Špatná byla rovněž dělostřelecká výzbroj,

²²⁵ STELLNER, Fridrich, s. 142, ANDERSON, The War, s. 87; DENIS, Čechy po Bílé hoře, s. 636; HARTMANN, Karl Albrecht, s. 203; LIŠKOVÁ, Praha za války, s. 62; MAUR, Marie Terezie, s. 32–33; TUPETZ, Die bairische Herrschaft, s. 389–396.

²²⁶ TUPETZ, Die bairische Herrschaft, s. 397–398.

²²⁷ Srov. ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 5. Ke vztahu císaře a Fridricha II. srov. WILSON, Prussia's Relations, s. 345, 347–349.

²²⁸ FISCHER-FABIAN, Preussens Gloria, s. 234.

²²⁹ K jeho politice v říši ve vztahu k armádě srov. WILSON, The Politics, s. 547–548, 555–557.

neboť v roce 1738 bylo šestnáct největších a nejkvalitnějších kusů odvezeno do Vídně²³⁰ a v Olomouci zůstalo k dispozici pouze 35 děl.²³¹ Malé byly rovněž zásoby střeliva, dále scházel odborný vyškolený personál k obsluze děl. Dlouho zůstávala neobsazená funkce pevnostního velitele. Žádosti měšťanů o zlepšení celkové situace ve věci obrany mířily na vídeňský dvůr, nejvyšší zemský úřad v Brně, úřad olomouckého krajského hejtmana nebo do rukou olomouckého biskupa.²³²

Složení olomouckého magistrátu v polovině 18. století odpovídalo nařízením císaře Karla VI. Reskripty ze 14. března a 5. dubna 1726 zcela podstatně měnily organizaci městské správy. Úřad čtyř purkmistrů byl nahrazen magistrátem, který v Olomouci tvořilo dvanáct doživotně volených členů rady. V jejich čele stál úřadující primátor (purkmistr). V této funkci se jednotliví členové magistrátu po měsíci střídali, během roku tedy místo purkmistra zastával jednou každý z nich. K magistrátu dále náleželi městský soudce a císařský rychtář, jenž hájil zájmy panovníka. Celkově se tedy magistrát skládal ze čtrnácti osob. Scházel se pravidelně každý týden v úterý a v pátek a prostřednictvím jednotlivých městských úřadů řešil záležitosti politické správy a dále věci soudní. Císařské reskripty také stanovily podmínky zvolení do městské rady, neboť nově měl mít každý volený měšťan právnické vzdělání a držet ve městě vlastní dům. Zvyšování odbornosti městské správy trvalo několik desetiletí, o čemž svědčí také další panovnické reskripty z let 1734 a 1749, které znovu akcentovaly požadavek na právnické vzdělání členů městské rady, zájemci bez tohoto vzdělání mohli být zvoleni pouze s panovnickým dispensem. Další změnu městské správy směřující k její větší odbornosti znamenaly až tzv. josefínské regulace magistrátu z 80. let 18. století.²³³

V době vypuknutí válečného konfliktu s Pruskem zastával v Olomouci úřad císařského rychtáře Štěpán Ricci,²³⁴ kterého po jeho smrti v listopadu 1741 nahradil Šimon Tadeáš Zimmerle. Dále se magistrát skládal z radních Jana Kryštofa

²³⁰ POPIS, s. 137.

²³¹ Šlo o šesti-, tří- a dvoiliberní kanony a tři moždíře: dva třiceti- a jeden šedesátiliberní.

²³² KUČH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 65.

²³³ SPÁČIL – TICHÁK, V čele, s. 13–14; KUX, Verwaltungsgeschichte, s. 131–143.

²³⁴ Štěpán Ricci byl jmenován do funkce císařem Karlem VI. v květnu 1734 po úmrtí rychtáře Františka Aloise Weltzela. SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 8, inv. č. 208, sign. 6/III, Štěpán Ricci – jmenování královským rychtářem, 1734, fol. 1–7.

Dimbtera, Jana Josefa z Walchenheimu, Františka Řehoře Wilpertha, Antonína Josefa Sauera, Šimona Josefa Zimmerleho, Františka Josefa z Ehrenbergu, Ignáce Františka Hiebla, Františka Antonína Sartoriho, Františka Leopolda Štědrone, Floriána Jahna, Jana Valentina Görtlera, Petra Pavla Braunera a Matyáše Švába. V říjnu 1740 zemřel Antonín Josef Sauer, jenž byl až v září 1741 nahrazen Janem Karlem Šoustalem.²³⁵

V tomto složení obdržela 14. ledna 1741 městská rada výzvu od olomouckého krajského hejtmána Františka Antonína barona Šubíře z Chobyně, aby učinila opatření vzhledem k možnému pruskému vpádu na Moravu.²³⁶ Magistrát projednával možné ohrožení města hned o dva dny později. Výsledkem schůzky bylo vypracování více než desítky otázek na pevnostního velitele generála polního strážmistra Nikolase Franze barona von Falaize²³⁷ a sestavení magistrátní komise, která měla o preventivních opatřeních na posílení obrany s velitelem diskutovat. Za městskou správu jednali primátor Jan Dimbter, František Sartori a městský syndik Florián Loucký, vojenskou stranu kromě velitele zastupoval také ženijní důstojník kapitán Zirkendorf, který byl mimo jiné odpovědný za technický stav fortifikací. Jednání se uskutečnila v lednu 1741 celkem třikrát.²³⁸

Olomoucký velitel Falaize se především pokusil mírnit obavy a aktivitu magistrátu, neboť předpokládal, že v zimním období se Fridrich II. se svým vojskem na Moravu nevydá, žádné nebezpečí městu tedy podle něj nehrozilo a navrhovaná opatření proto většinou považoval za zbytečná. Falaize tak zpochybnil varování krajského hejtmána, které podle něj může pouze zbytečně vystrašit obyvatele.

²³⁵ KUX, Verwaltungsgeschichte, s. 217–218. Městská rada téměř ve stejném složení zastupovala město také při obležení v roce 1758.

²³⁶ SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruská invaze, zápis z jednání denů magistrátu s pevnostním velitelem, 18. ledna 1741, fol. 2.

²³⁷ Baron Falaize působil v Olomouci od roku 1730, kdy byl na velitelský post dosazen princem Evženem Savojským jako nezpůsobilý služby v poli. KŠÍR, Olomoucká barokní pevnost, s. 17. Srov. SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 23, inv. č. 606, sign. 19/V, opis přípisu dvorské válečné rady ve Vídni královské české dvorské kanceláři, že o uvolnění místo olomouckého velitele žádá baron Faliaze, 28. března 1730, fol. 1–2. Podrobnosti o jmenování nového velitele do funkce, jeho instrukce a odměny srov. SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 23, inv. č. 607, sign. 19/V, velitel Falaize (ustanovení, instrukce, naturálie), 1730–1731, fol. 1–34. V hodnosti generála polního strážmistra byl Falaize od roku 1733.

²³⁸ Jednání proběhla ve dnech 18., 24. a 27. ledna. Zápis ze všech tří schůzí se dochoval ve dvou konceptech. SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruská invaze, jednání denů magistrátu s pevnostním velitelem, leden 1741, fol. 1–31.

Měšťané se ale nedali tak snadno odbýt a velitele doslova zasypali řadou otázek. Jejich zájmem bylo učinit Olomouc co nejdříve obranyschopnou.

Hlavní okruh debaty se týkal stavu vojenské posádkové zbrojnice. Radní upozorňovali zejména na nevelký počet těžkých děl a žádali velitele o souhlas, aby mohli podat žádost do Vídně o posílení dělostřeleckého parku a ostatní výzbroje, s čímž velitel souhlasil. Dále se řešil počet mušket a množství střeliva a střelného prachu. Měšťané chtěli vědět, co přesně je ve zbrojnici skladem a co je třeba opatřit. Velitel měšťanům odpověděl, že pevnostní dělostřelectvo disponuje 30 použitelnými kusy děl a mužstvo má k obraně města 1 600 střelných zbraní a 160 centýřů²³⁹ střelného prachu a dost střeliva. Ve zbrojnici se nacházel také dostatečný počet granátů naplněných střelným prachem, které měly být vyzkoušeny, zda prach není příliš starý, a v případě potřeby měly být naplněny čerstvě namletým. Krom toho Falaize očekával zásilku dalšího vojenského materiálu z Vídně.

Další téma rozhovoru se vztahovalo k problému špatného městského opevnění. Slabá místa v hradbách měla být zesílena dřevěnými překážkami, palisádou a španělskými jezdcí,²⁴⁰ což vyžadovalo obstarat velké množství dřeva. Z hlediska obrany byly zranitelné také vstupy do města, které měly být odteď stráženy i měšťanskými hlídkami. Diskutovalo se také o nasazení věžňů na šancovní práce, výroba šancovních košů a opatření proti zamrznutí řeky Moravy, která svým tokem v některých úsecích posilovala pevnostní prvky.

Současně se magistrát obrátil na nejvyšší zemský úřad – královský tribunál – do Brna s žádostí o dodání prostředků k obraně.²⁴¹ Olomouckým chybělo hlavně dřevo na výrobu palisád a španělských jezdců. O několik dní později následovala do Brna urgencye ohledně nutných obranných opatření, ve které olomoučtí radní rozšířili původní žádost o vyslání dostatečné vojenské posádky, o kterou žádali z důvodu stále se zvyšujícího nebezpečí ze strany Pruska.²⁴² Téhož dne je datována i žádost

²³⁹ Centýř – cca 56 kg.

²⁴⁰ Španělský jezdec – lehká podlouhlá překážka vyrobená z dřevěných zahrocených kůlů umístěných kolem středové tyče. Mobilní zábrana se používala na ochranu proti nepřátelské jízdě.

²⁴¹ Olomoucký magistrát královskému tribunálu v Brně, 19. ledna 1741, POPIS, s. 100.

²⁴² Olomoucký magistrát královskému tribunálu v Brně, 23. ledna 1741, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karta č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruská invaze, koncept listu žádosti o prostředky k obraně, fol. 72–75.

Olomouce o dodání obranných prostředků a vojenské posádky, která však tentokrát byla směřována přímo Marii Terezii. Panovnice byla rovněž požádána o intervenci ve věci dohody s velitelem pevnosti o způsobu obrany města.²⁴³

Marie Terezie na žádost olomouckých měšťanů odpověděla prostřednictvím královského tribunálu.²⁴⁴ Souhlasila s tím, že u vrchnosti disponující lesu bude pro město bezplatně obstaráno dřevo. To mělo sloužit především ke zhotovení palisád a španělských jezdců. Rekvizice dřeva byla zdůvodněna „nejvyšší potřebou“ při všeobecné obraně země s připomenutím podobných opatření z let 1683, 1703 a 1707, kdy země čelila tureckému nebezpečí a rebeliím. Ve věci vojenských dodávek se panovnice odvolala na reskript zasláný dne 25. ledna královskému tribunálu v Brně, který ohlašoval zásilku střelného prachu z Vídně do Olomouce. Celkem šlo o 300 centnýřů prachu do mušket a 50 centnýřů prachu do jezdeckých pistolí. Měšťanům měl být současně vydán střelný prach z tamního vojenského skladu. Kromě střelného prachu byl z Vídně odeslán další, v dopise blíže nespecifikovaný, válečný materiál. Do dohody mezi magistrátem a vojenským velením města o obraně v případě pruského vpádu panovnice nezasahovala.

Dalším adresátem magistrátní výzvy byl olomoucký biskup Jakob Ernst hrabě von Liechtenstein-Castelkorn.²⁴⁵ Město chtělo rozšířit střelecký arzenál o biskupská děla umístěná na hradě Mírov, a proto požádalo Liechtensteina o jejich zapůjčení společně s dalším zařízením k obraně.²⁴⁶ Biskup žádost lakonicky odbyl tím, že děla sám potřebuje.²⁴⁷

Olomoucký magistrát se na velitele pevnosti barona Falaize obrátil znovu koncem ledna 1741.²⁴⁸ Tentokrát šlo o písemnou výzvu, která byla výsledkem jednání městské rady z 28. ledna. V listu je zmíněno, že ve věci obrany města v případě

²⁴³ Olomoucký magistrát Marii Terezii, 23. ledna 1741, POPIS, s. 100.

²⁴⁴ Marie Terezie královskému tribunálu v Brně, 31. ledna 1741, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 574, opevnování města a přípravy proti Prusům, opis listu, fol. 1–2. Srov. FIALA, Pruský vpád, s. 22–23.

²⁴⁵ Jakob Ernst hrabě von Liechtenstein-Castelkorn (1690–1747) nepatřil ke knížecímu rodu, jak se mnoho současníků i historiků mylně domnívalo.

²⁴⁶ Olomoucký magistrát Liechtensteinovi, 28. ledna 1741, POPIS, s. 100. Zámek během pozdějšího obsazení Moravy Prusy skutečně nebyl vyplněn.

²⁴⁷ FIALA, Pruský vpád, s. 25.

²⁴⁸ Olomoucký magistrát Falaizovi, 30. ledna 1741, POPIS, s. 101, 135–137.

možného obležení se rada města na velitele pevnosti obrátila již třikrát.²⁴⁹ Ačkoliv velitel s některými předloženými návrhy souhlasil, v listu radní připomněli hlavní body dohodnutých opatření a některé dále rozšířili. Šlo především o závěry z posledního zasedání rady, o kterých byl velitel informován prozatím jen ústně. Magistrát žádal o opravy děl, ručnic a mušket, přelití a naplnění granátů střelným prachem a pořízení dalších vojenských potřeb.

Za účelem zlepšení pasivní obrany města byly navrženy tři okruhy opatření. Bylo rozhodnuto, že nedostatečně chráněná Rohelská brána bude vybavena padacím mostem jako ostatní vstupy do města. V druhém bodě se řešil problém nedostatečného zajištění města strážemi, neboť strážní stanoviště byla dle radních natolik řídká, že případný varovný výstřel by nebyl u dalších stráží slyšet. Magistrát navrhoval posílení nočních hlídek zejména u městských bran a dále na hradbách, a to tak, aby hlídky byly od sebe vzdáleny na dohled a doslech. Každou noc se mělo do hlídek kromě vojáků zapojit také padesát měšťanů. Třetí problém se týkal Kateřinské brány, kde při vpouštění lidí do města v nočních hodinách doposud dle magistrátu vojenská stráž fungovala liknavě, přičemž bylo připomenuto, že nepřítel již mnohá města dobyl lstí právě obsazením některé z bran pevnosti.

Rada města navrhla, aby „byla uzavřena vnější uzavěra, dokud brána není nejen zavřena, nýbrž i skutečně uzamčena. Když pak se někdo zvenčí ohlásí a žádá o vpuštění do města, pak by měli být kaprál s šesti vojáky městské gardy a jedním měšťanem ze stráže u brány s ostře nabitými zbraněmi vypuštění malou brankou, která by byla hned za nimi uzavřena. Nyní by měl kaprál spolu s měšťanem onu osobu, která se dožaduje vpuštění do města, obvyklým způsobem, avšak důkladněji než jindy, vyslechnout, a to kdo je, odkud přichází a kde má v úmyslu se ubytovat. Kromě toho se mají důkladně rozhlédnout, zda snad nejde o nepřátelskou či podezřelou létku. Jestliže došli k závěru, že přicházející osoba není podezřelá a jestliže nezjistili žádný úklad, může pak být uzavěra otevřena, identifikovaná osoba vpuštěna a po opětném zavření závěry ji doprovodí k padacímu mostu, který teprve pak může být spuštěn či – jde-li o pěšího – otevřena branka. Zbylí členové hlídky v bráně však i při tomto otevření, kdy dotyčná osoba je před vnitřní bránou, stojí v pohotovosti s ostře nabitými ručnicemi. Zatímco se toto všechno děje, zůstává vnitřní městská brána stále zavřena a otevře se teprve potom, když padací most je uzavřen, přičemž je

²⁴⁹ Jde o připomenuté jednání z 16., 24. a 27. ledna 1742.

vpuštěn do města a padací most či branka se opět rychle vytáhne či uzavře.“²⁵⁰ Tento poměrně podrobný popis jednotlivého opatření u městské brány dokládá snahu magistrátu vylepšit všechna slabá místa v obraně města a také poukazuje na smíšené hlídky vojáků a měšťanů, přičemž měšťané měli se svou znalostí prostředí a místních lidí nezastupitelnou úlohu při poznávání příchozích osob do města. Nešlo jen o zabránění nečekané vojenské diverze, ale také o odhalení a zadržení případného nepřátelského zvěda, neboť špionáž patřila k dobové praxi všech armád. Měšťtí radní v listu neopomněli znovu vyjádřit loajalitu k panovníci a městu a zdůraznili odhodlání k vojenské obraně Olomouce.

Příjezd nové vojenské zásilky z Vídně do Olomouce umožnil veliteli vydat z vojenské zbrojnice měšťanům na jejich opakovaně výzvy 500 pušek.²⁵¹ Zbraně byly určeny pro doplnění výzbroje měšťanských setnin. Toto opatření poněkud vybočilo z liknavosti barona Falaize, s kterou přistupoval k dohodám s magistrátem, a která ostře kontrastovala s aktivním jednáním radních a jejich odhodláním město bránit za každou cenu. Chování velitele je možné vysvětlit jednak celkovou odměřeností vojenského velení k civilní správě ve městě; druhým – jistě pádnějším – důvodem byla skutečnost, že baron Falaize byl již instruován dvorskou válečnou radou ve Vídni s plánem město vydat nepříteli bez boje a soustředit se na hájení města Brna a zemských hranic mezi Moravou a Dolními Rakousy.²⁵²

Počátkem února se magistrát obrátil s další žádostí na Marii Terezii.²⁵³ Olomoučané prosili o zaslání několika těžkých děl, moždířů, dělostřelecké munice a obsluhy. Žádost konkrétně o dvanáctiliberní kusy byla vysvětlena odkazem na seznam vojenského materiálu vypracovaného dvorskou válečnou radou, který specifikoval munici, jež měla být odeslána do pevností Brna a Olomouce. Do Olomouce měly být dopraveny mj. také dvanáctiliberní koule, ačkoliv zdejší posádka odpovídajícími děly vybavena nebyla. V dopise si měšťané znovu stěžovali na celkově nedostatečný počet děl k obraně a především na absenci těžkých kusů.

²⁵⁰ Cit dle: POPIS, s. 136–137.

²⁵¹ SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 168, inv. č. 4889, sign. 1902, město Olomouc potvrzuje, že do velitele pevnosti převzalo 500 pušek pro vyzbrojení měšťanů, 31. ledna 1741.

²⁵² Srov. KŠÍR, Olomoucká barokní pevnost, s. 17.

²⁵³ Olomoucký magistrát Marii Terezii, 3. února 1741, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruská invaze, koncept dopisu, fol. 44–46.

Podle listu se tou dobou ve městě nacházeli pouze dva puškaři a jediný zbrojmistr, čímž byla odůvodněna žádost o zkušené dělostřelce.²⁵⁴

Valná většina žádostí olomouckých radních zůstala bez odezvy. Nečinnost vojenského velení města trvala i přes jarní a letní měsíce roku 1741, neboť dvorská válečná rada a vídeňský dvůr byly plně zaměstnány probíhajícím vojenským konfliktem a na zdokonalování olomouckého opevnění chyběl čas i peníze. O nízkém významu Olomouce jako pevnosti svědčí také to, že po smrti pevnostního velitele Falaize 10. srpna 1741²⁵⁵ zůstalo jeho místo neobsazené celé čtyři měsíce. Až počátkem prosince nastoupil do funkce generál polní strážmistr Joseph svobodný pán von Terzy.²⁵⁶

Po celý rok 1741 se Olomouce dotýkaly válečné události. Na jaře se poblíž města shromažďovalo Neippergovo vojsko, které poté vytáhlo v březnu do Slezska a po porážce a Klein-Schnellendorfském příměří ve městě koncem října hledalo na pár dní útočiště. Od března procházely městem také transporty pruských, francouzských a bavorských zajatců z Čech i ze Slezska, kteří byli eskortováni až do Uher.²⁵⁷

Olomouc však ve strategických plánech Vídně neměla žádný význam, naopak pokračovalo pouze financování fortifikačních prací v Brně, což olomoučtí radní nesli velmi nelibě. V září 1741 se proto městská rada obrátila na Marii Terezií listem, ve kterém poníženež žádala, aby obnos, který byl každoročně vydáván na opevňovací práce na celé Moravě, byl přidělen pouze Olomouci, a to až do úplného dokončení opevnění města.²⁵⁸ Celková suma 10 000 zlatých, určená pro opevňovací práce na Moravě, měla být každoročně rovným dílem použita ve čtyřech pevnostech, a to v Brně, Špilberku, Olomouci a Uherském Hradišti, v praxi se ale částka určená pro Olomouc investovala jinde.²⁵⁹ Pokud by nebylo možné souhrnnou roční částku

²⁵⁴ POPIS, s. 101, 137–138.

²⁵⁵ Šubíř královskému tribunálu v Brně, 10. srpna 1741, MZA, Gubernium, karton č. 1339, inv. č. 2744, sign. O53, obsazování místa pevnostního velitele v Olomouci, zpráva olomouckého krajského hejtmána o smrti pevnostního velitele, fol. 116–117.

²⁵⁶ KŠÍR, Olomoucká barokní pevnost, s. 17. Joseph svobodný pán von Terzy (též Terzi, † 1773), do výslužby odešel jako polní podmaršál.

²⁵⁷ FIALA, Pruský vpád, s. 24.

²⁵⁸ Olomoucký magistrát Marii Terezií, 11. září 1741, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 574, opevňování města a přípravy proti Prusům, opis memoriálu s požadavkem ročního příspěvku 10 000 zlatých, fol. 24–28.

²⁵⁹ Opevnění Špilberku bylo financováno zvláště od brněnských městských hradeb.

poukázat do Olomouce, měl být dle olomoucké rady alternativně refundován vyplácený obnos 2 500 zlatých za léta, kdy místo do Olomouce směřoval do brněnské pevnosti a Špilberku. Městští radní v dopise poukazovali na tristní stav olomoucké fortifikace. Nedostatečně chráněné byly především městské brány Rohelská a Střední. U Střední brány sice byla zahájena stavba rohové pevnůstky, pro nedostatek financí však byly práce zastaveny. Dle magistrátu kvůli finančním problémům hrozilo zřícení velké části již existujícího opevnění a suma samotných 2 500 zlatých by proto v příštích letech pokryla pouze náklady na údržbu zanedbaných hradeb.²⁶⁰ Měšťané se snažili žádost umocnit poukazem na význam města a olomoucké pevnosti v celkovém systému obrany habsburského soustátí a zejména akcentovali hrozbu pruského nebezpečí, „*poněvadž nyní v dědičném Vévodství slezském proti všemu právu řádící nepřítel se skutečně blíží k hranicím Markrabství moravského a poněvadž toto věrně poslušné město Olomouc tvoří ozbrojenou přední stráž jak pro zmíněné Vévodství slezské a částečně i pro Uhry, tak i pro Markrabství moravské a Vévodství rakouské i pro ostatní nejpoddanější dědičné země.*“²⁶¹

3.3 Pruský vpád na Moravu koncem roku 1741 a obsazení Olomouce

Na přelomu října a listopadu se část pruské armády přesunula ze Slezska do zimních táborů v severovýchodních Čechách a obsadila Hradecko, Boleslavsko a část Litoměřicka. Fridrich II. instruoval prince Leopolda Anhaltsko-Dessavského ml., který se měl vyhýbat střetnutí s rakouskými vojsky, a postupovat více méně samostatně: „*Mějte se na pozoru před Rakušany... jsou-li Bavoři poraženi, musíte si dát velký pozor a být připraven ke každému pohybu.*“²⁶²

²⁶⁰ POPIS, s. 101, 138–141.

²⁶¹ Cit dle: POPIS, s. 139. Podobné informace obsahoval i memoriál, který zaslal olomoucký magistrát do Vídně již koncem roku 1740. I v tomto listu byl v souvislosti s pruským postupem ve Slezsku akcentován význam moravských pevností – Olomouce, Brna, Špilberku a Uherského Hradiště. Zejména pevnost Olomouc měla pro obranu Moravy mimořádný strategický význam, proto měla být věnována velká péče opravě opevnění, a zejména pravidelná částka ze zemské kontribuce na fortifikační účely. Olomoucký magistrát Marii Terezií, s. d., odesláno 31. prosince 1740, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 574, opevňování města a přípravy proti Prusům, koncept memoriálu o významu olomoucké pevnosti a financování oprav hradeb, fol. 14–19.

²⁶² Fridrich II. Leopoldu Anhaltsko-Dessavskému ml., 17. listopadu 1741, cit. dle: ORLICH, Geschichte, s. 167. Srov. MAUR, Marie Terezie, s. 28–29.

Většina rakouských sil byla na podzim 1741 vázána koaličními vojsky v Čechách. Další posily mířily z Itálie k Vídni. Šlo o necelých 15 000 mužů, kteří tvořili základ Khevenhüllerova sboru určeného pro útok do Bavorska. Nové vojsko se velmi zdlouhavě formovalo také v Uhrách.²⁶³ Dne 18. listopadu opustil František Štěpán s hlavním rakouským vojskem tábor u Jindřichova Hradce a 22. listopadu v čele 36 000 mužů a 46 děl vytáhl z Kardašovy Řečice zachránit Prahu.²⁶⁴ U Benešova však toskánský velkovévoda dostal zprávu o obsazení české metropole nepřítelem a rozhodl proto stáhnout vojska do zimních táborů za linii Německý Brod – Tábor – Písek – Strakonice.²⁶⁵ Vzhledem k chystané Khevenhüllerově ofenzívě v Horních Rakousích a také kvůli aktivitě francouzsko-bavorských sil v Čechách však nemohlo rakouské vojsko ležet nečinně v táborech. Armáda se rozdělila na dva sbory. Lobkowitz, který velel 6 000 mužům pěchoty a 6 300 jezdcům, zůstal severně od zbytku vojska s úkolem shromáždit do Jindřichova Hradce pokud možno co největší množství zásob z chrudimského a čáslavského kraje, František Štěpán setrval u hlavní armády o síle 13 500 pěšáků, 6 900 jezdců a 1 700 varaždínských hraničářů a bránil České Budějovice.²⁶⁶

České země trpěly vymáháním kontribuce ve formě potravin od všech vojsk. Tupetz o tom napsal takto: „Pro část země obsazenou Prusy tím vznikly zcela zvláštní okolnosti. Daně se všude vybíraly pouze pro pruského krále, výhradně na stravování pruských jednotek; český král se výslovně vzdal vypsání nových daní v těchto oblastech, což bylo zvyhodnění, které bylo o to pozoruhodnější, že nebyly poskytnuty Sasům, kteří byli v zemi také jako spojenci krále. Ale pruský král šel ještě dál; nechal také rekrutovat vojáky, zcela jako zemské vojsko; jmenovitě velcí, silní lidé byli odváděni ve velkém, takže mezi hospodářskými úředníky nastal skutečný úprk a bylo potřeba učinit protiopatření. Že se prusští generálové příliš nestarali o blaho obyvatel a výhradně se starali o vlastní vojáky, nemůže být tak neobvyklé. Požadavky byly velké a jejich plnění bylo prosazováno s přísností, až tvrdostí. Pokud se v určitém regionu nevybral

²⁶³ Na základě listopadového rozhodnutí zemského sněmu měly Uhry postavit do pole 22 000 mužů pěchoty a 14 000 jízdy. Ve skutečnosti se podařilo postavit v Uhrách do pole celkem pouze asi 20 000 mužů. Srov. ANDERSON, The War, s. 86; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 193–194.

²⁶⁴ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 192.

²⁶⁵ ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, I., s. 343; ORLICH, Geschichte, s. 165; MAUR, Marie Terezie, s. 31–32.

²⁶⁶ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 230; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 174–175.

dostatek dodávek a dávek, pak se jednoduše donutilo jiné bohaté město, nebo bohatý klášter, aby zaplatily celou částku.“²⁶⁷

Princ Leopold Anhaltsko-Dessavský ml. po dobytí Prahy předpokládal, že rakouská armáda udeří na spojenecká vojska v Čechách, a že v případě, že Rakušané zvítězí, bude se muset stáhnout do Slezska. V opačném případě se Prusům uvolní cesta na Moravu. Král to komentoval slovy: „*Když bude Neipperg poražen, tak pošlu štafetu Schwerinovi, aby se zmocnil Opavy; a aby se pokusil blíže obklíčit Kladsko, nebo pokud možno město obsadit.*“²⁶⁸ K bitvě mezi Rakušany a spojenci nakonec nedošlo, vojska se stáhla do zimních táborů.

Morava zůstala od podzimu 1741 vojensky téměř nechráněná, neboť vídeňský dvůr předpokládal, že Prusové zůstanou neutrální v duchu klein-schnellendorfského příměří. Po odchodu maršála Neipperga se zde nenacházelo žádné polní vojsko a posádky zdejších měst byly velmi slabé. V Opavě zůstal jeden prapor pěchoty a několik husarů. V Bruntále byl ponechán pouze oddíl invalidů a služby neschopných. Posádka olomoucké pevnosti čítala celkem pouze kolem tisícovky mužů. Vesměs šlo o nemocné a zraněné. Necelé čtyři stovky mužů tvořily posádku Špilberku. V Uherském Hradišti ležela jednotka o síle dvou stovek mužů, což k hájení poměrně rozsáhlé pevnosti nestačilo.²⁶⁹

Pruský král hodlal využít své výhodné vojenské pozice a v prosinci 1741 se vrátil k původnímu plánu na obsazení severní Moravy, podle kterého zde měla v klidu přezimovat část jeho vojska.²⁷⁰ Původně měl v úmyslu zmocnit se pouze města Opavy a několika dalších měst v Jeseníkách a vyhnout se zde vojenským srážkám.²⁷¹ Své dispozice změnil ale už v půlce prosince, kdy souhlasil s návrhem maršála Schwerina, podle kterého měla být obsazena podstatná část Moravy, pokud možno včetně Olomouce. Jako nejzazší hranice postupu byla prozatím stanovena

²⁶⁷ TUPETZ, Die bairische Herrschaft, s. 402–403.

²⁶⁸ Fridrich II. Leopoldu Anhaltsko-Dessavskému ml., 5. prosince 1741, cit. dle: ORLICH, Geschichte, s. 170.

²⁶⁹ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 192; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 172–173.

²⁷⁰ Fridrich II. uvažoval o postupu na Moravu již počátkem září 1741. Fridrich II. Schmettauovi, 4. září 1741, PC, I., Nr. 494, s. 328–329.

²⁷¹ OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 205–206; Fridrich II. Schwerinovi, 9. prosince 1741, PC, I., Nr. 620, s. 326–427.

linie Zábřeh – Šternberk – Lipník nad Bečvou – Odry – Bohumín. Polní maršál se měl při svém postupu vyhnout srážkám, pokud by narazil na silnější nepřátelské jednotky.²⁷² Duffy k tomu uvedl: „Fridrich doufal, že krátkým postupem z této základny směrem na Vídeň bude moci provést působivý zastírací manévr v zájmu svých spojenců, aniž by se vystavil nebezpečí, že najednou bude mít hlavní kontingent rakouské armády na kerku.“²⁷³

Fridrich dokázal velmi rychle měnit názory a reagovat na válečnou a politickou situaci. V druhé polovině prosince se Schwerin dle králových instrukcí chystal na nové tažení, přičemž ještě počátkem téhož měsíce všichni předpokládali, že vojsko bude ležet v zimních kvartýrech. Král tehdy napsal svému maršálu: „Co vám zde píší, zní stejně, u toho musí zůstat, od toho neupouštějte. Je to skvělé, že jednotky zůstanou spolu, na to mohu na jaře navázat. (...) Jinak vám doporučuji zejména odpočinek a doplnění jednotek, stejně tak i opatření, která bude nutno učinit, aby jednotky zůstaly uchráněny porážky.“²⁷⁴

V lednu pruský král opustil armádu, neboť předpokládal, že Schwerinova vojska bez boje obsadí část Moravy a v klidu zde přezimují, a vrátil se do Berlína,²⁷⁵ kde se účastnil jedné slavnosti za druhou. Záměrem pruského vojenského velení bylo posunout linii vojsk co nejvíce do nitra habsburské monarchie, živit jednotky z místních zdrojů a především zamezit zde přezimování nepřátelským silám. Morava tvořila přirozený nástupní prostor pro případný rakouský útok do Slezska. Jejím získáním hodlal Fridrich II. v první řadě chránit nově nabyté Slezsko a naopak odtud mohl ohrozit nepřátelské pozice v Čechách, Rakousích a v případě získání moravských pevností Brna a Olomouce by se mu otevřela cesta v postupu na samotné sídelní město Vídeň.

Maršál Schwerin se pro chystané moravské tažení rozhodl použít pouze části jednotek, nikoliv celé pluky, jak bývalo obvyklé. K tomuto rozhodnutí ho vedla jednak snaha co nejméně zasahovat do formování a verbování jednotek oslabených předchozím tažením, navíc chtěl námahu spojenou se zimním tažením rozdělit rovnoměrně na všechny pluky rozložené ve Slezsku poblíž zemské hranice

²⁷² Srov. DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 234. Maršál Schwerin měl na obsazeném území okamžitě vypsát kontribuci a „sice tak vysokou a tak bohatou, jak jen to je možné“. Fridrich II. Schwerinovi, 14. prosince 1741, PC, I., Nr. 631, s. 432–433.

²⁷³ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 62.

²⁷⁴ Fridrich II. Schwerinovi, 8. prosince 1741, ORLICH, Geschichte, s. 171.

²⁷⁵ Fridrich II. Karlu Albrechtovi, 4. ledna 1742, PC, II., Nr. 654, s. 3–4.

s Moravou. Sbor určený k moravskému tažení se začal formovat 14. prosince.²⁷⁶ Shromážděné vojsko bylo poté rozděleno do dvou kolon. Méně početná část pod velením generálmajora hraběte Waldburga²⁷⁷ vyrazila ze Slezska 19. prosince směrem na Bruntál a následující den ho obsadila, neboť ve městě se nalézaly pouze asi dvě stovky zraněných rakouských vojáků, invalidů a několik desítek husarů, kteří město vydali za volný odchod.²⁷⁸

Větší oddíl, který vedl maršál Schwerin, vyrazil ze zimních kvartýrů 18. prosince a následujícího dne dosáhl Opavy. Tamní rakouský velitel se ve shodě s Neippergovými instrukcemi rozhodl výměnou za volný odchod vydat město Prusům, neboť jeho síly nebyly schopny klást účinný odpor.²⁷⁹ Postup Prusů na Moravu byl pro vídeňský dvůr velmi překvapivý. Po uzavření kleinschnellendorfského příměří a odchodu Neippergova vojska ze Slezska se všeobecně očekávalo, že pruská vojska zůstanou ve slezských kvartýrech. Ani obsazení východních Čech vojsky prince Leopolda Anhaltsko-Dessavského ml.²⁸⁰ nezviklalo Marii Terezii v přesvědčení, že mír s Pruskem bude uzavřen velmi brzy, neboť tato vojska nevyvíjela žádnou bojovou aktivitu. Úmysl maršála Schwerina nebyl pro rakouskou stranu několik dní zřejmý a až události před Olomoucí ukázaly, že Prusové obnovili bojové operace.

Informace o tom, že pruské vojsko překročilo zemské hranice, se dostala k olomouckému veliteli generálu Terzemu bezprostředně poté, co Schwerin ve Slezsku zavelel 18. prosince k postupu. Terzy okamžitě informoval moravského zemského velitele, polního maršála Johanna Christoha barona von Seherr-Thosse,²⁸¹

²⁷⁶ Z pěti pěších pluků bylo vybráno pět praporů po 500 mužích a z třech jezdeckých pluků celkem 9 eskadron po 100 mužích. Sbor byl doplněn 12 setninami granátníků. Srov. OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 206; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 235.

²⁷⁷ Pruský důstojník, dvořan a diplomat Friedrich Wunibald Sebastian Truchsess (hrabě) zu Waldburg, (1677–1745). Patřil mezi oblíbence Fridericha II. Srov. LANGE, Die Soldaten, s. 55.

²⁷⁸ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 235–236; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 206.

²⁷⁹ ORLICH, Geschichte, s. 176.

²⁸⁰ Dne 8. prosince byl králem vyzván, aby rozšířil zimní tábory i na Chrudimsko, východní Hradecko a přilehlá místa na Moravě. MAUR, Marie Terezie, s. 38.

²⁸¹ Rakouský generál Seherr-Thoss (1670–1743), sloužil pod princem Evženem Savojským, od roku 1741 byl generálním guvernérem Moravy se sídlem v Brně.

o směru postupu dvou pruských kolon; sílu nepřátelského vojska si prozatím Terzy na základě svých kusých informací nedovolil odhadnout.²⁸²

Ještě v noci z 18. na 19. prosince svolal moravský zemský hejtman, Maximilian Ulrich hrabě Kounic-Rietberg,²⁸³ do svého sídla poradu, které se kromě hostitele a zemského velitele zúčastnili také zástupci stavů, zemské vlády a armády. Bylo rozhodnuto, že olomoucký krajský hejtman vstoupí do jednání přímo s maršálem Schwerinem, aby zjistil jeho úmysly a požadavky.²⁸⁴ Dále byly vypracovány instrukce pro olomouckého velitele, podle kterých měl Terzy shromáždit ve městě všechny rekonvalescenty nacházející se v jeho okolí a odeslat pryč co nejvíce nemocných. Terzemu bylo kromě toho uloženo zachránit co největší množství zásob, které měly být odeslány k polnímu vojsku operujícímu v Čechách. Postradatelný dělostřelecký materiál měl být přesunut do Vídně. Pokud by Prusové postoupili až k Olomouci, měl je pevnostní velitel i přes panující příměří považovat za nepřitele. Podle posledního z osmi bodů instrukcí se do Olomouce z některých moravských zámků mělo začít stahovat těžké dělostřelectvo s municí.²⁸⁵ Vzhledem k rychlému sledu událostí však stanovené instrukce nemohly být z větší části vyplněny.

Generál Terzy začal v souladu se závěry brněnské konference a s vývojem situace s přípravami pevnosti na možné obležení. V první řadě nechal strhnout nebo spálit mosty v okolí města. Stále však nebylo jasné, zda Prusové vystoupí vojensky, či zda postup zastaví a rozmístí se do kvartýrů na dosud obsazeném území, podobně jako tomu bylo ve východních Čechách. Odpověď na tuto otázku nepřinesl ani přímý rozhovor mezi maršálem Schwerinem a olomouckým krajským hejtmanem, který se odehrál 23. prosince před Šternberkem. Pruský velitel totiž na Šubířovy otázky odpověděl vyhýbavě a dvojnásobně uvedl, že pokud bude přijat přátelsky, bude zemi šetřit, v opačném případě mělo podle jeho slov nést markrabství následky.²⁸⁶

²⁸² BREVE COMPENDIUM, s. 6–7.

²⁸³ Maximilian Ulrich hrabě Kounic-Rietberg (Kaunitz-Rietberg, 1679–1746), otec kanděře Kounice.

²⁸⁴ ORLICH, Geschichte, s. 176.

²⁸⁵ BREVE COMPENDIUM, s. 7–9; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 207.

²⁸⁶ BREVE COMPENDIUM, s. 11–12.

Olomoucký magistrát zaslal Marii Terezii štafetou zprávu o vpádu pruského vojska na Moravu a jeho postupu směrem k Olomouci.²⁸⁷ Olomoučtí v něm žádali o instrukce, jak se mají k postupujícím Prusům chovat, neboť nebylo zřejmé, zda cizí vojsko přichází jako přátelské či nepřátelské. V případě nepřátelského postupu by dle měšťanů měla být svolána zemská hotovost. Z venkova měly být dopraveny obranné prostředky, proviant a palivové dříví. Prostředky měly sloužit královskému vojsku, které v případě ohrožení města mělo posílit olomouckou posádku, dále pro ozbrojené měšťany, samotné obyvatele a v neposlední řadě pro vesničany, kteří budou ve městě hledat ochranu před nepřítelem. Uvedená opatření měla sloužit rovněž k tomu, aby se prostředků nezmocnil nepřítel. Zpráva obsahuje odhodlání měšťanů město bránit i za cenu velkých ztrát.²⁸⁸ Autoři dopisu nepochybovali o tom, že přesné zprávy přicházejí do hlavního města monarchie z jiných míst, a to především z moravských krajských úřadů a vojenského velení. Hlavním cílem tedy nebylo informovat vídeňský dvůr o situaci, ale apelovat na panovníci ve věci přípravy města na možné obléhání a zejména potvrdit svoji oddanost královně.

Současně se město dopisy obrátilo také do Brna na královský tribunál a královskou zemskou vojenskou komisi pro záležitosti zaopatření armády.²⁸⁹ Komise odpověděla listem datovaným 24. prosince vyhýbavě a neurčitě. Otázky, jak se chovat k postupujícímu pruskému vojsku a zda nesvolat zemskou hotovost, zůstaly bez odpovědi, neboť rozhodnutí v těchto věcech nespádala do kompetence komise. Magistrát byl odkázán na velitele pevnosti a krajského hejtmana, kteří měli být náležitě instruováni od svých nadřízených úřadů. Ve věci zásobování města považovala komise dosavadní přípravy za dostatečné.²⁹⁰

Kolony Schwerinova a Waldburgova vojska se mezitím 24. prosince spojily u Šternberku.²⁹¹ Pruský maršál nyní disponoval 15 000 muži a 37 děly.²⁹² Následujícího

²⁸⁷ Olomoucký magistrát Marii Terezii, 22. prosince 1741, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruská invaze, koncept dopisu, fol. 65–66.

²⁸⁸ POPIS, 140–141.

²⁸⁹ Obsah dopisů byl stejný jako v případě listu Marii Terezii z 22. prosince 1741. SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruský vpád, koncept dopisu královskému tribunálu a vojenské komisi, 22. prosince 1741, fol. 78–79. Komisi předsedal Leopold Philipp hrabě von Dietrichstein (1711–1773) z mikulovské větve. POPIS, s. 141.

²⁹⁰ FIALA, Pruský vpád, s. 29; POPIS, s. 141.

²⁹¹ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 236.

dne se vojska přesunula k Olomouci, maršál Schwerin nechal město obklíčit, prohlédl si opevnění a se svým štábem se usadil se v premonstrátském klášteře Hradisko.²⁹³ Mniši museli ubytovat a hostit nejen důstojníky Schwerinova štábu a vojska, ale také vojáky jejich doprovodu, o čemž očitý svědek Ulmann poznamenal: „*Řadoví vojáci vyžadovali množství služeb, velmi často chtěli další porce jídla, načež se tak opili, že způsobili řadu nepříjemností. Jeden z nich, jenž stál na stráží... byl pitím tak zmožen, že se zhroutil na zem. Zakázalo se proto poskytovat vojákům tolik pití.*“²⁹⁴

Další pokus zjistit záměry Prusů učinil Terzy 25. prosince, kdy se Schwerinova vojska přiblížila k předpolí pevnosti. Do nepřátelského štábu v klášteře Hradisko vyslal dva důstojníky, jejichž prostřednictvím pruského maršála varoval, že pokud postoupí ještě dál, bude nucen zahájit palbu.²⁹⁵ Rozuzlení dohadů přinesl ještě týž večer, kdy do pevnosti dorazil Schwerinův pobočník, kapitán Karl Mathias von Lepel, s požadavkem na vydání města, jehož obsazení pokládal pruský maršál „*při současném vývoji za naprosto nezbytné.*“²⁹⁶

Terzy ve snaze získat čas vyjednávači sdělil, že podléhá zemskému veliteli v Brně a požádal o možnost vyslat k němu posla s žádostí o další instrukce. Polní maršál Seherr-Thoss již byl tou dobou informován o rozhodnutí vídeňské dvorské válečné rady z 22. prosince, dle kterého se měl vyhnout jakýmkoliv nepřátelským akcím směrem k Prusům. Marie Terezie nechtěla Fridrichovi II. poskytnout žádnou záminku k obnovení bojů, byla dokonce ochotná tolerovat přezimování pruského vojska na severní Moravě.²⁹⁷

Rakouské vrchní vojenské velení u svého rozhodnutí vycházelo z reálného rozložení sil. I bez ohledu na politické okolnosti a motivy Vídně by olomoucká posádka nebyla schopná čelit nepřátelskému obléhání. Navzdory roční neúnavné snaze olomouckého magistrátu o získání zásob, výzbroje a posílení početního stavu

²⁹² ORLICH, Geschichte, s. 176.

²⁹³ 25. prosince 1741, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 10; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 207.

²⁹⁴ 25. prosince 1741, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 12, dt. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 23.

²⁹⁵ BREVE COMPENDIUM, s. 15–16.

²⁹⁶ OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 207–208.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 209.

vojska bylo město na obranu zcela nepřipraveno. Posádku tvořilo něco přes tisíc mužů pěchoty a několik desítek husarů, bojeschopná však byla pouze asi stovka mužů, neboť ostatní byli nemocní a zranění. K obraně bylo možno využít pouze kolem tří desítek děl.²⁹⁸

V době, kdy vojsko již bylo smířeno s vydáním města, byli měšťané stále připraveni Olomouc bránit. Prusové začali s přípravou obléhání města²⁹⁹ a pevnostní velitel Terzy, vědom si marnosti odporu, svolal na večer 25. prosince do svého domu zástupce města, aby s nimi projednal podmínky čestné kapitulace.³⁰⁰ Zástupci magistrátu v čele s úřadujícím purkmistrem Františkem Štědrněm souhlasili s vydáním města nepříteli s tím, že během noci sestaví návrh kapitulací smlouvy, kterou předají Terzemu k odsouhlasení. Předběžný text kapitulace byl odeslán do Brna a do Vídně. Dne 26. prosince do Olomouce dorazil také kurýr s instrukcemi maršála Seherr-Thosse, ve kterých moravský zemský velitel sděloval na základě rozhodnutí dvorské válečné rady své povolení předat město Prusům za volný odchod posádky.³⁰¹

Jednání o vydání města pokračovala v průběhu 27. prosince, kdy byla kapitulací dohoda ratifikována oběma stranami – generálem Terzem v Olomouci a maršálem Schwerinem v klášteře Hradisko.³⁰² Podle podmínek kapitulací dohody opustila rakouská posádka za vojenských poct 28. prosince město a odtáhla směrem na Brno. Odchod vojska byl zajištěn pruskou eskortou. Rakouští vojáci si s sebou

²⁹⁸ Údaje o počtu olomoucké posádky v prosinci 1742 se různí: něco přes 1 100 mužů pěchoty, 50 husarů a 27 děl, OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 210; asi 1 300 pěšáků a 50 husarů, dále 39 těžkých děl s dostatečnou municí, DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 236.

²⁹⁹ Prusové shromažďovali materiál nutný ke zdolání městských hradeb, chystali žebříky apod. 26. prosince 1741, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Prussen, s. 12.

³⁰⁰ FIALA, Pruský vpád, s. 32. Kindl uvedl, že jednání o podmínkách kapitulace začalo 26. prosince. BREVE COMPENDIUM, s. 16.

³⁰¹ OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 209–210.

³⁰² Opis kapitulací dohody srov. MZA, Cerroniho sbírka, inv. č. 176, sign. Cerr II, č. 58, kapitulací dohoda o předání města Olomouce, klášter Hradisko, 27. prosince 1741, fol. 348 – 353; SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 168, inv. č. 4891, sign. 1903, kapitulací smlouva o předání města Olomouce Prusům, 27. prosince 1741, fol. 1–5. Orlich uvedl chybně datum 26. prosince 1741. ORLICH, Geschichte, s. 177.

mohli vzít osmidenní zásoby chleba, nutnou výstroj a výzbroj.³⁰³ Volný odchod byl zaručen také jejich ženám a dětem a dále také osobám sloužícím u vojska. Veškeré vojenské zásoby, také potraviny a futráž měly zůstat ve městě.³⁰⁴ Samospráva města byla zachována, olomouckému krajskému hejtmanovi byl přislíben volný odchod, jakmile nebude nezbytná jeho přítomnost k obstarání krajských záležitostí.³⁰⁵ Jedním z bodů kapitulací dohody bylo také to, že Prusové neměli nikoho násilím nutit do služby v jejich vojsku.

Bezprostředně před svým odchodem z města vystavil velitel olomoucké posádky na žádost magistrátu olomouckým měšťanům potvrzení, které prokazovalo jejich úsilí při přípravě pevnosti k obléhání, plnění vojenských úkolů a odhodlání pevnost bránit.³⁰⁶ Podobné vysvědčení vydal měšťanům na jejich žádost i olomoucký krajský hejtman.³⁰⁷

Odpovědnost za vydání města neměla civilní správa nést ani v očích panovnice. V memoriálu zaslaném Marii Terezii,³⁰⁸ které bylo městkou radou vypracováno v den podpisu kapitulace, byly shrnuty všechny důležité okolnosti před vydáním města. Podle zástupců magistrátu mělo Olomouc hájit namísto 1 100 mužů, z nichž většinu tvořili zranění a rekonvalescenti, 5 000 až 6 000 vojáků se sto děly. Zopakován byl rovněž požadavek na částku 10 000 zlatých, kterou měla státní pokladna přispívat každoročně na olomoucké opevnění. Zásadní vyznění memoriálu ale spočívalo ve zdůraznění role měšťanů při obraně před příchodem nepřítele.

³⁰³ Posádka opustila město se šesti děly, každý muž mohl odejít s 24 patronami a s nezbytnými potravinami. Prusové v kapitulací dohodě odmítli požadavek, aby si rakouská posádka odvezla do Brna všechna děla i s municí. SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 168, inv. č. 4891, sign. 1903, kapitulací smlouva o předání města Olomouce Prusům, sjednocení v nepovolených bodech kapitulace, opis, 27. prosince 1741, fol. 6–7.

³⁰⁴ Prusům padly do rukou ve městě uložené zásoby potravin a vojenský materiál – šlo o většinu děl a asi 1 000 pušek. DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 237.

³⁰⁵ Krajský hejtman Šubíř chtěl odejít ihned, nebylo mu to však prozatím umožněno. 27. prosince 1741, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 13.

³⁰⁶ SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruský vpád, vysvědčení dané olomouckým měšťanům generálním polním strážmistrem Terzym, opis, 28. prosince 1742, fol. 47.

³⁰⁷ SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruský vpád, vysvědčení dané olomouckým měšťanům olomouckým krajským hejtmanem Šubířem, opis, 28. prosince 1742, fol. 51. Srov. také POPIS, s. 92–93.

³⁰⁸ Olomoucký magistrát Marii Terezii, 27. prosince 1741, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruský vpád, koncept memoriálu o událostech předcházejících kapitulací města, fol. 52–59.

Nejenže tito obsadili ve stovkách městské hradby a držely hlídky ve dne v noci, ale aktivně se podíleli také na zemních pracích na opevnění. Naopak zástupci vojenského velení ani krajské a zemské civilní správy nebyli schopni na vývoj situace reagovat a poskytnout městu náležitě instrukce, ačkoliv radní o ně opakovaně žádali. O napjatém poměru mezi magistrátem a Terzym vypovídá také kritika, dle které nebyly dostatečně využity ani ty prostředky obrany, které měl velitel k dispozici.

3.4 Prusové v Olomouci

Pruská posádka o síle 3 000 mužů vstoupila do města 28. prosince a vojáci se dle dobových zvyklostí ubytovali v měšťanských domech a kláštorech. Ulmann k tomu poznamenal: „*Měšťané si... naříkali na nedostatek potravin pro vydržování tak početného vojska, jímž byli zatíženi nejen měšťané, nýbrž i kláštery obojího pohlaví a také domy pánů kanovníků, vikářů a farářů.*“³⁰⁹ Podobně na jiném místě zmínil: „*V městě zatím nastal pláč a skřípění zubů, protože nejen naši měšťané, ale i církevní hodnostáři museli uvolnit své domy a vyžňovat tam přemnoho vojáků, kteří s nimi jednali tvrdě a panovačně.*“³¹⁰ Vinný dům měl povinnost poskytnout ubytování čtyřem až šesti Prusům, právovárečný dům musel přijmout dva muže, tolik i domy bez práva šenku. V kláštorech bylo podle velikosti umístěno od dvanácti do padesáti mužů, každý kanovník musel živit dvanáct, vikář pak šest mužů. Pruský maršál Schwerin v kapitulační smlouvě sice přislíbil ochránit katolické kostely a kláštery, církev však zatížil značnými požadavky. Na počátku ledna 1742 se do Olomouce vrátil z Kroměříže olomoucký biskup.³¹¹

Král Fridrich ocenil, že maršál Schwerin během svého postupu Moravou i přes nepříznivou roční dobu neztratil ani jednoho muže. Současně mu udělil instrukce ohledně kontribucí a naturálií. Schwerin se měl postarat o sehnání zásob nejen pro své jednotky, ale zejména pro armádu, která měla v čele s králem provést plánované

³⁰⁹ 29. prosince 1741, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 14, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 25. Ulmann níméně záhy dodal, že po 14 dnech byly všedny kláštery, domy kanovníků, vikářů apod. od povinnosti ubytovat vojsko osvobozeny. 30. prosince 1741, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 14. V praxi se ovšem osvobození kléru od povinnosti ubytovat vojsko stejně nerespektovalo.

³¹⁰ 1. února 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 15, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 27.

³¹¹ FIALA, Pruský vpád, s. 36.

jarní tažení. Síla králova vojska měla dosáhnout 36 praporů pěchoty a 115 eskadron jízdy. Shromážděný proviant měl armádě vystačit na čtyři měsíce.³¹²

Na základě králových instrukcí uložil maršál 7. ledna 1742 pod pohrůžkou vojenské exekuce kontribuci pro obsazené moravské území ve výši 159 900 zlatých³¹³ a stanovil požadavky na stravování svých jednotek. Schwerin také začal budovat vojenská skladiště, především ve městech ležících na řece Moravě. Od počátku si však uvědomoval, že králův rozkaz shromáždit tolik zásob bude představovat značný problém.

Moravské obyvatelstvo mělo také odevzdat všechny zbraně, což se týkalo také olomouckých.³¹⁴ Měšťané však odevzdávali vesměs pouze zbraně staré a nekvalitní, neboť ty dobré před Prusy ukryli. Ulmann k tomu uvedl: „*Olomoučtí měšťané dostali nařízení, aby odevzdali své zbraně. Protože se obávali, že bude hůř, poslechli sice bez průtahů nařízení a každý přinesl jednu flintu, se kterou chodíval na vojenské cvičení, ale petardy a mnoho jiných, lepších zbraní nechali doma.*“³¹⁵

Kontribuční požadavky tlumočil krajský hejtman Šubíř královskému tribunálu do Brna, přičemž Schwerin dále požadoval vyslání dvou zástupců moravského markrabství pro styk se zemskými úřady. Do Olomouce na základě této žádosti přibyli asesor královského tribunálu Jindřich Kajetán svobodný pán Blümegen³¹⁶ a zemský podkomoří Jiří Bedřich rytíř Žalkovský z Žalkovic, kteří pruskému maršálu předali 15 000 zlatých jako první splátku kontribuce a současně začali vyjednávat o snížení celkové sumy a možnosti platby v naturáliích. Generál Waldburg,

³¹² OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., s. 210–211; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 237.

³¹³ Z jednoho lánu se měly zaplatit tři zlaté a z jednoho komína 40 krejcarů. 7. ledna 1742, DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 89; MZA, Gubernium, karton č. 973, inv. č. 2423, sign. M58, pruský požadavek ve výši 159 900 zlatých na Moravu, leden 1742.

³¹⁴ BREVE COMPENDIUM, s. 26.

³¹⁵ 8. ledna 1742, DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, 89, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 101.

³¹⁶ Jindřich Kajetán svobodný pán Blümegen (1715–1788), od roku 1749 v čele nejvyššího moravského zemského úřadu císařsko-královské reprezentace a komory, od roku 1753 moravským zemským hejtmanem, vedle toho generálním válečným komisařem na Moravě. Od roku 1760 působil ve vyšších úřadech ve Vídni, v roce 1761 povýšen do stavu říšských hrabat. MORAVA, s. 6–7.

zastupující 9. ledna při jednáních nemocného Schwerina, jakákoliv jednání o výše celkové splátky odmítl a oba zástupce zadržel v Olomouci.³¹⁷

Při jednání v Olomouci s brněnským krajským hejtmanem, který zastupoval královský tribunál, sdělil maršál Schwerin své další požadavky na zásobení pruských jednotek, které se začaly postupně přesouvat ze Slezska a z Čech na Moravu.³¹⁸ Ke schůzce došlo koncem ledna 1741. Schwerin svému protějšku taxativně vyjmenoval, kterých jednotek se bude zaopatření týkat. Šlo o vojsko, které se mělo shromáždit u Olomouce a po příjezdu pruského krále odtáhnout směrem k Jihlavě, kde se mělo spojit se saskými a francouzskými jednotkami ke společnému tažení.

Počátkem února vydal v Olomouci maršál Schwerin patent s platností pro celé území okupované části Moravy. Nařízení vyšlo jménem pruského krále a zdůrazňovalo, že Fridricha k obsazení země vedly pádné důvody, především tedy znovunastolení klidu v markrabství. Kromě dalších dobově obvyklých propagandistických prohlášení sliboval patent všem obyvatelům bez ohledu na jejich stav ochranu pruským vojskem a záštitu krále, a to v oblasti veřejné, soukromé, politické i církevní. Kdo by však opustil svůj statek nebo pozvedl zbraň proti pruskému vojsku, měl očekávat nejpřísnější tělesné tresty a ztrátu života. Opuštěné statky a domy měly být vypáleny a srovnány se zemí. *„Dále se dává všem obyvatelům této země na vědomí, aby sami sobě přisoudili nepříjemné následky vzniknuté kvůli sbíhání nebo neklidu, pokud bude nutno tvrdými opatřeními nastolit potřebný klid.“*³¹⁹

Další požadavek moravským stavům předložil 5. února jménem pruského krále plukovník Bredow,³²⁰ a to prostřednictvím delegátů Blümegena a Žalkovského. Celková žádaná suma činila 147 622 zlatých na náklady na zaopatření pruských

³¹⁷ FIALA, Pruský vpád, s. 37. Kindl udal 170 000 zlatých kontribuce měsíčně. BREVE COMPENDIUM, s. 21.

³¹⁸ MZA, Gubernium, karton č. 976, inv. č. 2423, sign. M58, zpráva o ústní relaci brněnského krajského hejtmana o jednání se Schwerinem v Olomouci, 25. ledna 1742, fol. 1013–1016.

³¹⁹ MZA, Cerroniho sbírka, inv. č. 176, sign. Cerr II, č. 58, fol. 278, patent generála Schwerina, 1. února 1742, Olomouc. K tvrdým postihům nabádal Schwerina sám král. Podle jeho příkazů měl například Schwerin nechat pověsit tolik sedláků, kolik by případně zabili pruských vojáků. Srov. 28. ledna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Prussen, s. 15.

³²⁰ Působil jako velitel v Olomouci, v nepřítomnosti Schwerina jej často zastupoval.

jednotek během února a současně mělo být odvedeno 4 000 rekrutů.³²¹ Další peníze plynuly do pruské vojenské pokladny z komínové daně, kterou Prusové vypsalí na jimi ovládaném území Moravy. Peníze a zásoby vybírali živelně prušší vojáci také ve vsích, nejčastěji jako výpalné.

Na měsíce březen a duben měl samotný olomoucký kraj vyplatit dopředu 202 196 zlatých a 50 krejcarů,³²² z toho olomoučtí měšťané 10 682 zlatých, dále měl kraj odvést 2 023 mužů ve věku mezi 18 a 36 lety.³²³ Proviant a peníze se soustředily v Olomouci hned následujícího dne po vyhlášení nařízení. Rekrutýrka ovšem nebyla násilná a moravští muži se do služby v pruské armádě nehrnuli. Zakrátko se proto začalo rekvírovat násilně.

Pruské požadavky se stupňovaly také v Olomouci. Za měsíc únor dostalo město Olomouc povinnost odvést 5 341 zlatých (právozárečný dům 12 zlatých, vinný dům s obchodem 34 zlatých, vinný dům 24 zlatých, obyčejný malý dům tři zlaté) a navíc měly domy dle velikosti poskytnout ubytování třem nebo čtyřem vojákům.³²⁴

Jisté ulehčení olomouckým mělo znamenat ustanovení pro domy, které již poskytl ubytování a stravu pruským vojákům po dobu nejméně osmi dní. Takové mohly další ubytování Prusů odmítnout. Majitelům však zůstala povinnost vojáky částečně vyživovat, umožnit jim v domech vařit si jídlo a také by museli vyplatit každému čtyři zlaté na měsíc.³²⁵

³²¹ FIALA, Pruský vpád, s. 39. Podle Ulmanna požádal Schwerin jménem krále o 35 033 porcí a 18 035 dávek, kterou měla obsazená Morava dodat na únor a krajským hejtmanům za to odpustil tabákovou a solní dávku, pivní a vinný táč, navýšení daně a masný krejcar (porce v hodnotě šesti zlatých, dávka po deseti zlatých). 5. února 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 17–18.

³²² Nařízení vydal koncem února 1742 pruský generální polní válečný komisařiat, který měl ve svém referátu zásobování vojenských jednotek. Částka byla stanovena podle lánů a komínů a byla splatná do konce března 1742. SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I, pruská invaze, kopie nařízení pruského válečného komisařiatu, 28. února 1742, fol. 42.

³²³ 3. března 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 22. Počet požadovaných mužů na olomouckém kraji Ulmann později upravil na 1 023 mužů, tj. jeden muž na čtyři lány. 4. března 1742, DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 98.

³²⁴ 5. února 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 17–18. Fiala uvedl, že podle nařízení z 9. února mělo město vyplatit každý měsíc 3 zlaté na každého muže pruské posádky. Olomoučtí tak v únoru vyplatili 4 932 pro 1 644 mužů (právozárečné domy 12 zlatých, vinné domy 18 zlatých), za měsíc březen činila suma 5 361 zlatých, přičemž na nákladech se tentokrát podíleli nejen měšťané, ale i služebnictvo. FIALA, Pruský vpád, s. 40.

³²⁵ 7. února 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 18.

V březnu se již plně rozhořela tzv. malá válka mezi ozbrojenými Valachy a Hanáky proti Prusům, a to zejména východně a jihovýchodně od Olomouce až k uherským hranicím. K odvážným útokům se osmělovali i rakouští husaři, kteří podnikali výpady z brněnské pevnosti. Prusové se snažili skrývat své zraněné, aby nepodněcovali k akcím další civilisty, jak uvedl Ulmann: „*V nejblubší noci a v největší tichosti nepozorovaně příjíždí do Olomouce množství vozů s raněnými Prusy. Nelze zjistit, v které části Moravy ke zranění přišli, a oni sami tvrdí, že nejsou raněni, nýbrž nemocni. Marně si zakrývají rány, které už spatřila řada našich lidí...*“³²⁶

V noci z 9. na 10. března podnikl oddíl husarů plukovníka Jánose Beleznyho³²⁷ výpad z brněnské pevnosti dokonce až do olomouckého předměstí, především proti vsi Střední Ulice, kde rakouští vojáci získali více než třicítku pruských zajatců, téměř sto koní a další kořist. Pod ochranu brněnských hradeb se husaři s kořistí vrátili 12. března.³²⁸ Tato překvapivá akce měla za cíl především zneklidnit pruské vojáky. Během nájezdu totiž rakouští husaři rozšířili falešnou zprávu, že husarský oddíl je předvojem silného jezdeckého sboru postupujícího z jižních Čech.

Střetnutí popsal i premonstrát Ulmann: „*Dnes v noci okolo třetí hodiny dorazili naši husaři na předměstí ke sv. Kříži. Sebrali mnoho pruských koní, rozsekali jednoho z pruských královských myslivců a několik mužů odvedli. Zbičovali hostinského u Černého orla, také jemu sebrali několik koní, rabovali i v dalších domech. Tam, kde zaklepali a nebylo jim hned otevřeno, vyčítavě říkali: Pruské ničemy jste přijali a nám otevřít nechcete? (...) Když se to rozneslo po městě, nastal poplach. Prusové byli tak zmatení, že někteří vyrazili z domů beze zbraní, jiní zase bez klobouků nebo jen s jednou botou, další úplně bez kalhot a všichni byli celí poděšení kvůli těmto slovům: jsou zde rakouští husaři.*“³²⁹

³²⁶ 6. března 1742, DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 98, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 110.

³²⁷ János Belezny (též Johann Nikolaus Belezny von Belezny und Pilis, 1673–1754), v rakouské armádě dosáhl hodnosti polního podmaršála.

³²⁸ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 73; Rakouští vojáci ukořistili 150 koní, 17 mul, 32 zajatců. BREVE COMPENDIUM, s. 50. Pouze 5 zajatců, 86 koní a další kořist. DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 11–112.

³²⁹ 10. března 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 24, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 35.

Rakouský noční atak znásobil strach Prusů. K tomu je nutno přičíst jejich obavy z uherské insurekce a také skutečnost, že útoky sedláků na menší pruské skupiny a jednotlivce se množily. V příchod posil naopak doufali Olomoučané. Podle Ulmanna měl hejtman olomouckého kraje dokonce Schwerinovi sdělit, že měšťané i obyvatelé okolních obcí již nic Prusům neodevzdají, neboť věří, že brzy přijde pomoc.³³⁰

Schwerin v rámci opatření, jež by podobné akci v budoucnosti zabránily, povolal do Olomouce vojenské posily. Následujícího dne po srážce s rakouskými husary Prusové uvěznilí několik osob obviněných z přípravy přepadu a na městské pokladně žádali náhradu škod přes 4 000 zlatých. Vzhledem k ohrožení svých pozic začali vylepšovat také městské fortifikace – denně bylo nasazeno na 500 poddaných z olomouckého a přerovského kraje.³³¹ Především měla být posílena krytá cesta zemními pracemi v předpolí pevnosti. Hlavní hradba měla být vylepšena a ulice předměstí opatřeny zátarasy z kmenů a španělskými jezdci. V tomto rozsahu však nebyly práce v Olomouci nikdy vykonány

Premonstrát Ulmann uvedl, že Schwerin po zástupci městské rady žádal, aby měšťané v případě očekávaného rakouského útoku hájili město společně s Prusy. Radní mu měl vyhýbavě odvětit, že byly pruskou vojenskou správou měšťanům odebrány všechny zbraně a že i kdyby je Prusové znovu vyzbrojili, boj jim přikázat nemůže.³³²

Dalším bezpečnostním opatřením pruské vojenské moci byl zákaz opuštění města, jenž se vztahoval na civilisty. Od konce března nesměl nikdo z obyvatel opustit město bez pasu podepsaného plukovníkem Bredowem.³³³ Stejně tak se zpřísnily hlídky u městských bran, aby se do města nedostal někdo nepovolaný. S očekávaným příchodem rakouského vojska Prusové začali mimo jiné s transporty do Slezska odesílat své ženy.³³⁴

³³⁰ 12. března 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 26. Hned o dva dny později ale Ulmann poznamenal, že „naděje, již jsme měli v příchod naší a uherské armády, začíná kolísat. Žádné vojsko se zatím neobjevuje...“ 14. března 1742, tamtéž, s. 26, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 37.

³³¹ FIALA, Pruský vpád, s. 40.

³³² 10. března 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 25. Ulmann radního označil jako "consul Wildbrath", nepodchybně jde o radního Františka Wilpertha.

³³³ FIALA, Pruský vpád, s. 40. "Dnes není nikdo z Olomouce propuštěn ven, jestliže v bráně neukáže pas psaný Bredowem." 30. března 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 32, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 43.

³³⁴ 28. března 1742, DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 108.

Díky Ulmannovi se zachovaly podrobné informace také o zatížení kláštera Hradisko kontribučními požadavky. Nejenže musel klášter pruským vojákům poskytovat ubytování a stravu – a to po celou dobu obležení města, ale koncem března měli premonstráti uhradit vysokou částku 150 000 zlatých.³³⁵ Prusové hrozili vypálením a vyrabováním kláštera.³³⁶ Jelikož premonstráti částku nezaplatili, byli převor konventu Martin Winkler a konventuál Adam Rueber povoláni 15. dubna do Olomouce. Když oba prohlásili, že konvent nemůže částku vyplatit, byli uvězněni a posléze spolu s jinými duchovními eskortováni přes Šternberk a Opavu do Nisy, kde byli drženi až do 27. července 1742.³³⁷

V dubnu se již tak neúměrné pruské požadavky ještě vystupňovaly. Jen v Olomouci žádali Prusové po olomouckém biskupovi 300 000 zlatých, po každé kanonii 6 000 až 10 000 zlatých, baronka Petraschová měla uhradit částku 30 000 a město samotné 160 000.³³⁸ Pokud měšťané požadované peníze nezaplatili, hrozilo jim vězení.³³⁹

Podrobný seznam celkových škod utrpěných v Olomouci a v bezprostředním okolí podal městský syndik Loucký. Členové magistrátu a měšťanstvo vydali na komínové dani, hostinách, ubytování vojska a z vynucení celkem 86 891 zlatých a 5 krejcarů. Největší podíl z této částky činily náklady na ubytování vojska. Městská pokladna Prusům vyplatila celkem 41 944 zlatých a necelých 47 krejcarů. Téměř shodnou sumu tvořily škody městských poddaných z blízkých vsí. Jen samotné město tedy utrpělo škodu kolem 170 000 zlatých, nepočítaje ztráty církve a šlechty.³⁴⁰

Prusům se nikdy nepodařilo požadované částky vybrat v plné výši. Neustále však hrozili vypálením a násilnou kontribucí, neboť věděli, že lidé před nimi majetky

³³⁵ Fiala uvedl částku 100 000 říšských tolarů. FIALA, Pruský vpád, s. 41. Ulmann udal částku 150 000 zlatých mimořádné kontribuce, kterou měli premonstráti odevzdat do čtrnácti dnů. 22. března 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 28.

³³⁶ 11. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 38.

³³⁷ DUDÍK, Preussen, s. 6–7.

³³⁸ FIALA, Pruský vpád, s. 41. Ulmann zmínil podobné částky: biskup 200 000 zlatých, kapitula 70 000 zlatých, řády 8 000 – 10 000 zlatých, baronka Petraschová 50 000 zlatých, každý radní 2 100 zlatých, zámožnější měšťané po 700 – 800 zlatých. 29. března 1742, DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 108.

³³⁹ 1. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 33.

³⁴⁰ POPIS, s. 82–83.

skrývají. Utajování a ukrývání cenností, zásob i lidí patřilo k nutné dobové strategii poddaných i vrchnosti. Své majetky schovávali i premonstráti z Hradiska: „*A tak není divu, že pronikli (Prusové – pozn. J. B.) až do těch nejskrytějších bažinatých míst uvnitř lesů..., kde, jak se domníváme, jsou ukryti naši koně a dobytek a kam i naši oficiálové skryli ženy a koně.*“³⁴¹ Prusové proto kromě oficiálních požadavků a výhrůžek po majetcích a potravinách pátrali i jinou cestou a často byli úspěšní: „*Několik vřesovických služebníků se zaprodalo pruské armádě a vyzrazují všechna místa, kde je uloženo jak naše, tak i poddanské obilí.*“³⁴² S tím, jak se Prusové před blížící se rakouskou armádou postupně stahovali do Olomouce, přibývalo požárů vyrabovaných vesnic, které zapalovala ustupující vojska.

Ulmann si vedle stížností na útisk ze strany Prusů, které byly nejčastějším tématem jeho diaria, posteskl i na skutečnost, že se během okupace v Olomouci uvolnily mravy: „*Politováníhodné je, že se v Olomouci páchají tak velké tělesné neřesti, že proti nim horují i ti trochu lepší Prusové. Vinu dávají spíš pohlaví ženskému než mužskému... Zažili jsme to i my, když ženy, přijímající almužnu tu od města, tu od nás, následovaly naše vojáky, běžely za nimi a nestoudně se k nim vinuly.*“³⁴³

3.5 Obnovení vojenských operací

Kromě Olomouce Schwerinovy jednotky obsadily koncem roku 1741 také Přerov, Hranice, Lipník nad Bečvou, Litovel a Vyškov, jízda tábořila v okolních vesnicích. V lednu 1742 vstoupili pruštití vojáci také do Prostějova. Po zprávách o ústupu části rakouských sil v Čechách protáhnul maršál Schwerin své pravé křídlo až k zemským českým hranicím, dne 9. ledna nechal obsadit Moravskou Třebovou a navázal tak přímé spojení se sborem Leopolda Anhaltsko-Dessavského ml., který se nacházel ve východních Čechách a v případě rakouského útoku na Schwerinovy pozice mohl účinně zasáhnout.³⁴⁴

³⁴¹ 4. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preuseen, s. 34–35, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 46.

³⁴² 30. března 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 32, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 44.

³⁴³ 5. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 36, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 48.

³⁴⁴ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 237; KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 69.

Maršál Schwerin pod dojmem snadného obsazení Moravy neustále po svém panovníkovi žádal, aby svolil k dalšímu postupu. Podle Fridricha II. však nové tažení nemělo kvůli zimnímu začít počasí dříve než v březnu, a ještě 15. ledna 1742 zavrhnul Schwerinův požadavek rozšířit zimní tábory až k řece Dyji a současně návrh na vypůjčení těžkého dělostřelectva od Sasů, které by bylo k zapotřebí v případě pokusu o dobytí brněnské pevnosti.³⁴⁵ Z vojensko-strategických důvodů také odmítl požadavek Sasů na vyklizení Olomouce a přenechání Moravy do jejich správy.³⁴⁶

Také rakouská strana se připravovala na nové střetnutí s Prusy a v prosinci se ve Vídni jednalo o doplňování armády. Orlich popsal přijatá opatření, jak zajistit dostatek rekrutů a financí na další tažení: „*Pokud stavy nedokázaly požadovaný počet vojáků poskytnout, pak musely zaplatit za pěšáka 25–36 zlatých; za kyrysníka a dragouna 35 zlatých a za husara 25 zlatých. Od Vnitřních Rakous se rovnou vybíraly peníze kvůli špatným rekrutům, od dalších, například Breisgau, jen rekruty. Peníze byly poskytnuty plukům na verbování; bylo přitom dovoleno naverbovat každého přeběhlého cizince, který byl fyzicky schopný.*“³⁴⁷

Hlavním důvodem pro obnovení bojových operací a porušení kleinschnellendorfského příměří z pruské strany byl úspěšný postup rakouských sil v Bavorsku, o kterém se Fridrich dozvěděl v půli ledna.³⁴⁸ Vítězné tažení Rakušanů Fridrichovi naznačilo, že jejich síly zdaleka nebyly vyčerpány a také se ukázala neschopnost a nejednotnost ve velení na straně spojenců. Pokud by pruský král zůstal v nečinnosti, hrozilo, že Rakušané získají převahu nad Francouzi a Bavoři. Fridrich II. nechtěl hrát pěšáka na šachovnici francouzské politiky, obával se však, že Francie by kvůli neúspěchům francouzsko-bavorských sil mohla nyní polevit ve svém válečném úsilí, neboť vydržování vojska daleko od francouzských hranic bylo pro Paříž velmi finančně nákladné. Dalo se také očekávat, že při vítězném postupu se bude Vídeň těžko smířovat s předběžně dohodnutou ztrátou Slezska a bude se snažit získat je vojensky zpět.³⁴⁹

³⁴⁵ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 3–4.

³⁴⁶ Fridrich II. Augustu III., 15. ledna 1742, PC, II., Nr. 660, s. 9.

³⁴⁷ ORLICH, Geschichte, s. 178–179. Celkově pluky dostaly jen 100 000 zlatých na verbování.

³⁴⁸ Karel Albrecht Fridrichu II., 5. a 9. ledna 1742. Tamtéž, s. 179.

³⁴⁹ STELLNER, Fridrich, s. 144.

Pruský král se proto rozhodl opětovně zasáhnout do bojových operací. Karlu Albrechtovi přislíbil pomoc, ale současně si na něm vynutil souhlas s vrchním velením nad saskými jednotkami položenými na českomoravském pomezí a nad francouzským sborem pod velením Jeana Baptiste de Polastrona.³⁵⁰ Při tažení se hodlal opřít zejména o saské oddíly a vlastní armádu co nejvíce šetřit. Ve Fridrichových plánech do budoucna hrálo spojení se Saskem také roli jisté protiváhy k moci Francie v německém prostoru. Na druhou stranu zamýšlel kontrolovat růst moci Saska, které mělo zůstat pod mocenským vlivem Pruska.³⁵¹ Složitost této mocenské politiky, kdy každý ze spojenců žárlivě střežil zisky druhého, do jisté míry vysvětluje lavírování pruského krále během celé války o rakouské dědictví.

Aby si Fridrich II. zajistil vrchní velení nad saskými sbory, dislokovanými v českých zemích, a dohodl společný postup pro následující měsíce, odcestoval se svým bratrem Jindřichem a s několika důstojníky z Berlína do Drážďan, kam dorazil 19. ledna. Po slavnostním uvítání za zvuků výstřelů z děl a hlaholu zvonů začalo náročné dvoudenní vyjednávání, na kterém měla hlavní slovo pruská strana zastoupená králem a generálem, Karlem Christophem hrabětem von Schmettauem. Hlavním mluvčím za saskou stranu byl hrabě Mořic Saský, neboť král August III. se více než o plány na ovládnutí Moravy zabýval večerní operou, jak pruský král ironicky poznamenal ve svých pamětech.³⁵² Fridrich II. nejprve nastínil obecnou situaci na bojištích s důrazem na špatnou situaci rakouských vojsk, poté seznámil účastníky schůzky se svými záměry. Po plánovaném obsazení Jihlavy měly prusko-sasko-francouzské jednotky svým postupem do jižních Čech za součinnosti francouzských sil maršála hraběte François-Marie de Broglieho³⁵³ vytvořit tlak na rakouská postavení u Českých Budějovic a svést zde polní bitvu. Pokud by se

³⁵⁰ Fridrich II. Karlu Albrechtovi, 15. ledna 1742, DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 7.

Fridrich II. o něm prohlásil, že se narodil spíše pro modlení růžence než pro válku. ORLICH, Geschichte, s. 184. Z rodu Polastron pocházela též Yolande Martine Gabrielle, provdaná vévodkyně de Polignac (1749–1793), favoritka královny Marie Antoinetty, dcery Marie Terezie.

³⁵¹ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 264–265; ORLICH, Geschichte, s. 179–180.

³⁵² FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 107–109.

³⁵³ Původní francouzský vrchní velitel Belle-Isle byl odvolán. Fridrich II. byl s novým francouzským velitelem velmi nespokojen a napsal: „*Pro Boha a pro Vaši slávu, osvobodte nás od maršála Broglieho, a u cti francouzských jednotek, vraťte nám maršála Belle-Isle.*“ Cit. dle: KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 95; Fridrich II. Fleurymu, 20. prosince 1741, PC, I., Nr. 639, s. 437. Carlyle ho charakterizoval: „*Broglie byl také nepoddajný, projevuje se neurle, zasmušile, hystericky vybuchující, zanedlouho příliš opatrný, pak zase ochoten se vrhnout do boje bez rozmyslu.*“ CARLYLE, Friedrich, s. 296.

Rakušané bitvě vyhnuli, obsadili by spojenci co největší prostor pro přezimování. V obou případech však Fridrich II. hodlal izolovat maršála Khevenhüllera v Bavorsku, který by tím pozbyl zásobovací linie, a vpadnout do Horních Rakous. Hrabě Mořic Saský namítal, že při takovém postupu by byla nedostatečně chráněna Praha a část francouzských vojsk by se ocitla v nebezpečí obklíčení. Tím by se do ohrožení dostalo samotné Sasko. Vzhledem k zimnímu počasí podle něj bylo problematické také obsazení brněnské pevnosti; Navíc poukázal na obecné zásobovací potíže hrozící při přesunu armád. I přes námitky Mořice Saského se Fridrichovi podařilo částečně prosadit svůj plán, saské oddíly byly podřízeny jeho velení a francouzští vyslanci souhlasili s tím, že jejich vojenská správa v Čechách zajistí zásobování saských jednotek, což Sasy částečně uspokojilo.³⁵⁴

Ochotu drážďanského dvora, která znamenala téměř podřízení saských jednotek v Čechách a na Moravě pruskému králi, lze vysvětlit zejména obavou Sasů z odchodu Prusů z koalice. Sasové si uvědomovali, že bez pruské armády se jim nepodaří uhájit své nároky na Moravu, navíc jim při nečinnosti pruské armády hrozila porážka od tereziánské armády. Jak poznamenal Belle-Isle, „*dojem, který učinila zpráva o míru (klein-schnellendorfské příměří – pozn. J. B.) pruského krále na kurfiřta Karla Albrechta, nebyl nic ve srovnání se zděšením saského kurfiřta.*“³⁵⁵

Plán válečných operací dohodnutý v Drážďanech směřoval k dlouhodobému hlavnímu cíli pruského krále, čímž bylo tažení do nitra rakouských zemí a ohrožení, případně dobytí, samotné habsburské metropole. Takový postup měl donutit Marii Terezii uzavřít mír. Už koncem prosince 1741 uvedl Fridrich v dopise Belle-Islemu, ve kterém francouzského maršála informoval o postupu svého vojska na Moravu a současně žádal o francouzskou vojenskou podporu: „*Bude mi velkým potěšením moci Vás přivítat v Berlíně, ale raději Vás uvidím před Vídní, kde Vás při příštím tažení doufám obejmout.*“³⁵⁶ Belle-Isle v odpovědi přislíbil pruskému králi veškerou podporu. Francouzská a bavorská vojska měla znovu dobýt Horní Rakousy, poté se spojit s postupujícími Prusy a dobýt Vídeň. Sasové měli mezitím postupovat

³⁵⁴ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 9–12; Ô-BÝRN, Johann George Chevalier de Saxe, s. 104; ORLICH, Geschichte, s. 181–182.

³⁵⁵ Cit. dle: DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 206–207.

³⁵⁶ Fridrich II. Belle-Islemu, 23. prosince 1741, PC, I., Nr. 643, s. 442; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 1.

Moravou a vázat na sebe rakouské síly.³⁵⁷ Khevenhüllerova ofenziva však tyto prosincové plány později zhatila.

Po jednání v Drážďanech se Fridrich II. vydal do Olomouce. Na své cestě vykonal mnoho zastávek, aby s pruskými a spojeneckými veliteli projednal nadcházející postup. V Ústí nad Labem byl prostřednictvím pobočníka maršála Broglieho ubezpečen, že francouzské síly ve shodě s pruským plánem vyvinou aktivitu směrem na rakouská postavení u Českých Budějovic. I přes tuto zprávu bylo pruskému králi zjevné, že spolupráce s francouzským maršálem bude komplikovaná, neboť Broglie sám doufal, že převezme velení nad saským sborem v Čechách. Fridrich II. byl nadto zaskočen informací o celkovém počtu francouzských jednotek v Čechách, který byl mnohem nižší, než očekával, a se kterým počítal ve svých úvahách pro příští tažení.³⁵⁸ Na příští zastávce v Praze, kde se k němu připojil Leopold Anhaltsko-Dessavský ml., mu v rozhovoru na téma povinnosti Francouzů zásobovat také saské oddíly intendant Séchelless³⁵⁹ přislíbil, že „*učíni nemožné možným.*“³⁶⁰

Po zastávce v Mladé Boleslavi cesta Fridricha pokračovala přes Hradec Králové k pevnosti Kladsko, kde pruskému obléhání stále vzdorovala poslední rakouská posádka ve Slezsku.³⁶¹ Po prohlídce pevnosti odjel Fridrich do Lanškrouna, kam pozval také vrchní velitele svých jednotek.³⁶² První rozmluvu o válečné situaci vedl s maršálem Schwerinem 26. ledna. O den později byli o podrobnostech nastávajícího tažení informováni prusští a spojenečtí velitelé. Velitelé saského i francouzského sboru podřízení pruskému králi byli v tíživém postavení, neboť saský velitel Jan Jiří Saský³⁶³ z Drážďan dostával instrukce, jež byly často v rozporu s dohodnutým plánem, a navíc sám byl proti jakémukoliv tažení v zimních měsících. Generál Polastron sice osobně byl nakloněn spojení částí spojeneckých armád, také

³⁵⁷ DER ERSTE SCHLESISCHE KREIG, III., s. 1–2.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 12–13.

³⁵⁹ Jean Moreau de Séchelless (1690–1760), byl později generální kontrolor financí. K jeho působení v Praze Tupetz, Die bairische Herrschaft, s. 421–422.

³⁶⁰ FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 108.

³⁶¹ ORLICH, Geschichte, s. 174–175.

³⁶² K jednání krále se spojeneckými veliteli srov. Ô-BÏRN, Johann George Chevalier de Saxe, s. 104–105.

³⁶³ Nemanželský syn Augusta II., saský generál jízdy Johann Georg Chevalier de Saxe (rytíř von Sachsen, 1704–1774). Po sedmileté válce řídil reformu saské armády. Srov. Ô-BÏRN, Johann George Chevalier de Saxe, s. 104–106.

on ale obdržel příkazy, ve kterých mu maršál Broglie omezoval původní dispozice. Dle francouzského maršála měl Polastron táhnout se spojeným vojskem pouze k Jihlavě a poté se ihned stáhnout směrem k Praze za řeku Sázavu.³⁶⁴ Fridrich naproti tomu předpokládal, že po dobytí Jihlavy dojde ke společnému tažení směrem k řece Dyji.³⁶⁵

Dne 28. ledna Fridrich II. společně se Schwerinem a Schmettauem dorazil do Olomouce.³⁶⁶ Nejprve se panovník ubytoval v biskupské rezidenci,³⁶⁷ po několika dnech se podobně jako Schwerin odstěhoval do jednoho z domů na Dolním náměstí.³⁶⁸ Král si při svém pobytu v Olomouci udělal čas i na své vojáky, což také zaznamenal Ulmann: „*Před královým příbytkem se konají vojenská cvičení. On odložil svůj majestát, ukazoval se ve stejném oblečení, jaké mají důstojníci, nenesl před sebou žádnou autoritu a mezi řadovými vojáky ve středu náměstí si počínal jako jeden z nich.*“³⁶⁹

O vztahu moravské šlechty k saským a pruským vojskům uvedl Maur toto: „*Dlouholetá těsná vazba Moravy na Vídeň, zřetelně patrná v různých oblastech života včetně barokního výtvarného umění, i podpora, jakou poskytla řada moravských šlechticů zemské hotovosti svolané roku 1742 tereziánskou vládou proti pruským okupantům, dávají tušit, že by saský kurfiřt nebyl vítán s žádnou velkou horlivostí. To ovšem neznamená, že by ho řada jedinců z pragmatických důvodů nepodpořila. Dochovala se nám ostatně svědectví o tom, že někteří majitelé panství vycházeli velmi přátelsky vstříc i pruským okupantům a dokonce sám olomoucký biskup...*

³⁶⁴ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 15–19. Koser upozornil na zaujatost francouzského diplomata a autora paměti markýze de Valoryho vůči maršálu Brogliemu. V dopise Broglieho Polastronovi, 5. ledna 1742, nepožaduje, aby mu Polastron a Prusové táhli pomoci. KOSEK, Friedrich der Grosse und die Familie Broglie, s. 57–58. Belle-Isle se naopak přihlásil k operačnímu plánu, který prosadil pruský král v Drážďanech 19. ledna. Tamtéž, s. 58–59. Po drážďanském setkání pak Broglie uvítal pokyn, aby se Sasové spojili s hlavním francouzským sborem. Tamtéž, s. 60.

³⁶⁵ Fridrich II. Augustu III., 28. ledna 1742, PC, II., Nr. 672, s. 21.

³⁶⁶ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 20. Fridrich II. dorazil do města také se svým bratrem Augustem Vilémem, FIALA, Pruský vpád, s. 37; BREVE COMPENDIUM, s. 25 a 27. Zpráva o cestě pruského krále z Prahy do Olomouce vyvolala 24. ledna 1742 velký neklid v Brně, neboť se zde nyní očekával útok na město. Tamtéž, s. 25–26.

³⁶⁷ V domě biskupa strávil král jen dva dny, 30. ledna 1742 se přestěhoval do Ricciho domu na Dolním náměstí. 28. – 30. ledna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 15. Podle jiných zdrojů se Fridrich II. ubytoval v klášteře Hradisko, kde došlo k výměně názorů mezi ním a Schwerinem ohledně dalšího postupu. KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 70

³⁶⁸ Šlo o dům zesnulého olomouckého císařského rychtáře Štěpána Ricciho († 21. listopadu 1740) na Dolním náměstí, dnes čp. 16, KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 71; BREVE COMPENDIUM, s. 27.

³⁶⁹ 31. ledna 1742, DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 91, MUŠKOVÁ, Diaria, s. 102–103.

neváhal hostit v Olomouci pruského krále, který pak ještě po letech s potěšením vzpomínal na žoviální přijetí, jehož se mu z biskupovy strany dostalo.“³⁷⁰ Olomoucký biskup se skutečně projevil jako přívětivý a přátelský hostitel, když denně hostil více než stovku pruských důstojníků, ale na stravování pruské generality přispívalo i samotné město.³⁷¹ Král z Olomouce napsal Voltairovi následující řádky: „*Démon, který mě dosud vedl, mě dovedl do Olomouce, abych to, co ostatní zkažili, zase napravil. Nevím, co se stane; ale s jistotou vím, že se moje hvězda neklidně potuluje. Co můžete očekávat od mého mozku, v němž není nic jiného než seno, oves a řezanka? Myslím, že ještě budu rýmovat na téma seno a oves.*“³⁷²

V Olomouci dostal pruský král relaci od ministra Podewilse o volbě bavorského kurfirta Karla Albrechta římským císařem, která se udála 24. ledna 1742, což vnímal jako posílení protihabsburské koalice. Nepříznivou zprávou byla naopak informace od vyslance v Petrohradě o francouzském zprostředkování míru mezi Švédskem a Ruskem. Další komplikací byla informace o dobytí Lince vojsky maršála Khevenhüllera, neboť část jeho jednotek mohla nyní kdykoliv přímo posílit vojska v jižních Čechách. Armáda prince Karla Lotrinského navíc po zisku strategických přechodů přes Dunaj nebyla závislá pouze na zásobování z místních zdrojů a na spojení s Vídní.³⁷³

Přes všechny nepříznivé okolnosti shrnul Fridrich v odpovědi Podewilsovi lakonicky politické a vojenské rozložení sil velmi sebevědomě: „*Pokládám se za rozhodčího této války, neboť velím 60 000 mužům a mobu nakládat se Sasy, jak se mi zlíbí. Jsem pánem větší části jejich dobytého území (Moravy, pozn. J. B.) a sbor anhaltského knížete (Leopolda Anhaltsko-Dessavského st., pozn. J. B.) jim stojí v zádech. Francie mě tedy navzdory své velké moci nemůže využít a nemůže ani uzavřít takový mír, který nebudu chtít.*“³⁷⁴ Kromě Fridrichova sebevědomí a dočasně slabé pozice Francouzů dopis dokonale ilustruje také vnitřní nejednotu uvnitř koalice, která paralyzovala jejich válečné snažení. Sasům dokonce pruský král na počátku února pohrozil, že vyklidí celou

³⁷⁰ MAUR, Marie Terezie, s. 65.

³⁷¹ FIALA, Pruský vpád, s. 37.

³⁷² Fridrich II. Voltairovi, 3. února 1742, FRIDRICH II., Voltaires Briefwechsel, s. 53–54.

³⁷³ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 20–21.

³⁷⁴ Fridrich II. Podewilsovi, 30. ledna 1742, PC II., Nr. 677, s. 24; cit. dle: DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 21.

Moravu a nechá ji obsadit Rakušany, když se dozvěděl, že jejich sbor se navzdory všem ujednáním hodlá stáhnout zpět k Praze.³⁷⁵

Jako problematický úkol se ukázalo sehnat na Moravě dostatečné zásoby pro připravované jarní tažení, neboť Schwerin byl jen stěží schopen z místních zdrojů zásobit své vojáky a k tomu nesnadno sháněl finanční kontribuci, a to hned z několika důvodů. Předně byla Morava již notně vyjedená Neippergovým vojskem, které se zde shromažďovalo před tažením do Slezska, a také tudy ze Slezska ustupovalo. Dále obsazené oblasti především severní Moravy nepatřily k nejúrodnějším a místní obyvatelstvo samozřejmě potraviny před vojáky ukrývalo. Schwerinova snaha získat souhlas krále s nákupem potravin, případně s tažením do jižnějších oblastí Moravy, narážely na Fridrichův nesouhlas.³⁷⁶

V této době vyslal František Štěpán k pruskému králi s tajnou misí barona Pfütschnera,³⁷⁷ který jako velkovévodův bývalý vychovatel měl jeho plnou důvěru. Baron měl Fridrichovi předložit návrhy k uzavření míru a spojení s habsburskou monarchií. Pokud by Fridrich s návrhy souhlasil, měl baron pruskému králi nabídnout schůzku přímo s toskánským velkovévodou.

Pfütschner byl v Olomouci 4. února zdvořile přijat pruským králem a v důvěrném rozhovoru vyložil účel své návštěvy. Hlavní slovo měl ovšem Fridrich, který Pfütschnerovi objasnil důvody, proč velkovévodovy návrhy přijmout nemůže. Zejména bylo dle Fridricha nemyslitelné, aby opustil své spojence a uzavřel novou dohodu s Marií Terezií, kterou všichni opustili a nemá proto žádného spojence kromě Velké Británie, jejíž subsidiární pomoc je navíc nejistá. Pruský král diplomaticky ocenil statečnost rakouských sil, zdůraznil ale, že nemohou vzdorovat trojnásobné přesile a jediná ztracená bitva by znamenala beznadějný konec monarchie. Fridrich velmi důrazně akcentoval snahu Francie skoncovat s habsburským vlivem v říši a dále připomněl vliv francouzské diplomacie v Rusku a zejména v osmanské říši. Pokud by Porta vypověděla Marii Terezií v této situaci válku, mělo by to pro Vídeň tragické

³⁷⁵ Tamtéž, s. 27–28.

³⁷⁶ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 71. K neshodám Fridricha II. a Schwerina ohledně vybírání kontribuce, vymáhání zásob a násilné rekrutýrky srov. 29. a 1. února ledna 1742. DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 90–91.

³⁷⁷ Baron Charles de Pfütschner (1685–1765) byl vychovatelem Františka Štěpána v letech 1723–1729, později setrval u dvora svého svěřence a byl jmenován skutečným tajným radou.

následky. S odkazem na dohodu o rozdělení rakouských zemí nepožadoval maximální zisky jako ostatní spojenci. Podle jeho názoru by Marii Terezii měly zůstat rakouské země a Tyroly, Uhry a dokonce část Moravy. Aby toho bylo dosaženo, měla by Marie Terezie v mírových návrzích nabídnout Bavorsku Čechy, Sasku horní Slezsko a část Moravy. Pro sebe žádal pruský král pouze Kladské hrabství, pochopitelně kromě Dolního Slezska, které měl již potvrzené příměřím. Na závěr rozhovoru označil možnou osobní schůzku s Františkem Štěpánem za nevhodnou.³⁷⁸

Následujícího dne po schůzce opustil pruský král Olomouc, biskupovi věnoval na rozloučenou drahocenný pektorál a ten mu na oplátku daroval šest krásných koní.³⁷⁹ Fridrich odjel ke svému formujícímu se vojsku, jehož jádro nyní leželo mezi Prostějovem a Vyškovem kolem silnice vedoucí z Olomouce do Brna.³⁸⁰

3.6 Válečné události mimo Olomouc v době obsazení města

Pruská armáda určená pro připravované tažení do jižních Čech byla již od poloviny ledna 1742 soustřeďována v prostoru Šumperk – Moravská Třebová – Prostějov – Hranice. Šlo o zbytky pluků původně ležících ve Slezsku, ze kterých maršál Schwerin vybral část jednotek pro prosincové tažení do nitra Moravy. Tyto pluky byly doplněny dalšími jednotkami původního Schwerinova sboru, dále přišly posily z Čech od vojska Leopolda Anhaltsko-Dessavského ml. a další jednotky ze Slezska. Šlo o 19 praporů pěchoty, 44 eskadron jezdeckva a 32 děl, celkem 10 400 pěšáků, 4 400 jezdců a 100 dělostřelců, celkem tedy 14 900 mužů.³⁸¹ Vojsko bylo připraveno vytáhnout počátkem února, kdy stálo shromážděné v postavení jihozápadně od Olomouce.³⁸²

³⁷⁸ ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 36–38; FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I., Ritter, s. 109. Orlich dychně psal o „*páterovi Fitznerovi*“: ORLICH, Geschichte, s. 184.

³⁷⁹ FIALA, Pruský vpád, s. 39.

³⁸⁰ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 29.

³⁸¹ Tamtéž, s. 22–24; KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 71–72.

³⁸² DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 29.

Na návrh polního zbrojmistra Schmettaua se počátkem února Prusové překvapivě hladce zmocnili pevnosti Uherské Hradiště. Ještě tři dny před příchodem Prusů město opustila posádka, která zde marně čekala na slíbené posily z Uher a finanční prostředky nutné k vylepšení zdejší fortifikace. Ulmann k tomu uvedl: „*Hradištský komandant, hrabě Stubenberg, odchází se svojí garnizonou, děly a municí do Uher. Říkají, že si to tak přeje dvůr. Provází ho reptání, dokonce nadávky.*“³⁸³ Část výzbroje a výstroje odeslal místní velitel do Brna a sám se společně se svými dvěma stovkami mužů stáhnul do Uher.³⁸⁴ Příchod Prusů do města komentoval Ulmann: „*Hradiště, ... které až doposud nepodlehlo žádnému nepříteli a bylo tedy jako Panna, dnes zbavil rodičovské ochrany a ne na měkké lože, ale pod kruté jho jako děvku uvalil násilnický člověk, pruský major jménem Polster se svými třemi sty muži.*“³⁸⁵

Po svém příjezdu k vojsku zavelel pruský král 6. února k pochodu na Velkou Bíteš, která byla určena jako místo setkání se spojeneckými saskými a francouzskými oddíly.³⁸⁶ O přesunu napsal historik Orlich: „... *úzká, kluzká cesta, na níž strávili deset hodin. Král urazil většinu cesty pěšky, aby povzbudil vojáky, a svým příkladem a dobrou náladou se je snažil udržet čilé.*“³⁸⁷

Ve Velké Bíteši došlo 10. února 1742 ke spojení tří spojeneckých armád. Saská armáda pod velením generála Rutowského³⁸⁸ čítala více než 16 000 mužů. Generál Polastron přivedl necelé tři tisícovky Francouzů.³⁸⁹ Celková síla spojeneckých vojsk pod velením pruského krále činila necelých 35 000 mužů.³⁹⁰ K uskutečnění spojeneckého plánu bylo třeba porazit nebo donutit k ústupu rakouské vojsko stojící

³⁸³ 31. ledna 1742, REFERENDA, in: DUDÍK, Preussen, s. 49, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 61.

³⁸⁴ BREVE COMPENDIUM, s. 32; KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 72.

³⁸⁵ 5. února 1742, REFERENDA, in: DUDÍK, Preussen, s. 50, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 62.

³⁸⁶ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 30. Jako vrchní velitel všech týlových jednotek byl určen maršál Schwerin, oficiálně ze zdravotních důvodů, ve skutečnosti pro názorové neshody s Frídrichem II. týkající se zimní kampaně. KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 72.

³⁸⁷ ORLICH, Geschichte, s. 185.

³⁸⁸ Rutowski převzal opět vrchní velení saského sboru na přelomu ledna a února 1742 od Johanna Georga. Dostával se do častých sporů s pruským králem a proto 7. dubna opustil armádu a předal velení opět svému předchůdci. Ó-BÝRN, Johann George Chevalier de Saxe, s. 105. Orlich dychbně uvedl, že předal velení hraběti Mořici Saskému. ORLICH, Geschichte, s. 189.

³⁸⁹ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 31, 16 180 Sasů, 2 870 Francouzů; 3 500 Francouzů, KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 72.

³⁹⁰ Orlich uvedl datum spojení pruského a saského vojska u Třebíče na 12. února. ORLICH, Geschichte, s. 18; Maur uvedl spojení Prusů s ostatními 9. února. MAUR, Marie Terezie, s. 40.

u Českých Budějovic, které bylo od 2. ledna 1742 pod velením polního maršála vévody Karla Lotrinského. Jmenování mladého toskánského prince do čela nejpočetnějšího polního vojska rakouské armády bylo více dílem sympatií Marie Terezie ke svému švagrovi než jeho vojenských zásluh. Panovnice od Karla Lotrinského předpokládala především energický postup proti nepříteli. V tomto ohledu ji však čekalo trpké zklamání.

Rakouské síly položené v jižních Čechách byly početně vyrovnané spojeneckým,³⁹¹ Karel Lotrinský ale pokládal své síly za příliš slabé a žádal Vídeň o část Khevenhüllerových jednotek operujících tou dobou v Bavorsku. Vojenský historik Orlich Karlův defenzivní postoj kritizoval a poukázal na to, že princ se nacházel v postavení mezi Třeboní a Budějovicemi, a měl výhodu, že byl uprostřed země. Pokud by byl podnikavým a akceschopným vojevůdcem, měl „*všechny prostředky v rukou, aby dosáhl výhodného výsledku.*“³⁹²

Marie Terezie, která se obávala postupu spojeneckých vojsk na sídelní město, hodlala vyhovět přání svého švagra a žádala na Khevenhüllerovi, aby ponechal část jednotek pod velením některého z důstojníků v Bavorsku a sám s nejméně dvanáctitisícovým sborem zamířil do Čech a připojil se k vojsku Karla Lotrinského.³⁹³ S tímto návrhem rakouský maršál nesouhlasil, neboť by to pro něj znamenalo podřídit se mladému nezkušenému veliteli a navíc by ústupem z Bavorska přišly vniveč všechny jeho dosavadní úspěchy. Vymlouval se na logistické potíže, které by vzhledem k roční době a situaci nastaly při pochodu sboru z Bavorska do Čech a naopak požádal o souhlas s dalším tažením Bavorskem. Khevenhüller považoval pruský postup na Moravě pouze za klamný útok a vzhledem k roční době nepředpokládal ohrožení Dolních Rakous ani Uher.³⁹⁴

Ve Vídni znepokojivě zapůsobila zpráva o tom, že u Velké Bíteše došlo ke spojení nepřátelských vojsk pod velením pruského krále. Marie Terezie proto znovu

³⁹¹ V lednu 1741 disponoval Karel Lotrinský u Českých Budějovic 20 000 muži, Lobkowitz, který se počátkem měsíce stáhl k Jihlavě, měl 12 600 mužů. DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, II., s. 246–248.

³⁹² ORLICH, Geschichte, s. 191.

³⁹³ Marie Terezie Khevenhüllerovi, 5. února 1742, ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 33; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 39.

³⁹⁴ Khevenhüller Marii Terezi, 8. února 1741, ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 34.

a jednoznačně přikázala Khevenhüllerovi odeslat do Čech deset až dvanáct tisíc mužů, přičemž nejméně dvě třetiny tohoto sboru měly tvořit pravidelné jednotky. Zda maršál sám povede tento odřad, či zda zůstane v Bavorsku, to panovnice v tomto druhém rozkazu ponechala na jeho zvážení.³⁹⁵ Khevenhüller nedobrovolně odeslal do Linze sbor pod velením polního podmaršála hraběte Mercyho,³⁹⁶ který měl dále pokračovat do Českých Budějovic a posílit tam vojsko Karla Lotrinského. Podle názoru Khevenhüllera však byl tento odřad příliš slabý na to, aby výrazně změnil poměr sil v Čechách, sám však s oslabenými silami nyní nemohl pomýšlet na výraznější postup Bavorskem, rozhodl se proto alespoň udržet již obsazené území.³⁹⁷

Sílu spojeneckého vojska oslabovaly spory vedení, neboť Sasové ani Francouzi s pruským králem nesouhlasili s nově navrhovaným postupem k řece Dyji. Francouzský velitel Polastron měl od maršála Broglieho instrukce zůstat se spojeneckým vojskem pouze v případě společného postupu směrem na Jindřichův Hradec. Francouzský maršál se cítil osobně uražen tím, že návrh společného tažení byl v Drážďanech domluven bez jeho účasti.³⁹⁸ Alianční armáda se rozpadla bezprostředně po obsazení Jihlavy, kolem které bylo svedeno několik bezvýznamných šarvátek a již habsburské síly v čele s knížetem Lobkowitzem bez boje vydaly 15. února.³⁹⁹ Získání města spojenci komentoval Ulmann: „*Tébož dne dorazili do Jihlavy Sasové. Sotva se nobou dotkli země, už vymáhají 20 tisíc fr.* (zlatých – pozn. J. B.). *Měšťané se ale vymlouvají, a tak vniknou do královské solní pokladny, rozprodávají ji po blízkém okolí, čímž lehce získají stejnou částku, kterou požadovali. Pruský král, když se doslechl,*

³⁹⁵ Marie Terezie Khevenhülerovi, 15. února 1742, ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 34.

³⁹⁶ Rakouský generál lotrinského původu Anton Ignaz hrabě von Mercy d'Argenteau (1692–1767) završil kariéru jako polní maršál. Jeho syn Claudius-Florimond (1727–1794) patřil mezi nejvýznamnější rakouské diplomaty 18. století, jako dlouholetý vyslanec ve Francii byl mentorem Marie Antoinnety, dcery Marie Terezie.

³⁹⁷ ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 39. Marie Terezie často zasahovala do Khevenhüllerova tažení. Počátkem ledna 1742 například při obsazování Horních Rakous nedovolila maršálovi obejít Linec, neboť zisk hlavního města provincie pro ni měl prestižní význam. Khevenhüller tak zbytečně ztratil několik týdnů obléháním města.

³⁹⁸ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 16–17; ORLICH, Geschichte, s. 183. Ke vztahu Fridricha II. a Broglieho srov. KOSER, Friedrich der Grosse und die Familie Broglie, s. 61–64. Koser upozornil, že u krále se nejednalo ve vztahu k francouzskému maršálovi o sympatie či antipatie, ale že mu vadily na maršálovi jeho vojevůdčovské neúspěchy ve třicátých letech 18. století a fyzická sešlost, která mu bránila efektivně velet. Maur uvedl, že byl „*přestárlý, unavený muž poznamenaný trvalými následky několika záchratů mozkové mrtvice... preferoval mírové řešení probíhajícího konfliktu*“. MAUR, Marie Terezie, s. 38.

³⁹⁹ ORLICH, Geschichte, s. 187.

že ho v Jihlavě předběhli Sasové, se navýsost nespokojen zastavil půl míle před městem a svůj voj nasměroval ke znojemskému kraji.“⁴⁰⁰

Spolupráce spojenců tedy vydržela pouhých pět dnů. Francouzský sbor byl se souhlasem pruského krále odvelen do Prahy, kam dorazil na přelomu února a března 1742. Velitel Sasů, hrabě Rutowski, pokládal po dobytí Jihlavy společné moravské tažení za ukončené a nehodlal být podřízen pruskému velení. Podobně jako Polastron se cítil být vázán spojeneckou dohodou pouze v případě tažení na Jindřichův Hradec. Jeho postoj plně odpovídal závěrům lednových drážďanských ujednání. Fridrich II. na vzniklou situaci reagoval těmito slovy: „*Počasi je příšerné. Francouzi mě opouští, Sasové jsou znechuceni moravskými chatřemi a touží po pražských palácích. Ze všech stran opuštěn budu muset vážně pomýšlet o zimních kvartýrech.*“⁴⁰¹

Pruská vojska opuštěná spojenci vyrazila na jih do Podýjí, kde se uložila k oddechu kolem měst Znojmo, Laa a Mikulov. Saský generál Rutowski se chtěl připojit k francouzským silám v Čechách. V noci z 18. na 19. února však obdržel rozkaz svého panovníka, který jej nadále podřizoval velení pruského krále pro akce na Moravě. Drážďanský dvůr se totiž obával Fridrichovy reakce, zejména vyplnění jeho hrozby o vyklizení celé Moravy. Jistou roli v rozhodnutí krále Augusta III. hrál také tlak administrativy nově zvoleného císaře, která se snažila Prusy udržet v bojové aktivitě. Vrchnímu veliteli saských sil generálu Rutowskému nezbylo, než s nevolí uposlechnout rozkazu svého panovníka. S postojem drážďanského dvora se těžko smiřoval také hrabě Mořic Saský, který od začátku válečné kampaně nesouhlasil se spojením saské a pruské armády pod velením Fridricha II. Když se v Jihlavě dozvěděl o novém nařízení a zjistil, že na situaci nic nedokáže změnit, podrážděně napsal saskému prvnímu ministrovi Heinrichu hraběti von Brühlovi⁴⁰²: „*Můj pane! Již nemáte žádnou armádu.*“ Poté uraženě odcestoval k francouzské armádě do Písku, kde se nacházel hlavní stan maršála Broglieho.⁴⁰³

⁴⁰⁰ 15. února 1742, REFERENDA, in: DUDÍK, Preussen, s. 52–53, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 61.

⁴⁰¹ Fridrich II. Polastronovi, 15. února 1742, cit. dle: DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 53; též: ORLICH, Geschichte, s. 188.

⁴⁰² Heinrich hrabě von Brühl (1700–1763), prvním ministrem nominálně až od roku 1746.

⁴⁰³ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 54–58.

Během února se Fridrich II. ve svém hlavním stanu ve Znojmě, kam dorazil 19. února, zabýval dalšími válečnými plány.⁴⁰⁴ Na tažení do Dolních Rakous a dobytí Vídně neměl dostatek sil ani po opětovném podřízení saských jednotek pod jeho velení. Několikadenní společné tažení na Jihlavu ho utvrdilo v názoru, že na saské jednotky není žádné spolehnutí. Očekávaná odpověď z Vídně na jeho mírové nabídky vyjádřené prostřednictvím barona Pfütschnera stále nedorazila,⁴⁰⁵ naopak přicházely znepokojivé zprávy o postupu desetitisícového rakouského odřadu z Bavorska do Čech a o formování nových rakouských sil v prostoru mezi Dunajem a Dyjí.⁴⁰⁶

Fridrich II. o nové válečné situaci informoval císaře Karla VII. a poněkud ultimativně jej žádal, aby se vrátil do Prahy, kde pokládal jeho přítomnost za naprosto nezbytnou. K dopisu připojil rozvahu dalšího spojeneckého tažení, které mělo konečně donutit Vídeň k uzavření míru a k rozdělení rakouských dědičných zemí. Fridrich ve svém plánu předpokládal nasazení nového francouzského vojska o síle 30 000 mužů, které by vytlačilo rakouské jednotky z Bavorska a z Horních Rakous. Říšská armáda měla posílit vojsko maršála Broglieho v jižních Čechách a sám pruský král by operoval v čele Prusů a Sasů. Takové síle by nebyla dle názorů pruského panovníka Vídeň schopna déle vzdorovat a nejpozději do července by byl uzavřen mír.⁴⁰⁷

Císaři sice podléhaly říšské jednotky, hlavní tíhu plánovaného tažení však měla nést Francie, proto se Fridrich se svou rozvahou obrátil také na kardinála Fleuryho, kterému v dopise současně vysvětlil, proč změnil plán tažení dohodnutý v Drážďanech. Postup směrem k Dyji hájil tvrzením, že pozice rakouských sil v jižních Čechách je v současné velmi pevná a těžko napadnutelná. Nejzávažnější byl však zásobovací problém, neboť prostory mezi pruskými a rakouskými jednotkami byly úplně vyjedeny. Oproti tomu mnohem lepší vyhlídky na zásobení armády skýtaly oblasti Podyjí.⁴⁰⁸ Fridrichovo memorandum je zajímavé nejen z vojenského, ale také z politického hlediska, neboť pruský král v reakci na novou situaci operativně zcela

⁴⁰⁴ Část korespondence Fridricha II. vedená ve Znojmě: PANGELS, Friedrich, s. 172.

⁴⁰⁵ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 58.

⁴⁰⁶ KUČH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 73.

⁴⁰⁷ Fridrich II. Karlu VII., 20. února 1742, PC, II., Nr. 703, s. 42.

⁴⁰⁸ Fridrich II. Fleurymu, 22. února 1742, tamtéž, Nr. 705, s. 44.

změnil své předchozí záměry, se kterými původně podnikal moravské tažení. Úplně totiž ztroskotala jeho orientace na Sasko a naopak bylo očividné, že bez aktivní pomoci Francie k rozhodnutí nedojde.⁴⁰⁹

Odpověď z Francie na Fridrichův plán byla více než povzbudivá. Válečná strana maršála Belle-Isleho prosadila v souladu s návrhy pruského panovníka vyslání vojska o síle 35 000 mužů do Bavorska, současně měl být posílen také sbor maršála Broglieho v jižních Čechách, který měl ve válečné kampani roku 1742 vystupovat mnohem aktivněji, než tomu bylo doposud. Podle Belle-Isleho měli Sasové zůstat po předpokládaném dobytí Brna spojení s Prusy a obsadit Dolní Rakousy. Poté by společnými francouzsko-sasko-pruskými silami byla dobyta Vídeň.⁴¹⁰ Optimismus pro nadcházející válečnou kampaň a sdílel také císař Karel VII., jenž v odpovědi pruskému králi sděloval: „*Není nic jasněji a lépe navrženo, než tento plán polního tažení, který jsem právě obdržel.*“⁴¹¹ Vzhledem ke svým limitovaným možnostem byl však císař ochoten poskytnout říšskou armádu o síle 30 000 pouze pro společné operace s Francouzi v Bavorsku a Horních Rakousích. Karel VII. nehodlal posílit sbor maršála Broglieho v Čechách, neboť považoval jeho pozici za dostatečně pevnou.

Problém však představoval čas, neboť francouzské posily mohly být při nejlepší možné vůli nasazeny do bojů v Bavorsku nejdříve koncem dubna, problematická akceschopnost říšského vojska nedávala také nejspolehlivější vyhlídky. Fridrich musel tedy alespoň pro nejbližší měsíce spoléhat především na svoje vlastní síly. Během pobytu ve Znojmě dostávalo pruské velení řadu protichůdných informací o pohybu rakouského vojska. Jak vyplývá z korespondence, pruský král se dlouho domníval, že dojde ke spojení sil Karla Lotrinského, Lobkowitza a Khevenhüllera.⁴¹²

Situaci zhodnotil pruský král v dopise princí Leopoldovi: „*Velkým intrikováním a s velkou námahou jsem si udržel Sasa, a Broglie je na mě také odkázaný. Mám zde (Fridrichův hlavní stan se tou dobou nacházel ve Znojmě – pozn. J. B.) pobromadě jednotky, a zvolil jsem si tábor, kde na ně budu čekat. Čtyřicet tisíc Francouzů pochoduje do Bavorska a Broglie také posílí svůj sbor; tak prosím taky něco udělejte. Jinak je to území, které*

⁴⁰⁹ Srov. DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 61.

⁴¹⁰ Belle-Isle Fridrichu II., 11. března 1742, tamtéž, s. 80–81.

⁴¹¹ Karel VII. Fridrichu II., 28. února 1742, cit dle: DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 81.

⁴¹² Srov. např. Fridrich II. Rutovskému, 24. února 1742, PC, II., Nr. 713, s. 50.

*neboli: špatná země a chudí lidé; ... není to místo, kde se může pěchota umístit... Z Rakouska nechám dovézt zásoby, a doufám proto, že jsem na všechno připraven. Dojde-li k bitvě, pak věřím, že naši lidé udělají zbytek.*⁴¹³ Obavy ze spojeného rakouského vojska se nakonec nenaplnily, nicméně Fridrich musel řešit velké problémy u týlových jednotek, nacházejících se pod velením maršála Schwerina.

Úkolem Schwerinových jednotek bylo zabezpečit tábory a skladiště, udržet spojení mezi sebou navzájem a s polním vojskem, což bylo stále složitější, neboť husarské jednotky z Brna velmi aktivně napadaly týlové linie, především trasy polní pošty.⁴¹⁴ Král byl dokonce v některých časech odkázán na spojení s Berlínem a ostatními aliančními dvory pouze přes Prahu.⁴¹⁵ V poslední únorové dekádě se rakouským husarům z Brna dokonce podařilo ukořistit transport potravin čítající 150 vozů.⁴¹⁶

Velký problém Prusům způsoboval také odpor místních civilních obyvatel, a to především v hornaté oblasti moravského Valašska u uherských hranic,⁴¹⁷ nicméně zneklidňováni byli Prusové místními i hluboko ve Slezsku. Lidový odpor na Moravě, který postupně dosahoval stále větších rozměrů, byl vyvolán tvrdými saskými a především pruskými rekvizicemi, kontribučními požadavky a odvody pro pruskou armádu. Také vídeňský dvůr podporoval tamní obyvatelstvo k odporu.⁴¹⁸

Hradiský premonstrát Ulmann na mnoha místech svých diarů popsal šarvátky mezi civilním obyvatelstvem a Prusy, neopomněl proto zdůraznit ani vydání patentu Marie Terezie z 13. února,⁴¹⁹ který vyzýval k boji proti Prusům a měl mezi obyvatelstvem ohlas: „*Protože utiskování, nesnesitelné zvěrstva a drancování dosáhly [v] různých formách již téměř na celém území Moravy nejvyššího stupně, je proti Prusům... vyhlášena insurekce. Všichni moravští obyvatelé toužebně očekávají Uhry, kteří přezimovávají na moravských*

⁴¹³ Fridrich II. Leopoldu Anhalt-Dessavskému ml., 25. února 1742, cit. dle: ORLICH, Geschichte, s. 193–194.

⁴¹⁴ Fridrich II. Rutovskému, 26. února 1742, PC, II., Nr. 715, s. 52.

⁴¹⁵ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 65–66.

⁴¹⁶ 25. února 1742. BREVE COMPENDIUM, s. 46; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 71.

⁴¹⁷ V místě dnešní hranice Česka se Slovenskem, oblast kolem Uherského Hradiště, Uherského Brodu a Skalice.

⁴¹⁸ K lidovému odporu na Moravě srov. HOSÁK, Lidové povstání, s. 42–53. DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 45; OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., 119–123.

⁴¹⁹ Celé znění patentu srov. OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, III., Anhang XVII, s. 895.

branicích. Kdo nevlastní ručnice a šavle, bere si sekery... a kosy a všichni jsou celí dychtiví vyprovodit ty už příliš obtížné hosty z Moravy.“⁴²⁰

Historik Maur k útisku okupačními vojsky uvedl: „*Finanční i naturální požadavky Prusů vůči obyvatelstvu obsazených krajů přitom byly enormní a prusští vojáci je vymáhali nejdřívším a nejbezohlednějším způsobem. Pruský král také zabíjel na českém území rozsáhlou rekrutýrku, prováděnou opět velmi násilnými prostředky. Jeho vojáci přepadali v noci města i vesnice, probledávali domy, bili lidi, olupovali je o poslední majetek, zajímali mladé muže a spontané je odváděli k armádě. Mnoho rodičů, jejichž synové se před vojskem ukryli, skončilo ve vězení, jiní museli zaplatit za své děti vysoké výkupné.*“⁴²¹

Na počátku března 1742 se Fridrich z dopisů zadržovaných rakouskému poslu dozvěděl o tom, že úředníci na Prusy obsazeném území spolupracují s Vídní. Orlich o tom uvedl: „*Podle toho informovali tři úředníci z Čech a Kladska vídeňský dvůr o všech pohybech krále, mezi nimiž byly nejdůležitější dopisy vyhotovené pod falešným jménem Nowack, a z nichž se dalo usuzovat na jedno velmi rozvětvené spojení v Čechách. Také se z dopisů dozvěděl, že z příjmů, které zabavil princ Leopold (Anhaltsko-Dessavský ml. – pozn. J. B.), byly velké částky tajně zaslány do Vídně. Král okamžitě poručil stáhnout poštmistry z Hradce Králové a Kladska, protože na obou tkvělo velké podezření; a generálovi von Derschauovi,⁴²² který byl pověřen vyšetřováním, dal král pokyn, aby sledoval také hraběnku Kinskou v Olomouci, protože se jí nedalo věřit a znal její důvtip.*“ Král doslova napsal: „*Vidíte, co za darebáky jsou Češi; musí se vyšetřovat se vši obezřetností, aby se zjistilo, co má nepřítel v úmyslu.*“⁴²³

Ačkoliv spojenecká armáda se u Jihlavy rozdělila, ve Vídni přesto na přelomu února a března panoval strach z postupujících Prusů a možného obležení. Přesto Marie Terezie nežádala po Karlu Lotrinském energičtější jednání. Ten měl naopak naprostou svobodu v rozhodování.⁴²⁴ Nejistý velitel zvažoval možnosti dalšího

⁴²⁰ 15. února 1742, DIARIUM QUADRIMESTRIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 95, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 107.

⁴²¹ MAUR, Marie Terezie, s. 29.

⁴²² Christian Reinhold von Derschau (1679–1742) z prusko-kuronské šlechty patřil mezi oblíbence Fridricha Viléma I.

⁴²³ ORLICH, Geschichte, s. 195. Fridrich II. Leopoldu Anhaltsko-Dessavskému ml., 16. března 1742, cit. dle: tamtéž, s. 195. Hraběnka Kinská byla 2. dubna zatčena a odvezena do Nisy. Srov. dopis Fridricha II. z 2. dubna 1742 ze Židlochovic ORLICH, Geschichte, s. 195, pozn. 1.

⁴²⁴ Marie Terezie Karlu Lotrinskému, 1. března 1742, ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 40.

průběhu a popsal svou situaci: „*Nacházím se mezi třemi nepřátelskými vojsky ve velmi nepříznivé situaci. Pokud půjdu směrem na Jihlavu proti Sasům, pak Broglie mi v zádech obsadí Budějovice a odřízne mi spojení s Horními Rakousy, a jelikož Prusové jsou u Znojma na řece Moravě, pak současně ztratím i spojení s Moravou. Pokud se obrátím proti Prusům, pak musím zcela opustit Čechy; Francouzi mě budou pronásledovat, a jelikož velká část mých jednotek se skládá z Čechů, pak je nutné se obávat jejich silného rozčlenění při okupaci země.*“⁴²⁵ *Pokud zaútočím na Francouze, pak se budou moci Prusové a Sasové spojit v mých zádech...*“⁴²⁶

Lotrinský vévoda proto na 4. března svolal do Jindřichova Hradce poradu vyšších velitelů, kde mělo být rozhodnuto o dalším postupu. Převážil názor, podle kterého rakouské vojsko mělo zaútočit na Prusy a Sasy a ochránit tak Dolní Rakousy a Vídeň.⁴²⁷ Karel Lotrinský se však nebyl schopen rozhodnout ani po této poradě. Požádal o radu polního maršála Maxmiliana Ulyssese hraběte Brownem,⁴²⁸ neboť věděl, že se těší důvěře Marie Terezie. Chtěl po něm písemné vyjádření k protokolu jednání válečné rady. Browne mu poradil zcela opačně, a to razantně zaútočit na maršála Broglieho. Váhavý Karel Lotrinský proto požádal dále o stanovisko Vídeň, kde však shoda ohledně dalšího průběhu rovněž nepanovala.⁴²⁹ Teprve koncem března obdržel Karel Lotrinský rozkaz od Marie Terezie zaútočit proti Prusům. Zdlouhavost v rozhodování velitele početně nejsilnější rakouské armády byla v ostrém kontrastu zejména s pruským vojenským velením. Fridrichovi II. se navíc část korespondence Karla Lotrinského s Vídní dostala do rukou a tak byl informován o plánech rakouské armády.⁴³⁰

Na začátku března došlo ve Znojmě k dalšímu jednání mezi Fridrichem a vídeňským dvorem, tentokrát prostřednictvím olomouckého kanovníka hraběte Francesca Gianniniho⁴³¹. Ten měl zmocnění nabídnout Fridrichovi kromě Dolního Slezska také Kladské hrabství. Další podmínky však byly pro pruského panovníka

⁴²⁵ Karel Lotrinský se obával dezercí Čechů, kteří byli verbováni na území kontrolovaném rakouskými vojsky. Pokud by toto území obsadili Francouzi, vojáci by sbíhali ke svým ohroženým rodinám.

⁴²⁶ Dopis Karla Lotrinského, 1742, cit. dle ORLICH, Geschichte, s. 190.

⁴²⁷ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 87; ORLICH, Geschichte, s. 191–192.

⁴²⁸ K Brownemu srov. STELLNER, Fridrich, s. 291, 310.

⁴²⁹ ORLICH, Geschichte, s. 192; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 86.

⁴³⁰ ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 41–43.

⁴³¹ Francesco hrabě Giannini (též Franz Gregor hrabě Giannini, 1688–1758).

nepřijatelné. Jeho vojsko mělo pomoci Marii Terezii získat zpět všechna ostatní obsazená území, tedy především Čechy a Moravu.⁴³² Na této pozici vytrvala Vídeň až do osudné bitvy u Chotusic v květnu 1742.

Fridrichovu ochotu k jednání naznačují důvody, které si později sám poznamenal.⁴³³ Kromě obav z britských a holandských vojáků, kteří by zaměstnali nemalé francouzské síly na Rýně, zmínil pruský král také velkou vzdálenost Francie, která způsobuje průtahy s podporou vojsk bojujících v Čechách. Kromě vojensko-strategických úvah Fridrich zpochybnil také celkové cíle tažení, především okolnost, že v případě vítězného konce války se Francie stane neomezeným světovým hegemonem. Nemalé byly rovněž celkové pruské válečné výdaje. V neposlední řadě se Fridrich obával i vrtkavosti štěstěny, která ho dle jeho slov mohla zbavit o všechny doposud vybojované zisky. Mír uzavřený mezi Pruskem a Rakouskem za přijatelných podmínek by byl nejlepším možným řešením složité situace. Jednáním pověřil Fridrich II. ministra Podewilse,⁴³⁴ jehož protějškem byl britský vyslanec lord Hyndford.⁴³⁵ „*Britské pokusy o zprostředkování ztroskotah, neboť pruský monarcha chtěl získat Slezsko, i okolí Pardubic a Hradce Králové. Všichni pochopili, že by takové změny neumožnily Rakušanům udržet zbytek Čech a saské kurfiřtství by se ocitlo v pruském obklíčení.*“⁴³⁶

Pruský král byl neustále aktivní a v březnu uzrálo jeho rozhodnutí dobýt Brno. Maršál Schwerin přitom Fridrichovi radil město dobýt už v lednových dnech ihned po obsazení Olomouce. Nové odhodlání pruského krále obsadit moravskou metropoli vycházelo také z informací maršála Schwerina, podle kterých se u Uherského Brodu a Hodonína nacházely silné oddíly nepravidelných uherských jednotek, které ve spojení s brněnskou posádkou mohly ohrožovat týl hlavní armády, kvartýry a vojenská skladiště na Moravě.⁴³⁷

⁴³² ANDERSON, The War, s. 103.

⁴³³ Důvody uzavření míru s uherskou královnou, březen – duben 1742, PC, II., Nr. 769, s. 99–100.

⁴³⁴ Podmínky pro jednání zmocněnému ministru Podewilsovi, 22. března 1742, tamtéž, Nr. 751, s. 84–85.

⁴³⁵ John Carmichael hrabě Hyndford (1701–1767), britský diplomat; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 137–138.

⁴³⁶ STELLNER, Fridrich, s. 146.

⁴³⁷ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 93–94. Zvěsti o uherském vojsku stojícím na hranicích s Moravou se šířily v Olomouci již od února 1742, jak poznamenal diarista Ulmann. 17. – 19. února 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 20.

Na základě těchto informací Fridrich nakázal princí Dietrichovi Anhaltsko-Dessavskému zaútočit v povodí Moravy na postupující nepravidelné uherské jednotky, zničit mosty přes řeku a do Olomouce sehnat co největší množství dobytka.⁴³⁸ Princ Dietrich v polovině března 1742 bez větších potíží ovládl prostor v oblasti Hodonína a Uherského Hradiště, neboť většinou nepravidelné uherské jednotky Johanna svobodného pána von Ghilányiho nebyly schopny pruským oddílům vzdorovat. Prusové postoupili až do uherské Skalice. Po vyplenění místního magazínu se vrátili zpět na Moravu.⁴³⁹

Nebezpečí hrozící Prusům od uherské strany bylo velmi přeceňováno. Fridrich II. se dokonce obával postupu Uhrů až do Slezska. Proto v půli března pověřil Leopolda Anhaltsko-Dessavského ml. shromážděním částí jednotek položených v Čechách, ve Slezsku a na Moravě. Tento nově vytvořený sbor měl posílit jednotky ve Slezsku a postavením při slezsko-moravské hranici čelit případnému útoku uherských sil.⁴⁴⁰ Pruský král se obával především přerušení spojení mezi svým hlavním polním vojskem a obsazeným Slezskem a vpadnutí Uhrů do svého týlu, což ve spojení s pravděpodobným útokem prince Karla Lotrinského z Čech mohlo vyústit ve vojenskou pohromu. Fridrich dokonce zvažoval vyklizení jižní Moravy a stažení jednotek k Olomouci, Schmettau ho však přesvědčil o strategické výhodě kontroly Brna a jeho okolí.⁴⁴¹ Fridrich II. opustil Znojmo ve dnech 8. a 9. března a vydal se směrem k Brnu.

3.7 Obléhání Brna

Po kapitulaci Olomouce v prosinci 1741 bylo Brno poslední zemskou pevností, která pruským vojskům stála v cestě při postupu na Vídeň. Zatímco s obranou Olomouce se nepočítalo, měla se dle instrukcí dvorské válečné rady připravit na

⁴³⁸ ARNETH, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, II., s. 43.

⁴³⁹ BREVE COMPENDIUM, s. 53; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 117–118. Šlo o jedinou vojenskou akci na území dnešního Slovenska za celou dobu války o rakouské dědictví.

⁴⁴⁰ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 120.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 121.

obléhání brněnská pevnost, byť vzhledem k zimnímu počasí ve Vídni očekávali, že boj o Brno vypukne až se začátkem jarní válečné kampaně.⁴⁴²

Do čela brněnské posádky a současně moravským zemským velitelem jmenovala Marie Terezie již v říjnu 1741 maršála Seherr-Thosse.⁴⁴³ Ten ihned po svém nástupu do funkcí obhlédl důkladně brněnskou pevnost a dvorské válečné radě do Vídně zaslal 29. října memorandum, v němž popsal veškeré nedostatky na fortifikaci v Brně, Špilberku a v přilehlém okolí. O několik dní později se v Mikulově osobně setkal s toskánským velkovévodou Františkem Štěpánem, který tehdy mířil s doprovodem do Čech převzít vrchní velení nad polním vojskem, aby mu vylíčil neuspokojivý stav brněnských hradeb. Po svém návratu do Brna začal ve spolupráci s královským tribunálem ihned organizovat nejnutnější opravy, zejména tedy na městských branách, a rovněž se snažil do města získat co nejvíce zásob.⁴⁴⁴

V pruském táboře koncem ledna nepanovala shoda ohledně dalšího postupu. Záhy po příjezdu krále do Olomouce došlo mezi ním a Schwerinem k výměně názorů. Fridrich II. totiž nepovažoval za nutné zdržovat se obléháním podle něj bezvýznamné brněnské pevnosti a chtěl táhnout dál na Jihlavu, zatímco Schwerin nechtěl výpady ze strany brněnské posádky riskovat ohrožení levého křídla postupující pruské armády.⁴⁴⁵ Prusům byly dobře známy nedostatky brněnské fortifikace, pruský král ale zdržením nechtěl ohrozit plán válečného tažení, který si před tím se svými spojenci domluvil v Drážďanech. Domníval se totiž, že kdyby se plán zdařil a vojska by po porážce rakouských sil v jižních Čechách postoupila až do Dolních Rakous, byla by Marie Terezie nucena uzavřít urychleně mír.⁴⁴⁶

Fridrichovo rozhodnutí obejít Brno dalo obráncům další časový prostor pro vylepšení opevnění. Z Vídně za účelem řízení stavebních prací dorazilo pět vojenských inženýrů,⁴⁴⁷ kteří měli v lednu 1742 k dispozici 3 000 mužů pro práce na

⁴⁴² Ujištění o pomoci a výzvu k obraně Brna všemi možnými prostředky adresovala Marie Terezie obráncům pevnosti 10. ledna 1742. BREVE COMPENDIUM, s. 10–11, 22–23; ORLICH, Geschichte, s. 177–178.

⁴⁴³ BREVE COMPENDIUM, s. 1.

⁴⁴⁴ ORLICH, Geschichte, s. 177–178; BREVE COMPENDIUM, s. 2–3.

⁴⁴⁵ FIALA, Pruský vpád, s. 37–38.

⁴⁴⁶ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 70–71.

⁴⁴⁷ 29. ledna 1742, srov. BREVE COMPENDIUM, s. 27.

šancích. Byl mezi nimi i plukovník baron Pierre Philippe Bechade de Rochepine, který se později významně zapsal do dějin výstavby olomoucké pevnosti. Jako velitel citadely Špilberk byl jmenován někdejší urputný obránce slezské pevnosti Nisa, Wilhelm Moritz baron von Roth, nyní již v hodnosti generála polního strážmistra, který do města přibyl v půli ledna.⁴⁴⁸ Velitel Brna se tak mohl opřít o kvalitní důstojnický sbor a posádku, která počátkem února čítala přes 4 000 mužů. Dalším vojenským tělesem ve městě byl ozbrojený měšťanský sbor o síle 600 mužů.⁴⁴⁹

V průběhu února dále stoupl početní stav brněnské posádky již na 6 000 pěšáků a 1 500 jezdců. Značné posílení znamenal hlavně příchod pěchotního pluku vyslaného knížetem Lobkowitzem.⁴⁵⁰ Jezdecké oddíly podnikající výpady z pevnosti dělaly pruské armádě velké potíže, neboť ohrožovaly menší spížovací oddíly, zejména však přerušovaly kurýrní spojení mezi okupovanými částmi severní a jižní Moravy. I pruský král se rozhodl vést tzv. malou válku a 21. února vyslal generála Karla Friedricha svobodného pána von Posadowského přes Mikulov k Dunaji, aby pustošil tamní sídla.⁴⁵¹ Velký rozruch ve Vídni způsobili Zietenovi husaři, kteří se objevili koncem února 1742 u Stockerau.⁴⁵²

Velký vliv na rozhodnutí Fridricha II. změnit své plány a oblehnout Brno měla skutečnost, že prusští vojáci zadrželi rakouského posla z Vídně. Ze zabavených dopisů vyplynulo, že rakouská hlavní armáda se hodlá z Čech přesunout proti pruskému panovníkovi.⁴⁵³ Maur o tom píše takto: „*Fridrich II. se totiž původně domníval, že obě rakouské armády, Khevenhüllerova a Karla Lotrinského, se tváří v tvář jeho přesunům spojí a potábnou podél Dunaje hájit Vídeň. Když však zjistil, že Karel Lotrinský zůstává v jižních Čechách, že jeho vojsko bylo ještě posíleno několika Khevenhüllerovými pluky a že na Záboří se schází uherská domobrana (tzv. insurgenti), vycítil velké nebezpečí útoku ze dvou stran a rozhodl se*

⁴⁴⁸ BREVE COMPENDIUM, s. 23; ORLICH, Geschichte, s. 184. Wilhelm Moritz svobodný pán von Roth († 1747), završil kariéru v rakouské armádě jako polní podmaršál.

⁴⁴⁹ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 42–43; BREVE COMPENDIUM, s. 34. KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 72. O 3 528 pěšácích a několika stovkách husarů psal Orlich. ORLICH, Geschichte, s. 184.

⁴⁵⁰ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 42.

⁴⁵¹ ORLICH, Geschichte, s. 194.

⁴⁵² Necelých 30 km severozápadně od Vídně. DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 75; PAULIG, Geschichte, s. 9.

⁴⁵³ ORLICH, Geschichte, s. 196.

stáhnout své i saské síly k Brnu a pokusit se město dobýt. Rozkaz k pochodu na hlavní město Moravy, který byl vydán 7. března, znamenal konec dalekosáhlých pruských plánů na mír diktovaný Marii Terezií na hradbách Vídně.“⁴⁵⁴

Dne 13. března přenesl pruský král svůj hlavní stan do Židlochovic a dalšího dne vydal pokyny pro nastávající letní tažení, ve kterém přeorganizoval své jednotky. Současně obdržel nepříznivé zprávy o způsobu postupu vojsk z Francie a zejména o postoji císaře Karla VII., který se zdráhal posílit sbor maršála Broglieho v jižních Čechách. Jediným zájmem císaře bylo totiž vyhnat Rakušany z Bavorska. Fridrich informoval císaře, že za současné situace není schopen pochodovat do Bavorska, neboť jemu samotnému hrozí útok uherského vojska, jehož síla se odhadovala na 24 000 mužů. Dále si stěžoval na brněnskou posádku, která prý činí potíže při zásobování a oslabuje jednotky. Také se podle něj na Moravě nepodařilo sehnat dostatečné zásoby pro delší tažení. Pruský panovník apeloval na císaře, „*aby s ohledem na své vlastní zájmy podpořil co nejrychleji maršála Broglieho se všemi jednotkami, které dokáže shromáždit. (...) Bez tohoto opatření budou Čechy brzy ztraceny, naše spojení zrušeno, moje jednotky budou v defenzivě a Sasové v Drážďanech. (...) Pokud bude nejprve posíleno vojsko v Čechách, bude Bavorsko brzy znovu získáno, ale nejdůležitější je Praha.*“⁴⁵⁵

V Židlochovicích si Fridrich nechal předložit soupis zásob ve vojenských magazínech na Moravě a zjistil, že tyto pro spojenou prusko-saskou armádu vystačí sotva na čtyři týdny. Venohr o tom napsal: „*Kolem slámy, sena a mouky se točilo skutečně všechno. Neboť zfanatizované katolické moravské obyvatelstvo se bránilo dodávat Prusům krmení pro koně. Pruské armádní sklady ale nebyly tak vybaveny, jak Fridrich očekával.*“⁴⁵⁶ Pruský král přitom počítal s tím, že zásoby jsou shromážděné pro několikaměsíční potřebu jeho vojska, dokonce měly pokrýt částečně požadavky nově zformovaného sboru prince Leopolda Anhaltsko-Dessavského ml. Vinu za tento nedostatek panovník svalil plně na maršála Schwerina. Maršál se koncem měsíce března raději prohlásil

⁴⁵⁴ MAUR, Marie Terezie, s. 41.

⁴⁵⁵ Fridrich II. Karlu VII., 15. března 1742, PC, II., Nr. 742, s. 79–80; cit dle: DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 123.

⁴⁵⁶ VENOHR, Fridericus, s. 166–167.

nemocným, s dovolením panovníka opustil Olomouc a jel si dopřát lázeňskou kúru v Karlových Varech.⁴⁵⁷

Prusko-saské obléhání Brna nemělo dlouhého trvání. Prusové rozmístili své jednotky kolem města do půli března, Sasové dorazili později. O situaci jejich armády napsal historik Ô-Býrn: „*Saský sbor začal trpět nedostatkem, dlouho dobu neměl maso ani víno či kořalku, zcela scházel tabák pro prosté vojáky; tento nedostatek potravin způsobil zanedlouho nemoci ve vojsku, takže zejména přechodu postihla úplavice a několik praporů stěží dokázalo obsloužit své vlajky a zbraně.*“⁴⁵⁸ Dne 18. března dorazil do Židlochovic velitel saských jednotek Jan Jiří Saský, aby s pruským králem dohodl společný postup při obléhání města.⁴⁵⁹ Duffy uvedl: „*Saští důstojníci dorazili do Židlochovic a protestovali proti způsobu, jakým při obléhání Brna dostávali od krále přidělovány vždy ty nejtěžší úkoly, na druhé straně ale nedostali přiměřenou stravu ani ubytování.*“⁴⁶⁰

Průběh obklíčení byl pomalý a ani spojeným silám se nepodařilo město neprodyšně uzavřít. Rakouské lehké jezdeckto i nadále podnikalo časté výpady proti pruským zásobovacím kolonám i spojeneckým obléhacím silám. V Brně měli obránci rovněž zprávy o blížícím se rakouském vojsku vévody Lotrinského.⁴⁶¹ Také spojení Brna s Vídní se nepodařilo Prusům a Sasům úplně přerušit, a to ani v době nejtěsnější blokády pevnosti.⁴⁶²

Fridrich II. předpokládal, že jeho saští spojenci vyvinou u Brna podstatně větší aktivitu, neboť dobytá Morava měla připadnout právě Sasům. Dobyetí hlavního města markrabství mělo být proto především v zájmu Drážďan. Sasové však svou příležitost nehodlali využít. Jejich přislíbené těžké dělostřelectvo nutné k pravidelnému obléhání vůbec nedorazilo. Jan Jiří Saský dokonce 22. března navrhl stáhnout se od Brna směrem k Olomouci. V rozhovoru s Fridrichem, který se poslední březnový den

⁴⁵⁷ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 124–126. O Schwerinovi král později napsal: „*Schwerin jako vždy onemocněla odcestoval*“. BRINGMANN, Friedrich, s. 272, pozn. 1441.

⁴⁵⁸ Ô-BÝRN, Johann George Chevalier de Saxe, s. 105–106.

⁴⁵⁹ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 134.

⁴⁶⁰ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 65.

⁴⁶¹ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 74; BREVE COMPENDIUM, s. 64.

⁴⁶² Například když 16. března došlo v Brně k výbuchu laboratoře na výrobu bomb a granátů, při kterém zemřeli mj. čtyři zbrojmistři a osm puškařů, mohla za ně být ihned z Vídně poslána náhrada. Srov. BREVE COMPENDIUM, s. 57–60.

odehrál v hlavním stanu pruské armády v Židlochovicích, po králi dokonce požadoval, aby Prusové zajistili zásobování saských jednotek. Pruský král oponoval saskému veliteli nutností Brno obsadit, v otázce zásobování však vzhledem k vlastní nouzi mohl pomoci jen částečně. Dále v rozhovoru vyjádřil svou obavu o osud francouzských jednotek směřujících do Bavorska, neboť hrozilo, že Khevehüller tyto rozptýlené jednotky postupně porazí. Pokud by k tomu došlo, navrhoval král Sasům stáhnout se do Saska, Prusové by vyklidili Moravu a stáhli se do Slezska.⁴⁶³

I přes špatnou situaci v zásobování byl pruský král stále rozhodnut Brno dobýt. Změnu v tomto názoru a nové přehodnocení celého válečného plánu přinesla až informace od francouzského vyslance Valoryho,⁴⁶⁴ podle které měl Karel Lotrinský, posílený o Khevenhüllerovův odřad, zaútočit na postavení maršála Broglieho v jižních Čechách. Na základě této nakonec falešné zprávy, kterou obdržel 1. dubna, rozhodl se pruský panovník ukončit obležení a táhnout společně se Sasy do Čech, kde chtěl někde v oblasti horního toku Labe svést s Rakušany polní bitvu. Jan Jiří Saský měl podle nového plánu postupovat na Prahu, Prusové měli vyklidit část Moravy. Kniže Leopold Anhaltsko-Dessavský st. dostal za úkol stáhnout část pruských sil ze Slezska do východních Čech, kde by posílil sbor svého nejstaršího syna Leopolda. V týlu měl operovat jeho další syn Dietrich Anhaltsko-Dessavský, jehož novým úkolem bylo bránit území severní Moravy a přístupy do Slezska.⁴⁶⁵

Počátkem dubna 1742 dostal Fridrich II. od svého saského vyslance Bülowa zprávu, že drážďanský dvůr uvažuje o uzavření separátního míru s Rakouskem.⁴⁶⁶ Na základě této informace byl pruský král ochoten vzdát se při mírových jednáních s Rakouskem svého původního požadavku na královéhradecký kraj.⁴⁶⁷ Ministr Podewils měl dle nových dispozic žádat při jednání s lordem Hyndfordem celé Slezsko, a to i přes to, že Horní Slezsko mělo podle spojeneckých dohod připadnout saskému kurfiřtovi a polskému králi Augustovi III. Sasové měli být odškodněni částí

⁴⁶³ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 145–146; MAUR, Marie Terezie, s. 41–42. V otázce zásobování byla situace mezi Prusy a Sasy napjatá již od počátku okupace Moravy, neboť Prusové bránili místní správě odesílat Sasům jimi požadované zásoby. Srov. 4. března 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 23.

⁴⁶⁴ Guy Louis Henry markýz de Valory (1692–1774), francouzský generál a diplomat.

⁴⁶⁵ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 147–149.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 150.

⁴⁶⁷ Fridrich II. Podewilsovi, 5. dubna 1742, PC, II., Nr. 779, s. 107.

území v litoměřickém nebo žateckém kraji. Fridrich II. byl rozhodnut v jednání Sasy předejít, uzavřít mír a zajistit si držbu Slezska.

Sasové rozkaz pruského krále ukončit obléhání dostali 6. dubna a následujícího dne počali s vyklížením postů a ústupem směrem na Čáslav a Litoměřice, kde se chtěli vzpamatovat a nabrat síly.⁴⁶⁸ Jejich ustupující jednotky pronásledovala rakouská lehká jízda, kterou podporoval oddíl Chorvatů. 16. dubna se rakouským silám podařilo se poblíž Olešnice napadnout saský zadní voj. Ke srážce došlo u vesnice s příznačným názvem Ústup.⁴⁶⁹ Šarvátku zaznamenal i hradiský diarista Ulmann: „*Ve vsi Ústup... přenocovalo 600 Sasů. Ve čtyři hodiny ráno je napadli Charváti a další různé oddíly rakouských vojáků. Hlídky pobili nejdřív právě hlavně Charváti, nato pronikli do domů, kde byli Sasové, a více než 200 jich zabil. Ukořistili čtyři děla a odvedli okolo 150 zajatců... i s lupem. Pak se rychle vzdálili, neboť měli strach, aby je neobklíčili vojáci, kteří byli rozmístěni v přilehlých vsích.*“⁴⁷⁰ Příchozí saské posily po ústupu rakouských vojáků obrátily ze msty vesnici v popel.

Také Prusové se začali postupně stahovat od Brna. Maur to zdůvodnil následovně: „*Odchod Sasů dal králi vítanou záminku k tomu, aby okamžitě stáhl i pruské jednotky z vyjedené a neklidné jižní Moravy.*“⁴⁷¹ Fridrich se rozhodl své síly rozdělit na dva sbory a v čele většího z nich vytáhl do východních Čech směrem na Vysoké Mýto. Zbytek svých jednotek svěřil Dietrichovi Anhaltsko-Dessavskému.

Královy jednotky nastoupily pochod z Moravy do Čech. V Chrudimi se Fridrich setkal s princem Leopoldem Anhaltsko-Dessavským ml., který tou dobou ležel se svým vojskem na Královéhradecku, aby spolu řešili zejména otázky zásobování, neboť ve východních Čechách se začalo soustředit velké množství

⁴⁶⁸ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 152–153. Maur datoval jejich odchod 4. dubnem. MAUR, Marie Terezie, s. 42.

⁴⁶⁹ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 162. Sasům komplikovalo ústup zejména velké množství povozů se zásobami a vojenským materiálem, pro které neměli dostatek přepřeže. Srov. BREVE COMPENDIUM, s. 76. Saský velitel Jan Jiří Saský byl nahrazen sasko-weissenfelským vévodou Janem Adolfem II. (1685–1746), který počátkem června odvedl saské jednotky zpět do vlasti. Ô-BÏRN, Johann George Chevalier de Saxe, s. 106; CARLYLE, Friedrich, s. 296.

⁴⁷⁰ 15. dubna 1742, REFERENDA, in: DIDÍK, Preussen, s. 73, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 86.

⁴⁷¹ MAUR, Marie Terezie, s. 42.

pruského vojska. Kromě jednotek krále a prince sem směřovala také armáda knížete Leopolda Anhaltsko-Dessavského st. z Lužice.⁴⁷²

Ke stažení králova vojska z Moravy napsal německý historik Venohr: „*Vládla-li ve Vídni euforie, pak se pruská armáda, která se pomalu vracela do Čech, nacházela v té nejhorší možné náladě. Zde, na ústupu z Moravy, se Prusové poprvé setkali s hrůzami lidové a partyzánské války. Na rozdíl od Slezska, kde je obyvatelé – minimálně evangelíci – vítali, v nich moravské vesnické obyvatelstvo vidělo 'luteránské psy', které mělo také zabít. Podněcováni katolickým klérem, se moravští sedláci ozbrojovali a napadali malé pruské kontingenty zezadu. Zejména v noci neměli utáboření Prusové klidu. Uherští dobrovolníci, kteří byli ozbrojeni lehkými polními děly, přepadali pruské zadní voje. Ale také většina armády měla problémy. Uherští husaři obklopovali pruské pochodující kolony jako hejna much: Zřítajasná se objevili, zaútočili na ně, pozlobili je a rozjitřili nervy Prusů a zase se náhle ztratili za horizontem. Fridrich si uvědomil, že mu schází lehké jezdeckto, zejména husaři. Bezmocně musel přiblížit, jak mu během pochodu uprchlo 5 000 mužů, čímž přišel o šestinu své armády.“⁴⁷³ Také premonstrátský diarista Ulmann zaznamenal problémy ustupujícího vojska: „*Když král se 7 000 vojáků táhl z Mobełnice přes zábrěžské panství do Třebové, na lesních cestách o mnoho svých mužů přišel. Zabili je myslivci a další bojeschopní muži, jichž se tam porůznu schovávalo 1 200. Moravským sedláckům tím ale nijak nepomohli (nebylo to třeba, protože se mohli sami zachránit díky svým koním, zapřaženým k naloženým vozům).“⁴⁷⁴**

Rakouská hlavní armáda vévody Karla Lotrinského do obléhání Brna aktivně nezasáhla. Vrchní velitel vyrazil se svým vojskem posíleným o Khevenhüllerův odřad teprve počátkem dubna z Českých Budějovic směrem na Znojmo, kam přenesl 8. dubna svůj hlavní stan,⁴⁷⁵ zatímco polní maršál kníže Lobkowitz zůstal se svým desetitisícovým sborem u Českých Budějovic, kde měl znepokojovat maršála Broglieho a krýt tyl hlavní armádě. Po obdržení zprávy o konci obklíčení Brna

⁴⁷² DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 165–166. Kníže Leopold byl klíčovým organizátorem výstavby pruského vojska za Fridricha Viléma I., byl posedlý pořadovým cvičením, typický nebojácný a nečitelný válečník. Fridrich II. ho v prvních letech války schválně nepověřil velením, aby „*si svět nemyslel, že pruský král pochoduje do pole s bofmistrem*“. Fridrich II. Leopoldovi Anhaltsko-Dessavskému, 2. prosince 1740, PC, I., Nr. 178, s. 117. Srov. BRINGMANN, Friedrich, s. 273; VENOHR, Fridericus, s. 147.

⁴⁷³ VENOHR, Fridericus, s. 167–168.

⁴⁷⁴ 10. dubna 1742, REFERENDA, in: DUDÍK, Preussen, s. 69. cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 82.

⁴⁷⁵ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 74.

postoupil předvoj hlavních rakouských sil ihned do pozic vyklizených nepřítelem. V okolí Brna bylo poté svedeno několik bezvýznamných srážek mezi rakouskými a pruskými vojsky. Do osvobozeného města Karel Lotrinský v doprovodu generality slavnostně vstoupil dne 13. dubna 1742.⁴⁷⁶

3.8 Vyklizení olomoucké pevnosti

Princ Dietrich Anhaltsko-Dessavský měl od začátku dubna pod svým velením všechna vojska na území Moravy a část vojsk ve Slezsku. Kromě odřadu vojska od pruského krále, které se účastnilo obléhání Brna, obdržel od Fridricha také instrukce⁴⁷⁷ pro další postup. Dle těchto pokynů měl Dietrich v případě rakouského útoku ustupovat z Moravy do Slezska. Hájení olomoucké pevnosti bylo vzhledem k stavu opevnění vyloučeno. Pokud by měli Rakušané početní převahu, měl princ Dietrich opustit Olomouc dva až tři dny před jejich příchodem. Poté měl ustoupit směrem na Opavu a Krnov, případně se stáhnout do Slezska mezi Nisu a Prudnik. Pruský velitel dostal dále nařízeno soustředit v Olomouci co největší množství zásob a tyto odeslat do Opavy a Slezska před případným ústupem z Moravy. Z dispozic jednoznačně vyplývá, že pruský král byl počátkem dubna 1742 připraven vyklidit v případě rakouského útoku celou Moravu, aby se mohl soustředit na hájení Slezska a podporu francouzských sil v Čechách.

Princ Karel Lotrinský v polovině dubna dosáhl s hlavním vojskem Slavkova u Brna.⁴⁷⁸ V této době se Fridrich II. stále ještě mylně domníval, že hlavní těleso rakouských sil míří na Prahu a na Moravě postupuje pouze jízda doplněná o nepravidelné jednotky. V tomto přesvědčení ho nezviklala ani nová zpráva francouzského vyslance Valoryho, který osobně princovi Leopoldovi Anhaltsko-Dessavskému ml. sdělil, že Rakušané nehodlají zaútočit na pozice maršála Broglieho a už vůbec nemají v úmyslu postupovat na Prahu.⁴⁷⁹ Pruský král na tuto zprávu reagoval slovy: „*Nevěřím, že Valory zná záměr nepřítele, a domnívám se, že nepřítel podnikne*

⁴⁷⁶ BREVE COMPENDIUM, s. 78.

⁴⁷⁷ Instrukce generálporučíkovi princí Dietrichovi Anhaltskému, 3. dubna 1742, DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., Anlage Nr. 5, s. 8–12.

⁴⁷⁸ BREVE COMPENDIUM, s. 79.

⁴⁷⁹ Leopold Anhaltsko-Dessavský ml. Fridricovi II., 13. dubna 1742, DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 158–159.

něco proti Praze nebo Chebu.“⁴⁸⁰ Princi Dietrichovi v domnění, že proti němu postupuje pouze část rakouských sil, pruský král sděloval, že „*Olomouc je náš bulvár ze Slezska, města se nesmíte vzdát lehce...*“ a nepřímo mu tímto v rozporu s předchozími instrukcemi přikázal město bránit.⁴⁸¹

Dietrich již počátkem dubna začal k Olomouci stahovat roztržštěné jednotky z obsazeného území Moravy. S ohledem na tento ústup začaly být znovu aktivní uherské síly v oblasti Hodonína a Uherského Hradiště. Vrchní velitel Ghilányi byl však nespokojen se stavem svých jednotek a na vlastní žádost byl zproštěn velení a přidělen k vojsku maršála Khevenhüllera. Na jeho postu ho 7. dubna vystřídal polní podmaršál, hrabě Fesztetics.⁴⁸²

Princ Dietrich sílu rakouského vojska postupujícího od Brna neznal, věděl pouze, že jde o silný armádní sbor. Opustil proto své postavení u Vyškova, vojenské zásoby odeslal z města do Olomouce, zbytek nechal spálit a 11. dubna ustoupil k Prostějovu. O dva dny později se stáhl do Olomouce, kam také začal soustředit pruské jednotky rozmístěné v širším okolí města. Podle premonstráta Ulmanna vypadala situace ve městě značně nepřehledně: „... *mezi Prusy panuje nevysvětlitelný zmatek, neboť se vracejí ti, kteří ráno odtáhli, spěšně odjíždějí vozy s bagáží... na kopci Baba stojí okolo šibenice směrem k Prostějovu početné hlídky, stejně jako na všech stranách za řekou Moravou, a mají strach z našich vojáků v Prostějově. Prý Prusům do Olomouce vzkázali, aby se úplně vzdali, což způsobilo nám i olomouckým obyvatelům velkou radost, tím větší, že věříme, že k nám dnes v noci dorazí Uhři.*“⁴⁸³

V polovině měsíce Dietrich informoval krále o špatném stavu olomouckých hradeb a o svém rozhodnutí opustit město „*raději dříve než později,*“ což bylo plně v souladu s Fridrichovými instrukcemi z počátku měsíce dubna.⁴⁸⁴ K tomuto rozhodnutí Dietrich Anhaltsko-Dessavský dospěl na základě množících se zpráv

⁴⁸⁰ Fridrich II. Leopoldu Anhaltsko-Dessavskému ml., 13. dubna 1742, cit. dle: DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 159–160.

⁴⁸¹ Cit. dle: DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 158.

⁴⁸² Tamtéž, s. 154–155. Joseph hrabě Fesztetics de Tolna (1691–1757), později generál jízdy.

⁴⁸³ 15. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 40, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 52.

⁴⁸⁴ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 161.

o velké síle nepřátelského vojska stojícího u Brna a informací o aktivitě uherských jednotek na jihovýchodě Moravy.

Hlavní stan pruské armády se v polovině dubna nacházel v Litomyšli. Král zde obdržel několik dalších zpráv svědčících o tom, že na Moravu táhne hlavní rakouské vojsko v čele s vrchním velitelem princem Karlem Lotrinským, ale stále jim úplně nedůvěřoval. Pruské vrchní velení naopak předpokládalo, že na Moravu směřuje odřad maximálně o síle 18 000 mužů a hlavní těleso rakouské armády zaútočí někde v Čechách.

Vzhledem k tomu, že princ Dietrich Anhaltsko-Dessavský disponoval na Moravě celkem asi 15 000 muži, měl podle krále zaútočit na postupující Rakušany a zastavit jejich postup. Ústup naopak nebyl žádoucí, neboť ten by dle názoru polního zbrojmistra Schmettaua ohrozil čest pruských jednotek. Ustupující zadní voj by byl navíc vystaven nebezpečí útoku rakouských lehkých jednotek. Na podporu armády na Moravě vyčlenil Fridrich ze svého vojska odřad, který měl zůstat v prostoru Svitavy – Jevíčko – Litovel. Z tohoto postavení se mohl přesunout dle potřeby k hlavnímu vojsku do východních Čech nebo k Olomouci.⁴⁸⁵

Udržení Moravy nebylo výhodné jen z vojenského hlediska, ale také z politických důvodů. Fridrich II. si přál, aby měl jeho ministr Podewils co nejsilnější pozici pro vyjednávání s lordem Hyndfordem. Anglický vyslanec při dubnovém jednání ve Vratislavi svému protějšku sdělil, že Marie Terezie odmítá jakékoliv územní ústupky spojencům pruského krále. Mírová politika vídeňského dvora byla naopak zaměřena na získání Pruska jako spojence. Právě na tento požadavek nebyl ale Fridrich ochoten přistoupit. Stále si nedokázal představit přímou vojenskou podporu Marii Terezii.⁴⁸⁶

Kromě neznalosti záměrů rakouského velení a pohybů nepřátelských vojsk komplikoval Fridrichovi situaci také saský spojenec. Kurfiřt a polský král August III. totiž nařídil svému veliteli Janu Jiřímu Saskému stáhnout vojska do Litoměřic, ačkoliv

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 163–164.

⁴⁸⁶ CARLYLE, Friedrich, s. 297–298; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 166–167.

pruský král vydal Sasům rozkaz pochodovat na Prahu. Bylo zjevné, že drážďanský dvůr začíná sledovat svou vlastní politiku.⁴⁸⁷

Karel Lotrinský v polovině měsíce postoupil z Brna směrem na Vyškov a odtud vyrazil 18. dubna směrem k Olomouci. Téhož dne se v těsné blízkosti Olomouce objevili také uherské husarské jednotky,⁴⁸⁸ což podnítilo Prusy k akci. Princ Dietrich vyrazil v čele svých mužů směrem na Prostějov a svedl s nepřítelem několik šarvátek. Rozhodující pro další vývoj událostí byla výpověď rakouského zajatce, který prozradil, že u Vyškova je shromážděno celé rakouské polní vojsko. Pruský velitel se proto rozhodl zastavit postup, přenocovat se svým vojskem v bojovém pořádku u vsi Slavonín a dalšího dne se stáhl za městské hradby.⁴⁸⁹ Mezitím rakouská lehká jízda přerušila přímé poštovní spojení mezi princem Dietrichem a pruským králem. S korespondencí museli nyní kurýři zajíždět přes Kladsko a Nisu, což způsobovalo značné zdržení.⁴⁹⁰

O zjištění, že se u Vyškova nachází sám vrchní velitel rakouských sil Karel Lotrinský s hlavním vojskem, informoval Dietrich krále 20. dubna. Počet nepřátelských jednotek však nebyly pruské výzvědné síly schopné zjistit, neboť rakouské lehké jezdeckvo mělo v poli převahu. Fridrich byl v případě potřeby připraven přesunout své vojsko opět na Moravu, čekal ale na posily knížete Leopolda st., které se zdržely kvůli špatným cestám a problémům se zásobováním v Žitavě. Svěhlavý kníže nedbal Fridrichových rozkazů k okamžitému postupu a čekal na zlepšení situace, což přivádělo pruského krále k zuřivosti.⁴⁹¹

Ačkoliv již bylo mimo pochybnost, že rakouské vojsko má nad pruským převahu, byl princ Dietrich rozhodnut nevydat město bez boje. Dne 20. dubna nechal rozmístit své vojsko mezi obcemi Chválkovice a Bystrovany severovýchodně od Olomouce, kde hodlal výhodnou konfigurací terénu eliminovat početní převahu

⁴⁸⁷ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 170.

⁴⁸⁸ „Už se konečně objevují vytoužení Uhři, po deváté hodině ranní napadli za sv. Křížem hulány. Přestřelka trvala až do čtyř hodin odpoledne.“ 18. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 42, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 53.

⁴⁸⁹ „Prusové setrvali na svých stanovištích u obnů po celou noc, ráno až do 12 hodin a pak se vrátili zpět (do Olomouce – pozn. J. B.).“ 19. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 42, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 53..

⁴⁹⁰ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 171–172.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 167–169.

rakouských sil. Diarista Ulmann popsal manévry Prusů: „V devět hodin ráno se celé pruské vojsko úspěšně shromáždilo na černovířské pastvině u Moravy, v okolí sochy Nejsvětější trojice. Viděli jsme, jak stojí v bitevním šiku celá pěchota s 15 děly, i jízda, která tvoří obě křídla a vzadu obklopuje pěchotu. Na poli stálo několik jezdců s bagáží a hned za nimi, u kláštera, byli ostatní jezdci. Další bylo vidět, jak jsou seřazeni u říčky Bystřice směrem na Bystrovany, jiní zas s množstvím vozů na cestě z Chválkovic; všichni to byli jezdci. Ve tři hodiny se téměř celá jízda uspořádala na polích mezi Chválkovicemi a Bystrovany do bitevního šiku; za ní jely vozy s proviantem a bagáží, kolem páté hodiny ji dostihly a zůstaly tam také.“⁴⁹²

Dietrich předpokládal, že by ve svém postavení mohl vzdorovat osm dní nepříteli o síle 50 000 mužů. Vzhledem k pasivitě Rakušanů však své oddíly opět stáhl a pokusil se následujícího dne osobně zjistit pohyby nepřítele, což však pro naprostou převahu rakouských lehkých jezdeckých oddílů nebylo možné.⁴⁹³

Karel Lotrinský s útokem na Olomouc příliš nespěchal. Instruoval moravského zemského velitele polního maršála Seherr-Thosse, aby směrem k Olomouci společně se zásobami střeliva odeslal i těžká děla z Brna, neboť předpokládal pravidelné obléhání města.⁴⁹⁴ Dne 19. dubna nechal v obci Olšany východně od Prostějova postavit pro své vojsko polní tábor, zřídil zde také svůj hlavní stan a následujícího dne vytáhl směrem k Olomouci. Ráno 21. dubna bylo rakouské vojsko nachystáno v bitevním pořádku k postupu na Olomouc, nicméně kvůli nedostatku fašin a šancovních košů se Karel Lotrinský rozhodl útok oddálit a teprve 23. dubna se jeho vojsko utábořilo jižně od města, kde se nacházelo hodně dřeva a proutí, tedy materiálů nutných k výrobě obléhacích prostředků. Mezitím průzkumníci zvýšili odhad pruské posádky z původních 3 000 na 10 000 mužů, což byla dle rakouského velitele síla, na kterou bylo nutné se dobře připravit.⁴⁹⁵

Iniciativu na bojišti s postupujícím časem přebíral Karel Lotrinský, jehož vojsko postupně stále sílilo. Kromě tělesa hlavní armády disponoval rakouský velitel

⁴⁹² 20. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 42–43, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 54.

⁴⁹³ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 175–176.

⁴⁹⁴ První transport s municí a dalším vojenským materiálem byl z Brna vypraven 21. dubna. Shromážděvané těžké dělostřelectvo a municí však nebylo dále potřeba, neboť Prusové mezitím opustili Olomouc. Srov. BREVE COMPENDIUM, s. 82–83.

⁴⁹⁵ KUČH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 75; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 176.

také posilami z jihu a z Uher. Prusům začalo hrozit obklíčení a ztráta spojení se severní Moravou a Slezskem. Volná zatím zůstávala pouze cesta na sever směrem na Šternberk a Jívovou. Další větší pruské vojenské uskupení se nacházelo až za hřebeny Jeseníků v prostoru kolem Krnova, Opavy a Ratiboře. Nabízela se proto možnost ústupu a spojení obou vojenských uskupení. O této variantě jednala pruská generalita v Olomouci 22. dubna, neboť předešlého dne došla ve městě píče a kvůli aktivitě nepřátelského lehkého jezdeckva nebylo možné obstarat v okolí nové zásoby. Situaci komplikovalo také to, že většinu jednotek v Olomouci tvořilo jezdeckvo. Vzhledem k přerušnému přímému spojení s pruským hlavním stanem Fridricha II. byl princ Dietrich nucen učinit samostatné rozhodnutí. Názor všech generálů byl jednotný. S ohledem na potíže se zásobováním bylo rozhodnuto město vyklidit a ustoupit směrem na Opavu.⁴⁹⁶

Bezprostředně před svým odchodem z Olomouce se Prusové snažili vydrancovat, co se ještě dalo, hradiský klášter nevyjímaje. Ulmann k tomu poznamenal: „*Naši proklatí hosté strávili celý den jen ve svých zvěrstvech.*“⁴⁹⁷ O celkové situaci na Moravě napsal jeden z pruských důstojníků: „*Jedním slovem: toto markrabství, které bylo kdysi nejkrásnějším a nejbohatším v celém Německu, bylo nyní pustinou a předmětem lítosti.*“⁴⁹⁸

Vyklízení pevnosti začalo hned 22. dubna večer. Nejprve směrem na Šternberk vyrazily kolony povozů. Pěchota měla dle plánu vyrazit v jednu hodinu v noci, o hodinu později ji pak měla následovat jízda. Ve stejné době se z pravého břehu řeky Moravy měla ve vší tichosti stáhnout hlídkující jízda, projít městem a připojit se k ustupujícímu vojsku. Po odchodu celé armády z Olomouce měl zadní voj za úkol zničit za sebou všechny mosty. Časový harmonogram ústupu nebylo možné pro velké množství povozů splnit. Na úzké silnici se tísnily až dvě tisícovky vozů, což zpomalovalo ústup. Zhruba čtvrtina jich byla naplněna vojenským materiálem, zbytek byl určen pro raněné, potravinové zásoby a kořist. Jízda opustila město až

⁴⁹⁶ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 176–177. K nedostatku zásob srov. KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 101.

⁴⁹⁷ 22. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 44, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 56.

⁴⁹⁸ Cit. dle: DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 65.

23. dubna v sedm hodin ráno, o hodinu později již bylo město od pruských jednotek kompletně vyklizené.⁴⁹⁹

Jádro rakouské armády tou dobou stálo mezi Prostějovem a Olomoucí. Husaři, ke kterým se připojili také místní sedláci, ihned začali s pronásledováním pruského zadního voje: „*O půl 11 dostihlo Prusy mezi Šternberkem a Lašťany několik husarů a sedláků a vystřelili na ně z pěti děl. (...) do Olomouce dovezli husaři 25 naložených pruských vozů.*“⁵⁰⁰ Ženisté začali s provizorní opravou mostů. Mezitím byly také vypraveny z Mikulova pontony, které prozatím měly nahradit stržené mosty.⁵⁰¹ Navečer 23. dubna vstoupil do města v čele tří pěších pluků generálmajor Ernst Dietrich baron Marschall (budoucí velitel olomoucké pevnosti při obléhání v roce 1758), jehož muži byli určeni jako prozatímní posádka pevnosti. Sám Karel Lotrinský se zbytkem sil do pevnosti dorazil následujícího dne a po čtyřech dnech se s vojskem přesunul zpátky k Prostějovu. V prostoru severní Moravy byl ponechán pouze pětitisícový sbor polního podmaršála Feszteticze, jehož úkolem bylo znepokojovat Prusy ve Slezsku a chránit území proti jejich případnému návratu. Ačkoliv se Prusové snažili odvézt z města co nejvíce, padlo Rakušanům do rukou velké množství zásob.⁵⁰² Z vojenského materiálu šlo především o více než pět desítek děl různých ráží, zásoby střelného prachu a několik set bomb a dělostřeleckých koulí.⁵⁰³

Princ Dietrich Anhaltsko-Dessavský urazil se svými jednotkami prvního dne ústupu dvě desítky kilometrů a nařídil zadnímu voji nocovat u Šternberku v bojovém postavení. Za Šternberkem vjela kolona do kopcovité krajiny, což ústup ještě více zpomalilo. Vozy, které nebyly schopny další cesty, Prusové zapalovali, aby nepřišli do rukou nepřátelským jednotkám. Přesto se rakouským husarům a sedlákům podařilo některé vozy ukořistit. Ulmann k tomu uvedl: „*Husaři, kteří nedávno pronásledovali, či spíše provázeli, Prusy až k hranicím Slezska, se postupně vraceli... do Olomouce. Ti poslední přivedli přibližně 100 zajatých Prusů, mezi nimi i nařikající ženy, několik zraněných*

⁴⁹⁹ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 177.

⁵⁰⁰ 23. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 44, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 56.

⁵⁰¹ BREVE COMPENDIUM, s. 83.

⁵⁰² Inventarizaci zásob ve městě nařídil Karel Lotrinský v den svého příchodu do města, tj. 24. dubna 1742. Srov. tamtéž, s. 83; POPIS, s. 83.

⁵⁰³ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 76; DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 177–178.

mužů vezli na vozech. Říká se, že někteří husaři a naši lidé z naší země zůstali na hranicích. Jisté však je, že husaři společně s těmito lidmi získali množství pruských vozů se stříbrem a dalšími drahocennostmi. Ty nejlepší kusy si vzali husaři, o zbytek se rozdělili se sedláky. Bylo mezi tím prý i stolní nádobí prince Dietricha.“⁵⁰⁴

Šarvátky pruského zadního voje s pronásledovateli ustaly až v okolí Deštné. 26. dubna dosáhli konečně Prusové Opavy, poté se po dnu oddechu rozmístili do kvartýrů v okolních obcích. Ačkoliv princ Dietrichovi se podařilo svou armádu stáhnout z Moravy téměř beze ztrát, u pruského krále si za provedení ústupu vysloužil velkou nelibost.⁵⁰⁵

Pruským ústupem opanoval Karel Lotrinský celou Moravu, svou početní převahu k rozhodujícímu úderu proti Dietrichovým silám však nedokázal využít a pronásledováním nepříteli zasadil jen mizivé ztráty. Poté se s vojskem pomalu přesunul do Čech po stopách pruského krále.

17. května 1742 Fridrich II. jednoznačným vítězstvím u Chotusic nedaleko Čáslavi, kde porazil hlavní polní vojsko Karla Lotrinského, otočil vývoj válečné situace na svoji stranu. Pruské ztráty činily 4 800 mužů, Rakušané přišli o 6 330 vojáků.⁵⁰⁶

Po bitvě se Fridrich II. domníval, že Slezsko vybojoval s konečnou platností, proto souhlasil se zahájením mírových jednání. Jediným osamoceným zastáncem dalšího boje proti Prusku byl na vídeňském dvoře hrabě Bartenstein. Dohoda s pruským králem podle něj mohla mít fatální důsledky pro Habsburky i celé další evropské uspořádání. Argumentoval tím, že Bavoři byli prakticky zničeni, vojska Francouzů a Sasů v Čechách se nacházela ve špatné kondici a Prusové byli výrazně oslabeni v předešlé bitvě. Naopak rakouská armáda byla neustále doplňována novými jednotkami, a pokud by ve velení stáli schopní muži, mohla by Vídeň získat konečné vítězství. Ve svém názoru však zůstal nevyslyšen.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ 28. dubna 1742, DIARIUM MONASTERII GRADICENSIS, in: DUDÍK, Preussen, s. 45–46, cit. dle: MUŠKOVÁ, Diaria, s. 57.

⁵⁰⁵ DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG, III., s. 178–180.

⁵⁰⁶ FRIDRICH II., Geschichte meiner Zeit, in: FRIDRICH II., Werke, I. Ritter, s. 116–117. Srov. Paulig, Geschichte, s. 10; VENOHR, Fridericus, s. 170–73.

⁵⁰⁷ ANDERSON, The War, s. 104.

Mír mezi pruským králem a Marií Terezií byl uzavřen 11. června ve Vratislavi a pro habsburskou monarchii potvrdil ztrátu Dolního a Horního Slezska včetně Kladského hrabství, ale bez Opavska, Krnovska a Těšínska, tedy 35 000 km² se zhruba jedním a půl milionem obyvatel.⁵⁰⁸ Obě strany se vzdaly všech vzájemných nároků. Fridrich přislíbil zachovat postavení katolické církve ve Slezsku a zavázal se splatit Britům půjčku ve výši 1,7 milionu tolarů. Slezská knížectví Opava, Těšínsko, Krnovsko a část Nisska (Jindřichovsko) zůstala součástí rakouské říše.⁵⁰⁹ Jordanovi pruský král po uzavření míru s radostí napsal: *„Konečně Vám přináším tak vroucně a toužebně očekávanou zprávu o konci války... učinil jsem to, co jsem byl povinován slávit svého národa, od nynějška budu činit to, co dlužím svému štěstí. Mé jednotky jsou mi natolik drahé, že se vyvaruji všech dalších možných krveprolití...“*⁵¹⁰

Fridrich II. vysvětlil důvody uzavření míru i Voltairovi: *„Pokud by mě měla celá Francie odsoudit, že jsem uzavřel mír, pak se filozof Voltaire nenechá omráčit velkým číslem. Předně je obecným pravidlem bry, že závazky lze plnit jen tak dlouho, dokud to vlastní síly dovolí. Francie a Prusko uzavřely spojení tak, jako se uzavírá manželská smlouva; tzn., já jsem slíbil vést válku, jako se manžel zavazuje uspokojovat touhy své choti. Ale jako v manželství někdy přání choti přesáhne síly muže, tak je to i ve válce, když slabost spojence spočine na bedrech partnera, a tím se stává nesnesitelnou. A abychom zůstali u příkladu, pokud se manžel domnívá, že má dostatek důkazů o nevěře své ženy, pak mu nic nebrání v tom se nechat rozvést. Tento článek neuplatním; jste natolik politik, abyste mi rozuměl.“*⁵¹¹ V dopise Belle-Islemu srovnával Fridrich II. sebe a své spojence se ztroskotanci, jimž nelze mít za zlé, pokud se každý sám snaží opustit potápějící se vrak, aby se zachránil tím, že doplave na břeh.⁵¹²

Berlínskou mírovou smlouvou z 28. července 1742 získal Fridrich II. Slezsko a Kladsko. Poté Rakušané vyhnali nepřítele z Českého království,⁵¹³ obsadili Bavorsko

⁵⁰⁸ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 76; k územnímu růstu srov. SCHILLING, Höfe, s. 373–374. V roce 1740 představovalo Prusko co do rozlohy – jednu šestinu podunajské monarchie, a mělo třetinu obyvatel v porovnání s podunajskou monarchií. Tamtéž, s. 376.

⁵⁰⁹ Srov. FUKALA, Slezsko, s. 211; PAULIG, Geschichte, s. 11; BĚLINA, Velké dějiny, X., s. 23.

⁵¹⁰ Fridrich II. Jordanovi, 13. června 1742, FRIDRICH II., Werke, II., Ritter, s. 519.

⁵¹¹ Fridrich II. Voltairovi, 25. července 1742, FRIDRICH II., Voltaires Briefwechsel, s. 55–56.

⁵¹² KOSER, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, s. 102. Francie se také rozhodla ukončit válku – a to dříve, než do Versailles dorazila zpráva o prusko-rakouském míru. Tamtéž, s. 103.

⁵¹³ HORN, Saxony, s. 34. Vláda Karla Albrechta byla srovnávána s vládou „zimního krále“ Fridricha Falckého. Tupetz o Karlově působení napsal, že šlo o „zimní království“. TUPETZ, Die bairische Herrschaft, s. 441.

a několikrát porazili Francouze, kteří se během zimy 1742–1743 probít museli s velkými ztrátami zpět do vlasti. Válka probíhala také v zámoří, Itálii a v Jižním (Rakouském) Nizozemí, kde se k Rakušanům přidaly britské a hannoverské jednotky (tzv. pragmatická armáda). Fridrich II. se obával, že by se Rakušané mohli pokusit vybojovat zpět Slezsko, a v srpnu 1744 preventivně opět udeřil v Čechách, čímž rozpoutal druhou slezskou válku (1744–45). V roce 1745 odpadlo od protirakouské koalice Bavorsko a Prusko (drážďanský mír z 25. prosince 1745). Zbývající válčící státy uzavřely mír 18. října 1748 v Cáchách. Francie nic nezískala a musela vrátit všechna dobytá území. Marie Terezie uhájila rakouské dědictví s výjimkou Slezska, Kladska a Parmy a její manžel František I. Štěpán byl uznán římsko-německým císařem.

4 VÝZNAM OLOMOUCKÉ PEVNOSTI PRO PRŮBĚH SEDMILETÉ VÁLKY

4.1 Podunajská monarchie a sedmiletá válka

Marie Terezie se ani po podepsání cášského míru, který v roce 1748 definitivně ukončil války o rakouské dědictví, nesmířila se ztrátou Slezska a Kladska. Vyhledky na získání ztracených území oživila tzv. diplomatická revoluce,⁵¹⁴ která po dlouhých jednáních na dvorech velmocí svedla do jednoho tábora Rakousko, Rusko a Francii. Tato kombinace představovala značné nebezpečí pro Prusko. Na jaře 1756 se pruský král mimo jiné dozvěděl o přesunech vojsk v Čechách a Livonsku⁵¹⁵ a o zahájení britsko-francouzské války. Hrabě Kounic, hlavní rakouský diplomat, v srpnu 1756 konstatoval: „*Přípravy na obranu pokračují. Přestože není nyní vše uděláno tak rychle a beze zbytku, jak bychom si přáli, přece jen jsme od července, kdy přípravy začaly, mnohé stihli.*“⁵¹⁶

Na počátku sedmileté války mělo Prusko 150 000 vojáků, z toho padesát pěších pluků se 110 000 pěšáky, dvacet pět pluků těžké jízdy s 20 000 kyrysníky a dragouny, deset pluků lehké jízdy s 15 000 husary a také pět pluků polního dělostřelectva o síle 5 000 mužů.⁵¹⁷ Vrchním velitelem zůstával osobně Fridrich II. Důležité úkoly svěřoval svému bratrovi, princovi Augustu Vilémovi.⁵¹⁸

Marie Terezie dohledem nad armádou nepověřila svého manžela, císaře Františka Štěpána, ale sama se zajímala o dění na bojištích, zasahovala do velení,

⁵¹⁴ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 51–83; BLED, Jean-Paul, Marie Terezie, s. 111–127; KUNISCH, Friedrich der Grosse als Feldherr, s. 196–198.

⁵¹⁵ Fridrich II. Schlabrendorffovi, 19. června. 1756, PC, XII., Nr. 7587, s. 432.

⁵¹⁶ Kounic Starhembergovi, 27. srpna. 1756, PÖA, Nr. 195, s. 566. Ke kandéři srov. SCHILLING, Höfe, s. 350–355.

⁵¹⁷ VENOHR, Fridericus, s. 317; SCHILLING, Höfe, s. 459; srovnání počtu vojáků evropských mocností v roce 1740 a 1756: BENNINGHOVEN – BÖRSCH-SUPAN – GUNDERMANN, Friedrich, s. 76. Např. Rusko disponovalo v roce 1757 třemi kyrysníky, devětadvaceti dragounskými a šestačtyřiceti pěšími pluky, což podle oficiálních zpráv činilo 172 440 důstojníků a vojáků. Více než polovina z tohoto počtu zůstala v posádkách a nemohla být z různých důvodů v boji nasazena.

⁵¹⁸ STELLNER, Fridrich, s. 258; LANGE, Die Soldaten, s. 76–77.

posílala velitelům instrukce a vyžadovala denní hlášení ve francouzštině.⁵¹⁹ Opírala se o dvorskou válečnou radu, která byla nejvyšší vojenskou instancí, jakýmsi „zárodkem“ ministerstva války. Řídili ji přestárlí maršálové, osmasedmdesátiletý hrabě Josef Harrach jako prezident a dvaasedmdesátiletý hrabě Wilhelm Reinhard Neipperg⁵²⁰ jako viceprezident. Pro jejich vysoký věk je panovnice nepověřila funkci vrchního velitele, ale svěřila tento post svému švagru: vévodovi Karlu Lotrinskému⁵²¹. Princ požíval autority, protože byl vnukem vévody Karla Lotrinského, jednoho ze zachránců Vídně před Turky v roce 1683, a navíc byl císařovým bratrem. Vojevůdcovské schopnosti však na rozdíl od svého děda víceméně postrádal. Dával přednost lovu a radovánkám.⁵²²

Jmenování vévody Karla nebylo u vídeňského dvora přijato s nadšením. Mnoho dvořanů by dalo přednost jmenování nejzkušenějšího a nejschopnějšího rakouského generála a jediného rovnocenného protivníka Fridricha II. – maršála Maximiliana Ulyssese hraběte Browna. Browne⁵²³ pocházel z rodiny irských uprchlíků, kterou císař Karel VI. povýšil na hrabata. Vyznamenal se již za války o rakouské dědictví. V jednom z hlášení je charakterizován jako „*ctižádostivý, výborný ve svých dispozicích, které provádí udatně a opatrně.*“⁵²⁴ Mezi Brownem a vévodou Karlem panovala vzájemná averze a je pochopitelné, že se to negativně projevilo na průběhu boje. Vévoda Karel o něm například napsal: „*Nalezl jsem polního maršála (Browna – pozn. J. B.) v nanejvýš politováníhodném stavu, jistým způsobem ztratil hlavu a odmítal kohokoliv vyslyšet.*“⁵²⁵

⁵¹⁹ Marie Terezie Neippergovi, říjen 1757, MARIE TEREZIE, Briefe und Aktenstücke, Nr. 106, s. 141.

⁵²⁰ Jeho vnuk Adam Adalbert se oženil s parmskou vévodkyní Marií Luisou Habsbursko-Lotrinskou, vdovou po Napoleonovi I.

⁵²¹ Vévoda Karel byl císařovniným dvojnásobným švagrem, neboť byl bratrem jejího manžela a oženil se s arcivévodkyní Marií Annou. Ta ale zemřela již v roce 1746.

⁵²² Podewilsova zpráva z 15. února 1747. Srov. ALLMAYER-BECK, Die friederizianische Armee, s. 246.

⁵²³ Co se psaní jeho jména týče, maršál užíval tvaru „Broun(e)“. Později se vžila podoba „Browne“, odpovídající irskému původu. Podobně jako naprostá většina historiků používám tvar „Browne“. Browne se oženil s Marií Philippinou hraběnkou Martinitzovou, příslušnicí české šlechty, dcerou vicekrále Neapole a nejvyššího dvorského maršála. Srov. RIEDER, Marie Terezie, s. 94. Browne si Fridricha II. jako vojevůdce necenil. ALLMAYER-BECK, Die friederizianische Armee, s. 247–248.

⁵²⁴ SWIETECZKÝ, Bitva, s. 95–96; ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 467.

⁵²⁵ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 329.

Panovnice ho ocenila alespoň tím, že zařídila jeho pasování rytířem řádu Zlatého rouna. Browne zemřel v červnu 1757,⁵²⁶ takže do obléhání Olomouce již nemohl zasáhnout.

Dalším zdatným rakouským velitelem, který později nahradil vévodu Karla, byl Leopold Joseph hrabě Daun. Mnozí u dvora se domnívali, že byl schopnějším organizátorem a reformátorem než velitelem, ale jeho nadání a v neposlední řadě i manželství s dcerou císařovny vychovatelky a blízké přítelkyně – Marie Karoliny hraběnky Fuchsové – mu zaručovalo nejvyšší přízeň dvora. Pocházel ze staré porýnské šlechty spřízněné s předními rakouskými rody Althannů, Colloredů, Sporků a Herbersteinů.⁵²⁷ Stejně jako jeho otec a dědeček, i on obdržel maršálskou hůl. Dostalo se mu dobrého vzdělání a nabyl velkých zkušeností. Pečlivě studoval Fridrichovu strategii a pochopil, že netrpělivý protivník upřednostňuje rychlé ofenzivní postupy a nebere ohledy na těžko přístupné terény. Jelikož nebyl z těch, kdo by často riskovali novou bitvu, ale pouze znepokojoval nepřítele drobnými útoky, dostalo se mu přezdívky rakouský „Fabius Cunctator.“⁵²⁸

Marie Terezie odmítla návrh carevny Alžběty Petrovny, aby byly v létě 1756 zahájeny válečné operace, neboť hodlala získat více času pro válečné přípravy, a vyzvala spojkeny, aby se připojila k versailleské smlouvě uzavřené mezi Rakouskem a Francií. Na dotaz pruského vyslance, zda Vídeň plánuje útok na jeho zemi, odpověděla Marie Terezie, že přijala opatření k zajištění vlastního bezpečí a obrany spojenců. Dodala, že v žádném případě nehodlá někomu škodit.⁵²⁹

Pruský král vyslanci ve Vídni sdělil následující: *„Jelikož nemám záruky ani pro současnost ani pro budoucnost, nežůstávám mi než apelovat na zbraně, abych překřídil úmysly svých nepřátel... Vzpomínám na ty, kteří se nechali zaslepit pýchou a nadutostí a změnili názor. Ale já mám dost sebeovládání a umírněnosti, abych si mohl vyslechnout návrhy na vyrovnání, až mi je*

⁵²⁶ Byl pohřben v kapli Panny Marie v kapuánském kostele sv. Josefa na Národní třídě v Praze, kde mu synové zřídili nádherný mramorový náhrobek ve tvaru jehlanu.

⁵²⁷ Maršálova sestřenicí Eleonora Ernestina (1724–1788) se provdala za portugalského prvního ministra a reformátora S. J. de Carvalho markýze Pombala. O vztahu císařovny k Daunovi srov. ALLMAYER-BECK, Die friederizianische Armee, s. 249.

⁵²⁸ Tedy „Váhavec“ - podle římského vojevůdce, jenž se vyhýbal rozhodující bitvě a dokázal tak izolovat Hannibala v Itálii. Marie Terezie ho také často vyzývala k opatrnosti. Marie Terezie Daunovi, 24. června 1758, KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1758–1759, s. 191–192; ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 369; KUNISCH, Feldmarschall, s. 51–52; TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 13.

⁵²⁹ Klinggräffen Fridrichovi II., 27. července 1756, PC, XIII., Nr. 7795, s. 163.

předloží; neboť nemám ani tižádstivé plány ani palčivá přání; mé kroky pouze provádějí oprávněná opatření pro moji bezpečnost a nezávislost.“⁵³⁰ Navzdory uklidňujícím prohlášením rakouských představitelů hodnotil král rakouské zbrojení a manévrování jako přípravu na tažení, nikoliv jako pouhou provokaci. Uniklo mu, že armáda dislokovaná v Čechách ještě v srpnu nedisponovala dostatečným množstvím vozatajstva pro děla a že prusští důstojníci, kteří se vrátili z českých lázní, hlásili, že si nikde nevšimli zvýšené aktivity rakouských jednotek. Pruský král se v červenci rozhodl, že nebude čekat na jaro příštího roku, až bude nepřátelská koalice připravena, a udeř. ⁵³¹ Druhého srpna vydal mobilizační rozkazy. ⁵³² O pár dní později uvedl v listě bratrovi: „*Nenesu vinu na rozpoutání této války. Udělal jsem vše pro to, abych jí zabránil. Ale jakkoliv miluji mír, nesmím mu obětovat čest a bezpečnost.*“⁵³³

Fridrich II. válku zahájil 29. srpna 1756 útokem na Sasko. Své rozhodnutí vysvětlil: „*Je nutné odzbrojit saské jednotky dříve, než se přesunou do Čech. Považoval bych za značně nerozumné nechat je za sebou, neboť by mi mohly zasadit smrtelný úder, až bych bojoval s Rakušany. Spolehnout se na ujištění saského dvora, že zamýšlí dodržet přísnou neutralitu, by byl čirý nerozum.*“⁵³⁴ Zvolil taktiku preventivní války a udeřil jako první. Co se hledání viníka rozpoutání války týče, český historik Stellner došel k závěru, že vinu nelze připsat jediné mocnosti, a že konflikt vyvolaly hlavně britská snaha porazit Francii, ruský expanzionismus, rakouský revanšismus a v neposlední řadě i důsledky pruského zaboru Slezska.⁵³⁵

Z vojenského hlediska Prusové považovali preventivní úder proti Sasku za úspěšný. Narazili na mizivý odpor saské armády a bez větších problémů obsadili celou zemi. Tím zabezpečili zásobování po Labi a do své válečné ekonomiky zapojili

⁵³⁰ Vzájemná korespondence Fridricha II. a Klinggräffena ze srpna 1756 srov. PC, XIII., Nr. 7795, 7815, 7830, 7841, 7844, 7882, 7897, 7914.

⁵³¹ Podewils Eichelovi, 22. července 1756, PC, XIII., Nr. 7734, s. 104–107.

⁵³² Např. Fridrich II. Schwerinovi, 2. srpna 1756, tamtéž, Nr. 7796, s. 165–168.

⁵³³ Fridrich II. Jindřichovi Pruskému, 26. srpna 1756, tamtéž, Nr. 7920, s. 283–284.

⁵³⁴ Fridrich II. Maltzahnovi, 5. září. 1756, tamtéž., Nr. 7982, s. 345. Král zapojil do války 70 000 mužů a 224 děl. BROFT, Vojenské dějiny, s. 205. O saských opatřeních proti pruskému útoku srov. SCHÄFER, Graf, s. 120–121.

⁵³⁵ STELLNER, Fridrich, s. 286; týž, Sedmiletá válka, s. 323–327. Srov. LEHMANN, Der Ursprung, s. 85. Marie Terezie se dozvěděla o vpádu Prusů „*v Holíči, městečku na hranici Moravy a Slovenska, kde jí manžel vydával hold jako nový majitel tamního panství, jež nedávno koupil*“. BLED, Marie Terezie, s. 130.

velmi bohatou saskou zemi.⁵³⁶ V polovině září překročili sasko-českou hranici. Válka zastihla Rakušany uprostřed válečných příprav, takže se jim nedostávalo střeliva, děl a zimního oblečení. V Čechách měli v době vypuknutí konfliktu 32 465 mužů, na Moravě pak 22 606.⁵³⁷ I proto byli 1. října v bitvě u Lovosic poraženi a přišli tak o možnost spojit se se Sasy.

Na konci roku 1756 operovala na Moravě armáda pod velením zkušeného a statečného polního zbrojmistra knížete Octavia Aenea Piccolominiho,⁵³⁸ ve středních Čechách velel rakouským oddílům maršál Browne. Jelikož se blížila zima, stáhl se Browne do tábora u Budyně. Kancléř Kounic mu zaslal blahopřejný dopis: „*Pane, gratuluji Vám z celého srdce k Vašemu šťastnému a slavnému návratu, jaké krásné výhledy do budoucna jste nám odkryl!*“⁵³⁹ Rakouský vyslanec u francouzského dvora hlásil: „*Důstojníci, politici a dvořané, dokonce i ženy, všichni lidé o něm (Brownovi – pozn. J. B.) mluví. Obdivují jeho chování, obávají se, aby se příliš nezatěžoval a každý by chtěl slyšet, že se šťastně vrátil do tábora.*“⁵⁴⁰ Jenže deštivé a chladné počasí doprovázející operaci v Sasku připravilo maršála o poslední zbytky zdraví, proto musel zůstat ležet a nemohl odjet do Vídně na poradu.

Marie Terezie sestavila zvláštní „vojenskou komisi“, ale sama se jejích zasedání nemohla po delší dobu zúčastnit, neboť ji v prosinci vyčerpal těžký porod posledního dítěte, arcivévody Maxmiliána. Přesto komisi zahrnovala písemnými dotazy a příkazy. Především usilovala o to, aby její armáda dosáhla co nejvyššího početního stavu. Smrt knížete Piccolominiho, velitele sboru nacházejícího se na Moravě, a otřesené zdraví maršála Browna ji přinutily uskutečnit změny v nejvyšším velení armády. Do čela moravského sboru jmenovala generála jízdy hraběte Giovanniho Battistu Serbelloniho⁵⁴¹ a Browna povolala k poradám ke dvoru.

Podle pruského panovníka trvala saská operace příliš dlouho, Fridrich zuřil nad ztrátou drahocenného času. Během října musel vyklidit české území. K tomuto kroku

⁵³⁶ RIEDER, Marie Terezie, s. 93; SCHÄFER, Graf, s. 122–124.

⁵³⁷ DUFFY, The Army, s. 171. K početnímu stavu rakouské armády srov. PÖA, Příloha č. 4, s. 739–742.

⁵³⁸ Potomek sestry papeže Pia II., autora pověstné „České kroniky“. Kníže Octavio Aeneas byl majitelem náhodského panství a poslední mužský příslušník rodu.

⁵³⁹ Kounic Brownovi, 23. října. 1756, DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 311.

⁵⁴⁰ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 111.

⁵⁴¹ KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1758–1759, s. 106–107; tamtéž, 1756–1757, s. 87.

ho donutil špatný stav jezdectva, problémy se zásobováním, vzrůstající dezerce, riskantnost přezimování v nehostinném prostředí ohrožovaném protivníkovými jednotkami a špatný morální stav vojska. Nezáskal strategický předstih a musel se vzdát plánu ohrozit Vídeň a přezimovat v Čechách.

Ani mezinárodně-politická situace se pro něj po zahájení války nevyvíjela příznivě. Rusko obnovilo diplomatické styky s Francií, připojilo se k versailleské smlouvě a uzavřelo ofenzivní spojení s Rakouskem.⁵⁴² Ve Versailles zvítězila prorakouská klika a 1. května 1757 bylo podepsáno ofenzivní spojení s Vídní. Francie se zavázala vyslat do říše přes sto tisíc vojáků a platit ročně dvanáct milionů zlatých subsidií rakouskému dvoru do té doby, než si vybojuje a zajistí držbu Slezska. Za to měli Francouzi získat suverenitu nad částí Rakouského Nizozemí. Zbytek Rakouského Nizozemí měl připadnout vévodovi Filipovi, jenž by se ve prospěch Rakouska zřekl parmského vévodství.⁵⁴³

Vídeňskému dvoru se podařilo dosáhnout značného diplomatického úspěchu, neboť proti Braniborsko-Prusku byly uplatněny říšské právní prostředky. Z vojenského hlediska si Rakušané příliš nepomohli, neboť rozhodnutí o exekuci akceptovaly stavy pouhých sedmi říšských krajů. Braniborsko a Hanoversko totiž dominovaly v dolnorýnsko-vestfálském a obou saských krajích a říšské armádě neposkytly žádné vojáky. Ani z rakouského a burgundského kraje nedorazili žádní vojáci, neboť zůstali v císařsko-královské armádě. Na rakousko-francouzskou stranu se postavily Bavorsko, Württembersko, Hesensko-Darmstadtsko, všechny církevní kurfiřtství, a dále také würzburgské a bamberské biskupství. Na základě uzavřené subsidiární smlouvy poskytly tyto země Francii nebo Rakousku určitý počet vojáků. Vedle toho vyslaly kontingenty do říšské armády. Místo 120 000 vojáků z deseti krajů se počítalo s 47 000 muži, ale během roku 1757 se jich sešlo pouze 25 000.⁵⁴⁴ Proti pruskému králi se postavili také Švédové.⁵⁴⁵

⁵⁴² DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 126.

⁵⁴³ SK, II., s. 16–17; ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 144–150; K jednání srov. BLED, Marie Terezie, s. 130–133.

⁵⁴⁴ SK, V., s. 16–30. K jeho velmi špatnému stavu na počátku roku 1758, kdy čítalo 28 400 mužů, srov. SK, VII., s. 30–37. Rozpis říšských jednotek podle knížectví srov. tamtéž, Anlagen, s. 18–19.

⁵⁴⁵ KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1756–1757, s. 96; SCHILLING, Höfe, s. 456–457; STELLNER, Sedmiletá válka, s. 110–112, 193–194, 236–239.

Proti čtyřem milionům Prusů najednou stála koalice mocností s více než osmdesáti miliony obyvatel. 150 000 pruských vojáků tak čelilo 180 000 rakouským, 120 000 ruským, 100 000 francouzským, 30 000 říšským a 20 000 švédským vojákům.⁵⁴⁶ Koalice ale nebyla jednotná, každý člen se staral především o své vlastní zájmy, nebral ohledy na spojence a žárlivě sledoval jejich úspěchy.

Rakušané se v zimě připravovali na další tažení, doplňovali výzbroj a výstroj a sestavovali nové jednotky. V únoru 1757 rakouský vrchní velitel vévoda Karel Lotrinský⁵⁴⁷ předložil válečný plán, podle něhož se mělo táhnout na Lužici a poté s francouzským a ruským vojskem pokračovat na Dolní Slezsko nebo Braniborsko. K tomu nedošlo, neboť na počátku roku 1757 zahájili Prusové operace v Českém království. Hodlali využít situace, kdy spojenci nemohli jednat kolektivně a porazit rakouskou hlavní armádu ještě v zimních táborech v Čechách. V dubnu se sbory krále, generála Schwerina,⁵⁴⁸ vévody Augusta Viléma Brunšvicko-Bevernského⁵⁴⁹ a prince Mořice Anhaltsko-Dessavského⁵⁵⁰ začaly přesouvat ku Praze.⁵⁵¹

Maršál Browne chtěl chránit „všechno“ a krýt hraniční pásmo „všude.“ V březnu 1757 měli Rakušané v českých zemích 97 100 mužů pěchoty a 31 300 mužů jezdecka, rozdělených do pěti sborů rozmístěných v Olomouci, Hradci Králové, Liberci, Praze a Chebu. Několik od sebe oddělených sborů nebylo schopno

⁵⁴⁶ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 49.

⁵⁴⁷ Karel nebyl svým bratrem císařem jmenován do čela říšské armády, neboť velel rakouské armádě. Jeho jmenování rakouským vrchním velitelem považuje Bled za velkou chybu Marie Terezie. BLED, Marie Terezie, s. 133–134.

⁵⁴⁸ LANGE, Die Soldaten, s. 93–99. Pruský král jeho smrt komentoval: zemřel „jeden z největších generálů století“. Fridrich II. Jiřmu II. Britskému, 6. května 1757, PC, XV., Nr. 8908, s. 9. U Štěrbohol, kde padl Schwerin, byly později postaveny dva pomníky, které však byly po druhé světové válce odstraněny.

⁵⁴⁹ August Vilém (1715–1781) byl příslušníkem nepanujících větve brunšvické dynastie, mimo jiné byl bratrancem manželky Fridricha II. Srov. LANGE, Die Soldaten, s. 44–45.

⁵⁵⁰ Mořic (1712–1760) byl synem jednoho z hlavních „tvůrců“ pruské armády v první polovině 18. století, knížete Leopolda I. Tamtéž, s. 88–90. Fridrich II. o něm řekl: „A nezapomeňte si pořádně umýt obličej, jelikož Váš políbil na ústa i s tím svým nádozem. Je to podivný člověk, tenhle dobrý Mořic; ale je odvážný jako meč. Pro něj neexistuje větší sláva, než boj. Vše vidí jen přes růžové brýle. Jakým se mohl stát člověkem, kdyby nezanedbali jeho výchovu; ale je a zůstane takovým, jak ho příroda stvořila.“ 14. 7. 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 189–190.

⁵⁵¹ SK, II., s. 58–68.

nepřátelské jednotky zastavit. Rakušanům nezbylo nic jiného, než se stáhnout ku Praze, přičemž ztratili mnoho skladišť a zásobáren.⁵⁵²

Ráno 6. května zaútočilo východně od hlavního města Českého království 64 000 pruských vojáků na 61 100 rakouských.⁵⁵³ Obě strany utrpěly v bitvě u Štěrbohol přibližně stejné ztráty kolem 14 000 mužů,⁵⁵⁴ přišly tedy o dvacet procent nasazených sil. Rakušané prohráli, neboť byli zatlačeni do defenzívy a nebyli schopni spojit své síly. V tomto ohledu je možno souhlasit s názorem, že „*rakouská porážka byla zaviněna hrubou neschopností velitelů a vzácnou bezhlavostí v okamžiku nebezpečí.*“⁵⁵⁵ Prusové zamýšleli donutit obležený padesátitísícový sbor v Praze ke kapitulaci a táhnout na Vídeň.

Fridrich se ale dopustil chyby, když čekal na kapitulaci Prahy, a ponechal tak nepříteli čas se seskupit. Maršál Leopold hrabě von Daun přitáhl na pomoc Praze, ale dříve, než k ní dorazil, 18. června 1757 mu pruský král vnutil bitvu u Kolína. Prusové byli poraženi, ztratili 13 700 důstojníků a vojáků, 45 děl a 22 zástav, zatímco Rakušané jen 9 000 vojáků, z toho 1 300 mrtvých.⁵⁵⁶ České tažení v roce 1757 ztroskotalo. Prusové utrpěli závažné ztráty a nedokázali pohnout nepřítele k mírovým jednáním. Dva dny po bitvě přikázal pruský král zrušit obléhání české metropole a stáhnout se směrem na sever. Sám vedl hlavní sbor po levém labském břehu k Litoměřicím, aby chránil přístupy k Sasku, druhý sbor svěřil korunnímu princovi Augustu Vilémovi, aby na pravém labském břehu zajistil Lužici a Slezsko.⁵⁵⁷

Daunovy jednotky se spojily s pražskou posádkou a byly podřízeny vrchnímu velení vévody Karla Lotrinského, jenž v Čechách nyní disponoval 93 000 muži a 140

⁵⁵² GROEHLER, Die Kriege, s. 83.

⁵⁵³ Tamtéž, s. 84; Duffy uvedl 65 000 pruských a 62 000 rakouských vojáků, DUFFY, Friedrich der Grosse und seine Armee, s. 363.

⁵⁵⁴ DUFFY, The Army, s. 175, Groehler odlišně uvedl 14 500 mrtvých a zraněných pruských mužů, GROEHLER, Die Kriege, s. 84; Duffy uvedl celkové ztráty 14 300 na pruské a 13 400 mužů na rakouské straně. DUFFY, Friedrich der Grosse und seine Armee, s. 363. Popis bitvy srov. SK, II., s. 120–148; CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 352.

⁵⁵⁵ SWIETECZKÝ, Bitva, s. 127.

⁵⁵⁶ GROEHLER, Die Kriege, s. 87, SK, III., příloha 6, s. 11–19 uvádí přesný přehled ztrát. Srov. DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 188; RIEDER, Marie Terezie, s. 98–99; FISCHER-FABIAN, Preussens Gloria, s. 285–287; CARLYLE, Friedrich, s. 471–480. K nadšení u vídeňského dvora srov. BLED, Marie Terezie, s. 135–136.

⁵⁵⁷ CARLYLE, Friedrich, s. 481–486.

těžkými děly. Snažil se ztížit nepříteli ústup od Prahy, ale postupoval velmi pomalu. Vstup Rakušanů do Lužice donutil Fridricha II. stáhnout se z Litoměřic, kde pobýval v červenci, do Saska, kde se v srpnu spojil se zbytkem armády.⁵⁵⁸

Rakouští velitelé neměli na další postup po bitvě u Kolína jednotný názor. Vévoda Karel Lotrinský hodlal nechat většinu armády v Čechách, zatímco maršál Daun navrhoval zapojit do vytlačení nepřítele ze Slezska hlavní armádu, neboť malý sbor těžko mohl současně obléhat pevnost a bojovat s pruskou armádou. Pruský král se několikrát marně pokusil přimět Rakušany k nové bitvě, poté se musel vydat do Durynska, aby čelil postupu francouzsko-říšské armády. Hlavní armádu rozmístěnou v Lužici svěřil brunšvicko-bevernskému vévodovi Augustu Vilémovi. Rakušané dosáhli několika úspěchů, obsadili Budyšín a v září 1757 zvítězili u Moysu (Zgorzelec Ujazd) s 32 000 muži nad 13 300 vojáky generála Winterfeldta.⁵⁵⁹ Po bitvě u Moysu se pruský sbor přesunul na severovýchod a rakouské velení ponechalo v Čechách minimum vojáků a zahájilo ofenzivní operace ve Slezsku.

Rakušané nedosáhli během slezské operace velkých úspěchů. Vévoda Karel Lotrinský postupoval velmi pomalu, vylouval se na nepříznivé počasí a nekvalitní cesty. Ve Vídni vyvolala jeho nečinnost velkou kritiku, dokonce i jeho bratr císař František Štěpán ho varoval: „*Chvěji se o Tvou čest, Ty sám můžeš posoudit, jak to působí ve světě, že malá pruská armáda stále nachází prostředky, jak se Ti vyhnout, když se tak často a tak dlouhou dobu nacházela v Tvé blízkosti, aniž jsi ji dokázal porazit.*“⁵⁶⁰ Vévoda Karel ani poté u Svídnice nedokázal pruskou armádu přimět ke střetnutí. Prusové se v říjnu ve spěchu stáhli k Vratislavi. Marie Terezie navrhovala zahájit obléhání Vratislavi, ale maršál Daun na válečné radě prosadil, že bez dělostřelectva potřebného k účinnému ostřelování slezské metropole by obléhání bylo pouze ztrátou času. Někteří generálové zastávali odlišný názor a chtěli Prusy pronásledovat. Rakušané se rozhodli oblehnout sborem Ference Leopolda hraběte Nádasdy-Fogáras⁵⁶¹ Svídnici, jejíž držení bylo klíčové pro ovládnutí Slezska a pro připojení této provincie zpět

⁵⁵⁸ SK, III., s. 106.

⁵⁵⁹ K Winterfeldtově osobnosti srov. STELLNER, Fridrich, s. 217–218, 297–298; LANGE, Die Soldaten, s. 15–24.

⁵⁶⁰ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 231.

⁵⁶¹ Ferenc Leopold hrabě Nádasdy-Fogáras (1708–1783) byl rakouský maršál, proslul jako velitel chorvatských husarů, před válkou působil jako chorvatský bán. Za dobytí Svídnice a skvělé válečnické umění si vysloužil velkokříž Vojenského řádu Marie Terezie.

k dědičným zemím. Hlavní vojsko mělo neutralizovat síly brunšvicko-bevernského vévody Augusta Viléma. V listopadu pruská posádka ve Svídnici kapitulovala.⁵⁶² Nádasdy se poté připojil k hlavní armádě. Záměrem Rakušanů bylo nyní porazit početně slabší pruské vojsko vévody Augusta Viléma Brunšvicko-Bevernského dříve, než dorazí pruský král s posilami. Strategickým plánem rakouského velení, opírajícího se o početní převahu své armády, bylo obsadit co největší část Slezska a později zde operovat v součinnosti s Rusy.⁵⁶³ Brunšvicko-bevernský vévoda naopak dostal od Fridricha tento rozkaz: „*Musíte Vratislav bránit a udržet za každou cenu, v žádném případě ji nesmíte vydat... za to mi ručíte vlastní hlavou.*“⁵⁶⁴

Zatímco pruský král s 13 000 muži v říjnu táhl proti francouzsko-říšské armádě, brunšvicko-bevernský vévoda s 32 000 muži bránil Sasko a Slezsko před Rakušany a další sbor čítající 28 000 vojáků chránil Pomořansko a Východní Prusko před postupujícími Rusy. Pod vlivem zpráv o bitvě u Gross Jägersdorfu, ve které byli Prusové poraženi ruskou armádou, převzal vévoda Karel Lotrinský iniciativu a vyslal polního podmaršála Hadika k Berlínu. Jednalo se pouze o demonstraci síly, po krátkém boji se zemskou milicí se Hadik spokojil s výpalným a stáhl se.⁵⁶⁵

Tyto nezdarý kompenzoval pruský monarcha po stažení ruské armády, kdy mohl vyslat jednotky z Východního Pruska proti Švédům, zajistit obranu Saska a Slezska před Rakušany a 5. listopadu 1757 porazit v bitvě u Rossbachu francouzsko-říšské jednotky.⁵⁶⁶ Král již před bitvou realisticky komentoval mizivé bojové nadšení říšských vojáků: „... *ti lotři všichni utečou dříve, než se ke nám přiblíží.*“⁵⁶⁷ Vídeňský dvůr musel i po tomto debaklu z ohledů na říšské stavy ponechat říšské

⁵⁶² Do rakouských rukou spolu se 180 děly padlo více než 6 000 válečných zajatců, mezi nimiž byli čtyři generálové a 194 důstojníků. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 252; PC, XVI., s. 37, pozn. 3; SK, IV., 177–190; BĚLINA, Kolín, s. 62; PAULIG, Geschichte, s. 115. Rozpis pruských ztrát srov. SK, VII., Anlagen, s. 22–23.

⁵⁶³ Ke Svídnici srov. GROEHLER, Die Kriege, s. 107–108; SK, VII., s. 56–66; SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 184.

⁵⁶⁴ Fridrich II. Augustu Vilémovi Brunšvicko-Bevernskému, 25. listopadu 1757, PC, XVI., Nr. 9547, s. 54, též: KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1758–1759, s. 171.

⁵⁶⁵ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 157.

⁵⁶⁶ GROEHLER, Die Kriege, s. 97; DUFFY, The Army, s. 39.

⁵⁶⁷ Fridrich II. Augustu Vilémovi Brunšvicko-Bevernskému, 9. března 1757, PC, XIV., Nr. 8697, s. 347. Srov. Marie Terezie Josefu F. V. Sasko-Hildburghausenskému, říjen 1758, MARIE TEREZIE, Briefe und Aktenstücke, Nr. 116, s. 146.

jednotky⁵⁶⁸ v poli, ale doplňoval je z vlastních zdrojů, aby formálně pokračovala říšská exekuce proti Fridrichu II. Pruský panovník se po triumfu u Rossbachu rozhodl táhnout rychle do Slezska a osvobodit Svídnici z rakouského obležení.

Zimní přesun pruských jednotek se zcela vymyká dobovým válečným zvyklostem. Bojové operace se v polovině 18. století omezovaly zejména na dobu od května do října. Válčit se začínalo většinou v dubnu, tedy v době, kdy měly koně již dostatek zeleného krmení. Obdivuhodná je i rychlost a způsob přesunu pruského krále. Úspěšný přesun Fridricha II. na podzim roku 1757 umožnilo především to, že vítězové od Rossbachu byli morálně posíleni a navíc většina jednotek této armády pocházela z Braniborska a z centrálních oblastí Pruska. Jednalo se tedy o obecně spolehlivé pluky, se kterými bylo možné provést tak namáhavé tažení bez ohledu na neexistenci zásobovacích skladů.⁵⁶⁹ Tažení ulehčilo také mírné počasí, které na začátku zimy v roce 1757 panovalo.⁵⁷⁰

Cílem spojených rakouských sil byla Vratislav, jejíž obsazení mělo Prusům ve Slezsku znemožnit přezimování.⁵⁷¹ Prusové během podzimu nezháleli a pevně se zakopali, přičemž dovedně využili okolní krajiny. Rakouský vrchní velitel to komentoval v dopise panovnici: „*Tábor vypadal jako pevnost.*“⁵⁷² Dne 22. listopadu byla poblíž slezské metropole svedena bitva, v níž zvítězily rakouské zbraně.⁵⁷³

Velení zdecimované pruské armády ve Slezsku, kterou sužovala dezerce, převzal služebně nejstarší generál Friedrich Wilhelm svobodný pán von Kyau. Řídil se dispozicemi svého předchůdce a ustoupil směrem na Hlohov, čímž vydal Vratislav nepříteli. O tři dny později kapitulovala vratislavská posádka složená většinou

⁵⁶⁸ V jejich čele stál falckrabí Fridrich Michael Falcko-Zweibrückenský (1724–1767), rakouský, falcký a říšský maršál. V roce 1763 převzal na dva roky velení v Čechách. Jeho syn se stal prvním bavorským králem. Srov. SK, VII., s. 216.

⁵⁶⁹ SCHNITZER – SCHMIDT, Absolutismus, s. 70–72 a 108.

⁵⁷⁰ STELLNER, Sedmiletá, s. 162.

⁵⁷¹ GROEHLER, Die Kriege, s. 108.

⁵⁷² Karel Lotrinský Marii Terezii, 25. listopadu 1757, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 514. Na pruské straně stálo 28 000 a na rakouské 83 000 mužů.

⁵⁷³ Popis bitvy srov. SK, IV., s. 195–207.

z nespolehlivých Sasů a slezských odvedenců.⁵⁷⁴ Zdálo se, že plán pruského krále vyhnat rakouskou armádu ze Slezska se zhroutil. Prusí velitelé za své zbabělé chování ztratili důvěru krále a byli tvrdě potrestáni.⁵⁷⁵

Po obsazení Vratislavi se zdálo, že Slezsko je pro Prusy ztraceno. V každém případě se Fridrich II. musel vzdát původního plánu, že Daunovi uštědří drtivou porážku, vtrhne na Moravu a dobude Olomouc. Král si uvědomoval, že se nemůže vzdát ofenzivního postupu a za každou cenu musí získat zpět slezské území. Rakušané zůstávali ve střehu, neboť nevěděli, zda nepřítel zamíří do Čech, nebo do Slezska. Vévoda Karel Lotrinský o tom napsal Marii Terezii, že by s Daunem udělali vše, „*aby znemožnili pruskému panovníkovi provést jeho záměry, nicméně musíme vyčkat, jaká opatření král učiní.*“⁵⁷⁶ Panovnice věděla o problematickém stavu vojska a sama se vyjádřila, že není „*pro operaci v Lužici, kde armáda hyne hlady a bídou.*“⁵⁷⁷

I přes nepříznivý vývoj byl Fridrich II. nucen na konci roku 1757 riskovat rozhodující bitvu, neboť bylo nemyslitelné vést dále válku bez Slezska, které mu poskytovalo dostatek finančních i materiálních prostředků a především tolik potřebných rekrutů. Z vojenského hlediska nepostradatelná byla i strategická poloha Slezska s mnoha opevněnými městy. Na konci listopadu se spojily poražené zbytky slezské armády s postupujícím vojskem Fridricha II. Po sloučení obou vojenských uskupení disponoval pruský panovník vojskem o síle 35 000 mužů. Rakouské jednotky pod velením Karla Lotrinského a Leopolda Dauna dosahovaly téměř dvojnásobného počtu 65 000 mužů.⁵⁷⁸ I přes početní převahu se rakouští velitelé rozhodli zaujmout 4. prosince 1757 obranné postavení mezi vesnicemi Leuthen (Lutynia) a Nippem (Mrozów).

⁵⁷⁴ STELLNER, Sedmiletá, s. 163. Králova kritika srov. Fridrich II. Jindřichu Pruskému, 30. listopadu 1757, PC, XVI., Nr. 9553, s. 59–60 a podrobnější popis Fridrich II. Finckensteinovi, 30. listopadu. 1757, tamtéž, Nr. 9554, s. 61–65.

⁵⁷⁵ Vévodu Augusta Viléma odvezli do Vídně, záhy byl bez jakýchkoliv podmínek propuštěn. Poté přišel o královu přízeň, působil jako velitel pevností Štětín a po několika let mu nebylo svěřeno velení v poli. GROEHLER, Die Kriege, s. 109; KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1758–1759, s. 16–17, 171. Původní rozsudek trestu smrti byl generálovi Lestwitzovi změněn na žalář. Blíže k důvodům k potrestání velitelů srov. Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 9. února 1758, PC, XVI., Nr. 9765, s. 234.

⁵⁷⁶ Karel Lotrinský Marii Terezii, 27. listopadu. 1757, SK, VI., s. 13.

⁵⁷⁷ Marie Terezie Uhlfeldovi, 17. listopadu 1757, MARIE TEREZIE, Briefe und Aktenstücke, Nr. 107, s. 142.

⁵⁷⁸ K rozložení sil před bitvou u Leuthenu srov. SCHNITTER – SCHMIDT, Absolutismus, s. 109.

Bitva, která se odehrála 5. prosince, patří k nejskvělejším vítězstvím Fridricha II. a vojenskými historiky je považována za vyvrcholení lineární taktiky.⁵⁷⁹ Pruský král u Leuthenu dokonale využil výhod svého dobře vycvičeného vojska a dokázal, že je-li seřazeno do kosého šiku, lze s ním porazit mnohem početnějšího nepřítele.⁵⁸⁰ Obě armády utrpěly v bitvě těžké ztráty. Rakušané zaznamenali 3 000 mrtvých, 7 000 zraněných a 12 000 zajatých a ztratili 131 dělových hlavní a téměř 400 vozů od trénu. Pruské ztráty na mrtvých a raněných byly vyčísleny na více než 6 300 mužů.⁵⁸¹ Samotný vítěz popsal situaci tři dny po bitvě následovně: „(Generálporučík – pozn. J. B.) *Zieten*⁵⁸² je neustále u nepřítele, jejich (rakouská – pozn. editora) armáda je bezmála roztrhaná na kusy a prchá domů. Jejich ztráty jsou mimořádné. Nepovažujte mě za chvastouna, ale můžete mi věřit, že odhaduji tyto ztráty na daleko více než 30 000 mužů. Dělostřelecké krytí jejich zadního voje je zcela zanedbatelné, dva nebo tři husaři zajmou důstojníky a 50 mužů, tak velký je u nich zmatek. Pochodují bezmála ve dne v noci.“⁵⁸³ Zatímco se v pruském hlavním městě radovali, ve Vídni „císařovna plakala a nebyla k utišení.“⁵⁸⁴ Benátský velvyslanec z Hofburgu hlásil: „Bolest a panickou hrůzu lze vyčíst z každého obličeje, a všeobecné zmatení je nyní větší, než v loni v květnu po bitvě u Prahy.“⁵⁸⁵

Závažná porážka rakouského vojska ještě pro Marii Terezii neznamenal okamžitou ztrátu Slezska. Silné posádky pevnostních měst mohly klást Prusům tvrdý odpor. Bez součinnosti s hlavním vojskem ovšem jedna po druhé kapitulovaly. Vévoda Karel Lotrinský se totiž rozhodl vyklidit se zbytkem svých jednotek Slezsko

⁵⁷⁹ K popisu bitvy podrobně srov. SK, VI., s. 18–42; FISCHER-FABIAN, Preussens Gloria, s. 291–295.

⁵⁸⁰ V meziválečném čase (1745–1756) věnoval pruský král velkou pozornost výcviku svých jednotek a při vojenských cvičeních nechal zdokonalovat různé varianty rozvinutí z pochodové do bojové kolony. Variantu kosého šiku mohlo zvládnout pouze drilem dokonale vycepované vojsko. Podle Fridricha II. mohlo v tomto postavení zvítězit 30 000 mužů nad armádou o síle 100 000 vojáků, neboť jádro nepřátelské formace se dostane do zničující boční palby. SCHNITTER – SCHMIDT, Absolutismus, s. 107 a 113.

⁵⁸¹ Popis bitvy: SK, VI., s. 20–38; Eichel Podewilsovi, 6. prosince 1757, PC, XVI., Nr. 9568, s. 75–76. Eichel Findensteinovi, 7. prosince 1757, tamtéž, Nr. 9569, s. 77. Ke ztrátám bitvy u Leuthenu srov. např. SCHNITTER – SCHMIDT, Absolutismus, s. 111; GROEHLER, Die Kriege, s. 104, 112; KUNISCH, Friedrich der Grosse. Der König und seine Zeit, s. 382; BENNINGHOVEN – BÖRSCH-SUPAN – GUNDERMANN, Friedrich, s. 189; HERRE, Marie Terezie, s. 175; DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 221; PANGELS, Friedrich, s. 231; ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 516.

⁵⁸² Zieten, Hans Joachim von (1699–1786), pruský generál.

⁵⁸³ Fridrich II. princ Jindřichovi Pruskému, SK, VII., s. 1.

⁵⁸⁴ Odmítla navštívit divadlo a stáhla se k modlitbám do kaple. KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1756–1757, s. 137. Údajně dva dny plakala. SK, VII., s. 3.

⁵⁸⁵ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 268.

a za úředních podmínek ve sněhu a mrazu a k velké spokojenosti pruského krále se stáhnout do Čech.⁵⁸⁶ „Po porážce u Leuthenu se zachránily trosky rakouské hlavní armády v Čechách.“⁵⁸⁷ Katastrofální situaci císařsko-královského vojska oslabovaného neustálými dezercemi vystihuje nejlépe dopis vrchního velitele adresovaný císaři Františku Štěpánovi: „Krásná rakouská armáda je nemálo zničena, rozdrápaná dlouhým polním tažením, bez prádla, bez uniforem, v tak bídném stavu vzbuzujícím soucit, jako ještě nikdy nebyla, nicméně musí kvůli blízkosti nepřítele stanovat bez stanů.“⁵⁸⁸

Rakušané ponechali silné posádky v pevnostech Svídnici, Lehnici a Vratislavi a doufali, že se je podaří udržet. Zimní obléhání Svídnice se Prusům zdálo nemožné, proto ho přesunuli na jaro. Fridrich II. přikázal Zietenovi, aby „jízda operovala okolo Svídnice a držela tamější posádku na uzdě.“⁵⁸⁹ Zbylé dvě pevnosti přikázal král obléhat bez ohledu na počasí.

Polní podmaršál Johann Andreas Sprecher von Bernegg,⁵⁹⁰ velitel desetitisícové posádky ve Vratislavi, dostal počátkem prosince posily 3 500 mužů a do pevnosti se po bitvě u Leuthenu uchýlily stovky zraněných a nemocných vojáků. Rakouský velitel se snažil zvýšit obranyschopnost, rozdělil opevnění na čtyři sektory a snažil se udržet maximální bojeschopnost všech jednotek. Odmítl nabídku kapitulace a čelil obležení. Obranu oslabilo zasažení výrobní a skladu střelného prachu i rozsáhlé poškození opevnění. Prokázalo se, že hmoždířové koule dosahovaly nejlepšího účinku, když zasáhly prachárnu. Po bitvě u Leuthenu Marie Terezie napsala Karlu Lotrinskému, že za klíčové považuje uhájení celistvosti armády; udržení Vratislavi vnímala pouze jako druhořadý cíl. O několik dní později změnila názor a podtrhla důležitost uhájení slezské metropole pro další vedení války.

Vévoda Karel zpočátku nevěřil, že pevnosti hrozí akutní nebezpečí, a 16. prosince poslal Sprecherovi zprávu, že se stahuje. Po obdržení zprávy o pruském obléhání

⁵⁸⁶ Fridrich II. ve své korespondenci opakovaně vyjadřoval spokojenost nad tím, že Rakušané ustupují. Srov. Fridrich II. Zietenovi, 23. prosince 1757, PC, XVI., Nr. 9626, s. 121. Ve stejný den překročil zadní voj armády prince Karle Lotrinského slezsko-českou hranici na spojnici Liebau (Lubawka) – Trutnov, SK, VI., s. 46.

⁵⁸⁷ SK, VII., s. 24.

⁵⁸⁸ Cit. dle: FIDLER, Význam, s. 67.

⁵⁸⁹ Fridrich II. Zietenovi, prosinec 1757, PC, XVI., Nr. 9606, s. 105.

⁵⁹⁰ Pocházel ze švýcarské šlechty, v roce 1758 byl povýšen na barona, ale zemřel téhož roku u Ústí nad Labem.

nehodlal riskovat novou bitvu s Fridrichem II. a rozkazy nezměnil. Sprecherovi došlo, že se pomoci nedočká. Věděl, že pevnost je na dvou místech těžce poškozena, povážlivě ubylo zásob a munice, vojáci byli ve špatném stavu a vodní příkopy zamrzly. Proto navrhl nepříteli, že pevnost vydá, pokud bude moci odejít s vojáky a materiálem. Pruský král jeho nabídku odmítl a trval na zajetí posádky. Sprecher poté svolal poradu; většina důstojníků se vyslovila pro kapitulaci, pouze generál Beck se chtěl pokusit o únik. Vratislav bez vyhlídky na pomoc polního vojska kapitulovala 20. prosince 1757. V pruském zajetí se ocitlo téměř 18 000 mužů, z toho 13 generálů a 670 důstojníků.⁵⁹¹ Kromě toho se ve městě nacházely bohaté zásoby obilí, asi tisícovka koní, válečná pokladna a pevnostní i polní dělostřelectvo. Za několik dní po pádu Vratislavi se za příslib volného odchodu do Čech vzdala i posádka města Lehnice. Podle kapitulací dohody ale vojáci sloužící v císařském žoldu nesměli rok pozvednout zbraně proti králi.⁵⁹² Prusové kromě Svídnice a části Horního Slezska obsadili do závěru roku celé vévodství a koncem prosince se podobně jako Rakušané stáhli do zimních táborů.

Část pruských jednotek se po právě skončené kampani roku 1757 oddávala zaslouženému odpočinku, jiné oddíly však měly za úkol znepríjemňovat ústup nepřátel. Rakušané měli být podle představ Fridricha II. schopni vést plnohodnotné bojové operace až poté, co v průběhu léta 1758 doplní své prořídlé jednotky. Pruský monarcha proto nevynechal jedinou možnost poškodit nepřítele. Když se například dozvěděl o tom, že císařští vojáci zřídili velké vojenské skladiště u Trutnova, byl rozhodnut se jej zmocnit, nebo alespoň zničit, čímž by korunoval své úspěchy ze sklonku roku 1757. Protivníkovi nemělo být dopřáno oddechu, aby nebyl schopen nabrat další síly.⁵⁹³

Poslední významnou baštou rakouské přítomnosti ve Slezsku zůstávala silně opevněná Svídnice, jejíž dokonalé zabezpečení znemožňovalo uskutečnit obléhání v průběhu zimních měsíců. V polovině prosince byla posádka pevnosti odříznuta od okolí silným odřadem pruského vojska. Velení nad blokádou Svídnice převzal koncem

⁵⁹¹ PC, XVI., Nr. 9612, s. 109, pozn. 5; BENNINGHOVEN – BÖRSCH-SUPAN – GUNDERMANN, Friedrich, s. 191; DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 222; GROEHLER, Die Kriege, s. 105; SK, VI., s. 46.

⁵⁹² SK, VI., s. 46–47.

⁵⁹³ Fridrich II. Zietenovi, 25. prosince 1758, PC, XVI., Nr. 9632, s. 124.

prosinec generálporučík Fouqué,⁵⁹⁴ který do té doby společně s generálporučíkem Zietenem velel jednotkám pronásledujícím rakouské vojsko až k české hranici. Téměř šedesátiletý Zieten byl současně pověřen krýt se svými jezdeckými oddíly slezsko-českou hranici před případnými akcemi nepřátelských lehkých jednotek.⁵⁹⁵

Vítězstvím u Rossbachu eliminoval pruský panovník nebezpečí hrozící od francouzsko-říšské armády a události u Leuthenu vedly k vyhnání Rakušanů ze Slezska. Přesto si uvědomoval skutečnost, že nepřátelská koalice stále disponuje hrozivou převahou vojsk a materiálních. Do bojů zatím výrazně nezasáhlo Rusko, které bylo připraveno počínat si po reorganizaci armády výrazně aktivněji. O celkové vojenské situaci na úplném konci roku 1757 Fridrich napsal: „*Zkrátka naše tažení je u konce, město Lebnice kapitulovalo a s výjimkou Svídnice, která... se také dlouho neudrží, je Slezsko úplně prosté nepřítelů, dokonce stojíme jednou nobou v zemích královny. Kromě toho držím celé Sasko. Maršál Lehwaldt má být v blízkosti Stralsundu a když princ Ferdinand (Brunšvický – pozn. J. B.) dobře zpracuje Francouze, zdá se mi, že tento obraz ne nedobře představuje předzvěst míru, který bude podepsán jistě v průběhu nadcházejícího roku.*“⁵⁹⁶ Pruské pokusy o uzavření míru však ztroskotaly.⁵⁹⁷

4.2 Válečné operace na počátku roku 1758

4.2.1 Situace po bitvě u Leuthenu

Na konci roku 1757 přivedl rakouský vrchní velitel vévoda Karel Lotrinský ze Slezska do Čech pouze 25 000 vyčerpaných a demoralizovaných mužů, opustil vojsko a odjel do Vídně.⁵⁹⁸ Morálka důstojnického sboru byla následkem porážek silně otřesena. Armáda utrpěla vysoké ztráty nejen při bojových operacích, ale také následkem dezercí a nedostatečného materiálního zabezpečení. Celkem ztratila

⁵⁹⁴ Ernst Heinrich August de la Motte Fouqué (1698–1774), pruský generál. Jeden z jeho současníků o něm uvedl: „*do své taktiky vmísil příliš pedanterie, a jehož tvrdoblast mu neumožnila vyslechnout někoho jinou myšlenku, než tu vlastní.*“ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 72.

⁵⁹⁵ SK, VI., s. 53.

⁵⁹⁶ SK, VII., s. 2.

⁵⁹⁷ SK, VI., s. 88; SK, VII., s. 3–7; STELLNER, Sedmiletá, s. 170; GROEHLER, Die Kriege, s. 113; ROMANÁK – BÉLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 12.

⁵⁹⁸ GROEHLER, Die Kriege, s. 112; ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 348.

40 000 až 45 000 vojáků. K těmto ztrátám musí být přičten další úbytek mužstva způsobený nemocemi, které se rozšířily v zimních táborech. „*Rakouské jezdectvo utrpělo v posledním tažení nesrovnatelně menší ztráty než pěchota, proto se při jeho doplnění nevyskytly takové problémy. Beztoho bylo mnohem oblíbenější než pěchota. Bylo nařízeno, že pluky nedostanou v roce 1758 žádné řádné rekruty, nýbrž se po šest let či do konce války mají doplňovat díky vlastnímu verbování, a dále že směji přijímat také pruské přeběhlíky. V nadcházejícím tažení mělo všech 30 pluků vytáhnout do boje.*“⁵⁹⁹

Pro Vídeň proto bylo prvořadým úkolem vybudovat nové bojeschopné vojsko, což bylo vzhledem k roční době velmi složité. Rakouské nejvyšší velení se potýkalo s obrovskými nesnázemi při obstarávání financí a všeho potřebného pro armádu. K tomu je nutno připočíst stav cest v zimních měsících, který zpomaloval veškerou dopravu. Přesto již během ledna 1758 byl stav rakouských jednotek, dislokovaných ve východních Čechách, posílen na 40 000 mužů. Noví vojáci byli získáváni v Uhrách a z českých zemí. Dále byli v průběhu celého jara verbováni muži v okrajových oblastech monarchie, především v Toskánsku a Rakouském Nizozemí. K pokrytí Čech byly povolány jednotky říšské armády. Asi desetitisícový sbor složený ze saských vojáků, jenž byl původně určen k posílení francouzské armády, se musel přesunout k hlavnímu rakouskému vojenskému tělesu. Kromě toho musel francouzské vojsko opustit rakouský spojenecký odřad, který byl odvelen rovněž do českých zemí. Dalších téměř 13 000 zajatců bylo mezi rakouskou a pruskou stranou vyměněno.⁶⁰⁰ „*Síla rakouské armády spočívala v první polovině roku 1758 ve velkém počtu a mobilnosti lehkých jednotek, jimž opět bojeschopná jízda zanedlouho poskytla pevnou oporu. Postupně se pak podařilo také vybudovat dostatečně silnou pěchotu, její mladí rekruti získali jistotu a posílené dělostřelectvo dalo vojsku důvěru ve vlastní sílu.*“⁶⁰¹ Na konci ledna se jednalo téměř o 65 000, v březnu již o téměř 70 000, v červnu o 76 000 a v srpnu 85 000 mužů pěchoty. Co se jezdectva týče, to v lednu čítalo téměř 32 000, v květnu 39 000, červnu a srpnu 39 000 mužů.⁶⁰²

⁵⁹⁹ SK, VII., s. 26. O stavu a doplnění dělostřelectva, tamtéž, s. 27–28.

⁶⁰⁰ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 184–185 a 205; ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I, s. 347–348; SK, VII., s. 21. Srov. také STELLNER, Sedmiletá, s. 179; GROEHLER, Die Kriege, s. 116; ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 14; SCHAEFER, Laudon, s. 22.

⁶⁰¹ SK, VII., s. 29–30.

⁶⁰² Detailně srov. SK, VII., s. 211–213.

Marie Terezie poměrně rychle překonala šok z další porážky, odmítla úvahy o míru⁶⁰³ a přikázala polnímu zbrojmistrovi hraběti Ferdinandu Philippovi Harschovi zahájit vyšetřování, jež by určilo, kdo nese vinu za selhání armády.⁶⁰⁴ Vždyť po několika vítězstvích opět přišla o Slezsko. V lednu 1758 byl proto velení zbaven Serbelloni, jemuž vyčítali neúspěch bitvy u Štěrbohol, a také Nadásdy, protože nedostatečně pronásledoval nepřítele po bitvě u Vratislavi.⁶⁰⁵

Mladý ruský šlechtic Alexandr Romanovič hrabě Voroncov,⁶⁰⁶ pozdější diplomat a kancléř, který pobýval ve Vídni v době pruského obléhání Olomouce, viděl za všemi tehdejšími nesnázemi Vídně porážku Rakušanů ve Slezsku. Viníka tragédie pojmenoval s odstupem několika měsíců a na základě svého pohybu mezi nejvyššími politickými kruhy monarchie velmi zřetelně: „*Důvodem této porážky* (u Leuthenu – pozn. J. B.) *byla neschopnost prince Karla Lotrinského, guvernéra Nizozemí a bratra císaře Františka I. S vehemencí se domáhal velení armády a císařovna vyhovění této žádosti stálo nyní monarchii velmi drabo.*“⁶⁰⁷ Ke kritice se připojily také spojenecké dvory v Paříži a v Petrohradě.

Velký zřetel bylo nutno brát především na názory ruského partnera, od jehož postupující armády si ve Vídni slibovali obrat na bojištích. Rakouský vyslanec na ruském carském dvoře ve svém listě z 31. prosince 1757 varoval, že bude-li vrchní velení znovu svěřeno vévodovi Lotrinskému, nemůže zaručit, zda mu bude podřízen generál ruského pomocného sboru vyslaného na pomoc Rakušanům. Ulfeld informoval panovnici o špatných vztazích mezi Karlem Lotrinským a Daunem. Marii Terezii nezbylo nic jiného, než vyhovět naléhání ministrů, dvořanů i spojeneckých dvorů a odvolat vévodu Karla Lotrinského.⁶⁰⁸ Po jeho vynucené abdikaci byl novým

⁶⁰³ Tamtéž, s. 4–5.

⁶⁰⁴ CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 294, 540; DUFFY, The Army, s. 45. Generál Harsch (1704–1792) patřil mezi zkušené velitele, ale pronásledovala ho smůla; například v roce 1744 byl jako velitel pražské posádky donucen ke kapitulaci. Mimo jiné proslul jako vynikající flétnista a mecenáš řady umělců a hudebníků. Marie Terezie ho v roce 1759 povolala do dvorské válečné rady.

⁶⁰⁵ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I, s. 348.

⁶⁰⁶ Alexandr Romanovič hrabě Voroncov (1741–1805), ruský diplomat a státník. Jeho sestra Marie byla snachou polního maršála hraběte P. A. Buturlina, další sestra Jelizaveta byla milenkou cara Petra III., mladší sestra Jekaterina se provdala za knížete M. K. Daškova a podílela se na palácovém převratu v roce 1762, který dosadil na trůn její přítelkyni Kateřinu II.

⁶⁰⁷ KAGAN, Für und gegen Österreich, s. 113.

⁶⁰⁸ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 348–351.

vrchním velitelem jmenován polní maršál hrabě Daun. Marie Terezie si Dauna velice vážila a byla mu vděčná za vítězství u Kolína, přesto se jeho jmenování neobešlo bez pochybností. Důvodem byl jeho velký respekt vůči vojenskému umění pruského krále a zejména Daunův podíl na událostech ve Slezsku.⁶⁰⁹ Důležitou funkci ve štábu Daun svěřil energickému hraběti Lacymu.⁶¹⁰

Také Fridrich II. se od začátku roku 1758 horlivě připravoval na další vojenská střetnutí a musel čelit řadě problémů. „*Nově naverbovaní vojáci a stávající stavy kantonů zdaleka nestačí k pokrytí potřeby. Kromě toho vypukly v zimních táborech nakažlivé nemoci, jež se vzhledem k nedostatku lékařů nepodařilo zvládnout a jimž podlehl mnoho lidí.*“⁶¹¹ Závažnou změnou bylo, že již nemohl pověřit velením korunního prince Augusta Viléma, který onemocněl a 12. června zemřel.⁶¹² Do jisté míry ho nahradil mladším bratrem, princem Jindřichem.⁶¹³

K doplnění pruských jednotek přispěly nejen pruské země, ale též rakouská a říšská armáda, a to díky přeběhlíkům a válečným zajatcům: „*Cenné doplnění získala armáda také díky výměně válečných zajatců. Na začátku roku 1758 se z Rakouska vrátilo 529 důstojníků, z toho 8 generálů, 11 958 poddůstojníků a prostých vojáků, celkem 12 487 vojáků.*“⁶¹⁴ Podle autorů syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* již nelze z dokumentů zjistit skutečnou sílu armády na začátku a během tažení v roce 1758, protože se ztratily měsíční generální seznamy. V každém případě je jasné, že plán vybudovat armádu o 142 000 mužích se splnit nepodařilo.⁶¹⁵

⁶⁰⁹ Tamtéž, s. 351–353.

⁶¹⁰ KUNISCH, Feldmarschall, s. 56. Popis Velkého polního generálního štábu, Polního inženýrského sboru a Malého generálního štábu srov. SK, VII., s. 28–29.

⁶¹¹ Tamtéž., s. 20.

⁶¹² DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 224. O rozkazu, aby prušští důstojníci nosili na znamení smutku pásku, srov. Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 19. června 1758, ORLICH, Fürst, s. 131.

⁶¹³ STELLNER, Fridrich, s. 434–437, 439–441; PAULIG, Geschichte, s. 129; BRINGMANN, Friedrich, s. 17–18.

⁶¹⁴ SK, VII., s. 21.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 22–24. DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 224 psal o 135 000 vojáků.

Rychlé doplnění pruské armády umožňoval pružný kantonální systém, podle kterého jednotlivé kantony doplňovaly přímo určené pluky.⁶¹⁶ Do vojenské služby byli dále odváděni mladí muži z obsazených území, zvláště ze Švédského Pomořanska a Meklenbursko-Zvěřínska.⁶¹⁷ Vedle toho byli ke službě v pruské uniformě nuceni švédští, francouzští a rakouští zajatci. Noví vojáci byli ihned v rámci jednotlivých pluků cvičeni a do tří týdnů připraveni k boji, což byl ve srovnání s rakouskou armádou, kde výcvik nováčků trval měsíce, úctyhodný výkon. Díky tomu byla pruská armáda ve Slezsku připravena k boji hned na začátku roku 1758 a zejména morálně převyšovala rakouské vojsko.⁶¹⁸

Pruský monarcha hodlal získat větší podporu od Velké Británie, jejíž spojenectví s Pruskem bylo motivováno především ochranou Hannovera. Za vyplacení subsidií ve výši 670 000 liber šterlinků (asi 5 300 000 pruských tolarů)⁶¹⁹ žádala britská vláda, aby Fridrich II. posílil své jednotky v západní části římsko-německé říše a do Hannovera vyslal celý Lehwaldtův sbor, jenž do té doby operoval ve Východním Prusku a Pomořansku.⁶²⁰ Motivován snahou co nejvíce oslabit postupujícího ruského protivníka, žádal pruský král naopak po Angličanech vyslání válečné flotily do Baltského moře. Tato flotila měla znemožnit zásobování carských jednotek námořní cestou a současně méně nebezpečných vojsk švédských. Nicméně pro Británii bylo v této době nemožné sehnat dostatek lodí pro válečné operace v Baltském moři, protože její námořní síla byla zapotřebí především v severní Americe, Středozemním moři a v Indii. Nezanedbatelná byla také otázka britského námořního obchodu na severu Evropy, který by válečné operace ohrozily.

⁶¹⁶ Kantonální systém rekrutování byl postupně zaváděn v Prusku již ve 20. letech 18. století. V rakouské monarchii byl po pruském vzoru zaveden až v letech 1771–1780. SCHNITTER – SCHMIDT, *Absolutismus*, s. 40.

⁶¹⁷ O rekruty, peníze a zásoby ze Švédských Pomořan a Meklenburska žádal pruský král opakovaně maršála Lehwaldta. Fridrich II. Lehwaldtovi, 30. prosince 1757, PC, XVI., Nr. 9651, s. 139, nebo 6. ledna 1758, PC, XVI., Nr. 9670, s. 154–155.

⁶¹⁸ SODENSTERN, *Zum Säcular-Gedächtniß*, s. 187.

⁶¹⁹ SK, VII., s. 44. Do konce roku 1757 stála válka Prusko 31,2 milionů tolarů. K dalším podrobnostem o financování války pruskou vládou srov. Tamtéž, s. 40–44. Pro srovnání uvádím, že anglický gentleman mohl vyžít ročně za 300 liber. MONTEFIORE, *Katharina*, s. 10.

⁶²⁰ O vyslání Lehwaldtova sboru jednal ve Vratislavi v lednu 1758 britský diplomat Sir Andrew Mitchell. Jak vyplývá z jeho zprávy adresované 11. ledna státnímu sekretáři pro severní záležitosti, pruský král přislíbil udělat vše, co bude v jeho silách. Lehwaldtův sbor ale bude moci oslabit, až se vypořádá úplně se Švédy v Pomořansku, k čemuž ale podle něj mělo dojít již velmi brzy, *Rozhovor Fridricha II. s Mitchellem*, 8. ledna 1758, PC, XVI., Nr. 9677, s. 160.

Velká Británie a Rusko se sice mezi sebou nacházely ve válečném stavu, zároveň spolu ale čile obchodovaly. Britský premiér vzkázal do Pruska: „... *musíme být obchodníky také po dobu, kdy vedeme válku...*“⁶²¹

Kromě námořní pomoci žádal Fridrich II. při jednáních s britským vyslancem Mitchellem ve Vratislavi také větší podporu při vojenských operacích v Evropě. Měl na mysli vyslání silného pozemního vojska do římsko-německé říše a výsadky na francouzské pobřeží, které by nutily Paříž udržovat v pohotovosti silnou armádu na vlastním území. Vehementně argumentoval tím, že jisté vítězství Britů v Americe lze zajistit v Evropě, a to tak, že Británie svým aktivnějším přístupem zabrání tomu, aby se Francouzi stali pány Evropy.⁶²² Přes veškerou snahu se pruský monarcha splnění svých požadavků nedočkal a byl nucen výměnou za subsidiární podporu pouze zvýšit početní stavy jednotek v západní Evropě.

V Dolním Sasku mezitím začaly bojové akce roku 1758 nezvykle brzy. Již v polovině února vyrazil nový velitel hannoversko-britské armády, vévoda Ferdinand Brunšvický, v čele vojska o síle 32 000 mužů proti Francouzům. K rychlému pochodu ho vyzýval také Fridrich II.: „*Urychlete pro Boha své operace; bylo by lepší, kdyby polovina Vašeho vojska pochodovala bez bot, než kdyby Vás s Vašimi dobře obutými Hannoverany Richelieu*⁶²³ *rozdrtil.*“⁶²⁴ Postupující spojenecké síly složené z britských, hannoverských, brunšvických a pruských jednotek překvapily francouzské vojsko ještě v zimních táborech v prostoru řek Aller, Oker a Vezera. Hrabě Clermont,⁶²⁵ který na počátku roku 1758 vystřídal vévodu de Richelieu ve funkci vrchního velitele rýnské armády, nedokázal zabránit rozkladu francouzského vojska, jenž byl způsoben

⁶²¹ GROEHLER, Die Kriege, s. 114. Srov. SK, VII., s. 15–20.

⁶²² K rozhovorům o vzájemné podpoře Pruska a Velké Británie srov. rozhovor Fridricha II. s Mitchellem, únor 1758, PC, XVI., Nr. 9759, s. 228–230.

⁶²³ Louis François Armand de Vignerot du Plessis vévoda de Richelieu (1696–1788), francouzský maršál.

⁶²⁴ Fridrich II. Ferdinandovi Brunšvickému, 21. ledna 1758, SK, VII., s. 47. Pruský král svým dopisem reagoval na stížnosti vévody Ferdinanda o nedostatečném vybavení vojska. Fridrich II. si ale uvědomoval nebezpečí obklíčení ze všech stran (v této době již věděl o postupující ruské armádě) a chtěl, aby byly francouzské síly co nejdříve neutralizovány.

⁶²⁵ Ludvík Bourbon-Condé (1709–1711), hrabě de Clermont, francouzský generál.

korupcí důstojnického sboru, nemocemi a dezercemi. Clermont, který utrpěl značné ztráty, byl donucen stáhnout se již na počátku března 1758 na levý břeh Rýna.⁶²⁶

Rusové se opět dali do pohybu již v lednu. Nový vrchní velitel maršál Villim Villimovič hrabě Fermor si počínal velmi aktivně.⁶²⁷ Nasazení Lehwaldtova sboru v Pomořansku koncem roku 1757 proti Švédům umožnilo ruskému veliteli snadno postupovat do vnitrozemí Východního Pruska. Už 21. ledna vstoupilo ruské vojsko bez odporu do východopruské metropole – Královce.⁶²⁸ Fridrich II. nemohl postupu ruských jednotek a obsazení celé provincie nijak zabránit. První informace o postupu Rusů dostal do Vratislavi až 15. ledna a byl velmi překvapen, neboť aktivitu Rusů po jejich odchodu z Východního Pruska neočekával. Naopak doufal ve změnu na carském trůně a v uzavření míru s Ruskem.⁶²⁹ Koncem února Fermor vyrazil v čele doplněné armády čítající celkem asi o 65 000 mužů směrem na Toruň, odkud mohl dále postupovat do Pomořanska a podpořit Švédy, nebo směrem do Slezska a působit zde společně s Rakušany.

Příznivá situace na západní frontě a prozatím velká vzdálenost Rusů umožnila Fridrichovi II. naplánovat jarní tažení proti dočasně nejslabšímu článku protipruské koalice, habsburské monarchii. Naděje na uzavření míru totiž byla na začátku roku 1758 stále menší. Historik Duffy zhodnotil strategický cíl pruského krále pro následující měsíce takto: „Fridrich věděl moc dobře, že jeho hlavním úkolem v novém roce bude odrazit Rusy, kteří v lednu dobyli Východní Prusko a s jistotou by se vydali směrem k Odře. Aby měl volné ruce a mohl se Rusy zabývat, hodlal Fridrich zahájit tažení velmi brzy na toto roční období a spoutat Rakušany rozsáhlým strategickým odvrátným manévrem. Ten měl proběhnout formou ofenzívy z Horního Slezska na Moravu.“⁶³⁰

V půli ledna napsal Fridrich II. bratrovi Jindřichovi: „Rakušané vážně připravují nové polní tažení a já činím totéž; když se mi to podaří, budu proti nim moci postavit 96 000

⁶²⁶ GROEHLER, Die Kriege, s. 124.

⁶²⁷ K situaci ve Východním Prusku v lednu 1758 srov. STELLNER, Sedmiletá, s. 172–175; SK, VII., s. 46.

⁶²⁸ Stalo se tak i přes skutečnost, že pruský král nabádal místní správu, aby k udržení Královce využila všech prostředků. Příkazem reagoval na zprávu z Královce datovanou ke dni 20. ledna, ze které se dověděl o ohrožení města. V době, kdy Fridrich II. nařizoval obranu Královce motivovanou snahou o zpomalení ruského postupu, měly už za sebou východopruské stavy hold ruské carevně. Fridrich II. Marwitzovi, 28. ledna 1758, PC, XVI., Nr. 9734, s. 207–208.

⁶²⁹ SK, VII., s. 45–46.

⁶³⁰ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 225.

mužů...“⁶³¹ V podobném duchu napsal 3. února dopis sestře Vilemíně: „*Je jisté, že válka tento rok ještě potrvá, člověk se musí na vše připravit a nesmí se brozícím nebezpečím, které se jistě z počátku ukáže, nechat vyvést z rovnováhy...*“⁶³² O něco později jí plný neklidu napsal: „*Jsmo jako v borečce; musíme vyčkat, dokud to nepřejde.*“⁶³³ Fridrich pro nadcházející tažení na Moravu mohl počítat s pětapadesátitisícovou hlavní armádou, která se nacházela v Bratislavě, a s dalšími 17 000 vojáky pod velením generála Zietena, kteří byli dislokováni a připraveni v hornoslezských táborech.

Proti Prusům stál nový vrchní velitel rakouské armády hrabě Daun, který 12. března přijel do Hradce Králové k formující se armádě. V době svého příjezdu, který podle svědectví generála jízdy Buccowa⁶³⁴ ihned zlepšil morálku důstojnictva,⁶³⁵ již disponoval silou okolo 63 000 mužů rozmístěných v obranném postavení při severovýchodní hranici Čech. Hlavní vojsko se soustředilo v širokém okolí kolem Hradce Králové, zatímco předsunuté jednotky zajišťovaly horské průsmyky a hraniční přechody proti nenadálému pruskému útoku.

Silám dislokovaným k ochraně hlavního vojska kolem Žacléře a Trutnova velel generál Buccow, v okolí Stárkova, Broumova a Wünschelburgu (Radków) stál se svými muži téměř v dotyku s předsunutými nepřátelskými hlídkami generálmajor⁶³⁶ Laudon⁶³⁷. Generálmajor Colloredo,⁶³⁸ který během několika dnů po příjezdu maršála Dauna přibyl do Náchoda, strážil se svými jednotkami cestu do kladské pevnosti, jež vedla mezi obcí Lewin (Lewin Kłodzki) a městečkem Reinerz (Duszniki Zdrój). U Habelschwerdtu (Bystrzyca Kłodzka), na jih od kladské fortifikace a na pruském

⁶³¹ Fridrich II. Jindřichu Pruskému, leden 1758, SK, VII., s. 5.

⁶³² Fridrich II. Vilemíně Pruské, 3. února 1758, tamtéž, s. 5–6.

⁶³³ Fridrich II. Vilemíně Pruské, 16. února 1758, tamtéž, s. 47.

⁶³⁴ Adolf Nikolaus svobodný pán von Buccow (ok. 1700–1764), rakouský generál. Srov. HERRMANN, Olmütz, s. 209–211.

⁶³⁵ Buccow Daunovi, 12. března 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 353.

⁶³⁶ Označení nejnižší generálské hodnosti v rakouské armádě *generálmajor* (General-Major) začalo v polovině 18. století nahrazovat starší označení *generál polní strážmistr* (General-Feld-Wachtmeister), i když obě verze existovaly vedle sebe až do začátku 19. století.

⁶³⁷ Laudon neměl pořádný původ, byl „voják štestěný“ a byl povyšován díky svému talentu a nadání. KUNISCH, Feldmarschall, s. 49–72.

⁶³⁸ Karl Boromäus hrabě von Colloredo-Wallsee (1718–1786), rakouský generál.

území, se nacházel generálmajor Jahnus.⁶³⁹ Vojáci generála Jahnuse a posádka obležené Svidnice byli poslední připomínkou rakouské vojenské přítomnosti ve Slezsku.⁶⁴⁰

4.2.2 Dobyť Svidnice

V březnu roku 1758 bylo zřejmé, že se rakouská posádka ve Svidnici dobrovolně nevzdá a pruský král byl nucen pevnost obléhat.⁶⁴¹ Plán tažení na Moravu vyžadoval rychlé dobytí Svidnice, protože v opačném případě hrozil neúspěch celé kampaně. Už na začátku března se proto některé pruské jednotky soustředily v pohoří mezi Landeshutem (Kamienna Góra) a Friedlandem (Mieroszów), kde ještě panovala tuhá zima.⁶⁴² Jejich úkolem bylo odříznout rakouským jednotkám tábořícím na Broumovsku přístupové cesty ke Svidnici a aktivitou v tomto prostoru přesvědčit maršála Dauna o tom, že Prusové plánují proniknout do Čech. Utajení plánu útoku na Moravu bylo pro jeho zdárné provedení nesmírně důležité.⁶⁴³ Také proto bylo v instrukcích pro pruské velitele z 20. března 1758 uvedeno, že *„husaři nesmí do Čech propustit žádného člověka a každého musí dobře vyslechnout, kdyby špioni nebo lidé chtěli jít s dopisy ze Svidnice k rakouské armádě, nebo od ní do Svidnice, aby takoví byli ihned zadrženi.“* Mimo jiné měli být pruskému králi hlášeni všichni zajatí dezertéři z rakouské armády a i sebenepatrné zprávy o událostech na hranicích.⁶⁴⁴ Ve druhé polovině března byl připraven armádní sbor, vyčleněný ke krytí obléhání Svidnice, a Fridrich II. přesunul svůj hlavní stan z Vratislavi do kláštera ve vesnici Grüssau (Krzeszów), aby nad tímto sborem převzal velení.⁶⁴⁵

Měl-li pruský panovník zabránit rakouským jednotkám generála Jahnuse v podpoře svídnické pevnosti z jižního směru, musel je vytlačit z Kladského hrabství,

⁶³⁹ Franz Jahnus svobodný pán von Eberstädt (1711–1772), rakouský generál.

⁶⁴⁰ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 354.

⁶⁴¹ Fridrich II. nejprve předpokládal, že se pevnost vzdá do šesti až sedmi týdnů od začátku blokády, tedy někdy v půli února. Srov. SK, VII, s. 56.

⁶⁴² Sodenstern zdůraznil, že Fridrich II. se zahájením válečných akcí v roce 1758 velmi spěchal i přes nepřízeň počasí. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 184.

⁶⁴³ Na Moravě ovšem panoval obecný strach z pruského vpádu již od počátku roku 1758. Diarista hradiského kláštera u Olomouce Václav Petsch k 11. lednu 1758 poznamenal, že se v Olomouci šíří zprávy o pádu Svidnice (zprávy se posléze ukázaly jako nepravdivé) a dodal: *„Pokud je tomu tak, je třeba se obávat, že Prusové v blízké době vpadnou na Moravu.“* Obavu z nepřátelského vpádu obsahuje i záznam z 9. ledna. PRUCEK, Deník, s. 2.

⁶⁴⁴ Instrukce Fridricha II. velitelům v zimních táborech, 20. března 1758, PC, XVI., Nr. 9854, s. 320.

⁶⁴⁵ TEMPELHOF, Geschichte, s. 21–22; DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 225.

kteře až na město Kladsko dosud bylo pod kontrolou císařsko-královského vojska. Tímto úkolem byl pověřen generál Fouqué. Ten předal velení nad jednotkami obléhajícími Svídnici generálporučíkovi Tresckowovi⁶⁴⁶ a přesunul se k Reichenbachu (Dzierżoniów), kde shromáždil síly, se kterými 20. března 1758 zaútočil na generála Jahnuse. Rakušané pod tímto tlakem vyklidili kladské území a ustoupili na Moravu do okolí města Králíky. Jahnus se neodvážil zaujmout své původní postavení ani poté, co Fridrich II. odvolal koncem března Fouquého k Wünschelburgu (Radków)⁶⁴⁷ a raději se stáhl do Čech k hlavnímu rakouskému vojsku.⁶⁴⁸

Svídnici obklíčila na počátku dubna 1758 pruská armáda v čele s generálem Tresckowem.⁶⁴⁹ Svídnické posádce tvořené 8 000 muži velel polní podmaršál Franz Ludwig hrabě Thürheim.⁶⁵⁰ Odhodlaný velitel, doufaje v pomoc hlavních sil císařsko-královského vojska, byl pevně rozhodnut Prusům dobytí pevnosti co nejvíce znesnadnit. Ihned po získání města rakouskými vojsky nařídil opravit poškozené hradby. Vzhledem ke špatnému zimnímu počasí a nedostatku pracovních sil ale pevnost nebyla na začátku jara 1758 dostatečně opravena a připravena na obléhání.⁶⁵¹ Thürheim proto na některých poškozených místech nechal zřídit alespoň provizorní záseky ze dřeva. Pevnostní sklady byly doplněny ještě před odchodem Rakušanů ze Slezska a nedostatečná pruská blokáda umožnila navíc zásobovat pevnost z okolních zdrojů, což přispívalo k bojeschopnosti svídnické posádky.⁶⁵²

Pruská pěchota začala okolo Svídnice budovat zákopy a postavení pro dělostřelecké baterie. Zákopové práce velmi komplikovala dosud zamrzlá kamenitá půda a také prudká střelba obránců. Proto dělostřelecká palba na město začala s týdenním zpožděním oproti plánovaným předpokladům. Fridrich II. byl s rychlostí

⁶⁴⁶ Joachim Christian von Tresckow (1698–1762), pruský generál, v mládí sloužil v ruské armádě a u dvora. Srov. CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 548; KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1756–57, s. 413; SK, VII., s. 216–217 (zde též rozpis pruských jednotek). Fridrich II. si ho vážil jako schopného velitele.

⁶⁴⁷ Pokud by se Rakušané rozhodli vyrazit z Broumova Svídnici na pomoc, mohl je odtud generál Fouqué napadnout z boku, zatímco pruský král by jim vzdoroval čelně. SK, VII., s. 58.

⁶⁴⁸ TEMPELHOF, Geschichte, s. 23.

⁶⁴⁹ Fridrich II. Mořic Anhaltskému, 2. dubna 1758, PC, XVI., Nr. 9885, s. 345.

⁶⁵⁰ Franz Ludwig hrabě Thürheim (1710–1782) byl rakouský generál (polní maršál v roce 1778), syn polního maršála Franze Sebastiana, vyznamenal se ve válkách o rakouské dědictví. V padesátých letech řídil vídeňskou vojenskou akademii. SZABO, The Seven Years Wars, s. 136.

⁶⁵¹ Početní stav pevnostní posádky prořídil v důsledku vypuknutí nemoci. Srov. SK, VII., s. 57.

⁶⁵² TEMPELHOF, Geschichte, s. 21, SK, VII., s. 56–57.

obléhačích prací i s výsledkem pruského ostřelování velmi nespokojen.⁶⁵³ Dělostřelce dokonce nazval osly, neboť místo demolování hradeb zničili část pevnostních skladišť s tolik potřebnými zásobami.⁶⁵⁴ Ke všem problémům se přidalo i špatné počasí, které mělo neblahý vliv na těžce pracující vojáky. Vzhledem k hrozícímu zdržení obléhačích prací a také proto, aby šetřil životy svých vojáků, rozhodl pruský panovník i přes nesouhlas části důstojnického sboru vzít pevnost útokem. Plán navrhl plukovník Johann Friedrich von Balbi od inženýrského sboru a k jeho provedení byla určena noc z 15. na 16. dubna.⁶⁵⁵ Úspěšný noční útok tří elitních granátnických praporů donutil hraběte Thürheima k okamžité kapitulaci. Prusové tak nejenže získali pět tisíc zajatců spolu s velitelem pevnosti, bohaté zásoby potravin a válečného materiálu včetně velmi potřebných děl, ale především si uvolnili cestu k tažení na Moravu.⁶⁵⁶ Fridrich II. tehdy napsal: „*Mám nyní v úmyslu zřavit se Rakušany, abych se mohl ostatním lépe postavit.*“⁶⁵⁷

Rakouská armáda⁶⁵⁸ pro podporu obležené Svídnice neučinila nic, ačkoli maršál Daun ještě 25. března 1758 ujišťoval Thürheima o tom, že pokud se Svídnice dokáže udržet do 15. dubna, přijde s celým svým vojskem na pomoc a pevnost vysvobodí.⁶⁵⁹ Možnost komunikace mezi štábem maršála Dauna a velením svídnické pevnosti svědčí mimo jiné také o tom, že blokáda pevnosti pruským vojskem byla nedokonalá. Daun si byl velmi dobře vědom toho, že ve Vídni kladli na osvobození pevnosti velký důraz, neboť se jednalo o poslední držbu rakouských zbraní v pruském Slezsku. Hrdinný odpor svídnické posádky měl proto vedle vojenského významu také psychologický rozměr. Maršál Daun nicméně počátkem dubna, kdy byla poslední možnost vyrazit na pomoc svídnické posádce, setrval ve svém původním postavení na východě Čech. Rozhodoval se na základě realistického posouzení

⁶⁵³ Fridrich II. Tresckowovi, duben 1758, PC, XVI., Nr. 9933, s. 382–383.

⁶⁵⁴ Fridrich II. Tresckowovi, duben 1758, tamtéž, Nr. 9911, s. 367.

⁶⁵⁵ Fridrich II. Ferdinandu Brunšvickému, 18. dubna 1758, tamtéž, Nr. 9947, s. 393; srov. SK, VII., s. 56–64.

⁶⁵⁶ TEMPELHOF, Geschichte, s. 25; DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 225. Generál Thürheim nejprve požadoval volný odchod posádky, ale generál Tresckow odmítl a rakouská posádka se musela vzdát a odevzdat zbraně, podobně jako pruská posádka generálu Nádasdymu v listopadu 1757. Srov. SK, VII., s. 64. Přehled všech pruských granátnických jednotek srov. tamtéž, Anlagen, s. 1–17.

⁶⁵⁷ Fridrich II. Dohnovi, 21. dubna 1758, PC, XVI., Nr. 9952, s. 397.

⁶⁵⁸ Rozpis jednotek k 20. dubnu 1758 srov. SK, VII., Anlagen, s. 24–26.

⁶⁵⁹ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 354.

situace. Pruského krále by totiž k ukončení obléhání přiměla pouze polní bitva, které se ale hrabě Daun musel vzhledem ke stavu svého mužstva⁶⁶⁰ rozhodně vyhnout.⁶⁶¹ Případná porážka v polní bitvě v dubnu 1758 by totiž pro monarchii znamenala jistou bezpodmínečnou kapitulaci, neboť žádné záložní vojsko neexistovalo, Francouzi měli své vlastní problémy a Rusové byli zatím od slezského bojiště vzdáleni a nemohli zde proto do bojů zasáhnout.

S pasivitou vrchního velitele císařsko-královské armády Dauna se nehodlal smířit generálmajor Laudon, což vedlo k prvním otevřeným rozporům mezi těmito veliteli. Laudon totiž vyzýval Dauna k podpoře obležené Svídnice. Po zamítnutí frontálního útoku žádal alespoň posílení svých předsunutých jednotek a vyslání silného odřadu, který by jako klín vnikl mezi hlavní pruské vojsko a jeho odřad nalézající se v Kladsku. Tímto manévrem by rakouské síly ohrozily obléhací sbor u Svídnice a znemožnily by spojení částí pruské armády. Své útočné plány opíral Laudon o výpovědi nepřátelských dezertérů, kteří tvrdili, že pruské prapory nejsou dosud doplněny novým mužstvem a o výhodu momentu překvapení. Daun všechny Laudonovy návrhy kategoricky odmítl s odkazem na prozatímní slabost vojska.⁶⁶²

Aktivitu při východní hranici Čech nakonec převzali Prusové a v první dubnové dekádě zaútočil generál Fouqué na předsunuté pozice císařsko-královského vojska v okolí měst Reinerz (Duszniki-Zdrój), Wünschelburg (Radków) a Broumov.⁶⁶³ Poté, co zahnal nepravidelné rakouské hlídkující lehké jednotky, narazil na energickou obranu Laudonových sil, které odrážely pruské útoky až do 17. dubna, za což si jejich velitel vysloužil také pochvalu maršála Dauna.⁶⁶⁴ Útok na Laudonovo postavení a pohyb pruské armády v této oblasti měl za cíl zabránit postupu

⁶⁶⁰ Velká část Daunova vojska dosud neprošla základním výcvikem. Sodenstern poznamenal, že situace rakouského vojska byla v této době vůbec nejhorší za celý průběh sedmileté války. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 184.

⁶⁶¹ Daun Marii Terezií, 5. dubna 1758, ARNETH, Geschichte, V., s. 354. V podobném duchu informoval 22. dubna 1758 svou vládu také benátský vyslanec ve Vídni po pádu Svídnice. Podle jeho zprávy přijali ve Vídni pád pevnosti s politováním, ale bez podivu, neboť s opatrným postupem Dauna zde panoval všeobecný souhlas. Tamtéž, s. 359–360.

⁶⁶² K neshodám mezi Daunem a Laudonem v otázce pomoci Svídnici a k jejich následnému usmíření srov. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 355–359.

⁶⁶³ SK, VII., s. 58.

⁶⁶⁴ Daun Laudonovi, 9. dubna 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 359.

rakouských vojsk k Svídnici, vyhnat Laudona z jeho postavení a tím odříznout od hlavní armády síly Buccowa, které se nacházely v okolí Trutnova.⁶⁶⁵

4.3 Důvody pruského tažení na Moravu

V době, kdy maršál Daun spěchal se svým doprovodem z Vídně do Východních Čech, měl již Fridrich II. připraven plán polního tažení pro první polovinu roku 1758. Při plánování ofenzivy svého hlavního vojska soustředěného ve Slezsku zohledňoval pravděpodobný postup protipruské koalice. Odhadoval, že Rakušané svými hlavními silami opět zaútočí do Slezska, kde budou čekat na pomoc ruské armády, zatímco Francouzi pod Clermontovým velením proniknou až do Meklenburska a spojí se zde se Švédy. Druhé francouzské vojsko knížete de Soubise⁶⁶⁶ mělo podle představ Fridricha II. operovat podobně jako předcházející rok – tedy opět vpadnout do Saska a rozložit se na Labi. Francouzské nebezpečí ale začátkem března 1758 v souvislosti s ofenzivou vévody Brunšvického pominulo.⁶⁶⁷ V Prusy obsazeném Sasku proto hrozil pouze útok říšského vojska⁶⁶⁸ a rakouského odřadu polního zbrojmistra Ernsta Dietricha barona von Marschalla, dislokovaného jižně od Krušných hor. Tím měl pruský král kryté jedno ze svých křídel a mohl klidně postupovat proti Rakušanům.⁶⁶⁹

Fridrich II. hodlal v první polovině roku zaútočit na Moravu, obsadit Olomouc, vyprovokovat Dauna k bitvě a porazit ho. Další pruské vítězství mohlo zabránit spojení rakouských a ruských vojsk⁶⁷⁰ či dokonce přimět Marii Terezii jednat o míru. Rakouské velení předpokládalo, že útok přijde ve východních Čechách. Autoři syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* k tomu dále uvedli: „*Nicméně se nezdálo, že by bezprostřední postup proti armádě polního maršála Dauna situované v Čechách mohl slibovat takové rozhodnutí. Král znal rakouského vojevůdce. Odhadoval, že se tento tentokrát pokusí na jedné z opevněných výšin, v jejichž výběru byl mistrem, za palby svého vynikajícího silného*

⁶⁶⁵ Buccow Daunovi, 7. dubna 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 359.

⁶⁶⁶ Charles kníže de Soubise a vévoda de Rohan-Rohan (1715–1787), francouzský maršál.

⁶⁶⁷ SK, VII., s. 47.

⁶⁶⁸ K jeho stavu srov. tamtéž s. 30–37.

⁶⁶⁹ Fridrich II. Jindřichovi Pruskému, 11. března 1758, FRIDRICH II, Werke, III., Volz, s. 228–229; SK, VII., s. 47–48.

⁶⁷⁰ PAULIG, Geschichte, s. 115.

dělostřelectva, nechat vykerváct prapory útočníka. Tomuto nebezpečí král nechtěl svou pěchotu vystavit... Pokud by se ale Daun chtěl vyhnout střetnutí, pak měl král před očima varující příklad z roku 1744. Jednalo se o nebezpečí stále se prodlužující operační linie napříč vrchovinou osídlenou nepřátelským obyvatelstvem, v němž se početným lehkým jednotkám protivníka dařilo ničit spojení pruského vojska. Tím hrozilo stejně jako tehdy postupné ochromení ofenzívy, a podobně jako v roce 1744, kdy vpadli Sasové v době nouze armádě do zad jako nepřátelé, musel se nyní obávat podobného postupu Rusů. Tyto úvahy vedly krále k rozhodnutí přenést svou ofenzívu na Moravu. Olomouc se měla, jak líčí v instrukci pro prince Jindřicha, stát po znovudobytí Svídnice dalším operačním cílem. Tato pevnost kryla cestu do Vídně a dalo se s jistotou předpokládat, že postup krále tímto směrem by přilákal Dauna s vojskem z Čech, a tím by i současně znemožnil ruskou pomoc. Daun by se musel pokusit Olomouc osvobodit, a tím by se, jak Fridrich předpokládal, uskutečnila bitva v terénu, který by nemohl určovat protivník, v němž by uplatnila manévrovací schopnost a účinnost pruských jednotek i silné a kvalitní jezdeckto.“⁶⁷¹

Svého bratra Jindřicha, kterého pověřil ochranou Saska, seznámil Fridrich II. se svým záměrem 11. března 1758: „*Ve vsí tichosti obsadím Svídnici a k obraně pohoří za sebou ponechám 15 000 mužů; kdyby chtěl nějaký nepřátelský sbor postupovat Lužici, může mu vyjít vstříc tento detašovaný odřad. Pak přenesu válku na Moravu. Postoupím přímo k Olomouci, takže nepřítel se přisune k její obraně. Nato dojde k bitvě v oblasti, kterou si nebude moci zvolit. Porazím ho, jak lze doufat, pak oblehnu Olomouc. Poté tam musí nepřítel přesunout všechny své síly, aby kryl Vídeň. Po dobytí Olomouce by měla Tvá armáda zabrat Prahu a udržet Čechy v klidu. Potom mohou přijít Rusové nebo někdo jiný: budu schopen oddělit tolik jednotek, kolik bude nutné... To mě nutí, abych podnikl proti Rakušanům velký útok, dokud mám své síly pohromadě, a než mě tato pomoc (ruská – pozn. J. B.), pokud k ní dojde, donutí se stáhnout.“⁶⁷²*

Francouzský historik Bled označil Olomouc za „*poslední překážku, jež mu (Fridrichu II. – pozn. J. B.) bránila v pochodu na Vídeň.“⁶⁷³*

Vzhledem k tomu, že pro Jindřicha bylo velení v Sasku prvním samostatným velkým úkolem, radil mu jeho starší bratr, jak má postupovat. Zároveň mu ale dopřával velkou míru svobody rozhodování: „*Co se týče Tvé armády, musí se držet na začátku tažení v defenzívě. Můžeš ji sbromáždit u Drážďan, nebo kde budeš chtít... Výslovně Ti*

⁶⁷¹ SK, VII., s. 48–49.

⁶⁷² Fridrich II. Jindřichovi Pruskému, 11. března 1758, SK, VII., s. 47–48; FRIDRICH II, Werke, III., Volz, s. 229.

⁶⁷³ BLED, Marie Terezie, s. 137.

pro Tvé operace zakazují jakoukoli válečnou poradu⁶⁷⁴ a dávám Ti plnou moc jednat podle nejlepšího mínění, podstoupit bitvu či nikoliv, zkrátka za všech okolností učinit rozhodnutí, které se Ti bude jevit jako nejvýhodnější a nejchvalnější... Především Ti doporučuji, ačkoli máš pouze bránit Sasko, počínat si neustále aktivně.“⁶⁷⁵ Výzva k aktivitě platila pro dobu, kdy rakouské vojsko bude zaměstnáno pruským útokem na Moravu. Jindřich měl vpadnout do zad rakouským jednotkám stahujícím se z Čech na Moravu.

Pro rozhodnutí Fridricha II. táhnout se svým vojskem na Moravu hrála velkou roli skutečnost, že toto území bylo přímými vojenskými akcemi dosud nedotčené, zatímco Slezsko neslo jejich tíhu v plné míře. První dva roky konfliktu plnila Morava pouze úlohu materiální základny rakouských vojsk. Místní správa zajišťovala bezproblémový průchod jednotek, jejich zásobování a krmení pro koně. Dále obstarávala příprze pro dopravu zásob k bojujícím jednotkám z vojenských skladů zřízovaných na Moravě⁶⁷⁶ i v Čechách.⁶⁷⁷ Pruský král proto mohl doufat v dostatek zásob potravin i píce. Velmi úrodné oblasti Hané navíc slibovaly v letních měsících bohatou sklizeň. Naproti tomu zpustošené Slezsko muselo po celou zimu živit pruskou armádu. Tábořící jednotky byly rozmístěny v širokém okolí všech větších slezských měst, přičemž předsunuté oddíly byly připravené chránit hlavní vojsko v postavení při česko-slezské hranici. Kdyby v příštích měsících pruský král zůstal v obranném postavení ve Slezsku, mohl by se sice opřít o řadu pevností, musel by ale živit armádu z velmi omezených zdrojů. Rakušané by mezitím doplnili svou armádu, zařídili nové sklady na operačních liniích a poté vpadli do Slezska v součinnosti s ruským vojskem. Obranná taktika nebyla nadto Fridrichovi II. vlastní.⁶⁷⁸

Naopak útok na Moravu skýtal veškeré výhody. Pruský král hodlal oddálit válku od svého území a žít na náklady nepřítele. Vzhledem k vysokým ztrátám

⁶⁷⁴ Jak poznamenal editor ve své poznámce, Fridrich II. měl na mysli varovný příklad prince Augusta Viléma (1722–1758, pruský korunní princ), který v létě 1757 kvůli radám svých generálů nebyl schopen učinit žádné samostatné rozhodnutí. FRIDRICH II., Werke, III., Volz, s. 229. K ústupu armádního sboru pod velením prince Augusta Viléma z Čech v létě 1757 a ke konci jeho neslavné vojenské kariéry srov. STELLNER, Sedmiletá válka, s. 129–130.

⁶⁷⁵ Fridrich II. Jindřichovi Pruskému, 11. března 1758, FRIDRICH II., Werke, III., Volz, s. 229.

⁶⁷⁶ K největším vojenským skladům na Moravě patřil magazín v Olšanech u Prostějova, pozdější díl pruského krále.

⁶⁷⁷ Roli Moravy v době před bitvou u Kolína dokumentuje edice korespondence moravských zemských úředníků a armádních velitelů. Srov. MORAVA.

⁶⁷⁸ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 190.

protivníka mohl doufat v postup hluboko na teritorium habsburské monarchie, neboť rakouská armáda nebyla ve stavu svést před doplněním a vycvičením jednotek polní bitvu. Jak vyplývá z citovaného dopisu princí Jindřichovi, někde poblíž Olomouce měla být svedena bitva s Daunovým vojskem spěchajícím pevnosti na pomoc. Případná porážka Prusů by nemusela mít na území Moravy katastrofální následky, neboť armáda se mohla stáhnout pod ochranu slezských pevností.⁶⁷⁹ Vítězství by naopak umožnilo ovládnout celou Moravu a Čechy, ohrozit Vídeň a eventuálně přinutit Marii Terezii k podepsání míru.⁶⁸⁰

Chytil shrnul důvody: „Předně, že silnice, vedoucí na Moravu, mnohem pohodlnější byly a že jich nikdo nehájil (alespoň ne rozhodně), kdežto průchodů do Čech by mu bylo teprve kreví vykoupovati. Zmocní-li se pevnosti Olomouce, bude míti nejkratší cestu do Vídně volnu. Že by těžko bylo to provést, nemyslí, an r. 1741. se ho byl téměř bravě zmocnil. Východy, jež městu skýtala rozsáhlá opevnění, jež ostatně Bedřich podceňoval, doufal vyrovnati tím, že Dauna úplně oklame o pravém směru svého pochodu a že Olomouc sevře dříve, než bude moci se zásobiti a posádku sesílit, a Daun potom, boje se o pevnost, že spíše snad nějakou neprozřetelnost spáchá a tím příležitost k bitvě dá. A tobo si Bedřich přál. Však nejvíce jej lákalo, že Morava byla nejméně zemi rakouskou a dosud ušetřena od obtížů válečných. Z tobo důvodu doufal najíti tam tolik zásob, že bude moci úplně na útraty obyvatelstva jejího celé tažení provést. Doufal též, že se zmocní tam skladů rakouských.“⁶⁸¹

Autoři syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* došli k tomuto závěru: „Obrožení nepřátelského hlavního města bylo ve Fridrichově smyslu jen prostředkem pobnout Daunovu armádu z Čech k pohybu a dostat ho na bojiště. Nové pruské vítězství nad Daunem dosažené na Moravě by nevyvolalo hrůzu a strach pouze ve vídeňském Hofburgu, ale pravděpodobně by zapůsobilo i na Rusy. Zda by tito i poté ještě chtěli poraženému spojenci vypomoci, se jevílo jako sporné... Pokud by se ale Daunova armáda neodvážila svést rozhodující bitvu na Moravě a stáhla by se například u Brna do pevného tábora, pak se dalo doufat, že by Olomouc padla do léta. Vyslání vojsk... do Uher by mohlo přispět k tomu, že by nepřítel stáhl z Čech ještě více jednotek a princ Jindřich by měl pak lehkou pozíci proniknout tam ze Saska a, jak asi Jindřich příliš optimisticky doufal, obsadit Prahu. Kdyby ale Olomouc padla, pak by byl král schopen... jít naproti ruskému postupu na

⁶⁷⁹ TEMPELHOF, Geschichte, s. 25–26.

⁶⁸⁰ GROEHLER, Die Kriege, s. 115.

⁶⁸¹ CHYTIL, Prusové, s. 22.

střední Odře, který... neočekával před koncem června, s částí svých sil, zatímco by Rakušané byli blokováni na Moravě. Jeho oba protivníci by tak byli natolik od sebe vzdáleni, že by mu žádný z nich nemohl vpadnout do zad, zatímco on by bojoval s tím druhým...“⁶⁸²

Překážkou hladkého pruského postupu byla pouze nově vybudovaná olomoucká fortifikace. Pro zamýšlené ovládnutí Moravy bylo nezbytné ji dobýt. Porážka Dauna v polní bitvě měla donutit olomouckou posádku složit zbraně, pokud by v době střetnutí ještě vzdorovala připravovanému pravidelnému obléhání. K roli obsazeného města pro následující vývoj svého plánu pruský panovník poznamenal: „*Jeho záměrem (Fridricha II. – pozn. J. B.)⁶⁸³ bylo proniknout na Moravu a zmocnit se Olomouce, ne aby si ji ponechal – neboť se dalo tušit, že Rusové, kteří se již zmocnili Východního Pruska, by mohli vpadnout do Pomořan a Braniborska –, nýbrž aby během celého polního tažení zaměstnával Rakušany v kraji, který byl od pruského území co možná nejvíce vzdálen. Král tím chtěl získat čas postavit se se značnými silami na odpor ruské armádě.“⁶⁸⁴ Pokud by k bitvě s Daunem nedošlo, měla pruská posádka zanechaná v dobyté Olomouci zabránit rakouským silám vpadnout do zad pruskému vojsku, kdyby se vydalo vstříc Rusům na východ.⁶⁸⁵ Velkou výhodou moderní olomoucké pevnosti byla její malá rozloha. Účinnou obranu města zvládla posádka čítající méně než 10 000 mužů.⁶⁸⁶ Tato okolnost by pruskému králi umožnila netříštit zbytečně své síly. Pokud by se navíc pruská posádka ve městě udržela do návratu Fridricha II. z východní fronty, měl by nad Daunem velkou strategickou výhodu.*

Morava byla vybrána také proto, že její hraniční přechody byly na rozdíl od obsazených průsmyků v královéhradeckém kraji hájeny jen velmi slabě. Rakouské velení s útokem na markrabství vůbec nepočítalo a hranici s pruským Slezskem zde střežil pouze v okolí Opavy se nalézající odřad polního podmaršála markýze de Ville⁶⁸⁷ o síle 4 000 až 5 000 mužů.⁶⁸⁸ V neposlední řadě hrálo důležitou roli při

⁶⁸² SK, VII., s. 50–51.

⁶⁸³ Pruský král o sobě ve svých pamětech psal ve třetí osobě.

⁶⁸⁴ FRIDRICH II, Werke, III., Volz, s. 129.

⁶⁸⁵ Srov. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 192–193; GROEHLER, Die Kriege, s. 116.

⁶⁸⁶ Pro srovnání například pražskou fortifikaci muselo bránit 16 000 až 20 000 mužů.

⁶⁸⁷ Charles Gabriel de Canon markýz de Ville (1705–1792), rakouský generál lotrinského původu. Vlastnil na Moravě panství Rešice. Má klasičtí náhrobek s figurami Statečnosti a Spravedlnosti ve farním kostele sv. Petra a Pavla v Horních Dubňanech.

rozhodování pruského krále jistě také snadné obsazení Olomouce v době první slezské války. Přes všechny přednosti v sobě plán tažení na Moravu skýtal také jednu velkou nevýhodu. Absence husté sítě zásobovacích skladů nutila případného útočníka dopravovat většinu svých zásob z mateřského území. To se také nakonec stalo Prusům před Olomoucí osudným.

4.4 Vpád na Moravu

Ihned po pádu Svídnice nechal Fridrich II. nastoupit svou armádu k pochodu na Moravu. Dne 19. dubna se jádro jeho vojska přesunulo z horských táborů kolem Landeshutu do okolí obsazené pevnosti. Opuštěné pozice hlavního vojska obsadil generál Zieten stojící v čele 17 000 mužů,⁶⁸⁹ jehož úkolem bylo krýt jeho postup a chránit hranice proti aktivitám nepřátelských lehkých jednotek. Generál Fouqué byl odvolán z Broumova zpět do Kladska, kde měl shromažďovat válečný materiál a zásoby potřebné pro vojsko táhnoucí na Moravu a prozkoumat tamější síť cest a krajinu. Sám měl se svým transportem vyrazit až v době, kdy Daun opustí svá pevná postavení v Čechách. Po rozdělení vojska určeného k následujícímu tažení na dvě části vyrazil pruský král s předvojem směrem k pevnosti Nisa, kam dorazil 25. dubna. V jeho stopách následoval s jedno- až dvoudenním odstupem polní maršál Keith velící hlavním silám.⁶⁹⁰ Jeden z generálů komentoval snahu o utajení přesunu následovně: „... (pochod pruské armády proběhl – pozn. J. B.) *v tak malých skupinách a tolika různými trasami, že někdo, kdo nebyl předem informován, si stěží mohl představit, že tak obrovská armáda se dokázala ve městě a jeho okolí shromáždit... Jezdeckto je ubytováno zde a v údolí, aby jej nebylo možné z bor na druhé straně řeky (kladské Nisy – pozn. překl.) vystopovat, a celou pěchotu nacpali do města.*“⁶⁹¹

Maršál hrabě James Keith, jenž velel hlavnímu útočnému tělesu, patřil k elitním pruským velitelům. Pocházel z hraběcího rodu dědičných skotských maršálků a jako přívrženec Stuartovců se zařadil mezi velký počet politických exulantů. Působil

⁶⁸⁸ TEMPELHOF, Geschichte, s. 28. Tento údaj potvrdil i SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 8; 6 000 až 12 000. KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 104.

⁶⁸⁹ GROEHLER, Die Kriege, s. 115; SK, VII. s. 66–67; TEMPELHOF, Geschichte, s. 29.

⁶⁹⁰ TEMPELHOF, Geschichte, s. 29; SK, VII., s. 66–67; PAULIG, Geschichte, s. 116.

⁶⁹¹ Joseph Yorke, 26. dubna 1758, cit. dle: DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 226.

nejdříve ve španělské a ruské armádě. Pruský král si vážil jeho zkušeností, neohroženosti a důvtipu, obdivoval ho jako světaznalého aristokrata se skvělým chováním a vzděláním. Jmenoval ho polním maršálem a pověřoval důležitými úkoly. Jeden ze současníků o Keithovi uvedl: „*Tomuto šlechtnému muži, jehož památku cítím, nelze upřít ani vojenský talent, ani hrdinskou odvahu; jako rozžený Skot byl velmi chladnokrevný, kterážto vlastnost je tomuto národu vlastní, což válečné umění, jež se naučil za Münnicha,*⁶⁹² *ještě zvyšovalo. Ale zdálo se, že jako cizinci se mu nepodařilo získat si zcela důvěru svých podřízených, jež je pro generála nezbytná, jelikož tyto byli zvyklí poslouchat své vůdce, kteří jako domácí obyvatelé postupovali po všech stupních vojenské kariéry.*“⁶⁹³

Na konci dubna zamířil pruský panovník na Moravu. Na cestě z Nisy přes Horní Slezsko do Opavy, kam předvoj dorazil 29. dubna, došlo ke spojení s odřadem württemberského prince Fridricha Evžena.⁶⁹⁴ Král byl velmi optimistický a ve svém dopise vévodovi Ferdinandovi Brunšvickému vypočítal svůj náskok na devět dní a napsal: „*To je pro začátek tažení hodně. Jedná se jen o to ukončit ho tak, jak začal.*“⁶⁹⁵

Generálporučík Fridrich Evžen Württemberský měl v zimních měsících za úkol střežit hranici severní Moravy s Horním Slezskem a ještě před příchodem Fridricha II. se mu podařilo donutit k ústupu několikatisícový rakouský sbor markýze de Villeho, jenž střežil přístupové cesty na Moravu.⁶⁹⁶ Markýz při svém ústupu před pruskou přesilou nechal strhnout mosty přes Moravici i Moravu a 2. května dosáhl Olomouce, kde zanechal své pěší jednotky a část jezdeckva pro posílení obrany města

⁶⁹² K ruskému maršalovi Münnichovi srov. STELLNER, Car je mrtev, s. 179–181.

⁶⁹³ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 72.

⁶⁹⁴ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 227. Fridrich II. Evžen (1732–1797) se oženil s příbuznou pruského krále z braniborsko-schwedtské linie. Ve Württembersku panoval od roku 1795. Sloužil jako pruský generál. Jeho syn Fridrich se stal württemberským králem, dcera Žofie manželkou cara Pavla I. a Alžběta chotí císaře Františka II.

⁶⁹⁵ Fridrich II. Ferdinandovi Brunšvickému, duben 1758, SK, VII., s. 67–68.

⁶⁹⁶ SK, VII. s. 67.

a po dvou dnech odpočinku se s jezdeckem a s oddíly lehké pěchoty vydal směrem na Prostějov.⁶⁹⁷

V době, kdy síly pruského krále obsazovaly Opavu, dosáhl maršál Keith v čele 28 praporů pěchoty a 40 eskadron jezdeckva Krnova. Společně s hlavními silami táhlo také těžké dělostřelectvo, válečná pokladna, pontony, polní pekárna a vozatajstvo se zásobami, moukou a pící.⁶⁹⁸ Počty mužů v jednotlivých útvarech zdaleka nedosahovaly svých tabulkových stavů a síly pruské armády, určené k invazi na Moravu, činily v době překročení slezsko-moravské hranice asi 55 000 mužů, a to včetně záložního sboru generála Fouquého, který prozatím zůstal v Kladsku. Ve Slezsku a na Moravě se nacházelo celkem něco přes 70 000 mužů, v Sasku pod velením prince Jindřicha 22 000, stejnému počtu velel na východní frontě Dohna⁶⁹⁹ a 32 000 vojáků vévody Ferdinanda Brunšvického operovalo proti Francouzům na Rýně. Dalšíh 50 000 mužů bylo umístěno v pevnostních posádkách a ve městech.⁷⁰⁰

Rakouské vojsko stálo koncem dubna nečinně v táborech kolem České Skalice a bylo neustále doplňováno a cvičeno ve zbrani. Ačkoli vrchní velitel dostával pravidelné informace o pohybech pruského vojska, domníval se, že jeho aktivita v Horním Slezsku a na severu Moravy je pouze klamným manévrem a hlavní útok bude nakonec směřovat do Čech. Proto nehodlal opustit své přes zimní měsíce dokonale opevněné pozice ve východních Čechách. Generál Jahnus chránil se svými muži průsmyky Orlických hor na linii Králíky – Žamberk – Sedloňov, generál Laudon byl připraven čelit útoku ve směru od Landeshutu⁷⁰¹ a generál Buccow se

⁶⁹⁷ ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 33. Slabé jednotky polního podmaršála de Villeho, které jediné čelily postupujícímu pruskému vojsku, nedokázaly jeho postup zastavit a postupně ustupovaly od Opavy k Olomouci. Dne 2. května spojil Ville svůj sbor pod hradbami pevnosti a poté, co zanechal svou pěchotu a 300 jezdců na posílení osádky v pevnosti, pokračoval 4. května se stahováním směrem k Prostějovu. SK, VII., s. 69. Co se týče pěších jednotek, jednalo se o bavorské oddíly o síle 1 200 mužů. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 9. Polní zbrojmistr baron Marschal ve svém deníku uvedl: „*Odpoledne* (2. května – pozn. J. B). *se vrátil pan markýz de Ville a kavalisté, co kantonovali okolo Opavy, a kurfiřtovi Bavoři, co od poloniny ledna letošního roku kantonovali v Novém Jičíně, Městě Libavé, Budišově aj.*“ Cit. dle: MICHNA, Moravská města, 1. část, s. 60.

⁶⁹⁸ TEMPELHOF, Geschichte, s. 35–36.

⁶⁹⁹ Christoph II. hrabě von und zu Dohna-Schlodien (1702–1762), ze známé rodiny pruských ministrů a generálů, velel za sedmileté války v Pomoransku. LANGE, Die Soldaten, s. 72–73.

⁷⁰⁰ GROEHLER, Die Kriege, s. 115.

⁷⁰¹ Generál Laudon nebyl v poslední dubnové dekádě pasivní a provedl několik diverzních akcí proti Zietenovi. TEMPELHOF, Geschichte, s. 39–40.

svým silným odřadem tábořil stále kolem Trutnova.⁷⁰² S přicházejícím jarem se začaly rakouské síly stahovat z rozptýlených zimních táborů ve východních Čechách. Vzhledem k očekávanému směru pruského útoku rozhodl maršál Daun přesunout 20. dubna svůj hlavní stan do České Skalice⁷⁰³ a v okolí města nechal soustředit koncem měsíce také hlavní vojsko čítající i s detašovanými oddíly střežícími hranice celkem téměř 80 000 vojáků.⁷⁰⁴

Dohromady se v Čechách a na Moravě nacházelo kolem 100 000 mužů císařsko-královského vojska, což byl ve srovnání se stavem na konci roku 1757 obdivuhodně vysoký počet. Již výše zmíněný ruský pozorovatel Voroncov, jenž u vídeňského dvora působil v době obležení Olomouce, poznamenal k možnostem doplnění a bojeschopnosti rakouské armády následující: *„Je třeba ovšem brát v úvahu, že po tak nešťastném tažení z roku 1757, po mnoha bitvách a ztrátě 55 000 lidských životů, mohla být v květnu 1758 postavena znovu bojeschopná armáda, která byla schopná chránit dědičné země rakouského domu... energie, rozhodnost rakouského kabinetu a obromně možnosti monarchie naplňují člověka údivem. Mezitím bylo dosaženo významného posílení z centrálních provincií země, především z Uher. Díky těmto posílám bylo polnímu maršálu Daunovi brzy umožněno uvolnit se z obranného postavení a zaútočit na pruskou armádu. Úspěch všech těchto opatření byl plodem urputnosti císařovny a neúnavného snažení jejího ministra hraběte Kounice.“*⁷⁰⁵

Podle Daunova plánu měla doplněná armáda zahájit bojové operace až v průběhu léta, kdy očekával ofenzívu Rusů a Švédů. Do té doby byla jeho cílem pouze obrana.⁷⁰⁶ V prvních květnových dnech již ale bylo jisté, že záměrem Prusů je dobytí Moravy. Daun proto musel své úmysly změnit. Ochranou východních Čech pověřil generála Harsche a se zbytkem armády opustil 3. května 1758 Skalici, aby po dvoudenním pochodu přes Voděřady a Choceň dosáhl Litomyšle. Obsazením Litomyšle zamýšlel krýt zdejší bohatý vojenský sklad a ohrožovat bok pruského

⁷⁰² SK, VII. s. 68. K rozložení a síle rakouského vojska srov. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 7.

⁷⁰³ Česká Skalice byla z vojenského hlediska důležitým strategickým místem, neboť se zde stýkaly cesty vedoucí ze Slezska do Čech. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 363; SK, VII., s. 68.

⁷⁰⁴ Pod bezprostředním Daunovým velením stálo v této době 58 000 mužů. GROEHLER, s. 117.

⁷⁰⁵ KAGAN, Für und gegen Österreich, s. 113–114.

⁷⁰⁶ GROEHLER, Die Kriege, s. 117; CERRINI, Die Belagerung, s. 16.

vojska, pokud by se vydalo směrem na Brno.⁷⁰⁷ Do tábora zřízeného v Litomyšli docházely další posily a vojsko bylo neustále cvičeno, zatímco nepřítel zneklidňovaly pouze odřady lehké pěchoty. Daun se po celou dobu obléhání Olomouce držel této taktiky. Dovedně využíval lehké jednotky, ve kterých měl nad Prusy mnohonásobnou převahu. Navíc terén plný lesů, řek a hor, ve kterém tyto síly operovaly, je zvýhodňoval oproti pruské řadové pěchotě a jízdě. Pokud na ně nepřítel zaútočil mnohonásobnou přesilou, mohly se rychle s malými ztrátami stáhnout.⁷⁰⁸

Hlavní pruské síly maršála Keitha se 2. května setkaly s předvojem pod velením Fridricha II., přičemž Keithovi muži se utábořili v okolí Moravského Berouna a jednotky předvoje dorazily pochodem přes Budišov nad Budišovkou a Domašov nad Bystřicí až do Jívové. Několik stovek rakouských husarů tábořících ve Šternberku uprchlo před valícím se pruským vojskem k Litovli.⁷⁰⁹ O postupu pruského vojsku byl poměrně přesně informován i velitel olomoucké pevnosti, polní zbrojmistr Marschall, který nechal ke 2. květnu poznamenat do deníku následující slova: „... *poplašné zprávy oznamují, že pruský předvoj přibližně o 10 000 až 12 000 mužích dorazil mezi 9. a 10. hodinou dopoledne do malého městyse Jívové a předsumuté oddíly postoupily po Šternberk, Litovel a Uničov, kde se také podařilo pruským husarům zmocnit se šestnácti vozů naložených tabákem, které měly sem přijet z Uničova.*“⁷¹⁰ Následujícího dne byl Šternberk a jeho široké okolí obsazeno.

Jedno z dílčích střetnutí mezi rakouským a pruským vojskem před Litovlí popsal Chytil: „*Mimo to dostal podplukovník Seelen rozkaz, aby s 500 husary zmocnil se Litovle, jež Moravou jsouc obtékána a trochu ještě po starém způsobu opevněna naspem a zdí, skýtala výborné místo výbojné a dobrou oporu obrannou. Kromě toho byla obsazena jen husarským plukem Karolyho, který ustoupiv ze Šternberka před Prusy, minil se v Litovli brániti, strhav všechny mosty přes Moravu. Proto rozhodně odmítli stateční husaři vyzvání, aby se vzdali. Seelen snažil se jim vpadnouti do zad, což mohlo se státi jen přechodem přes Moravu. Leč úsilí jeho tříštilo se o bařinaté břehy Moravy. Čtyři útoky jeho jízdy byly rakouskými husary odraženy (Cerrini). A i když druhého dne pomoc přivedl gen. Neuwied, nedařilo se Prusům líp, třeba sesílení byli*

⁷⁰⁷ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 363. O Daunovi: „*Stále více uvažoval o tom, zaujmout vyčkávací pozici u Litomyšle, aby jednak využil zdejších zásob, jednak aby se postavil plánovanému postupu Prusů přes Brno na Vídeň.*“ SK, VII., s. 71.

⁷⁰⁸ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 13.

⁷⁰⁹ TEMPELHOF, Geschichte, s. 37; SK, VII., s. 68–69.

⁷¹⁰ Cit. dle: MICHNA, Moravská města, 1. část, s. 60.

2 prapory a 2 děly. Teprve když dal Neuwied na město střílet, ustoupili, ješto nebylo jejich úlohou pouštět se v pravidelný boj, ku Prostějovu, pozbyvše 31 zajatých (Tempelhof). Nepatrné skladiště padlo Prusům do rukou.“⁷¹¹

Litovel byla díky svým pevným středověkým hradbám důležitým strategickým místem a Fridricha II. překvapilo, že se města zmocnil tak snadno: „*Kdyby zde byla (k obraně – pozn. J. B.) nasazena pěchota, nemohl bych sem tak lehce vniknout. Ale nepřítel obsadil předměstí pouze busary, kteří ustoupili, když uslyšeli první výstřely z děl.“⁷¹²*

Díky hladkému postupu do nitra Moravy a Daunově pasivitě byl pruský král doposud velmi spokojen. Zietenovi do Slezska napsal: „*Dnes už mám oddíl v Litovli a zítra tam dorazím s předvojem, takže z této strany dokonale odřízneme nepřítele od Olomouce. Nyní začínám věřit, že Daun bude čekat, až (pruské jednotky určené k obléhání – pozn. editora) přivezou kanóny a baterie k městu, až poté se vydá na pochod; neboť že by se měl vzdát Moravy, to se nedomnívám, ani tomu nevěřím.“⁷¹³ Při pronásledování rakouské lehké jízdy se pruské jezdecké oddíly dostaly 3. května až k hradbám olomoucké pevnosti.⁷¹⁴*

Pruské síly tábořící v Litovli a okolí měly krýt přístupové cesty rakouské armády k Olomouci a chránit před útokem obléhací sbor maršála Keitha, který měl v klidu obklíčit a dobýt Olomouc. Kdyby došlo k polní bitvě, mohl Keith rychle vyslat na pomoc vojenský odřad, neboť vzdálenost mezi ním a pruským králem, který zřídil svůj hlavní stan v Nasobůrkách jižně od Litovle, byla nevelká.⁷¹⁵ Duffy konstatoval: „*Fridrich pak nechal vybudovat tábor na protilehlém břehu u Litovle. Jednalo se o významný strategický úspěch, protože se nyní se svými jednotkami nacházel mezi Olomoucí a silnicí, po níž muselo přijít vyprošťovací vojsko z Čech, a krajinná překážka, již představovala řeka Morava, pro něj nyní znamenala výhodu.“⁷¹⁶*

Fridrich II. si západně od Olomouce počínal velice aktivně, neboť neustále očekával příchod rakouských sil. Už 5. května obsadil okolí Prostějova a především vojenský sklad v Olšanech u Prostějova, kde se zmocnil zbylých zásob sena, které

⁷¹¹ CHYIL, Prusové, s. 29–30.

⁷¹² CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 62. Srov. ORLICH, Fürst, s. 111.

⁷¹³ Fridrich II. Zietenovi, 3. května 1758, PC, XVII., Nr. 9976, s. 2.

⁷¹⁴ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 106.

⁷¹⁵ SK, VII., s. 69.

⁷¹⁶ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 227.

nebyly včas dopraveny do Olomouce.⁷¹⁷ Rakouské armádě tím ovšem velká škoda nevznikla, neboť se jí podařilo tento velký sklad z podstatné části vyklidit včas, jak poznamenal olomoucký velitel: „*Předvoj (pruský – pozn. J. B.) táhl dále k Olšanům, kde byl sklad, nyní ale v něm nezbylo nic než něco slámy a sena za ochrany našich husarů.*“⁷¹⁸ V Prostějově, odkud směrem na Brodek u Prostějova uprchl se svým jezdectvem markýz de Ville, ponechal pruský král jako posádku odřad pod velením württemberského prince Fridricha Evžena, který měl za úkol krýt hlavní pruskou armádu a obléhací sbor z jihozápadu.⁷¹⁹

Rakouský generál Laudon se s denním předstihem před hlavními silami maršála Dauna vydal na pochod v čele 5 000 mužů lehké pěchoty a jízdy. Následovaly její oddíly generála Jahnuse. Jejich úkolem bylo zjistit přesnou polohu nepřítele, napadat jeho předsunuté pozice a dopřát klid hlavní armádě. Laudon rychlým přesunem dosáhl již 8. května pozic jižně od Konice, přes Plumlov navázal kontakt s odřadem markýze de Ville a posílil ho částí svých jednotek. Jahnus mezitím zaujal postavení kolem Mohelnice a informoval odtud vrchního velitele o postavení pruské armády u Litovle. Řetěz rakouských lehkých jednotek obklíčil velkým obloukem na linii Tovačov – Plumlov – Konice – Mohelnice – Šumperk pruskou armádu. Vzhledem ke svému početně nízkému stavu se rakouské síly nepouštěly do větších samostatných akcí, ale formou drobných útoků, vedených zejména na zásobovací oddíly, neustále ohrožovaly nepřítele a nedopřávaly mu klid. Prusové mohli tyto rakouské jednotky lehce donutit k ústupu, protože byly poměrně ve velké vzdálenosti od hlavních sil, které jim tak nemohly poskytnout účinnou pomoc. Fridrich II. ale sledoval jiné záměry a nehodlal štěpit síly a zdržovat se.⁷²⁰

Vzhledem k rakouské aktivitě přeskupil pruský král své síly a 11. května se přesunul do svého nového hlavního stanu ve Smržicích ležících severně nedaleko od Prostějova. Domníval se totiž, že Daunova armáda postupuje směrem na Brno a své

⁷¹⁷ 5. května 1758, DIARIUM; srov. CHYTIL, Prusové, s. 30; TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 13. Premonstrátský diarista zaznamenal obsazení vsi Olšany, která patřila ke klášternímu panství, již k 4. květnu. 4. května 1758, PRŮCEK, Deník, s. 6.

⁷¹⁸ 7. května 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 1. část, 60.

⁷¹⁹ TEMPELHOF, Geschichte, s. 38, SK, VII., s. 70.

⁷²⁰ SK, VII., s. 71; ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 35; CHYTIL, Prusové, s. 31.

jednotky rozmístil tak, aby posílil své pravé křídlo.⁷²¹ V původním táboře pruského krále zůstal maršál Keith, který stále neměl k dispozici obléhací materiál, a proto zatím se svými muži kryl přístupy k pevnosti. Kromě Litovle a okolí Prostějova se silnější pruské oddíly nacházely ještě ve Štarnově, Šternberku a v Uničově.⁷²²

Jeden z útoků rakouských nepravidelných jednotek popsal Bělina: „*Laudon pronikl 13. května přes Náměšť na Hané přímo do týlu jednoho z pruských opevněných táborů u Smržic a zároveň poslal tři stovky braničářů velkou oklikou ke Šternberku, aby za pomoci místního obyvatelstva rušili přísun pruských zásob od Opavy k Olomouci. Dá se říci, že od té chvíle nemohli Prusové podniknout nic vážnějšího, aby přitom nebyli pod Laudonovým dohledem.*“⁷²³

Se záměrem zbavit se jízdního sboru markýze de Ville, který posílen o část Laudonových sil zvýšil svoji aktivitu, a také z potřeby získání zásob, pověřil Fridrich II. generálporučíka Seydlitze⁷²⁴ diverzní akcí jihovýchodně od Prostějova.⁷²⁵ Výpad kryl pruský král s jezdeckými silami württemberského prince Fridricha Evžena, které zahaly jízdu markýze de Ville až k Brnu, sebraly zásoby ve Vyškově a v půli května se vrátily do Prostějova. Také Seydlitz si počínal úspěšně a do tábora ve Smržicích se vrátil 17. května se spoustou zásob, které získal v okolí Tovačova, Přerova a Kroměříže.⁷²⁶

V květnu se postupně blížil k Olomouci velký pruský transport vypravený ze Slezska, který vezl nutné obléhací prostředky, další výzbroj a různé zásoby. Velení bylo svěřeno generálu Fouquému, který shromáždil celý trén v okolí Nisy a pro snadnější organizaci a postup ho rozdělil do čtyř kolon s vlastním krytím. Jednotlivé

⁷²¹ CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 74; SK, VII., s. 71–72; ORLICH, Fürst, s. 111.

⁷²² SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 20–21.

⁷²³ BĚLINA, Generál, s. 59–60.

⁷²⁴ Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz-Kurzbach (1721–1773) byl syn dragounského důstojníka, nastoupil ve čtrnácti letech do služby u braniborsko-schwedtského markraběte. K pruské jízdě nastoupil s pověstí skvělého jezdce, účastnil se obou slezských válek. V bitvě u Kolína se natolik vyznamenal a při velení prokázal neobyčejné schopnosti, že ho Fridrich II. ještě na bojišti jmenoval generálmajorem a udělil mu řád Pour le mérite. S panovníkem vycházel dobře, se spokojeným výrazem dokázal poslouchat jeho rétorické tirády, ale zároveň se mu nebál oponovat v taktických a jiných problémech. Vyznačoval se osobní statečností, skromností, pohotovostí a jeho dvornost a roztomilost z něj udělala miláčka vojáků. STELLNER, Fridrich, s. 292, 299–300, 403–405. Král o něm prohlásil: „*V Seydlitzovi jsem poznal velkého generála a maršála již v době, kdy byl ještě praporečkem.*“ 1. 6. 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 118.

⁷²⁵ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 25.

⁷²⁶ SK, VII., s. 72. Prusové vesnice na Přerovsku drancovali již v první polovině května. 9. května 1758, PRUCEK, Deník, s. 6.

části trénu vyrazily s jednodenním odstupem, přičemž ta první pod velením generálmajora Schenckendorfa vyrazila už 6. května.⁷²⁷ Po deseti dnech mohl být vyložen první náklad z povozů v Křelově, kde se utábořil maršál Keith, připravující se na obléhání pevnosti. Poslední z transportů generálmajora Puttkamera⁷²⁸ přibyl do tábora obléhatelů s jednodenním zpožděním 20. května.⁷²⁹ Zdržení bylo způsobeno tím, že na kolonu zaútočil odřad generála Jahnuse pod velením plukovníka Lania.⁷³⁰ Pruský vojenský doprovod útočící husary a Chorvaty snadno odrazil, jednalo se ale o první vážnější napadení na zásobovací trase vedoucí ze Slezska, které měly s postupem času narůstat do nebezpečných rozměrů a nakonec rozhodnout o osudu celého obléhání.

4.5 Příprava olomoucké pevnosti na obléhání

4.5.1 Velitelé v Olomouci a vojenská posádka

Marie Terezie se v případě obrany olomoucké pevnosti mohla opřít o velmi kvalitní důstojnický sbor. Vrchní velitel Olomouce v době obležení, baron Marschall, byl protestantský saský šlechtic. Kariéru zahájil v saské armádě ve válce o španělské dědictví, od roku 1717 působil v císařské armádě, do generálské hodnosti byl povýšen v roce 1739. Bojoval v mnoha bitvách, vyznamenal se například proti Prusům při obsazení Tábora v roce 1744. Již v hodnosti polního podmaršála čelil úspěšně Francouzům pod velením samotného Mořice Saského při obraně Maastrichtu v závěru válek o rakouské dědictví. V době vypuknutí sedmileté války

⁷²⁷ Balthasar Rudolf von Schenckendorf (1699–1771), pruský generál z pomořanské šlechty.

⁷²⁸ Georg Ludwig von Puttkamer (1715–1759), pruský generál, vyznamenal se ve válce o rakouské dědictví, pro jeho odvahu ho přezdívali „*pruský Trenck*“. Osvědčil se v bitvě u Kolína, méně již při obléhání Olomouce. Srov. VENOHR, Fredericus, s. 387; THADDEN, Feldmarschall Daun, s. 345. Jeho vzdálený příbuzný, pruský generál Nikolaus Lorenz von Puttkamer (†1758) se vyznamenal v bitvách u Prahy, Lovosic a zemřel při obléhání Olomouce. Srov. Fridrich II. Vilemíně Pruské, 15. července 1758, PC, XVII., Nr. 10133, s. 108; Fridrich II. Jindřichu Pruskému, 9. srpna 1758, tamtéž, Nr. 10195, s. 155.

⁷²⁹ Do 20. května se tedy sbor Fouquého přesunul z Kladska k Olomouci. Srov. Fridrich II. Fouquému, 6. května 1758, PC, XVII., Nr. 9982, s. 6, pozn. 1.

⁷³⁰ Carl Ludwig hrabě (od 1757) Lanjus (Lanjus) von Wellenburg (†1780) završil kariéru jako polní podmaršál a majitel panství v Čechách. CERRINI, Die Belagerung, s. 23. K zásobovacímu transportu srov. TEMPELHOF, Geschichte, s. 47–49; SK, VII., s. 84; Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 20. května 1758, ORLICH, Fürst, s. 112; též: PC, XVII., Nr. 10003, s. 22. CHYTIL, Prusové, s. 40–41.

působil jako guvernér v Lucemburku, a to v hodnosti polního zbrojmistra. Zúčastnil se také vítězství u Kolína v roce 1757. Za svého života byl několikrát těžce raněn. Jako zkušený, energický, tvrdošíjný, charakterní a taktní velitel měl ideální vlastnosti i dostatek zkušeností pro dlouhodobou koordinaci obranné činnosti vojáků, vojenských techniků a městského obyvatelstva. Fridrich Veliký v něm našel důstojného soupeře.⁷³¹

Jako zástupce barona Marschalla působil dosavadní velitel olomoucké pevnosti polní podmaršál⁷³² Claude Hyacinthe baron de Bretton.⁷³³ Pocházel z Lotrinska, v roce 1718 vstoupil do císařské armády, se kterou se zúčastnil mimo jiné bojů proti Turkům, Francouzům a Prusům. Z bitvy u Chotusic v roce 1742 si odnesl zranění. V roce 1751 se stal velitelem v Olomouci a dosáhl generálské hodnosti.⁷³⁴ Jeho velkou výhodou byla dokonalá znalost pevnosti, města a okolí.

Dvojici ostřílených válečníků Marschalla a Brettona doplňoval projektant olomoucké fortifikace, generálmajor Pierre-Philippe baron de Béchade de Rochepine, který velel pevnostnímu inženýrskému sboru. Stejně jako baron Bretton, i on pocházel z Lotrinska, dlouhá léta sloužil pod princem Evženem Savojským a od roku 1746 působil v Olomouci.⁷³⁵ Velmi aktivním důstojníkem během obležení byl generálmajor Josef Kasimir hrabě Drašković,⁷³⁶ velitel několika odvážných a úspěšných výpadů proti obléhatelům. Jízdě velel major Franz hrabě von Walderode⁷³⁷ a dělostřelectvu podplukovník Adolf Nikolaus baron von Alfson.⁷³⁸

⁷³¹ O osobě barona Marschalla srov. BARTSCH, Olmütz, s. 42–43; FIALA – SKALA, Galerie, část 1., s. 109–115; MICHNA, O životě s. 274–284.

⁷³² Do hodnosti polního podmaršála povýšen až v květnu 1758, tedy v době ohrožení Olomouce. 5. května 1758, TAGS BUCH.

⁷³³ V dobových pramenech je baron Bretton titulován jako *velitel pevnosti* stejně jako baron Marschall. Ve své práci ho pro snadnější orientaci v textu označuji jako *zástupce velitele pevnosti*. Jako *velitele pevnosti* titulují vždy jen barona Marschalla.

⁷³⁴ FIALA – SKALA, Galerie, část 1., s. 116–121. V Olomouci byl jmenován velitelem po smrti zdejšího velitele generála polního strážmistra Karla Gottlieba von Arnswalda (1690–1751) s příjmem 323 zlatých a 30 krejcarů měsíčně. MZA, Rodinný archiv Laudonů, Bystřice pod Hostýnem, karton č. 40, inv. č. 1153, sdělení dvorské válečné rady ve Vídni o jmenování plukovníka Claudia Hyacintha svob. p. de Bretton velitelem pevnosti Olomouc, 1751.

⁷³⁵ BROFT, Vojenské dějiny, s. 234.

⁷³⁶ Josef Kasimir hrabě Drašković (Draskowics) von Trakošćian (1714–1765), rakouský generál z chorvatské šlechty.

⁷³⁷ Franz hrabě von Walderode († 1797) byl poslední mužský příslušník rodu. Přes jeho dceru zdědil statky a jméno rod hrabat Desfours.

Ve zbrani stálo v Olomouci 16 neúplných praporů pěchoty a 300 jezdců, celkem asi 8 500 mužů připravených čelit nepříteli.⁷³⁹ Dělostřelectvo mělo k dispozici 324 děl různých ráží a dostatek munice. Dva hraničářské prapory lehké pěchoty a část husarů tábořila mimo hradby města v opevněném klášteře Hradisko severovýchodně od města. Menší jednotky Chorvatů obsadily také nejbližší okolí města – na severovýchodě vesnice Pavlovičky a Chválkovice, na severozápadě Řepčín a Hejčín, přičemž své pozice posílili polním opevněním.

4.5.2 Evakuace města

Překvapivá informace o pruském nebezpečí přišla do Olomouce právě uprostřed slavností konaných u příležitosti zvolení nového biskupa Leopolda Friedricha hraběte von Egkha.⁷⁴⁰ Pro tuto příležitost se do města sjelo mnoho vzácných hostů, kteří je začali záhy opouštět.⁷⁴¹ Spolu se šlechtou, částí měšťanstva a studentstva prchali také příslušníci duchovního stavu, neboť 2. května bylo všem řeholníkům a řeholnicím nařízeno, aby opustili město. V kláštorech měl zůstat jen nejnutnější počet z nich.⁷⁴² Z církevních budov byly rovněž odváženy cennosti a knihy.⁷⁴³

Panika z pruského postupu zasáhla i Vídeň. Poplašně působila zejména zpráva o tom, že markýz de Ville byl na hlavu poražen a uprchl. Přesnější zprávy docházející do Vídně s časovým odstupem nálady poněkud zklidnily. Zděšení zasáhlo také císařskou rezidenci. Kníže Khevenhüller si koncem května poznamenal do svého

⁷³⁸ Adolf Nikolaus baron von Alfson (1704–1779), rakouský důstojník.

⁷³⁹ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 227. Sodenstern uvedl 7 200 mužů pěchoty a 300 jezdců, SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 37. Detailní rozpis posádky (k 21. 5. schopných služby 8 206 mužů) srov. SK, VII., s. 220–221. Bartsch psal o 7 800 mužích, BARTSCH, Olmütz, s. 43. Chytil uvedl počet 7 500 mužů. CHYTILOV, Prusové, s. 25.

⁷⁴⁰ Zvolen 27. dubna 1758. 27. dubna 1758, PRUCEK, Deník, s. 3. Předchodzí biskup Ferdinand Julius Troyer zemřel 5. února 1758. 5. února 1758, tamtéž, s. 5. Zprávu o vpádu Prusů na Moravu prostřednictvím štafety obdržel 28. dubna 1758 kandéř Friedrich Wilhelm von Haugwitz, který se účastnil biskupské volby v Olomouci. 28. dubna 1758, TAGS BUCH.

⁷⁴¹ WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 1.

⁷⁴² 2. května 1758, DIARIUM; DAS ST. CLARA-KLOSTER, pag. 165–167; BARTSCH, Olmütz, s. 45, 53.

⁷⁴³ 30. dubna 1758, PRUCEK, Deník, s. 5.

deníku, že začátkem měsíce byla vojenská situace velmi nebezpečná a děsivá. Útok na Moravu nebyl očekáván, všeobecně se totiž čekal vpád do Čech.⁷⁴⁴

Na císařském dvoře zvažovali dokonce útek na bezpečnější místo, ale Marie Terezie byla rozhodnuta setrvat v sídelním městě až do doby, než se nepřátelská armáda objeví před Vídní.⁷⁴⁵ Zachovala chladnou hlavu a neobyčejnou tvrdošijnost. Francouzský vyslanec v této době hlásil: „*Jednobo dne... dorazil kurýr, aby Její Veličenstvo seznámil s úsnivou situací pevnosti. Sama mě o tom ihned informovala. Řekl jsem, že pokud je situace natolik nebezpečná, doporučil bych jí svolat poradu generálů týkající se posílení opevnění hlavního města, které není v dobrém stavu. Odpověděla, že ho bude bránit až do konce. Pak se bude stěhovat z jednoho města do druhého, dokud nedojde do poslední vesnice v Ubrách.*“ Na otázku, co by učinila v takovém případě, odvětila: „*Vyzvala bych pruského krále, aby se se mnou setkal, přijela bych poštovním kočárem s mušketou, prachem a olovem a pak bychom střetnutí dobojovali osobně.*“⁷⁴⁶

Ještě před začátkem samotného obléhání se změnilo sociální složení Olomouce. Pevnostní posádka byla posílena zejména pěšími jednotkami polního podmaršála de Villeho. Příchozí vojáci byli ubytováni v domech měšťanů, opuštěných církevních budovách, které měly současně sloužit také jako lazarety,⁷⁴⁷ a v ostatních vojenských prostorách.⁷⁴⁸ S příchodem posil tvořila vojenská posádka ve městě po dobu obléhání většinu obyvatelstva, neboť naopak velký počet civilistů Olomouc opustil. Zde je třeba rozlišovat mezi evakuací privilegovaných vrstev a vyhoštěním nejhudších. V prvním případě šlo o zajištění bezpečnosti válkou postižených osob, zejména z řad šlechty, bohatých měšťanů, vysokého kléru a vysokého úřednictva. V případě nemajetných šlo o zlepšení vyhlídek zásobování vojáků a obyvatel, kteří ve městě zůstali. Každý, kdo neměl možnost obstarat si

⁷⁴⁴ KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1758–1759, s. 38.

⁷⁴⁵ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 360–361; STELLNER, Sedmiletá válka, s. 178–179.

⁷⁴⁶ MICHAEL, s. 643; též BLED, Marie Terezie, s. 138; cit. dle: STELLNER, Sedmiletá válka, s. 178–179. Srov. TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 13.

⁷⁴⁷ Např. v klášteře klarisek bylo 5. května 1758 ubytováno 500 mužů bavorské pěchoty a zřízen lazaret. DAS ST. CLARA-KLOSTER, pag. 169; 5. května 1758, AUSFÜHRLICHE BESCHREIBUNG, pag. 173.

⁷⁴⁸ SK, VI, s. 76.

potravin na půl roku dopředu, musel z města odejít.⁷⁴⁹ Měšťanům bylo nařízeno propustit tovaryše a všechny nadbytečné osoby.⁷⁵⁰ Rozkaz k odchodu z města se týkal pochopitelně také žebráků a tuláků, které nesměly strážce u bran pouštět zpět.⁷⁵¹ Kdo výzvy k opuštění města neuposlechl, byl o několik dní později vyveden vojskem.⁷⁵² Současně bylo nařízeno majitelům domů, aby neskrývali nikoho z vypovězených, a to pod přísnými tresty.⁷⁵³

Městská chudina potulující se bezprizorně v okolí města byla později v průběhu obléhání společně s okolním venkovským obyvatelstvem využívána Prusy za útlatu a také násilným donucením k zemním pracem a jiným úkolům.⁷⁵⁴ Šlo o hloubení příkopů, přibližovacích zákopů, budování dělostřeleckých postavení a pomocné práce, přičemž ne jeden z místních doplatil na tuto službu ztrátou života.

Vojenské velení Olomouce ale současně nemělo zájem na odchodu veškerého civilního obyvatelstva z města. To bylo naopak pro úspěšnou obranu nepostradatelné. Civilisté byli využíváni k opravě poškozeného opevnění, podíleli se na zásobování vojska a především drželi požární službu, neboť vojáci se soustředili výlučně na armádní úkoly.⁷⁵⁵

Nezáviděníhodné bylo také postavení obyvatel obcí, které ležely v oblastech vyklizených rakouským vojskem a které byly při pruském postupu vydány na milost a nemilost nepříteli. Vzhledem ke zkušenostem z roku 1742 byli venkované rozhodnutí nevydat svůj majetek nepříteli tak snadno. Ještě před příchodem pruské armády vyprázdnili sýpky a vyseli jarní osení, byť na polích ležely ještě poslední zbytky sněhu. Dobytek vyhnali do lesních úkrytů, kde se skrývaly také ženy a děti.

⁷⁴⁹ 27. dubna 1758, PRUCEK, Deník, s. 5.

⁷⁵⁰ 11. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁷⁵¹ 30. dubna 1758, TAGS BUCH; 14. a 15. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁷⁵² Všichni zbyteční jedlíci byli z města vyvedeni. 20. května 1758, DIARIUM. Na počtu 1 035 lidí, kteří se nemohli sami zásobit, muselo bez milosti a bez pardonu odejít z města. 20. května 1758, AUSFÜHRLICHE BESCHREIBUNG, pag. 176. Město muselo opustit zhruba 1 000 lidí, včetně žen a dětí. 20. května 1758, SOkA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5712, sign. 1734, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 14.

⁷⁵³ 20., 21. a 23. května 1758, DIARIUM.

⁷⁵⁴ 22. května 1758, DIARIUM.

⁷⁵⁵ HAAS, Zum Schicksal, s. 44.

Cenné věci moravští sedláci zakopávali do tajných úkrytů.⁷⁵⁶ Brzy se rozhořela malá válka mezi venkovany a pruskými vojáky. Například v obci Slavonín sedláci 19. května zabili pruského husara, který se opozdil při drancování. Následujícího dne byla vesnice pro výstrahu vypálena.⁷⁵⁷

4.5.3 Stavební zásahy a vojenská opatření

Jakmile bylo zřejmé, že Prusové táhnou na Olomouc, nechalo velitelství strhnout všechny stavby, které se nacházely v okolí pevnosti a jež by mohla nepřátelská pěchota použít při postupu ke krytí. Demolice nebyly ušetřeny ani letohrádky a zahradní budovy. Do povětří byl dokonce vyhozen i kostel a jeho ruiny srovnány se zemí.⁷⁵⁸ Demoliční práce začaly s počátkem ohrožení města a pokračovaly ještě v době prvních šarvátek obou vojsk v okolí pevnosti. Za vojenského doprovodu 300 mužů posádky se na nich podílelo několik set civilistů, kterým byla vyplácena peněžitá odměna.⁷⁵⁹ Od 4. května musel každý měšťanský dům poskytnout k práci jednu osobu. Rovněž byla za mzdu povolána městská chudina,⁷⁶⁰ která byla brzy poté vykázána z města.

Demoliční práce se nevyhnuly ani klášteru Hradisko, jenž leží v bezprostřední blízkosti Olomouce. Obsadili je Chorvaté prvního květnového dne, tedy den poté, co klášter opustil opat s většinou řeholníků. Na Marschallův příkaz zbourali na Hradisku hostinec a hospodářská stavení.⁷⁶¹ Samotné budovy kláštera spolu s okolím skýtaly rakouským hraničářům výborný opěrný bod, na druhou stranu je bylo třeba co nejvíce šetřit. O tom svědčí vyjádření velitele Marschalla, který jménem celého velitelského sboru po skončeném obléhání v září 1758 na návštěvě u opata prohlásil:

⁷⁵⁶ MACHINEK, Schlacht, s. 2–8.

⁷⁵⁷ 20. května 1758, DIARIUM. Srov. CHYTIL, Prusové, s. 49. Událost zaznamenal i premonstrátský diarista. 20. května 1758, PRUCEK, Deník, s. 7. Protichůdná je naopak informace z deníku velitele pevnosti: "Dne 20. května... náhle vyrazil ve vesnici Slavonín velký kouř... Myslelo se zprvu, že da to nezapálili Prusové, avšak po čase jsme byli zpraveni, že se tak stalo neopatrností jedné pruské kuchářky." Cit. dle: MICHNA, Moravská města, 2. část, s. 163.

⁷⁵⁸ Šlo o kostel Panny Marie Pomocné. 15. května 1758, AUSFÜHRLICHE BESCHREIBUNG, pag. 175; 14. května 1758, DIARIUM.

⁷⁵⁹ Denní mzda činila 6 krejcarů. 4. května 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 3; 5. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN; 5. a 9. května 1758, DIARIUM.

⁷⁶⁰ 4. května 1758, DIARIUM.

⁷⁶¹ Civilisté dostali od od kláštera za bourání hospodářských stavení a zdi kolem zahrady opatství 15 krejcarů za den. 4. května 1758, PRUCEK, Deník, s. 6.

„Kdyby bylo Hradisko obsazeno Prusy, nikdy bychom nedopustili, aby bylo z města ostřelováno a poškozeno.“⁷⁶²

V rámci zemních prací byly zasypány také všechny úvozy, jámy a příkopy v širším okolí města. Z okolních lesů byly přiváženy tisíce otepí, ze kterých vojáci pletli šancovní koše. Ty byly v době obléhání naplněny zeminou a používány ke krytí obsluh dělostřeleckých baterií, nebo jimi mohly být provizorně opravovány průlomy v hradbách. Z důvodů předpokládaných oprav úseků opevnění byly také sepsány zásoby všech použitelných trámů, fošen a prken.⁷⁶³

Ještě před ostřelováním pevnosti a také s jeho začátkem byla ve městě postupně vytrhávána dlažba v ulicích a skládána do průjezdů a těsně podél domovních zdí.⁷⁶⁴ Toto opatření sledovalo několik cílů. Dlažba mohla být použita jako střelivo do mozdířů, neboť tento typ zbraně dovozoval vystřelovat také kamenné projektily. Dále bylo možno použít kameny při stavbě provizorních zátarasů v případě útočné zteči protivníka, nebo při opravách poškozených částí opevnění. Hlavním důvodem bylo ale nebezpečí při nepřátelské palbě. Vytrháním dlažby padaly nepřátelské střely přímo do země a dále se již neodrážely. Právě nepředvídatelné odrazy železných koulí mohly způsobit těžká zranění a škody. Neméně nebezpečné byly také úlomky kamenné dlažby při dopadu dělostřelecké koule nebo granátu.⁷⁶⁵

Pro zvýšení obranyschopnosti byly zaplavovány pevnostní příkopy a také inundační kotliny v okolí města. Hloubka vody v zaplaveném území nebyla velká, stačila ovšem na to, aby znemožnila nepříteli hloubit přibližovací zákopy.⁷⁶⁶ U stavidel a propustí inundačního systému byly postaveny stráže.⁷⁶⁷

⁷⁶² 15. a 29. září 1758, cit. dle: PRUCEK, Deník, s. 10. Srov. také zápisy k 3. a 4. květnu 1758, tamtéž s. 6.

⁷⁶³ 6. května 1758, TAGS BUCH; 6. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN; 6. května 1758, DIARIUM.

⁷⁶⁴ 8., 28. a 30. května 1758, DIARIUM; 22. května 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 15.

⁷⁶⁵ Srov. HAAS, zum Schicksal, s. 48–49.

⁷⁶⁶ MICHNA, Bastionová pevnost, s. 31. Opatření k zabezpečení pevnosti před nepřítelem srov. dále SK, VII., s. 76; TEMPELHOF, Geschichte, s. 55; 4. – 14. května 1758, DIARIUM.

⁷⁶⁷ 8. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

Ačkoliv pevnost byla úplně nová, některé úseky hradeb byly ještě posíleny a rozšířeny. Stavební materiál byl získán i ze stržených mostů.⁷⁶⁸ Krytá cesta⁷⁶⁹ byla na exponovaném místě mezi Kateřinskou a Terezkou bránou opatřena palisádou, o dřevěné prvky byla vylepšována také palebná postavení na hradbách. Zejména bylo třeba vybudovat na vyvýšených místech pozice pro střelce z dvojhákovnic.⁷⁷⁰ Již prvního květnového dne byly zřízeny na pevnostních prvcích dělostřelecké baterie a osazeny děly.⁷⁷¹

4.5.4 Zásobování

Vojenská posádka a obyvatelé města byli zásobeni ze tří zdrojů. Z vojenských zásob, které byly před příchodem Prusů doplněny sehnaným dobytkem⁷⁷² a ovceci, dále ze zásob měšťanů a konečně prostřednictvím trhů od vesnického obyvatelstva, neboť Prusům se po celou dobu obléhání nepodařilo úplně odříznout město od jeho okolí. Silné pruské hlídky a dokonce ani dělostřelecká palba na město nezabránily vesničánům v tom, aby do města vcházeli. Ještě několik týdnů po začátku obléhání mohl městský radní Kniebandl poznamenat: „*Dosud na Horním náměstí pořádaný trh byl dnes přemístěn na Předbradí. Sedláci, byť nejsou přivyklí střelbě, přesto přišli ještě dnes jako dosud denně a přinesli na trh různých věcí, kterých je třeba, také trávu pro rohatý dobytek na prodej za levnou cenu.*“⁷⁷³ Prodej na trhu ovšem nebyl bez nebezpečí, na což doplatili dva obchodníci se pstruhy, kteří zemřeli po zásahu dělové koule při pruské palbě do vnitřního města.⁷⁷⁴

Nejen pro morálku mužstva bylo velmi důležité zásobování Olomouce pivem a vínem, a to po celou dobu obležení. Počátkem května se do pevnosti podařilo dopravit z pivovaru ve Velké Bystřici 40 sudů piva, které se zde na příkaz pruského

⁷⁶⁸ 20. května 1758, DIARIUM.

⁷⁶⁹ *Krytá cesta* – vnější obranná linie a komunikace skrytá před zrakem nepřítele postupně se zdvíhající vlnitým valem, tzv. *glacis*.

⁷⁷⁰ 8. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN. *Dvojhákovnice* byla hradební puška s délkou hlavně kolem 1,5 m. Kvůli své velké délce a hmotnosti a bylo nutno tuto zbraň při výstřelu opřít, velkému zpětnému rázu zabránilo zaklesnutí pušky hákem či dvojhákem o okraj hradby.

⁷⁷¹ 1. května 1758, TAGS BUCH.

⁷⁷² 8. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN

⁷⁷³ 31. května 1758, DIARIUM, cit. dle: MICHNA, Prusové, 1. část, s. 250.

⁷⁷⁴ 1. června 1758, DIARIUM.

velení vařilo pro nepřátelské vojsko.⁷⁷⁵ Víno bylo dopravováno do města ze širokého okolí, mj. také ze sklepů kláštera Hradiska.⁷⁷⁶ Nejlepší vína byla určena pro důstojnický sbor, mužstvo olomoucké posádky dostalo zdarma přiděl vína až po ubránění města. K jídlu dostávali vojáci bezplatně přiděly čerstvého a uzeného masa, nejčastěji s hrachem. Dále krupičnou kaši, chléb, mouku, kroupy a na přilepšenou špek a sádlo.⁷⁷⁷ Vojáci si mohli kromě vojenských přidělů opatřit také potraviny na trhu.

V Olomouci díky dobrému zásobování potravinami nepropukla během obléhání žádná epidemie. Nemoci způsobené hladem a strádáním totiž během obléhání často kosily mnohonásobně více lidí než nepřátelská palba. Tak tomu bylo například na počátku roku 1758 v obležené Svídnici, kde se na zdraví obyvatel podepsalo také chladné počasí. Na podvýživu a nemoci zde zemřelo přes 700 lidí.⁷⁷⁸ Na nedostatek si mohli stěžovat spíše útočníci: „*Jebo (pruští – pozn. J. B.) zběhové naříkali stále na nouzi a drahotu, také na nedostatek píce. Protože dnes (nepřítel – pozn. J. B.) už osmý den dával údajně koním méně ovsu, museli ubozí sedláci tím více trpět škody na polních plodinách. Jakkoli se nepřítel vší silou snažil nás zcela uzavřít a odříznout všechny cesty, tak téhož 27. června bez ohledu na to přece jen dvě staré utrmácené ženy... přinesly čerstvou zvěřinu. Trh drůbeže, másla, vajec atd. stále denně pokračoval, neboť venkované ještě přinášeli různé druhy poživatin.*“⁷⁷⁹

4.5.5 Protipožární opatření

Nesmírně důležitá byla protipožární opatření, neboť velký požár mohl úplně zmařit jakékoliv vyhlídky na úspěšnou obranu města. Během obléhání byly proto vydány protipožární instrukce a rozkazy, které ustanovovaly požární hlídky. Podle hasebního řádu, vydaného na rozkaz pevnostního velitelství 26. května krajským úřadem, musel být každý dům ve městě opatřen vodou. Domy na zvláště ohrožených

⁷⁷⁵ 7. května 1758, MICHNA, Moravská města, 1. část., s. 60. Bystřický pivovar byl častým cílem husarských výpadů rakouského vojska. Srov. 25., 26. a 27. května 1758, MICHNA, Moravská města, 2. část, s. 166–167.

⁷⁷⁶ 6. května 1758, PRUCEK, Deník, s. 6.

⁷⁷⁷ Květen – červen 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁷⁷⁸ HAAS, Zum Schicksal, s. 53.

⁷⁷⁹ DIARIUM, 27. června 1758, cit dle: MICHNA, Prusové, 2. část, s. 375.

místech byly pokryty čerstvými kůžemi, aby se oheň nemohl rychle šířit.⁷⁸⁰ Olomouci se naštěstí velký požár v době obležení vyhnul, což svědčilo rovněž o dobré práci protipožárních hlídek. Ty tvořilo patnáct krajských úředníků a čtyři členové městské rady, kteří měli v každé hlídce na povel dle potřeby patnáct, dvacet až třicet měšťanů se stříkačkami.⁷⁸¹ Pokud během obléhání někde ve městě vypukl požár, byl rychle uhašen.⁷⁸² Nebezpečí služby v protipožární hlídce spočívalo především v tom, že pokud někde nepřítel vidět kouř, okamžitě na místo směřoval prudkou palbu, aby se oheň rozšířil a uhasit požár by pro obránce bylo těžší.⁷⁸³ Zabránit vzniku požárů bylo nejen v zájmu vojenského velení, ale především obyvatel, neboť oheň mohl zničit celé jejich majetky.

K důležitému protipožárnímu opatření patřilo také nařízení o stržení střech domů v exponovaných místech na západě města. Později byl rozkaz rozšířen na téměř celé město. Měšťané na tento příkaz ovšem reagovali velmi neochotně, o čemž svědčí jeho časté opakování, kdy velitel Olomouce Marschall dokonce pohrozil jednak vojenskou asistencí a jednak tím, že majitelé domů budou nuceni za sejmutí střechy vojskem najatým tesařům a dělníkům platit.⁷⁸⁴ Celková výše škod jen na stržených střechách byla po ukončení obléhání vyčíslena na 53 669 zlatých, což byla více než dvojnásobná suma ve srovnání se zničeným majetkem způsobeným nepřátelským dělostřelectvem.⁷⁸⁵

4.5.6 Bezpečnost a disciplína

Zajištěním bezpečnosti ve městě bylo pověřeno měšťanstvo. Kromě účasti na požárních hlídkách se jednalo se hlavně o policejní činnost,⁷⁸⁶ která doplňovala

⁷⁸⁰ Obchodníci s kůžemi museli 28. května 1758 dodat 280 čerstvých volských kůží. 28. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁷⁸¹ 26. května 1758, DIARIUM. Ve službě v protipožárních hlídkách sloužilo ve dne v noci kolem 200 měšťanů. WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 58.

⁷⁸² Za dobu celého obležení shořel ve městě pouze pivovar a kamenný mlýn. WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 59; 13. června 1758, DIARIUM.

⁷⁸³ WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 59.

⁷⁸⁴ 22., 23. a 30. května 1758, DIARIUM; 22. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN; 24. května 1758, AUSFÜHRLICHE BESCHREIBUNG, pag. 177.

⁷⁸⁵ SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 22, inv. č. 586, fol. 1–22, seznam škod měšťanů postížených bombardováním, 1758.

⁷⁸⁶ BARTSCH, Olmütz, s. 45.

působení vojenských hlídek. Za účelem trestání lichvářů a překupníků byla 5. května postavena v centru města šibenice,⁷⁸⁷ ke které později v různých jiných částech města přibylo ještě několik dalších.⁷⁸⁸ Na obranu proti infiltraci nepřátelských špehů do města bylo přijato následující opatření: „Z rozkazu Excellence velitele musí město postavit ke každé bráně spolehlivého muže, který zná venkovany, takové odkáže na tržiště, a když své věci prodají, znovu vyvede ven.“⁷⁸⁹

Pro udržení pořádku v době obležení města bylo zapotřebí dodržovat přísnou disciplínu, která platila nejen pro vojsko, ale i pro ostatní obyvatele. Počátkem června byl ve městě chycen žebrák, který byl vybaven sírou, prachem a dalším vybavením pro založení ohně. Jednalo se o starce z blízkého okolí města, kterého Olomoučané znali a který se snažil – pravděpodobně za pruskou úplatu – město zapálit. Trest za tento čin potvrzuje obavy obležených z vypuknutí požáru. Žhář byl po uplatnění všech stupňů tortury oběšen, dalšího dne pro výstrahu „... sundán ze šibenice... rozčtvřen a jeho čtyři části přibity na sloupy palisády před branami, hlava pak přibita na sloup palisády před Terežskou branou proti nepříteli.“⁷⁹⁰

Obdobně tvrdě jako zhářství byla vojenským soudem trestána i dezerce a krádeže. Kniebandl ve svém diariu zmínil dva zběhy, kteří byli popraveni, přičemž první z nich byl pověšen pro výstrahu před jednou z městských bran.⁷⁹¹ Zmatek při bombardování a hašení drobných požárů vojáci i civilisté využívali ke krádežím. I poměrně drobné přestupky však byly tvrdě trestány: „Téhož dne byl jeden muž od Simbschönova pluku přistižen měšťanskou požární hlídkou při vylamování měděného kotle z kamen a oběšen. Rovněž sedláci z Jestřabí přivedli tam bydličího vysloužilého vojáka se ženou, kteří to, co z různých poživatin uvnitř pevnosti venku skoupili, dovolili si prodávat v nepřátelském

⁷⁸⁷ 5. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.; 5. května 1758, DIARIUM.

⁷⁸⁸ Např. šibenice na Rybím na trhu. 20. května 1758, AUSFÜHRLICHE BESCHREIBUNG, pag. 176; 22. května 1758, DIARIUM.

⁷⁸⁹ 12. května 1758, DIARIUM. U každé brány musel být přítomný jeden měšťan, který znal příchozí a mohl rozlišit, kdo je místní a kdo ne. 8. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁷⁹⁰ Cit. dle: MICHNA, Prusové, 2. část, s. 368; 4. a 5. června 1758, DIARIUM; 4. června 1758, AUSFÜHRLICHE BESCHREIBUNG, pag. 182.

⁷⁹¹ 22. května a 9. června 1758, DIARIUM. Pokusů o zběhnutí bylo podhopitelně mnoho a diaristé zaznamenávali v textu jen některé. Celkové počty uvedli v závěrečném souhrnu.

táboře.“⁷⁹² Trest smrti hrozil rovněž za zmínku o kapitulaci,⁷⁹³ což mělo zabránit šíření poráženeckých nálad.

Úlohu měšťanů a obyvatel Olomouce a jejich podílu na hájení města shrnul Sodenstern: „*Dělí se na různé skupiny: jedna se ujala hašení požárů ve městě, druhá na věžích stále bládala každý krok obléhatelů, třetí neúnavně pracovala s posádkou na posílení a zlepšení opevnění, čtvrtá pomáhala s vyrovnáváním nejbližšího okolí, předměstí atd. – Slabší a starší občané stáli u bran na stráž, aby pustili své krajaný na trhy a zase zpět z města a ujali se péče o nemocné a raněné, pro něž byly v kláštorech zřízeny špitály.*“⁷⁹⁴

4.6 Průběh obležení Olomouce

Přestože ještě koncem dubna 1758 nebyly známy přesné záměry pruského krále, proběhla v Olomouci porada představitelů nejvyšší vojenské i civilní správy.⁷⁹⁵ Schůzce předsedal kancléř Friedrich Wilhelm von Haugwitz, který ve městě tou dobou zastupoval Marii Terezií při volbě nového olomouckého biskupa.⁷⁹⁶ Záhy poté město opustil. Z nejvýznamnějších civilistů byli kromě kancléře schůzce přítomni také prezident císařsko-královské reprezentace a komory Jindřich Kajetán svobodný pán Blümegen,⁷⁹⁷ dále olomoucký krajský hejtman Emanuel Kajetán Závaš svobodný pán z Osenic⁷⁹⁸ a přerovský krajský hejtman svobodný pán Sinzendorf. Z vojenských zástupců se dostavili také velitel pevnosti polní zbrojmistr Marschall, jeho zástupce polní podmaršál Bretton a generálmajor Rochepine.

⁷⁹² 25. června 1758, DIARIUM; cit. dle: MICHNA, Prusové, 2. část, s. 374. Při exekuci byli čtyři muži zranění nepřátelskou dělostřelbou. 24. června 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 39.

⁷⁹³ 31. května 1758, DIARIUM.

⁷⁹⁴ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 38.

⁷⁹⁵ Porada proběhla 27. dubna 1758. MZA, Gubernium, karton č. 1038, inv. č. 2423, sign. M58, protokol z porady konané 27. dubna 1758 v Olomouci za předsednictví nejvyššího kancléře Haugwitze, 29. dubna 1758.

⁷⁹⁶ 28. dubna 1758, PRUCEK, Deník, s. 5.

⁷⁹⁷ Jindřich Kajetán svobodný pán Blümegen (1715–1788), od roku 1749 v čele nejvyššího moravského zemského úřadu císařsko-královské reprezentace a komory, od roku 1753 moravským zemským hejtmanem, vedle toho generálním válečným komisařem na Moravě. Od roku 1760 působil ve vyšších úřadech ve Vídni, v roce 1761 povýšen do stavu říšských hrabat. MORAVA, s. 6–7.

⁷⁹⁸ Emanuel Kajetán Závaš svobodný pán z Osenic (1712–1769), olomouckým krajským hejtmanem od roku 1748, roku 1749 jmenován císařským radou.

Schůze se zabývala zejména zásobováním pevnosti potravinami, pící a různým materiálem. Řešilo se rekvírování koní a potahů pro vojenské účely v olomouckém a přerovském kraji. Obyvatelé, kteří byli ohroženi nepřátelským vpádem, se měli i s dobyt看em a zásobami před Prusy ukrýt do neschůdných hor, případně měli odejít až do hradištského kraje nebo dokonce do Uher. Mladíci, kterým hrozilo násilné rekrutování do pruského vojska, měli být evakuováni nebo alespoň ukryti v lesích.⁷⁹⁹

V polovině května již před Olomoucí docházelo k drobným šarvátkám, které s menší či větší intenzitou sváděly lehké jednotky obou armád.⁸⁰⁰ V té době bylo i ve Vídni zřejmé, že pruský král hodlá obléhat Olomouc a přímé nebezpečí sídelnímu městu zatím nehrozí. V sídelním městě se 14. května za přítomnosti císařského páru konala vojenská porada, jejímž výsledkem měl být rozkaz hraběti Daunovi ohledně následujícího postupu. V dopise, jenž pojednával o výsledku schůze, nařizovala císařovna vrchnímu veliteli rakouských sil podstoupit generální bitvu, bude-li to k osvobození Olomouce nutné. V otázce času a způsobu provedení dostal Daun naprostou volnost. Podle doporučení měl vyčkat na nejpříhodnější okamžik, totiž na dobu, kdy se nepřítel plně zaměstná obléhacími pracemi, rozštěpí své síly, a bude snazší ho porazit.⁸⁰¹

Autoři syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* k vídeňské poradě uvedli: „Konference... rozhodla, aby Daun v případě nutnosti svedl bitvu na ochranění Olomouce. Kdy se tak stane, to bylo přenecháno polnímu maršálovi, ale bylo zdůrazněno, že by bylo vhodné, aby se pro bitvu rozhodl až poté, co by nepřítel zahájil skutečné obléhání města. Dalo se očekávat, že podobně jako u Kolína bude mít protivník k dispozici jen část svých sil. Rychlé rozhodnutí díky bitvě nebylo v zájmu rakouského armádního velení. Stav hlavní armády se zlepšoval s každým dnem; uvolněná disciplína byla zvyšována výcvikem a téměř denně přicházeli noví vojáci. Čím déle by se čekalo na rozhodnutí, o to více se přibližovala možnost pomoci Rusů.“⁸⁰² Daun ostatně žádné zbrklé

⁷⁹⁹ ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 29–30; KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 106; MICHNA, Bastionová pevnost, s. 39; BARTSCH, Olmütz, s. 44. Detailní zápis z porady popsal Chytil, který uvedl dhybně datum konference 28. dubna. CHYTIL, Prusové, s. 26–28.

⁸⁰⁰ Dne 14. května došlo ke srážce pruské jízdy a rakouských husarů u Chválkovic, Chorvaté se střetli s nepřítelem v Nové Ulicí a u Svatého kopečku. PRUCEK, Deník, s. 7.

⁸⁰¹ Marie Terezie Daunovi, 15. května 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 366–367. O konferenci srov. tamtéž, s. 363–365.

⁸⁰² SK, VII., s. 74–75.

akce nevyhledával. Vyčkával v polním táboře u Litomyšle, posiloval svou armádu a zůstával stále v kontaktu s olomouckou posádkou.⁸⁰³

V půli května olomoucké velitelství dokončovalo přípravu na obležení a vydávalo zpřísněná nařízení pro vojsko i civilní obyvatele města. Pracovníci, kteří stále prováděli armovací činnosti v předpolí pevnosti, byli chráněni vojenskou jednotkou o síle 600 mužů, která kryla civilisty před možným náhlým pruským útokem. V případě převahy nepřítele měla jednotka bránit ústup dělníků pod ochranu pevnostního dělostřelectva. Další rozkazy velitelství se týkaly hlídek, kterým byly přiděleny konkrétní fortifikační prvky. Vojáci na strážích měli velmi bedlivě dbát na to, že na veškerých postech bude vše v pořádku. Krom toho byly strážce poslány i k významným objektům ve vnitřním městě. Opatření se týkalo rezidence olomouckého biskupa, radnice a Nové věže,⁸⁰⁴ na kterou neměl přístup nikdo nepovolaný.⁸⁰⁵

Velký důraz byl kladen na zabezpečení vstupů do města. Důstojníci konající službu u městských bran měli denně hlásit situaci a přinášet návrhy na zlepšení obranných prvků. Ráno mohli otevřít brány až poté, co získali veškeré informace o nočním pohybu nepřítele, které dodávalo průzkumné jezdectvo tábořící mimo hradby. Důstojníci, kteří měli na povel ochranu skladišť, byli odpovědní za to, že se k magazínům nedostanou žádné nepovolané osoby. Rovněž měli zabránit nebezpečí škod, které mohlo způsobit jejich mužstvo kouřením tabáku. Potraviny seňnané před příchodem Prusů v okolí a shromážděné v pevnosti nesměly být prodávány na trhu. To se netýkalo zásob v držení soukromých osob a potravin a věcí, které na trh denně přinášeli vesničané z okolí. Pokud by došlo k vyhlášení poplachu, měly „... *všechny pluky a prapory vyjít ze svých kasáren a zůstat tak dlouho stát, dokud jim nebudou uděleny rozkazy.*“⁸⁰⁶ Žádný důstojník se nesměl přestěhovat bez povolení velitelství. Mužstvo

⁸⁰³ Dne 5. května „poslal pevnostní velitel... Daunovi po jednom desátníku s 8 busary... šifrované písmo, jehož mělo býti v budoucnosti užíváno, a některé signály, jichž užití chtěl v dobu nutnosti“. CHYTIL, Prusové, s. 34; 5. května 1758, DIARIUM.

⁸⁰⁴ Míněna pravděpodobně Nová věž (též Nová brána), připomínaná již v polovině 14. stol. Zbořena v roce 1786 z dopravních důvodů. Srov. PŘÍSPĚVKY, s. 205, pozn. 7.

⁸⁰⁵ 15. – 18. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁸⁰⁶ 15. května 1758, tamtéž.

neschopné vojenské služby mělo sloužit v ošetřovnách. Dále byla ustanovena místa, kde vojsko dostalo víno za pevnou cenu sedm krejcarů za máz.⁸⁰⁷

Zpřísněná bezpečnostní opatření a rozkazy pevnostního velitelství se nevztahovaly pouze na vojsko. Byla opakována nařízení, dle kterých se měšťané a další obyvatelé neměli vyhýbat povinnosti vyslat jednu práce schopnou osobu nejruznějším způsobem pomáhat ženijnímu sboru a dělostřelectvu. Denní mzda těchto pracovníků byla šest krejcarů, dělostřelectvo mzdu postupně navyšovalo na devět až dvanáct krejcarů. Kromě toho musela být v každém domě jmenována ostražitá osoba, která měla v noci bdít a při požáru nebo jiném nebezpečí vzbudit ostatní obyvatele domu. Každý dům musel být také opatřen svítící lucernou. Nikdo nepovoláný nesměl vstupovat na pevnostní objekty, hlídka mohla takového člověka zastřelit. Po desáté hodině večerní se v ulicích města nesměl pohybovat žádný civilista, který by k tomu neměl zvláště závažný důvod. V rámci protipožárních opatření byl vydán zákaz pohybovat se v ranních hodinách s dýmkou či ohněm v ulicích, kterými pevnostní dělostřelectvo pravidelně rozváželo střelný prach na pozice.⁸⁰⁸

Pruský obléhací sbor maršála Keitha v počtu asi 8 000 mužů uzavřel do 20. května olomouckou pevnost ze západu. Duffy uvedl: „*Dne 20. května dorazil generálporučík Fouqué, králův starý přítel a spolubojovník, do oblasti u Olomouce s veškerými jednotkami obléhacího dělostřeleckého trénu. Jednalo se o pozoruhodný technický výkon, který možná Fridricha utvrdil v předpokladu, že nebude příliš složité udržet volné spojovací cesty do Horního Slezska.*“⁸⁰⁹

Linie obklíčení vedla od Nových Sadů, kde byl za účelem spojení s levým břehem Moravy vybudován most, dále přes Slavonín, západně od Neředína a jižně od Křelova se stáčela na východ k řece Moravě. Obě křídla doširoka roztaženého obléhacího sboru se opírala o Moravu a byla posílena husarskými jednotkami. Zbytek jezdeckva byl pravidelně rozmístěn mezi oddíly pěchoty. Hlavní stan si maršál Keith zřídil ve Slavoníně, v jehož blízkosti byl postaven také hlavní dělostřelecký tábor,

⁸⁰⁷ 15. – 18. května 1758, tamtéž

⁸⁰⁸ 15. – 18. května 1758, tamtéž.

⁸⁰⁹ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 228. Příchod posils těžkým oblahaám dělostřelectvem zaznamenal i premonstrátský diarista Vádav Petsch, který uvedl, že 17. května [sic] dorazilo 10 000 Prusů s těžkým dělostřelectvem. 17. května 1758, MZA, fond Cerroniho sbírka, inv. č. 229, sign. Cerr II, č. 113, DIARIUM, pag. 64; 17. května 1758, PRUCEK, Deník, s. 7.

skrytý zrakům obránců pevnosti terénní vyvýšeninou dodnes zvanou Tabulový vrch. Slavonín byl chráněn praporem pěchoty a tábořily zde také dvě setniny minérů. Velitelský štáb maršála Keitha doplňovali příchozí velitelé jednotlivých kolon zásobovacího transportu. Jmenovitě generálporučík Fouqué a generálmajori Schenckendorf, Rebentisch⁸¹⁰ a brunšvicko-wolfenbüttelský vévoda Fridrich František.⁸¹¹ Král obklíčení komentoval takto: „*Jelikož jsem nechal provést obklíčení města z této strany Moravy, vydal jsem rozkaz, aby pravé křídlo došlo až k řece, levé se rozvinulo až k Horce. Abychom obsadili celé toto území, bude obléhací vojsko ubytováno v pěti táborech.*“⁸¹² V této době čítala celá pruská armáda u Olomouce a v širším okolí 55 000 mužů.⁸¹³

Hlavní tábor pro vozatajstvo a dělostřelecký park zřídili Prusové v Křelově. Aby posílili svoji obranu, vybudovali zde polní opevnění. K tomu si polní zbrojmistr Marschall zapsal do svého deníku tento poznatek: „*Ostatně jakmile se rozednilo, tak jsme uviděli, že se u Křelova nepřítel položil táborem, jehož síla se však nedá odhadnout, poněvadž jej nelze celý přehlédnout pro vesnici stojící před ním.*“⁸¹⁴ Severně od Křelova, ve vsi Horka nad Moravou, se nacházela pekárna, dále část proviantního vozatajstva, sklad potravin a píce a konečně polní lazaret.

Situaci, jaká v Olomouci byla dne 19. května, komentoval pruský král takto: „*Dnes jsem byl po obědě před Olomoucí, abych obléhacím jednotkám ukázal pozice, které mají obsadit. Marshall má dostatek jednotek, potravin i munice; kromě toho nechal vodou zaplavit alespoň tři čtvrtiny území před opevněním; vylepšuje opevnění, zvyšuje předprsně, ničí předměstí a domy, které by pro něj mohly být nebezpečné. Tak se připravuje na tvrdošíjnou obranu, a my zase děláme sami vše pro to, abychom na něj dobře zaútočili a obsadili město. Musíme vyčkat, jak osud*

⁸¹⁰ Johann Karl svobodný pán von Rebentisch (1710–1766) pocházel z moravské šlechty sedmíhradského původu, původně sloužil v rakouské armádě, ale roku 1747 přešel do pruské. Po sedmileté válce jeden rok vězněn za uzavření kapitulace Maxenu, poté odešel do portugalské armády. CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 376, 547.

⁸¹¹ Fridrich František (1732–1758), brunšvicko-wolfenbüttelský vévoda, pruský generál.

⁸¹² 19. května 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 94.

⁸¹³ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 39, detailní rozpis obléhacího sboru a jeho tábora: tamtéž, s. 39–43.

⁸¹⁴ 17. května 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 1. část, s. 64.

rozhodne.“⁸¹⁵ Z pozice obránců vypadalo přiblížení nepřátel k Olomouci následovně: „Dne 19. května se samo ukázalo, co znamenal včerejší pohyb pruského vojska. S příchodem dne se dal v bojové pobotovosti na pochod sbor u Křelova, jenž se ve třech proudech stále více přibližoval k pevnosti... Soudilo se ihned, že to má za účel něco více, než pouhý průzkum.“⁸¹⁶

Zatímco pravý břeh řeky Moravy byl Prusy dokonale zajištěn a pevnost byla odříznuta od svého okolí, na levém stály pouze nepočetné jednotky generálmajora Meiera⁸¹⁷, které měly zajišťovat spojení se Šternberkem a se Slezskem a odříznout zásobovací cesty vedoucí z východu do Olomouce. Na to ale pruskému generálovi scházely síly. Celkem disponoval dvěma granátnickými prapory, setninou pěších myslivců, deseti eskadronami dragounů a dvěma eskadronami husarů. Meier se svými oddíly ovládal předně okolí obcí Bohuňovice a Štarnov. Spojení mezi jednotlivými posádkami v dalších vsích zajišťovaly jízdní hlídky, kterým se ale po celou dobu obléhání nepodařilo přerušit kontakt obránců pevnosti s okolím.⁸¹⁸

Na přímý rozkaz Fridricha II. byla 21. května zahájena stavba kontrvalační linie, která dle dobové vojenské praxe zabezpečovala armádu proti výpadům pevnostní posádky. Její úkol byl čistě obranný, proto byla budována mimo dostřel pevnostních děl. Většinou ji tvořil souvislý řetěz trojúhelníkových redanů spojených kurtinami, před nimiž byl vybudován příkop. Od druhé čtvrtiny 18. století již většina velitelů upouštěla od stavby vnější linie, cirkumvalační, jež sloužila proti případnému útoku nepřátelských posil snažících se vyprostit pevnost z obležení.⁸¹⁹ Rovněž v Olomouci nebylo cirkumvalační linie zapotřebí, neboť úloha obrany obléhacích jednotek před příchodem nepřátelských sil závisela na vojsku pod velením pruského krále.⁸²⁰ Kontrvalační linie zřízená před Olomoucí nesplňovala ideální dobové

⁸¹⁵ CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 93. Editor této edice W. Schüssler chybně označil „Marshalla“ v textu za maršála Dauna. Ve skutečnosti král zmínil guvernéra Olomouce, barona von Marschalla. K zahájení obléhání BARTSCH, Olmütz, s. 50. Podle diaríí byl král se svojí suitou u Olomouce 18. května. Srov. 18. května 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 12; 18. května 1758, DIARIUM.

⁸¹⁶ 19. května 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 1. část, s. 64. K obsazení Tabulového vrchu a vyvýšenin u Slavonína srov. 19. května 1758, PRUCEK, Deník, s. 7.

⁸¹⁷ Karl Friedrich von Meier (též Meyer, 1707–1775), pruský generál.

⁸¹⁸ SK, VII., s. 77; TEMPELHOF, Geschichte, s. 49.

⁸¹⁹ DUFFY, Kámen, s. 101–102.

⁸²⁰ Některé prameny zmiňují před Olomoucí kontrvalační i cirkumvalační linii. Srov. 23. a 27. května 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 16–17.

parametry. Na návrh plukovníka Balbiho postavili Prusové namísto souvislé linie pouze jednotlivé lunety vzdálené od sebe asi 400–500 kroků. Na opevňování svých pozic pracovali pruští vojáci celou poslední květnovou dekádu.⁸²¹ Vzhledem k početní slabosti obléhacího sboru a zejména z důvodu šetření životů vlastních vojáků byli k zemním pracím najímáni také místní lidé, kteří byli kvůli své neužitečnosti a neschopnosti vlastního zásobování vykázáni z Olomouce a neměli se kam uchýlit. Rovněž byli najímáni pracovníci z okolních vsí. Jejich denní mzda činila 15 krejcarů a přiděl chleba.⁸²²

Dne 22. května se v pevnosti konala porada velitelů, na které se kromě nejnutnějších obranných opatření řešila také otázka, jak dlouho může město vzdorovat pravidelnému obléhání. O schůzce uvedl Chytil: „*Potom jednalo se o otázku, dokud jest pevnost' s to, aby se udržela. Rochepine, stavitel její, tvrdil, že se může udržeti 6 týdnů až 7 měsíců. Ostatní soubhlasili, poukazující jen na okolnost', že posádka sestává většinou z nováčků a invalidů, z nichž na 600 leží nemocno a že jest veliký nedostatek zkušených důstojníků, tak že jen štábních chybělo 114. Konečně vzavše v úvahu požáry, možnost', že střelivo ve sklepích se zkaží a potraviny že bude chyběti, jakož i horlivost' posádky i měšťanstva, sjednotili se na tom, že za každých okolností pevnosti 6 neděl ubáží, o čemž zpraven rychle hrabě Daun.*“⁸²³

Co se týče bezpečnostních nařízení, začalo se toho dne ve městě se strháváním šindelů ze střech, kromě toho byly na západním okraji Olomouce – dle předpokladu oblasti nejvíce ohrožené pruskou palbou – strhávány společně s krytinou celé střešní krovky. Na Rybím trhu byla na výstrahu postavena nová šibenice. Všechny krádeže nebo zlomyslná poškození měly být trestány provazem. Důstojníkům bylo zakázáno vystupovat na věže a měli se zdržovat u svého mužstva. Všichni členové posádky měli co nejsvědomitěji plnit své úkoly, v případě následků způsobených lehkomyšlností by byli povoláni k nejpřísnější zodpovědnosti. Velitelství rovněž varovalo před možností, že se nepřítel přiblíží k pevnosti v převlečení. V takovém případě měl být odražen, případně zahánán střelbou.⁸²⁴

⁸²¹ „... nepřítel začal táhnout linii od Křelova dolů proti Řepčínu a postavil pět redut.“ 21. května 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 14.

⁸²² 20. a 21. května 1758, DIARIUM; SK, VII., s. 77, pozn. †.

⁸²³ CHYTIL, Prusové, s. 50, pozn. *.

⁸²⁴ 22. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

Ve snaze zabránit zdražování zboží stanovilo olomoucké velitelství pevné ceny potravin, které s menšími úpravami vydržely až do konce obléhání: „*Tohoto dne (25. května – pozn. J. B.) byla stanovena cena mouky pro posádku: malá míra (měrka Masel) hladké mouky na 12 krejcarů, měrka hrubé mouky na 9, žitné mouky na 7, a hrubé na 5, míra krupice na 3 zlaté 33 kr.*“⁸²⁵ Víno se dle kvality prodávalo za 6, 7 nebo 9 krejcarů, pivo po 2 krejcarech a pálenka za 20 krejcarů za máz. Hovězí maso 3 a půl až 4 krejcarech, skopové 4 a půl krejcaru za libru. Nejdražší bylo telecí a vepřové za 5 až 6 krejcarů za libru masa. Špek se prodával za 18 krejcarů za libru. Máslo po 21 krejcarech.⁸²⁶

Obléhací armáda v této době shromáždila v táboře u Slavonína vše potřebné k obléhání. Šlo zejména o těžké obléhací dělostřelectvo a prostředky pro něj. Kromě toho byly z proutí vyrobeny šancovní koše, které naplněné zeminou měly krýt postup zákopníků a dělostřelecké baterie. Také kontrvalační linie již byla téměř hotová. Shoda inženýrského sboru panovala v tom, že vzhledem k inundačním opatřením⁸²⁷ bylo možno na pevnost zaútočit pouze na její západní straně, tedy v prostoru mezi Hejčínem a Novými Sady.⁸²⁸ Již 14. května pruská generalita a inženýři prováděli rekognoskaci pevnosti z výšin Tabulového vrchu. O čtyři dny později si pevnost za silného krytí vojska a v doprovodu důstojníků poprvé prohlédl také pruský král.⁸²⁹

Hlavní císařsko-královské vojsko tábořilo od 5. května v Litomyšli. Výrazné posílení představovaly jednotky generála Harsche, jež na rozkaz maršála Dauna dorazily 17. května z Náchodska.⁸³⁰ V severních Čechách ponechal rakouský vrchní velitel jen nepatrné síly, neboť zde po odchodu Fouquého sboru ze Slezska nehrozilo žádné nebezpečí. Harsch rozbil svůj tábor severozápadně od Svitav, částí svých sil

⁸²⁵ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 64; srov. BARTSCH, Olmütz, s. 53; 25. května 1758, DIARIUM. V pevnosti se 5. června prodávalo víno z roku 1750 za sud 8 zlatých, z roku 1754 za 4 zlaté. CHYTIL, Prusové, s. 60. Srov. 5. června 1758, DIARIUM.

⁸²⁶ 25. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁸²⁷ Když Prusové dorazili do Litovle, snažili se sypanými hrázemi zastavit tok Moravy, aby nemohlo být okolí Olomouce zaplaveno. Hráze ale kvůli velkému množství vody vždy povolily. Srov. SK, VII., s. 76.

⁸²⁸ TEMPELHOF, Geschichte, s. 55.

⁸²⁹ 14. a 18. května 1758, DIARIUM.

⁸³⁰ Daun povolal Harsche k hlavní armádě v době, kdy měl úplnou jistotu, že se Fridrich II. snaží oblehnout Olomouc – 7. 5. 1758. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 14. Pruský král věděl o tom, že Daun setrvává v Litomyšli. Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 21. května 1758, ORLICH, Fürst, s. 113; též: PC, XVII., Nr. 10005, s. 27. Rozpis rakouských jednotek: SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 47–52.

posílil Daunovu armádu, dopřál svým mužům šestidenní odpočinek a poté vyrazil přes Moravskou Třebovou a 24. května dosáhl Mohelnice. Okolí města ovládaly lehké síly generála Jahnuse, které takto posíleny postoupily až do Loštic. Ve svém novém postavení byl Jahnus jen kousek od pruského vojska, tábořícího u Litovle. Současně se přesunul také markýz de Ville od Brna k Rousínovu.⁸³¹

23. května se na pochod vydala také hlavní rakouská armáda a po denním přesunu dorazila k Jevíčku, kde hrabě Daun nařídil rozbít další tábor. Arneth k přemístění poznamenal: „*On sám (maršál Daun – pozn. J. B.) postoupil s hlavní armádou až k Jevíčku, takže byl od nepřítele vzdálen jen na několik pochodů. Daun měl v úmyslu nejprve Prusy co nejtěsněji obklíčit a bránit jim nejen v útocích do nitra Moravy a vykořisťování a plnění této země, nýbrž také co nejrychleji se na ně vrhnout, jakmile se k tomu naskytne vhodná příležitost. U Jevíčka zaujal Daun neobyčejně výhodné postavení, které ho zcela chránilo proti útoku Prusů.*“⁸³²

Rakouský maršál se výrazně posunul k obležené Olomouci a mohl nyní lépe podporovat své předsunuté jednotky, které dělaly pruskému králi velké starosti. Neaktivněji si počínali muži generála Laudona, operující v prostoru Konice a Náměšti na Hané. Laudonovi vojáci útočili na kolony převážející zásoby ze skladu v Litovli do polních pekáren v Držovicích a způsobovali Prusům velké problémy.⁸³³ Fridrich II. se rozhodl na Laudonovy pozice zaútočit už v noci z 21. na 22. května.⁸³⁴ Díky včasnému varování předsunutých hlídek se rakouské síly stačily rychle stáhnout a Prusové po menších jezdeckých šarvátkách ustoupili do svých výchozích pozic.⁸³⁵ Pruský monarcha o tom vyprávěl předčitateli takto: „*Velký Laudon měl v úmyslu narušit naše zásobování a zkomplikovat spojení s jednotkami prince Mořice... Postupovali jsme proti němu ve čtyřech oddílech a všechny čtyři se k němu přiblížily současně; ale tento pán dostal díky svým*

⁸³¹ SK, VII., s. 74 a 77–78; TEMPELHOF, Geschichte, s. 51.

⁸³² ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 367; PAULIG, Geschichte, s. 117.

⁸³³ TEMPELHOF, Geschichte, s. 53. Bělina uvedl, že Daun opustil Litomyšl 19. května a plánoval použít taktiku z let 1744–1745, tedy zabránit nepříteli v zásobování, vyčerpat ho. BĚLINA, Generál, s. 60.

⁸³⁴ Král se o tom vyjádřil následujícím způsobem: „*Moje dnešní práce nebyla právě malá. Připravil jsem malý výpad, který bude proveden zítra při rozednění; později Vás o tom budu informovat. Nikdo nebude moci říct, že tu stojím s rukama v klíně.*“ 21. května 1758, CATTI, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 99. Stejně jako Daunovy sbory se i ostatní rozložily na pravém břehu Moravy, Harsch se rozložil u Mohelnice a Ville u Výšovic. BĚLINA, Generál, s. 60.

⁸³⁵ Popis srážky srov. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 54–56.

předsunutým blížkám včas informace o našem postupu, který byl velmi důkladně dohodnut, a stáhl se postupně přes lesy až do Konice. Několikrát jsme na něj vypálili z děl, na to on odpověděl. Odvetu mu ulehčila zúžená místa i celý problematický terén. Zajali jsme tři důstojníky a čtyřicet tři vojáků.... Není to vynikající; ale ve válce, jako i v jiných věcech, člověk dělá to, co může a zřídka to, co chce. Pokud chce mít člověk trochu úspěchu ve světských záležitostech a zejména ve válečných, pak si musí dělat obrovské plány; neboť za nimi vždy zaostává.“⁸³⁶ Dělostřelbu provázející střetnutí zaznamenaly i olomoucké předsunuté hlídky. Tamějšímu veliteli se vysvětlení dostalo dopisem již 23. května.⁸³⁷

Pruský král se obával, že Laudon vytváří svou aktivitou nástupní prostor pro útok celého císařsko-královského vojska. Proto 25. května posílil své pozice zřízením táborů v Luděrově a ve Slatinkách na přístupových cestách mezi Konicí a Olomoucí a na spojnici mezi Litovlí a Prostějovem. V případě bitvy mohly být tyto síly okamžitě podpořeny veškerou jízdou Keithova obléhacího sboru.⁸³⁸ Hlavní opěrné body pruského vojska blokujícího přístupy k Olomouci nadále tvořily tábory u Prostějova pod přímým velením pruského panovníka, dále v Nasobůrkách u Litovle a konečně v Uničově.⁸³⁹ Král také přikázal Keithovi, aby mu poslal všechna polní děla.⁸⁴⁰

Opatření Fridricha II. ale byla zbytečná, neboť maršál Daun se zatím k žádnému útoku nechystal, ačkoli ho neúnavný Laudon vyzýval k větší aktivitě a vyslání posil. Císařský generál, který měl díky obsazeným strategickým výšinám a průzkumným oddílů dokonalý přehled o rozmístění pruských vojsk, navrhoval dobytí Litovle, jež by podle jeho názoru způsobilo Prusům velké problémy a možná dokonce donutilo pruského krále ukončit obléhání.⁸⁴¹

⁸³⁶ 22. května 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 102. Srov. Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 23. května 1758, ORLICH, Fürst, s. 113; též: PC, XVII., Nr. 10008, s. 29–30; Fridrich II. Karlu Braniborsko-Schwedtskému, 22. května 1758, PC, XVII., Nr. 10 006, s. 27–28.

⁸³⁷ Srov. 23. května 1758, MICHNA, Moravská města, 2. část, s. 166.

⁸³⁸ SK, VII., s. 77–78. Král si toho dne stěžoval na bolesti v krku. Během obléhání Olomouce ho velmi trápily též hemeroidy a koliky. CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 112, 126, 128–129.

⁸³⁹ Srov. Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 24. května 1758, ORLICH, Fürst, s. 113–114, též: PC, XVII., Nr. 10 010, s. 31. Od dezertérů se král dozvěděl, že Daunova vojska jsou u Jevíčka. Fridrich II. Keithovi, 27. května 1758, tamtéž, Nr. 10015, s. 33–34.

⁸⁴⁰ Fridrich II. Keithovi, 23. května 1758, PC, XVII., Nr. 10009, s. 30, pozn. 2.

⁸⁴¹ Laudon Daunovi, 20. května 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 367–368.

Vedením pruského útoku na pevnost byl pověřen plukovník Balbi,⁸⁴² který se díky úspěšnému plánu na zteč Svídnice těšil velké důvěře Fridricha II. Balbimu se nabízely dvě možnosti útoku – na severní, nebo jižní část západní fronty. Útočit středem by znamenalo vystavit postupující sapéry zdrcující přímé a boční palbě celé západní linie olomoucké fortifikace. Kdyby byla zvolena možnost útoku na severní konec fronty, nehrozilo by boční ostřelování přibližovacích zákopů z detašovaných pevnostních objektů umístěných v jižním cípu pevnosti – tři Salzerových redut a Přední pevnůstky. Tyto pevnostní prvky nazvali Prusové díky jejich přirozené ochraně rameny řeky Moravy jednoduše „Inselforts“ nebo „Wasserforts.“ Útok na severní bastion č. 11 ale s sebou nesl jiné nebezpečí. Vzhledem k blízké inundační kotlině by mohla spodní voda znemožnit hloubení přibližovacích sap – klikatých útočných zákopů sloužících k přiblížení obléhatele k pevnosti. Po dohodě s důstojníky inženýrského sboru nakonec plukovník Balbi rozhodl o útoku proti bastionům č. 7 a 8 mezi Kateřinskou a Terezkou branou v jižní části západní fronty. Byl přesvědčen, že se mu dělostřeleckou palbou podaří brzy umlčet pevnostní baterie, a to včetně těch, které byly umístěny na tzv. vodních pevnůstkách.⁸⁴³

Pravidelné obléhání pevností se od Vaubanových dob moc nezměnilo. Při postupu k pevnosti musely být zřízeny zpravidla tři paralely – obléhací zákopy rovnoběžné s hradbou pevnosti spojené navzájem sapami, přičemž první a druhá paralela vytvářela vhodná palebná postavení pro dělostřelecké baterie a třetí sloužila k formování pěších jednotek obléhatele bezprostředně před ztečí na pevnost. Od obsazení první paralely obléhacím vojskem se v dobových záznamech také počítala doba obležení pevnosti.⁸⁴⁴

Jako počáteční paralely se plukovník Balbi rozhodl využít císařské silnice vedoucí úvozem pod Tabulovým vrchem, která vytvářela přirozený zákop dlouhý několik stovek metrů, jenž vedl rovnoběžně s pevnostními hradbami. Další výhodu viděl Balbi v tom, že výška Tabulového vrchu umožňovala snadné pozorování celé západní pevnostní fronty.⁸⁴⁵ Velkou nevýhodou naopak byla značná vzdálenost od

⁸⁴² HERMANN, Olmütz, s. 532. K Balbiho odhadu délky obléhání srov. SK, VII., s. 219.

⁸⁴³ TEMPELHOF, Geschichte, s. 56.

⁸⁴⁴ Postup při pravidelném obléhání pevností srov. DUFFY, Kámen, s. 98–176; CERRINI, Die Belagerung, s. 33–34.

⁸⁴⁵ TEMPELHOF, Geschichte, s. 55.

pevnosti, která činila asi 1 500 kroků. Tuto skutečnost potvrzuje také to, že obránci pevnosti v rámci armovacích prací prováděných bezprostředně před pruským příchodem nepovažovali za nutné zasypat úvoz pod Tabulovým vrchem zeminou.⁸⁴⁶

Obránci se snažili Prusům co nejvíce znepríjemnit přípravu na obléhání. 23. května došlo k útoku na pruské vojáky a sehnané civilisty zhotovující prostředky k ochraně dělostřeleckých postavení: „... bylo blášeno, že nepřítel v lese za Černovírem usilovně zhotovuje fašiny a gabiony neboli hradební koše, pročež bylo rozhodnuto při této práci jej alarmovat. K 1. hodině odpolední tedy na něho vyrazil pan generálmajor Dražkovič se 130 Chorvaty, a ačkoliv byl nesprávně veden, jakož i nepřátelské krytí bylo sinější, než se udávalo, tak se toho přece jen odvážil a po jedné salvě, která rozehnala pracovníky, jim zničil 1 500 hradebních košů a přes 1 000 hotových fašin.“⁸⁴⁷ Po přísunu pruských posil se rakouský generál se svými muži stáhl zpět do pevnosti.

Přípravy k obléhání a práce na první paralele pokračovaly rychle i přes rakouské diverzní akce. K úpravě a otevření první paralely byla maršálem Keithem určena noc z 27. na 28. května 1758. Velký důraz byl kladen na utajení příprav, což se zdařilo dokonale. O tom svědčí zápis v deníku olomouckého velitele, datovaný k 27. květnu: „V pruském ležení nebylo pozorováno, dle dnešních zpráv, nic zvláštního mimo různých detašementů, které odtamtud odcházeły drancovat a pícovat...“⁸⁴⁸ Výkopové práce a budování dělostřeleckých postavení prováděli vojáci vyčlenění ze čtyř praporů a 300 sehnaných rolníků pod ochranou pěchoty a jízdy brunšvického vévody Fridricha Františka.⁸⁴⁹ Obránci pevnosti práce nenarušovali, neboť nová pruská postavení zjistili až ráno 28. května. Maršál Keith totiž nařídil generálu Rebentischovi provést v noci klamný útok k odpoutání jejich pozornosti. „Dne 28. v noci zaútočil nepřítel (Prusové – pozn. J. B.) čtyřmi kusy na vesnici Řepčín, aby vybnal naše Chorvaty... a zapálil vesnici, aby skryl otevření svého zákopu a o to jistěji na něm pracoval; příštího dne brzy ráno bylo opravdu vidět první zhotovenou paralelu na takzvaném Tabulovém vrchu vpravo proti kapli sv. Kříže na císařské cestě a vlevo na cestě k Neředínu, na kterou se z pevnosti po celý den

⁸⁴⁶ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 113.

⁸⁴⁷ 23. května 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 2. část, s. 164.

⁸⁴⁸ 27. května 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města 2. část, s. 168. Srov. PAULIG, Geschichte, s. 116.

⁸⁴⁹ BARTSCH, Olmütz, s. 54. Princ Fridrich František (1732–1758) byl švagr pruského krále. Padl v bitvě u Hochkirchu.

střílelo.“⁸⁵⁰ Catt situaci popsal následovně: „Král mi dal dopoledne vědět, že se v noci začalo s vykopáváním zákopu a že nepřítel nic nezpozoroval; že přitom nepřišli ani o kočku; že právě připravují těžká děla a hmoždíře do pozic a že pak uslyším pěkné divadlo.“⁸⁵¹

Autoři syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* o zvolení počáteční paralely píší takto: „Král ihned poznal slabiny Balbibo plánu útoku. Vzdálenost dělostřeleckých pozic od valů považoval za příliš velkou a domníval se, že by se tím ztrácel čas. Baterie na Tabulovém vrchu nemohly být dostatečnou oporou. Postranní ostřelování fronty se mu jevilo snadnější z ostrůvku tvořeného Moravou a Povelkou, naopak Keith vyžýval ke zvážení obou pozic. Ostře vyjádřil svou nespokojenost vůči Balbimu, jemuž napsal: 'Poté, co jsem si prohlédl návrh útoku, který jste vypracoval se svými inženýry, musím vám napsat, že se mi vůbec nelíbí a že se mi zdá, že oba plány vypracovali lidé, kteří se chtějí šetřit.' Poslední věta dopisu zněla: 'Přeji vám z celého srdce, abych se ve svém hodnocení mýlil, ale obávám se, že stížnosti se jen pobrnou; protože pevné postavení se nezaujímá ze vzdálenosti, nybrž tím, že se postoupí co nejbližší.' Keith odpověděl 30. května, že umístění baterií na ostrůvku Moravy sice slibuje úspěch, ale vzhledem k postavení nepřítele bude složité vybudovat mosty přes Povelku; kromě toho by dělostřelectvo umístěné na ostrůvku potřebovalo zvláštní krytí. Ujistil ho, že dělostřelci očekávají největší úspěchy právě díky postavení na hoře. Brzy se však ukázalo, že královy obavy byly víc než oprávněné.“⁸⁵²

Paralela byla kompletně hotová 30. Května. Byla osazena šesti bateriemi děl různých typů a ráží,⁸⁵³ přičemž první střely byly na město vypáleny již o den dříve. Jednalo se zatím o střelbu lehčích děl proti rakouským husarům a dragounům tábořícím před městskými branami, kteří byli nuceni stáhnout se do města. Z obavy před účinky pruské dělostřelby nechal velitel pevnosti, polní zbrojmistr Marschall, strhnout všechny zbývající střechy v označené části města, aby zabránil rozšíření případného požáru.⁸⁵⁴ Dalším opatřením bylo zastavení odbíjení hodin a ukončení

⁸⁵⁰ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 66.

⁸⁵¹ 28. května 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 112–113. Srov. Fridrich II. Mořic Anhaltskému, 28. května 1758, ORLICH, Fürst, s. 115. Popis střetnutí srov. CHYTIL, Prusové, s. 54–56.

⁸⁵² SK, VII., s. 79–80.

⁸⁵³ Pro představu o síle a složení uvádím přesné počty dělostřeleckých hlavní první paralely. Jednalo se o baterii tří dvanáctiliberních kanónů, dvanácti moždířů, devíti dvanáctiliberních moždířů a čtyř desetiliberních houfnic, tří dvanáctiliberních kanónů, osmi čtyřadvacetiliberních kanónů a baterii tří moždířů, SK, VII., s. 79. K počtu děl v pevnosti srov. tamtéž, s. 221.

⁸⁵⁴ 28., 29. a 30. května 1758, DIARIUM; TEMPELHOF, Geschichte, s. 57–58.

vyzvánění v městských kostelech, aby se znesnadnilo Prusům zaměřování.⁸⁵⁵ Vzhledem k tomu, že hrozil také noční útok pruské pěchoty, nařídil baron Marschall posílit hlídky a obsadit krytou cestu v blízkosti Terežské brány 200 muži řadové pěchoty a 100 Chorvaty.⁸⁵⁶ Z městských věží sledovali každý krok obléhatelů vojenští pozorovatelé.⁸⁵⁷

První prudká palba ze všech pruských baterií současně se na Olomouc snesla 31. května ve čtyři hodiny ráno.⁸⁵⁸ Účinek byl ale kvůli velké vzdálenosti nevýznamný. Podle tvrzení pruského generála Rebentische zasáhla svůj cíl jen každá padesátá vypálená střela.⁸⁵⁹ Navíc palba pod vysokým úhlem snižovala úspěšnost zásahu a měla za následek, že mnohá dřevěná podloží, na kterých stála děla, byla hned prvního dne palby zničená a musela být opravena. Problémy byly především s moždíři, z nichž některé v důsledku předimenzování prachových náplní byly po několika výstřelech vyřazeny z provozu.⁸⁶⁰ K technickým problémům uvedl Chytil následující poznatky: „*Pro velikou vzdálenost bylo nutno úhel elevační až téměř na 45° zvýšiti, takže kule opisovaly velikou křivku a buď přeletěly, nebo naráživše, zůstaly vězet v kolí, nebo se odrazily a letěly dále. Tím zároveň znesnadněno provádění rozkazu: jen na bradby střěleti, města šetřiti, ježto nebylo možno už jak tak určití cíl vystřelené kule. Mimo to trpěla děla a jejich ložiska zvýšením částky prachu (až o 3 libry), na nabíjení určené.*“⁸⁶¹

Velitel pevnosti na pruské ostřelování odpověděl také palbou z děl, brzy ale poznal její mizivý účinek na tak velkou vzdálenost a raději vydal rozkaz šetřit municí.⁸⁶² Nechal ale pálit mladé dělostřelce a puškaře, aby se cvičili ve střelbě

⁸⁵⁵ 29. května 1758, PRUCEK, Deník, s. 8.

⁸⁵⁶ Pozice vojáků obsadili 28. května a hned následujícího dne byli vystaveni první cvičné palbě pruského dělostřelectva. 28. a 29. května 1758, EINIGE ANMERKUNGEN; 29. května 1758, DIARIUM.

⁸⁵⁷ 29. května 1758, tamtéž.

⁸⁵⁸ 31. května 1758, DIARIUM; srov. BARTSCH, Olmütz, s. 55.

⁸⁵⁹ SK, VII., s. 80; TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 14–15.

⁸⁶⁰ Srov. KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 114. Problémy s moždíři zevrubně popisuje TEMPELHOF, Geschichte, s. 58–59. Moždíře nebyly kvůli velkému zpětnému nárazu při vypálení až stokilogramových bomb usazeny na kolových lafetách jako děla, ale na dřevěných podložích. Právě tyto tzv. sáně při předimenzovaných prachových náplních praskaly a musely být měněny. Srov. MICHNA, Prusové, 2. část, s. 375.

⁸⁶¹ CHYTIL, Prusové, s. 62.

⁸⁶² SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 79–80.

a poznali její účinek.⁸⁶³ Fridrich II. ze slabé střelby obránců usoudil, že „v olomoucké pevnosti mají velký nedostatek munice.“⁸⁶⁴ V této době rovněž uvedl: „Věříme zde, že okolo 15. června budeme s Olomoucí hotovi.“⁸⁶⁵

Chytil popsal škody v pevnosti, které způsobilo první ostřelování posledních květnových dnů: „Pro velikou vzdálenost, ježto nepřítel střílel z dálky 800 sáhů, praskají pumy a granáty většinou ve vzduchu. Po 6. hod. vletěla puma rohem radnice do sálu k oltáři sv. Vavřina. Nepřítel vystřelil 2256 kulí dělových a 325 pum, jimiž nejvíce trpí panenský klášter sv. Kateřiny s okolím, pivovar, kamenný mlýn, Terežská brána, na níž odstřelili kamenné vypukliny nad zdvihacím mostem, strážnice tamtéž a nová kasárna až k Litovelské bráně (n. vodní).“⁸⁶⁶

Palba pruského dělostřelectva se neomezovala jen na pevnostní cíle. Občas se střílelo také do vnitřního města, což mělo za cíl oslabit vůli civilistů k obraně. O obyvatelích Olomouce a jejich odhodlání bránit se Sodenstern uvedl: „Po prvním silném bombardování (31. května) se ukázalo, že se po zkoušce ohněm osvědčili: 'Ať naše domy spadnou, jen když nepřítel neovládne město', prohlásili mimo jiné, a jedna matka, jejíž dítě zabila bomba, řekla: 'Že toto neštěstí bude ráda snášet a překoná pro blaho města, na počest posádky a ve prospěch nejmilostivější panovnice.'“⁸⁶⁷

Malá účinnost ostřelování pevnosti donutila Fridricha II. vydat rozkaz k okamžitému zřízení další paralely ve vzdálenosti asi 1 000 kroků od pevnosti, do které měla být neprodleně přemístěna všechna děla. Plně se projevil pochybnosti pruského panovníka vyjádřené nad stavbou první paralely koncem května. Maršál Keith proto nechal ihned v noci 1. června rozšířit první paralelu na pravém křídle, což přiblížilo dělostřelce asi o 500 kroků k pevnosti.⁸⁶⁸

Stavba na druhé paralele pokračovala velmi pomalu, neboť střelba z pevnosti ztěžovala práci, a budování traverz proti bočnímu ostřelování z tzv. vodních pevnůstek bylo velmi zdlouhavé. O účincích ostřelování uvedl Sodenstern: „Třetího

⁸⁶³ 28. května 1758, DIARIUM.

⁸⁶⁴ Srov. Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 30. května 1758, ORLICH, Fürst, s. 117.

⁸⁶⁵ Fridrich II. Dohnovi, 28. května 1758, PC, XVII., Nr. 10016, s. 34.

⁸⁶⁶ CHYTIL, Prusové, s. 57.

⁸⁶⁷ Cit. dle: SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 38; 1. června 1758, DIARIUM.

⁸⁶⁸ SK, VII., s. 81; Fridrich II. Keithovi, 1. června 1758, PC, XVII., Nr. 10027, s. 42.

(června – pozn. J. B.) *za úsvitu zamířili nepřátelé svá děla a v 8 hodin začali s ostřelováním. Kamenný sloup, kde stojí socha Svaté trojice, byl poškozen, a důstojníci, kteří byli na věži radnice, museli kvůli bombardování odejít a vydat se na novou věž; mezitím explodovaly nepřátelské bomby většinou ve vzduchu; naše dělostřelba byla naopak po celou noc i den velmi účinná, a nepřítel musel svá opevnění opravovat. Vypálili jsme 600 střel z děl a 200 bomb, čímž jsme nepříteli zničili 3 čtyřlitróvé baterie na Povli. Jeden kaprál z pluku Simbschön zabíjel se 6 muži 50 nepřátel na útěku, kteří pak zbořili můstek vedoucí ke slévárně mědi, a zabil 1 muže. Nepřátelé postoupili na asi 250 sáhů před palisády. V 6 hodin večer padla bomba číslo 8, kterou vrhl bombardér Dworzack, do velkého skladu bomb u svaté kaple. 300 z nich vylétlo do vzduchu, včetně 30 mužů, a 12 děl bylo zcela zničeno. Požár trval asi 12 minut, ale největší sklad prachu, který byl vzdálen 50 kroků od toho, nijak neutrpěl.*⁸⁶⁹

Je zajímavé, že ještě v době, kdy byla děla přemísťována ze svých původních postavení do druhé paralely, plukovník Balbi stále trval na ostřelování pevnosti z první rovnoběžky a žádal, aby alespoň část hlavní zůstala na Tabulovém vrchu. Neúčinnost dělostřelby byla podle něj způsobena pouze šetřením na prachových náložích.⁸⁷⁰ To ale pruský král rezolutně odmítl a vyjádřil také své mínění o svých inženýrech: „... *kdyby vstali Coehoorn a Vauban z mrtvých, uctili by lidi, kteří v dnešní době provozují jejich řemeslo, čepící s oslíma ušima.*“⁸⁷¹ Konkrétně na adresu plukovníka Balbiho se v rozhovoru se svým důvěrníkem a předčítatelem v polovině června vyjádřil Fridrich II. velmi příkře: „*Začínám věřit, že pan Balbi je tak trochu přiblblý.*“ Ještě na začátku téhož měsíce byl přítom pruský ženijní důstojník pro krále „*mistrem útoku na město.*“⁸⁷² Jindy komentoval činnost obléhacích jednotek: „*Nyní je nutno hlavně dávat pozor na to, aby ho (útok – pozn. J. B.) inženýři dobře provedli, a jelikož mezi dělostřelectvem a inženýry nepanuje v současnosti velká harmonie a jeden druhému dává vinu za špatný průběh.*“⁸⁷³

Autoři syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* došli k závěru, že „*bylo podniknuto vícero pokusů zbavit Balbibo odpovědnosti; přesto ho musíme bezpochyby považovat za autora oné*

⁸⁶⁹ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 39.

⁸⁷⁰ TEMPELHOF, Geschichte, s. 59; CHYTIL, Prusové, s. 63.

⁸⁷¹ SK, VII., s. 82. Menno baron van Coehoorn (1641–1704) byl nizozemský generál a odborník na fortifikace.

⁸⁷² CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 117 a 143. „*O Balbym prý prohlásil, že mu dá místo vůčehjného věnce oslí čepici. Měl na něho vůbec zlost od té doby, kdy Balby nechtěl uznati, že Olomouce ve 14 dnech dobýti lze. Hned tenkrát (18. května) ho velice nemilostivě propustil.*“ CHYTIL, Prusové, s. 64, pozn. *.

⁸⁷³ Fridrich II. Keithovi, 9. června 1758, PC, XVII., Nr. 10051, s. 57.

nešťastné myšlenky postavit baterie na Tabulovém vrchu. V pozdějším memorandu, které obdržel brunšvický vévoda Ferdinand, se Balbi sice snažil prokázat, že král již od počátku sdílel jeho názor; ale to může platit pouze pro obecné zaměření útoku. Nicméně je jasné, že král kritizoval postavení dělostřelectva, ještě než padl jediný výstřel, a že přes veškeré Balbibo prosby trval na stažení dělostřelectva z (Tabulového – pozn. J. B.) vrchu.“⁸⁷⁴

Do 8. června bylo ve druhé rovnoběžce umístěno přes šedesát děl, zahájit svou činnost mohlo ovšem pouze levé křídlo, neboť práce na bateriích těžkých kusů na pravé straně nebyly dosud dokončeny. Král vydal rozkaz: „*Na těch bateriích se musí pracovat se vší pilí, aby byly hotové, neboť již uplynulo 11 dní, kdy už mělo být všechno hotovo.*“⁸⁷⁵ Těžká čtyřnadvacetiliberní děla byla schopná palby až 12. června a měla umlčet činnost Salzerových redut a Přední pevnůstky (tzv. vodních pevnůstek). Do půli června byly všechny pruské baterie kompletní – jednalo se o 31 kanónů, 16 moždířů a 14 houfnic.⁸⁷⁶ Mezitím byl na nátlak Fridricha II. zahájen výkop dalších sap směrem k pevnosti.⁸⁷⁷ Král pobýval tou dobou ve svém hlavním stanu ve Smržicích a prohlásil: „*Nyní zůstanu na tomto místě, pevný jako skála, až do obsazení města, pokud ale pan Balbi třeba neztratí hlavu a neprovede proti tomuto pevnému místu něco nešikovného. Zítřka dohlédnu na to, co se děje.*“⁸⁷⁸

Olomoucká posádka nespolehala pouze na pasivní obranu pevnostního dělostřelectva pod velením plukovníka Alfsona, ale bránila se také aktivně formou častých útoků. První formální výpad byl uskutečněn v noci ze 4. na 5. června mezi půlnocí a jednou hodinou a byl veden na právě hloubenou druhou paralelu. Granátníci, oddíl řadové pěchoty a více než stovka dělníků vtrhli do zákopů, co

⁸⁷⁴ SK, VII., s. 221.

⁸⁷⁵ Fridrich II. Keithovi, 6. června 1758, PC, XVII., Nr. 10040, s. 50.

⁸⁷⁶ SK, VII., s. 81; TEMPELHOF, Geschichte, s. 61. K rozmístění jednotek: 3. 6. 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 122.

⁸⁷⁷ Podle Kniebandla vyrazili Prusové sapou ze druhé paralely až 10. června. 10. června 1758, DIARIUM. Podle autorů syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* začali útočníci kopat dvojitou sapu ze druhé paralely až 12. června. SK, VII., s. 87. Dne 12. června došlo též k rakouskému útoku na pozici ochranného vojska Fridricha II. a jeho odražení a pronásledování Rakušanů do Pěnčína. Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 12. června 1758, ORLICH, Fürst, s. 122–123.

⁸⁷⁸ 8. června 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 128.

nejvíce je poškodili, pobili asi stovku lidí a do pevnosti přivedli třicet zběhů a dvacet zajatců mezi nimiž byli i dva důstojníci.⁸⁷⁹

Dalším obranným prostředkem obležených bylo kopání tzv. vlčích jam. Jednalo se překážky budované proti pěchotě v předpolí pevnostního objektu, které tvořily zemní jámy se zašpicatělými kůly. Otvory vlčích jam byly pečlivě zamaskovány.⁸⁸⁰ Velitel pevnosti nechal uvést do pohotovosti také systém minových chodeb, jehož základ byl vybudován již v době míru. Výbuchem nálože střelného prachu v podzemní chodbě mohli obránci narušovat podzemní práce útočníka a ničit jeho sapy nebo dělostřelecké baterie.⁸⁸¹ K aktivní obraně přispělo také civilní obyvatelstvo kromě účasti na výpadech střelbou z hradeb. „*Měšťanstvu, které se nabídl, že chce střílet z dvojhákovnic, bylo dovoleno zvolit si (palebná – pozn. J. B.) místa dle uvážení.*“ Rovněž městští ostrostřelci měli povolení pohybu na všech hradbách, kde si mohli vyhledat místa ke střelbě.⁸⁸²

Nejúspěšnější výpad provedli obránci Olomouce kolem jedné hodiny v noci ze 12. na 13. června pod velením generálmajora Draškoviće. Útok asi 650 mužů⁸⁸³ byl namířen proti zákopům vedoucím z druhé paralely, ale jeho hlavním cílem bylo umlčet dělostřelecké baterie na levém křídle druhé rovnoběžky. Jejich pětidenní nepřetržitá palba totiž zle poškodila bastiony č. 7 a 8, dále ravelin č. 29 a konečně kontrgardu chránící bastion č. 7. Třem útočícím kolonám se podařilo vyhnat pruskou posádku ze zákopů, pobít několik desítek mužů, zničit velké množství munice a zatlouci více než deset děl a moždířů.⁸⁸⁴ Zapálit dřevěná postavení děl a fašiny – svazky proutí používané pro zpevnění předprsní a zákopů – se ale pro velkou vlhkost

⁸⁷⁹ 4. června 1758, DIARIUM; 4. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN; ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 368; SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 86–87; CHYTIIL, Prusové, s. 59. Velitelem útočících jednotek byl major Johann Anton baron von Tillier (1723–1761), švagr známého velitele pandurů – Franze barona von Trenka.

⁸⁸⁰ Počátkem června bylo 500 pracovníků určeno k pomocné službě dělostřelectvu a 60 zhotovovalo vlčí jámy. 1. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁸⁸¹ K minové podzemní válce obecně srov. KUPKA, Minová válka, s. 3–31. „*Pemost se bránila velmi síkorně a opatrně. Když velitel zjistil, že dělostřelectvo nemá kvůli velké vzdálenosti přílišný úspěch, nařídil šetřit municí. O to více se snažil zajistit frontu útoku kladením min a vlčích jam a Prusům ztížit postupující pozemní práce. Kromě toho se velitel pokusil zpomalit práce obléhatelů výpady. Díky této aktivní obraně po celou dobu obléhání se mu podařilo nejen oslabit nepřítele, ale také zachovat ducha posádky.*“ SK, VII., s. 82.

⁸⁸² 4. a 5. června 1758. EINIGE ANMERKUNGEN.

⁸⁸³ 550 mužů posádky, 100 pracovníků. 13. června 1758, DIARIUM; 550 mužů posádky, 100 dělníků a 200 varaždínských hraničářů. 13. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁸⁸⁴ Zatlučením kolíku z měkkého kovu do zátravky děla bylo takové vyraženo z činnosti.

a spodní vodu nepodařilo. Před přesilou pohotovostních praporů generála Rebentische se útočníci, kteří ztratili necelou stovku mužů, stáhli zpět do pevnosti.⁸⁸⁵ Chytil popsal výpad takto: „*Vrchní velení měl hrabě Dražkovič, který rozdělil svůj sbor (550 bojovníků a 100 dělníků) na dva proudy, jež postupovaly se dvou stran proti kapli sv. Kříže. Právě byl zašel měsíc, když naši hrnuli se do příkopů, kde měli po kolena vody, drali se na batterie, s poboční zbraní a nasazenými bodáky vyháněli odtamtud Prusy a puškami bili do nich hlava nehlava. Na 3 000 mužů s dělníky musilo ustoupiti z rovnoběžky, z příkopů. A teď nastala obavnost spustošení. Co jen mohli, naši dělníci zkažili, střelivo do příkopů nabázeli, příkopy zasypávali, palisády rozbili, na 18 děl zatloukli. Velice litovali, že batterie byly mokré, sice by je byli bez milosti spálili. Teprve když blížila se vydatná pomoc, bylo možno Prusům je z příkopů vytlačit, a i tu ještě vše před sebou drtili. Výsledek byl skvělý. Naši nezajali žádného, vybrž na 200 Prusů pobili, nečítajíc raněné. Sami utrpěli též úbytek – 1 setník, 25 mužů zůstalo na bojišti, 1 poručík, 35 mužů zraněno, 41 pohřešeno.*“⁸⁸⁶

Po přesunu děl do druhé rovnoběžky začalo postupně obléhací dělostřelectvo získávat nad pevnostní převahu. Už 12. června se v rohu líce a boku bastionu č. 7 objevil průlom, který se přes veškerou snahu obránců o jeho provizorní opravu postupně zvětšoval. Prusové každý noční pokus pevnostní posádky o jeho vyplnění bednami s kamením rozmetali druhého dne palbou. 20. června dosáhla šířka breche⁸⁸⁷ již sedmi až devíti metrů. Velitel pevnosti Marschall už v půli měsíce informoval maršála Dauna, že na mnoha místech zbývají z hradeb pouze trosky.⁸⁸⁸ Kvůli průlomu byl nucen od 19. června držet v noci neustálou pohotovost, protože pruský pokus o zteč mohl přijít každou noc.⁸⁸⁹ Vojáci proto museli zůstat často v uniformách bdělí celou noc. V případě nepřátelského útoku se měli seřadit na předem určených místech, odkud by byli nasazeni dle potřeby.⁸⁹⁰

⁸⁸⁵ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 368; 13. června 1758, DIARIUM; SK, VII., s. 82–83; Fridrich II. Mořic Anhaltskému, 13. června 1758, PC, XVII., Nr. 10 061, s. 62.

⁸⁸⁶ CHYTIL, Prusové, s. 74, další popis s. 81–82.

⁸⁸⁷ Breche – v pevnostní hantýrce jde o průlom v hradbách, kterým měla projít pěchota obléhatele do nitra pevnosti.

⁸⁸⁸ SK, VII., s. 87.

⁸⁸⁹ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 113. Srov. 20. června 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 153–154.

⁸⁹⁰ 19. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN. Doba noční pohotovosti se měnila dle potřeby, neboť vojáci museli také odpočvat. Např. 28. června byla posádka vzhůru do jedné hodiny v noci. 28. června 1758, tamtéž.

Pro případ, že by jihozápadní fronta byla obsazena nepřítelem, vypracoval inženýr Rochepine plán na vytvoření druhé linie obrany v olomouckých ulicích.⁸⁹¹ „Na Dolním náměstí se započalo s hloubením širokých a hlubokých příkopů, za kterými měla být nasazena velká děla, kterými by byly v případě potřeby zbořeny domy proti bráně a směru útoku.“⁸⁹² I toto opatření svědčilo o pevné vůli obránců nevydat město nepříteli, což se rozhodně vymykalo dobovým pravidlům boje o pevnost, neboť velitel obléhaných zřídka nechal své vojáky bránit průlomy v hlavních valech a vzdal se ještě v době, kdy mohl doufat v čestné podmínky kapitulace.⁸⁹³

V Olomouci ale mohl baron Marschall doufat v pomoc polního vojska, což posilovalo jeho odhodlání vytrvat v odporu. Měl také výhodu, že pevnost nebyla izolována od okolí, a že obyvatelé mohli dovážet na trh zboží. Například v prvních červnových dnech dovezli seno a telata.⁸⁹⁴ Olomoucký velitel nicméně nehodlal ponechat nic náhodě a i přes dostatečné přísuny potravin z venkova dostali v půli června městští řezníci nařízeno neprodávat žádné maso civilnímu obyvatelstvu, ale zachovat ho pro vojenskou posádku.⁸⁹⁵

Situaci v pevnosti okolo 20. června popsal Chytil: „Ačkoli obvyklý trh dnes byl trochu chudší, ježto brány včera byly zavřeny, přece nebylo se nám báti nouze a draboty, o níž jakési strannické péro nestydělo se psáti. Neboť měli jsme mimo zásob pro případ nouze ohromné množství mouky, příkrmů, uzeného, naloženého masa, slanin, másla, sádla a soli, rakouských i moravských vín, ba i cizozemských, hovězí a skopový dobytek pásal se na hojné pastvě, a my vařili pivo pořád a doufali jsme, že s pomocí Boží déle zde žítí budeme, než nepřítel tam venku. O střelivo, odvalu a dobrou mysl u posádky též nebylo zle.“⁸⁹⁶ Chytil vylíčil i to, jak na konci června vyhlížel samotný trh v Olomouci: „... trh na drůbež, maslo, vejce a p. odbýval se stále ještě, neboť

⁸⁹¹ ZÍTKA, Bastionová a fortová pevnost, s. 51–52. Podle Sodensterna tento plán vypracoval plukovník Ernst Friedrich Alexander hrabě von Gianini (též Giannini, 1719–1775). SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 113.

⁸⁹² V rukopise neznámého duchovního je opatření uvedeno k 27. červnu s poznámkou, že s hloubením příkopů bylo započato již 9. června. 27. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN. Srov. také údaj, podle kterého velitel Marschall uvažoval o zřízení obranných náspů ve vnitřní části města už v první červnové dekádě, neboť byl připraven Olomouc bránit, i kdyby nepřítel vniknul do města a informací o práci na Dolním náměstí. 10. a 28. června 1758, DIARIUM.

⁸⁹³ DUFFY, Kámen, s. 165.

⁸⁹⁴ CHYTIL, Prusové, s. 58.

⁸⁹⁵ 14. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁸⁹⁶ CHYTIL, Prusové, s. 77; 20. června 1758, DIARIUM,

z venkova donášeli ještě pořád všelicos na prodej. Čerstvé máslo za poslední 3 dny bylo nejdražší za 21 kr., tři až čtyry vejce za groš, masa z uberských volů těžká libra za 5 kr., telecí a vepřové za 6 kr., skopové za 4 1/2 kr., nejkrásnější slaniny za 18 kr.; vše bobudík lacino. Víno za 6, 7, 8, 10 kr. až za 24 kr. a za 1 zl. máz, podle hodnoty a stáří, máz piva za 2 kr., pálenky za 20 až 24 kr., bochník komisního chleba za 9 kr.“⁸⁹⁷

Naopak pruskému obléhacímu sboru již v posledním červnovém týdnu citelně chyběla munice a střelný prach. Tencily se také zásoby potravin a všeho ostatního potřebného materiálu. Situaci měl vyřešit příchod velkého zásobovacího transportu vypraveného ze Slezska. Chytil k tomu uvedl, že pruský král „*doufal, že přeloží-li válku do země tak bohaté, jako jest Morava, do země válkou ještě ušetřené, že nebude musiti kromě střeliva ani drobtu výživy ze Slezska opatřovati! A zatím byl úplně odkázán na své dovozy z Nisy a Kozlí, jež ještě ku zvýšení nedostatku rakouské tlupy chytaly nebo ničily. Od obyvatelstva ani za peníze po dobrém ničeho nedostal a zásoby, jež právě byl našel v území obsazeném, byly dávno zmizely. Štěstím ještě bylo, že o zelenou píci nebylo potíže, ano obilí částečně ještě nevymetané výtečným bylo dobytku krmivem.“⁸⁹⁸*

Problémy pruského zásobování zdůraznil Sodenstern: „*Pruské jednotky, které zde byly s minimální podporou umístěny, aby bránily město, byly ze všech stran obklopeny aktivní malou válkou, která je nutila být stále ve střehu a která je touto stálou pohotovostí o to více vyčerpávala. Jednotky totiž byly odkázány pouze na své zásoby stravy. Postavení rakouských jednotek jednou zcela znemožnilo dovézt potraviny z Moravy, a velmi patriotičtí obyvatelé navíc odmítali poskytovat potraviny dobrovolně i za úplatu. Na druhé straně se jen velmi málo markytánů odvážilo vydat se v nebezpečí, že během transportu přijdou o své vozy, takže jen málo těch, kteří toto nebezpečí podstoupili, vyžadovalo enormní ceny. Například 1 libra kávy stála 1 tolar 16 grošů, 1 libra cukru 1 tolar 12 grošů, 1 libra másla 16 grošů, 1 máz vína 1 1/2 až 2 toлары, 1 máz pálenky 16 až 18 grošů atd. Bylo velkým štěstím, že pole byla osazena, takže měli dostatek zeleného krmiva.“⁸⁹⁹*

Analýzu těžkostí pruského zásobování provedl Chytil: „*Spotřeba jednoho muže ve vojsku pruském činila denně dvě libry chleba čili 1/5 berlínské měřice. Každý voják měl třídení*

⁸⁹⁷ CHYTIL, Prusové, s. 80; 27. června 1758, DIARIUM. Prusové kupovali v červnu 1758 bochník chleba za 18 až 20 krejcarů, tedy zhruba dvakrát draž. 20. června 1758, DIARIUM.

⁸⁹⁸ CHYTIL, Prusové, s. 44.

⁸⁹⁹ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 61–62.

spotřebu chleba sebou. Každá setnina a švadrona měla mimo to šestidenní zaopatření na svém voze. Tím byla tedy armáda hned od začátku na 9 dní zaopatřena. Počínajíc 10. dnem, muselo se dovážeti vše ze skladišť z Nisy (50 hodin cesty) a Kozlí (40 hodin cesty), nebylo-li možno žítí na útratu okupované země. Čtyřspřežný vůz obyčejně vezl 18 korců čili denní spotřebu pro 900 mužů a urazil s břemenem tím asi 6 hodin cesty. Dva dny uplynuly nakládáním a skládáním. Potom pracovaly pekárny ve Šternberku, Litovli, Horce a Držovicích. Trvalo tedy 10 dní, než potrava byla dopravena – a současně s armádou na cestu bylo se dáti i dovozu potravy, z níž po 9 dnech armáda měla žítí.“⁹⁰⁰

Nouzi v zásobování mužstva obléhacího sboru potravinami se pruský král snažil čelit drakonickými opatřeními. Dle hradiského diaristy Václava Petsche pruský panovník 6. června nařídil, aby byl na místě popraven každý vesničan přistizený při odnášení proviantu do města. Ženy měly být st'aty, muži oběšeni.⁹⁰¹

Ačkoliv se Prusové potýkali s mnoha problémy, Fridrich II. si vůbec nepřipouštěl, že by olomoucká pevnost neměla padnout. Například v dopise Mořici Anhaltskému z půli června počítal se zřízením lazaretu ve městě a se zabavením mnoha potřebných zdrojů – jako například slámy.⁹⁰²

Dne 23. června začali obléhací jednotky budovat třetí paralelu, tedy poslední postavení pro děla před samotným útokem na město.⁹⁰³ Díky velké blízkosti⁹⁰⁴ nepřítele byla palba obránců na postupující sapéry velmi přesná. Z pevnostních děl do zákopů létaly klasické a kamenné koule, bomby, kartáče a granáty. Obráncům se dokonce podařilo pomocí pytle se střelným prachem zapálit jeden z pruských podkopů. Při následném požáru, který byl znásoben výbuchem min, vyhořel celý podkop i s výdřevami.⁹⁰⁵ Značně účinná byla i střelba z ručních zbraní. Neznámý duchovní vyzdvihl v této době i úlohu měšťanů: „*Měšťtí střelci z bastionu 9 nadělali*

⁹⁰⁰ CHYTIL, Prusové, s. 40, pozn. *.

⁹⁰¹ 6. června 1758, PRUCEK, Deník, s. 9.

⁹⁰² Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 13. června 1758, ORLICH, Fürst, s. 124; srov. PC, XVII., s. 62, pozn. 3.

⁹⁰³ „23. června bylo ke vidění, že nepřítel chtěl spojit dva zákopy a vytvořit svou třetí paralelu.“ 23. června 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 38; 23. května 1758, DIARIUM.

⁹⁰⁴ Třetí paralela byla zřízena ve vzdálenosti 120 kroků od palisád kryté cesty. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß s. 93.

⁹⁰⁵ 25. června 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 40; 25. června 1758, DIARIUM.

nepříteli mnoho škody.“⁹⁰⁶ Situace v pruských zákopech byla tíživá do té míry, že spousta vojáků utekla ze služby a mnozí dokonce do obléhané pevnosti.⁹⁰⁷ Třetí paralela nicméně byla dokončena a 28. června Prusové dosáhli glacis.⁹⁰⁸ Plukovník Balbi zteč pevnosti plánoval na 4. nebo 5. července.⁹⁰⁹

Také posádka ve městě čelila velkému množství střel vypálených z pruských baterií. Obzvláště ničivá byla rikošetová palba.⁹¹⁰ Koncem června obránci očekávali frontální pruský útok, který mohl přijít kdykoliv. Každou noc prováděli malé výpady,⁹¹¹ kterých se účastnilo dvacet až třicet mužů posádky, aby zpomalili tempo nepřátelského postupu. Dále se snažili zatarasit průlomy v pevnostních objektech. K tomu používali různý materiál, včetně kamenů z vytrhané městské dlažby. 200 mužů každý večer usilovně pracovalo na posílení jedné ze Salzerových redut, které svou boční palbou stále působily Prusům značné škody a výrazně přispívaly k obraně.⁹¹² Pod zemí začala válka minérů.⁹¹³

Když dosáhli Prusové glacis, bylo 29. června ve městě na důstojnické poradě rozhodnuto provést následující noc velký výpad. Ten měl být jedním z posledních obranných opatření. Útok do pruských zákopů mělo za současné ofenzívy hlavních sil císařské armády, která se mezitím přiblížila k Olomouci, provést 2 000 mužů v čele se zástupcem velitele pevnosti generálem Brettonem. Na rozkaz maršála Dauna měla být akce ale o několik dní odložena.⁹¹⁴ Téhož dne velitel Marschall zvedl morálku

⁹⁰⁶ 22. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁹⁰⁷ Dezerteři byly způsobeny také materiální nouzí, která panovala v pruských táborech obléhaého vojska téměř po celou dobu tažení. Jak poznamenal velitel pevnosti: „*Všichni dezertéři, kteří k nám tento den (8. června – pozn. J. B.) přišli, si stěžovali na nedostatek potravin v nepřátelském táboře.*“ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 88. Během obléhání Olomouce dezertovalo do pevnosti 462 pruských vojáků. SK, VII., s. 87, pozn. *. O množství pruských dezertérů informuje v druhé a třetí červnové dekádě také hradiské diarium. 12. – 23. června 1758, PRUCEK, Deník, s. 9.

⁹⁰⁸ 28. června 1758, DIARIUM.

⁹⁰⁹ SK, VII., s. 87–88.

⁹¹⁰ Při *rikošetové palbě* se používala menší dávka střelného prachu a nízký náměr. Vystřelená koule se po dopadu odrazila, pokračovala ve své dráze a mohla překonat překážku, za kterou se kryla posádka.

⁹¹¹ V noci z 29. na 30. června provedli obránci hned tři výpady do nepřátelských podkopů, následující noc to bylo již sedm výpadů. 30. června a 1. července 1758, DIARIUM.

⁹¹² 27. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁹¹³ 23. a 24. června 1758, tamtéž.

⁹¹⁴ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 127; 30. června 1758, DIARIUM; 29. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN; TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 15.

mužstva prohlášením, ve kterém zdůraznil svou spokojenost s prokázanou statečností a bojovým zápalem celé posádky.⁹¹⁵

Na přelomu června a července boj o pevnost vrcholil. Prusové ještě zintenzivnili palbu⁹¹⁶ a jejich sapy a podkopy se neúprosně zakusovaly do glaci směrem ke kryté cestě. Obránci místo odloženého velkého výpadu podnikali dále malé útoky do nepřátelských zákopů, kterých se účastnilo vždy několik desítek dobrovolníků, které poté čekala finanční odměna.⁹¹⁷

V pevnosti se chystala poslední možná obranná opatření před očekávaným útokem Prusů. Na Dolním náměstí byla v nové provizorní linii obrany postavena děla s vojenským oddílem. Všichni rekonvalescenti byli povoláni do služby. Mrtví byli narychlo pohřbíváni na místě do kráterů po bombách.⁹¹⁸ Měšťanské hlídky stály v pohotovosti. Rakouští minéři a sapéři byli stále přítomni v naslouchacích chodbách, aby hlásili svému velení směr postupu Prusů v podzemí.⁹¹⁹ Další informace dostávalo velení pevnosti od pozorovatele na radniční věži, který měl povinnost zaznamenat každou čtvrt hodinu pohyby Prusů. Tyto zprávy předávali poddůstojníci přímo veliteli Marschallovi nebo jeho zástupci Brettonovi.⁹²⁰

1. července bylo na poradě velení pevnosti rozhodnuto obsadit početnými oddíly krytou cestu. Toto opatření mělo zastavit nebo alespoň zpomalit pruskou zteč. Navečer byla proto shromážděna celá posádka a všichni muži také nafasovali nové patrony. Velkou vzpruhou pro posádku pevnosti bylo zjištění, že hlavní vojsko

⁹¹⁵ 29. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁹¹⁶ Obránci netušili, že ustupující Prusové chtěli vystřelit munici před svým odhodem a vnímali naopak obzvláště prudkou palbu jako předzvěst závěrečné zteče. 1. července 1758, tamtéž; 1. července 1758, DIARIUM.

⁹¹⁷ Odměna činila až jeden dukát, což v polovině 18. století odpovídalo asi 250 krejcarům. Šlo o více než čtyři zlaté, tedy zhruba o celý roční žold řadového vojáka. 26. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁹¹⁸ 1. července, tamtéž.

⁹¹⁹ 30. června 1758, tamtéž.

⁹²⁰ 1. července 1758, SOkA Olomouc, tamtéž. Na radniční věži zaznamenávali pohyby nepřítele dva měšťané, jeden furýr a jeden desátník od dělostřelectva, kteří podávali každou čtvrt hodinu zprávu veliteli Marschallovi. WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 68.

maršála Dauna přešlo Moravu a táboř u Velkého Týnce poblíž Olomouce.⁹²¹ K všeobecně očekávanému frontálnímu útoku však nakonec nedošlo.

4.7 Operace rakouských a pruských vojsk v okolí

Olomouce

Vzhledem k tomu, že Daun se svým přesunem hlavní císařsko-královské armády do Jevíčka výrazně přiblížil k Olomouci, musel Fridrich II. koncem května počítat také s útokem na svá postavení. Terén ve směru na Konici a dále na Jevíčko byl lesnatý, a proto pruský král považoval útok z této strany za málo pravděpodobný. To bylo důvodem, proč s ohledem na snadnější zásobování nechal své jednotky stále v oddělených táborech. Síly byly rozmístěny tak, aby se v případě ohrožení shromáždily v časovém horizontu tří až čtyř hodin. Hlavní vojsko stále tábořilo u Smržic, velitelský stan ale Fridrich II. přesunul 3. června do Slatinek.⁹²² Učinil tak především proto, aby byl blíže k jednotkám iniciativního generála Laudona a v případě útoku armády maršála Dauna v centru dění.

Mnohem více než hlavní rakouská armáda znepokojovaly Prusy síly nepravidelného vojska, jež operovalo v jejich týlu. Nedostatečné krytí transportů vypravovaných ze Slezska bylo pro ně velkou výzvou. Husarům a Chorvatům hraběte Lania se například 8. června 1758 podařilo úplně rozprášit vojenský doprovod jednoho z transportů vracějícího se do Slezska.⁹²³ Také pruský král vysílal menší jednotky pravidelně rekognoskovat postavení nepřítele a zároveň chtěl Rakušany znepokojovat.⁹²⁴ Když vyslal silnější oddíl, rakouské jednotky boj nepřijaly, ustoupily, ale záhy se vrátily do původních pozic. O jednom takovém střetnutí byl dopisem informován velitel pevnosti: „*Jeho Veličenstvu musí být velmi nepříjemné, že ho*

⁹²¹ 1. července, DIARIUM; 1. července 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 45.

⁹²² CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 122. O předpokládané pozici Daunova vojska u Jevíčka psal např. Fridrich II. Mořič Anhaltskému, 2. června 1758, ORLICH, Fürst, s. 120–121. Králův hlavní stan se zde nalézal do 18. června 1758. Srov. Fridrich II. Mořič Anhaltskému, 18. června 1758, ORLICH, Fürst, s. 130; též. PC, XVII., Nr. 10078, s. 72; Michna uvedl vedlejší obec Slatinice, MICHNA, Moravská města, 3. část, s. 255–266.

⁹²³ SK, VII., s. 83–84. Dopis s podrobným popisem srážky obdržel od plukovníka (v textu uvedena hodnost podplukovníka – pozn. J. B.) Lania velitel olomoucké pevnosti baron Marschall, který jej uvedl do deníku obléhání. 10. června 1758, MICHNA, Moravská města, 3. část, s. 356–257.

⁹²⁴ Např. v instrukci: Fridrich II. Mořič Anhaltskému, 1. června 1758, ORLICH, Fürst, s. 119–120, též: PC, XVII., Nr. 10028, s. 42–43.

někteří naši Chorvati a busaři denně znepokojují, snad raději vidí, když se odvádí pořádná práce, a proto se revanšovalo a poslalo různé oddíly svých busarů... Naši ovšem nečekali, neboť věděli, že jich je takové množství, kterému by museli podlehnout, když se však nepřítel opět stáhl, tak... znovu zaujali svoje postavení.“⁹²⁵

Stále složitější byla také situace pruského odřadu generála Meiera, který se snažil odříznout obránce Olomouce od spojení s okolím na východní straně pevnosti. Nemožnost splnění tohoto úkolu obráncům velmi prospívala. Ještě na začátku obléhání se ve městě konaly otevřené trhy. Dokonce i během prudké střelby docházeli východní stranou do města lidé z venkova se zásobami. Nejdůležitější pro obránce byla však možnost neustále komunikovat s rakouským hlavním stanem maršála Dauna. V pevnosti potížemi se zásobováním netrpěli: „*Všichni (pruští – pozn. J. B.) sběhové stěžovali si na nouzi všeho druhu a drabotu, jíž my, bobudíky, třebaš obležení, jsme dosud nepocítili, poněvadž vše bylo možno v městě ještě za mírnou cenu koupiti.“⁹²⁶*

Meierovy jednotky byly v půli června posíleny, což neuniklo pozorovatelům z pevnosti: „*... bylo vidět několik pluků fysilírů a jízdy, včetně několika kanónů, defilovat přes řeku Moravu po vybudovaných mostech k vesnici Holici. Ti také před vesnicí na tamních polích... postavili stany, a tak dali najevo, že by zde kampovali, zřejmě, aby nás v pevnosti ještě úžeji uzavřeli, od zásobování odřízli a své velké dezerci zamezili.“⁹²⁷*

I po posílení Meierových jednotek bylo postavení Prusů na východním břehu řeky Moravy nejslabším článkem obléhacího sboru a Daun se rozhodl této okolnosti využít. Nechtěl také dopustit, aby zde Prusové převzali iniciativu a přerušili komunikační linie. Po konzultaci s velitelem pevnosti vydal rozkaz markýzi de Villemu vyslat odřad jezdeckta posílený o hraničářské jednotky, který měl obloukem obejít pruská postavení a z jihovýchodu zaútočit. Úkolem byl pověřen generálmajor Saint-Ignon,⁹²⁸ který se svými muži postoupil přes Kroměříž a Přerov k Olomouci a 17. června časně zrána zaútočil na tábory u Holice a Bystrovan na jihovýchodě, respektive východě Olomouce. Překvapení Prusové se nezmohli na odpor

⁹²⁵ 2. června 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 3. část, s. 255.

⁹²⁶ CHYTIL, Prusové, s. 60.

⁹²⁷ 12. června 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 3. část, s. 258.

⁹²⁸ TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 13–14. Johann Anton Joseph hrabě von Saint-Ignon (1716–1779), rakouský generál lucemburského původu. Jeho příbuzný, Johann Baptist (1721–1763) byl též rakouským generálem.

a ustoupili.⁹²⁹ Povzbuzeni Saint-Ignonovým úspěchem, provedli obránci pevnosti výpad do Bystrovan, zapálili stany a opuštěný tábor zničili.⁹³⁰ Rakušané ustoupili až před příchodem posil, které z pravého břehu Moravy vyslal maršál Keith, přičemž ztratili necelou stovku mužů.⁹³¹

Vítězná kořist byla značná, neboť Saint-Ignonovi muži Prusům sebrali „jeden pár stříbrných bubnů, pět standart, celé nepřátelské ležení, veškerá zavažadla, mnoho hovězího dobytka, tři polní děla, dvě polní děla menšího kalibru, dvě polní děla s delší blavní, plukovní pokladnu s 20 000 zlatými, pak různé části výstroje, což odpoledne v Pavlovičkách u Olomouce bylo našimi nabízeno a z velké části koupeno zdejšími měšťany, kteří se sem vypravili.“⁹³² Pruský král popsal střetnutí a selhání svého generála slovy: „Generál Meier obdržel zprávu, že na něj chtěl zaútočit generál Saint-Ignon; proto povolal na posilu prapor Nimschöffsky a zůstal celou noc ve zbrani. Patroly, které generál během noci vyslal, se nevrátily, a ačkoliv brzy ráno 17. zůstalo vše v klidu, musel generál již tehdy kvůli tomu předpokládat, že se nepřítel blíží.“⁹³³

Rakouského útoku se zúčastnili také venkované z okolních vesnic, kteří měli s pruskými vojáky nevyřízené účty. „Sedláci si při tom také dobře počínali, tloukli udatně Prusy a věděli si rady také co s kořistí...“ Když místo srážky opanovali Prusové, byl čas vypořádat se s místními. „18. oplatil nepřítel oněm sedláckům jejich věřejší práci, zapálil (Velkou – pozn. J. B.) Bystřici a mlynáře a jiné nechal oběsit...“⁹³⁴

Po této akci byl Fridrich II. nucen posílit síly obléhacího sboru na východním břehu Moravy. Velení nově shromážděných deseti praporů pěchoty a patnácti eskadron jízdy se 18. června ujal generálporučík Wolf Friedrich von Retzow,⁹³⁵ který vystřídal zraněného Meiera. Tento generál, nedávno povýšený za chrabrost v bitvě

⁹²⁹ Generál Meier byl o útoku včas varován, dal pokyn k bezpečnostním opatřením a k pohotovosti oddílů. Jeho hlídky ale přítomnost cizích jednotek nepotvrdily a pruský generál ráno 17. června všechna opatření odvolal. Srov. CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, 146–147. Bělina psal o akci hraničářů a jezdeckta za úsvitu v Holičích. BĚLINA, Generál, s. 61–62.

⁹³⁰ Koordinace útoku rakouského odřadu s výpadem obránců pevnosti byla mezi Saint-Ignonem a Marschalem domluvena již předešlého dne. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 105.

⁹³¹ K popisu srážky podrobně: SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 104–111; SK, VII., s. 84–86.; 17. června 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 34–36.

⁹³² 17. června 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 4. část, s. 402.

⁹³³ 17. června 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 146–147.

⁹³⁴ 17. a 18. června 1758, DIARIUM.

⁹³⁵ Wolf Friedrich von Retzow (1699–1758), působil dlouho jako intendant, ale byl v roce 1758 suspendován a uvězněn. Zemřel na úplavici.

u Leuthenu, neprodleně obsadil se svými muži pozice u Velké Bystřice, Bystrovan a Holice.⁹³⁶ Ani takto posílení Prusové ale ani navzdory horlivému budování polních opevnění a záseků na přístupových cestách nebyli schopni odříznout pevnost od okolí. Pruský panovník v této době poznamenal, že „... s obléháním to nejde tak rychle, jak bych si přál.“⁹³⁷

Aby se více přiblížil k ohrožené pevnosti, vyrazil maršál Daun s hlavním vojskem, posílen o sbor generála Harsche, 16. června z Jevíčka a následujícího dne postavili jeho vojáci tábory mezi Ondraticemi a Dobromilicemi jižně od Prostějova. Arneth přesun popsal následovně: „Po vedlejších cestách, přes zalesněné pohoří a přes skalnaté rokle je v dvoudenním, velmi opatrně vedeném pochodu, vyvedl na cestu, které vede z jihu od Brna přes Vyškov a Prostějov přímo do Olomouce.“⁹³⁸ Hlavní stan zřídil vrchní velitel v Ivanovicích na Hané.⁹³⁹ Na 18. června připadalo roční výročí Daunova vítězství u Kolína, ke kterému svému maršálu blahopřála také císařovna a ve svém dopise vyjádřila svoji velkou vděčnost za záchranu monarchie.⁹⁴⁰ Marie Terezie Daunovi v dopise, aby se zaměřil zejména na spolupráci se spojeneckými vojsky a vlastnoručně připsala: „... aby se neukvapil; pokud budeme moci nepřítel déle nechat, aby se hodně nažral,⁹⁴¹ aniž bychom na něj zaútočili, pak je to vše, co si můžeme přát, tedy nesmíme ztratit trpělivost.“⁹⁴²

Při pochodu hlavního vojska z Jevíčka jistil jeho levé křídlo sbor markýze de Ville, který se k Daunovi připojil u Ivanovic. Aby svůj postup skrýval co nejdéle, nechal maršál Daun v původním táboře u Konice generála Buccowa, kterému podléhali generálové Laudon i Jahnus. Celkové síly jednotek Buccowova sboru nepřesahovaly 12 000 mužů a byly značně rozptýlené ve velkém polokruhu západně

⁹³⁶ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 241.

⁹³⁷ Fridrich II. Mořici Anhaltskému, 16. června 1758, ORLICH, Fürst, s. 126; též: PC, XVII., Nr. 10067, s. 65.

⁹³⁸ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 369. Srov. CHYTIL, Prusové, s. 69; TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 14.

⁹³⁹ SK, VII., s. 88; 24. června 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 161.

⁹⁴⁰ Marie Terezie Daunovi, 18. června 1758, MARIA THERESIA in ihren Briefen, s. 52.

⁹⁴¹ V originále je uveden výraz *morfendiren*, z it. *morfendo*, což je dobově překládáno jako *mangiando assai* – hodně žrát. Císařovna chtěla pravděpodobně pejorativně vyjádřit skutečnost, že Prusové plundrují a vyjídají okolí Olomouce. Marie Terezie tedy apelovala na maršála Dauna, aby nechal Prusy, aby si vyjedli své zásoby a začali trpět nouzí.

⁹⁴² Marie Terezie Daunovi, 20. června 1758, SK, VII., s. 222.

od Olomouce. Další větší tábor generálmajora Esterházyho⁹⁴³ se nacházel u Ptení, generál Jahnus tábořil u Vilémova a u Úsova operoval plukovník Joseph von Zobel. Právě posledně jmenovaný využil toho, že pruské jednotky pod velením markraběte Karla se 17. června při útoku generála Saint-Ignona stáhly z Uničova do Bohuňovic a o dva dny později obsadil Uničov a spojil se s plukovníkem Laniem, který se o několik dní později zmocnil Šternberku. Smyčka obklíčení nad pruským vojskem se začala pomalu stahovat.⁹⁴⁴

Důkazem prostupnosti pruských linií bylo to, že do Olomouce dorazily posily generálmajora Bülowa,⁹⁴⁵ které na přání pevnostního velitele vyrazily 21. června z Přerova a v počtu téměř 1 400 mužů velkým obloukem přes Velký Újezd, Vésku a Chválkovice ještě téhož dne v noci dorazily do obleženého města. Příchod rakouských posil byl pro obránce velkou vzpruhou a také výrazným posílením již prořídleho důstojnického sboru. Šťastné provedení akce umožnila mimo jiné aktivita generála Saint-Ignona, který u Velkého Týnce stále zaměstnával pozornost pruských jednotek.⁹⁴⁶

Na základě této události Fridrich II. znovu výrazně posílil pozice na východním břehu Moravy a k jednotkám generála Retzowa se připojil generál Zieten. Oba velitelé provedli 23. června spojenými silami výpad směrem na Přerov, tedy proti pozicím generála Saint-Ignona. Ten se ale stáhl za řeku Bečvu a Prusové mu nezpůsobili žádné ztráty. Následující den se obě strany stáhly do svých původních

⁹⁴³ Imre (Emmerich) hrabě Esterházy von Galántha (1722–1792), z významné uherské šlechty, rakouský generál, po odchodu z armády žil v Bratislavě (Prešpurk).

⁹⁴⁴ SK, VII., s. 88–89. Braniborsko-schwedtský markrabě a pruský princ Karel (1705–1762) vyslal část jednotek pod velením hesensko-kasselského prince Fridricha do hlavního tábora ve Smržicích. CHYTIL, Prusové, s. 71. Fridrich (1720–1785) byl zetěm britského krále Jiřího II., v roce 1742 se namáhá ucházet o švédské nástupnictví, jako lantkrabě Fridrich II. nastoupil v roce 1760, nechvalně se proslavil tím, že ve válce o americkou nezávislost Britům „pronajímal“ své vojáky. Srov. LANGE, Die Soldaten, s. 246.

⁹⁴⁵ Ferdinand Friedrich svobodný pán von Bülow (1711/12–1776), rakouský generál, pocházel z Kuronska. Dále sloužil v pruské armádě generál Johann Albrecht von Bülow (1720–1776). Srov. LANGE, Die Soldaten, s. 248–249.

⁹⁴⁶ SK, VII., s. 86–87; 22. června 1758, DIARIUM; Bělina uvedl 1 200 pěšáků, což se „prosekalo“ do pevnosti. BĚLINA, Generál, s. 62. Armetj udal stejný počet jako Bělina. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 369; srov. dále 22. června 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 36.

pozic. Pobočník pruského krále o svém pánovi tehdy prohlásil: „*Obávám se jako Vy, že Jeho Veličenstvu z toho vyplyne mnoho nového neklidu.*“⁹⁴⁷

Početné pruské jednotky na levém břehu Moravy sice podstatně omezily spojení Olomouce s okolím, ale úplně zabránit mu nemohly.⁹⁴⁸ Velký problém pro Prusy zde po celou dobu obléhání znamenal neustále opevňovaný hradiský klášter, jehož posádka se velkou měrou podílela na udržení kontaktu Olomouce s okolím. Na tomto spojení velmi záleželo veliteli olomoucké pevnosti baronu Marschallovi. V květnu nařídil Chorvatům tábořícím v Hejčíně, aby udržovali průchodné stezky vedoucí z Olomouce do kláštera. Kromě přímého spojení komunikoval Marschall s hradiskými Chorvaty také prostřednictvím světelných signálů, které byly vysílány lucernou z radniční věže.⁹⁴⁹ O kontrole prostoru kolem kláštera a severovýchodního okolí Olomouce Chorvaty a spojení s městem svědčí také Marschallova návštěva v Hradisku dne 24. června, kde jednal s plukovníkem Chorvatů.⁹⁵⁰ Odpovědí na zvýšenou pruskou aktivitu v druhé polovině června na levém břehu Moravy bylo ještě větší posílení opevnění kláštera. Za pomoci vesničanů, kteří se v klášteře zúčastňovali každodenních ranních modliteb, a dokonce svých žen, Chorvaté vybudovali nové násypy na ochranu proti pruské jízdě tábořící pod Svatým Kopečkem. Dále do velké vzdálenosti od kláštera vymýtili porost včetně stromů.⁹⁵¹

Hlavní vojsko rakouského vrchního velitele se koncem června pomalu blížilo k Olomouci. Daun také informoval Marii Terezií o úspěšném posílení olomoucké posádky, což podle něj prodloužilo výhled na úspěšnou obranu města.⁹⁵² Předčitateli sdělil pruský král o těchto manévrech: „*Nyní je zcela jisté, ... že maršál provedl pohyb, který jsem vám věru ukázal na mapě. Jeho obdivovatelé budou říkat, že tento pohyb byl mistrovským kouskem vojenského umění... Tento údajný mistrovský kousek byl proveden za velkým počtem zúžených míst, která nás od nich dělila a která pan von Laudon z velké části ovládá. My se tolik*

⁹⁴⁷ 23. června 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 161.

⁹⁴⁸ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 122–123.

⁹⁴⁹ 17. května a 16. června 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

⁹⁵⁰ 24. června 1758, PRUCEK, Deník, s. 9.

⁹⁵¹ 26. a 28. června 1758, tamtéž, s. 9.

⁹⁵² Daun Marii Terezií, 24. června 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 369.

nechválíme, můj milý, ačkoliv jsme také udělali často takové pochody. Jsme skromní a nenafukujeme se jako žáby.“⁹⁵³

O Daunově postupu napsali autoři syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* toto: „Ukončení obléhání mohlo být vynuceno pouze dalším postupem a bojem. Rakouský vojevůdce proto zvažoval, zda má zaútočit na levé křídlo pruského vojska nebo svou armádu dovést na východní břeh Moravy, aby se po vyhnání slabých pruských jednotek, které se tam nacházely, dostal do bezprostředního kontaktu s pevností. Na základě opakovaného průzkumu pruského tábora se útok na levé křídlo nejevil vhodný, jelikož byl kryt bažinatými vodami a močály, také pokyn dvorské válečné rady⁹⁵⁴ zdůrazňoval pochybnost útoku s Moravou v zádech, jakož i s tím spojené nebezpečí, že budou při stabování odříznuti od Brna. Pokyny, které Daun dostal z Vídně, požadovaly sice za účelem získání Olomouce bitvu, Daun ale při tom neměl riskovat armádu. Ale situace pevnosti ho nutila učinit rozhodnutí.“⁹⁵⁵ Opět se projevila nejednoznačnost doporučení dvorské válečné rady a Daun mohl jednat na vlastní pěst. Měl nyní dvě možnosti: zaútočit na postavení pruského krále, nebo překročit řeku Moravu a navázat z jihovýchodu spojení s Olomoucí.

Maršál Daun zvažoval možnost polní bitvy s pruským vojskem v Ivanovicích. V té době byl Fridrich posílen o jednotky prince Mořice Anhaltského, které byly staženy z Litovle, a zaujímal se svým krycím vojskem postavení v okolí Prostějova. V deníku velitele olomoucké pevnosti je o maršálově záměru poznamenáno: „... zprávy udávají, že... mělo být vypraveno 18 bataliónů přepadnout městečko Prostějov, kde se má nalézat dost podstatná obsádka (tj. pruská) včetně nějaké válečné pokladny, a co možná se jí zmocnit.“⁹⁵⁶ Po důkladném průzkumu rakouský vrchní velitel z důvodu nevýhodného terénu útok zavrhl a 27. června se s celým vojskem přesunul do Klenovic na Hané. Tímto přiblížením hodlal Daun vylákat Fridricha II. z jeho výhodného rozestavení.⁹⁵⁷ Pruský panovník ale za těchto podmínek boj nepřijal, neboť každým dnem očekával kapitulaci pevnosti a hodlal svést polní bitvu spojenými silami. Také maršál Keith držel koncem června své muže v pohotovosti, neboť posílení vojska pruského krále

⁹⁵³ 25. června 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 163.

⁹⁵⁴ Marie Terezie Daunovi, 24. června 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 370–371

⁹⁵⁵ SK, VII., s. 91; srov. DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 229–230.

⁹⁵⁶ 23. června 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 4. část, s. 405.

⁹⁵⁷ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 370.

bylo na úkor krytí západních přístupů k pevnosti a otevřelo možnost k aktivitě sboru rakouského generála Buccowa.⁹⁵⁸

Po dalším průzkumu, který koncem června potvrdil nereálnost útoku na pozice Fridricha II., se Daun rozhodl v noci z 30. června na 1. července překročit ve třech kolonách řeku Moravu.⁹⁵⁹ Tento přesun kryly jednotky lehké pěchoty a jezdeckta rozmístěné na linii Brodek u Prostějova, Klenovice a Tovačov. Po několikahodinovém odpoledním odpočinku u Rokytnice u Přerova, který si náročná noční operace vyžádala, se vojsko dalo opět do pohybu, přičemž konečným cílem byly strategické výšiny u Velkého Týnce. Slabší pruské jednotky patrolující ve směru postupu rakouského vojska ustoupily na pravý břeh řeky Moravy a Daun nechal k večeru rozbít tábor. Tímto manévrem se rakouský maršál dostal do přímého kontaktu s městem, neboť z kopců u Velkého Týnce měl o Olomouci a jeho okolí dokonalý přehled. Nyní byl na tahu pruský král, protože pokud chtěl dobýt Olomouc, musel nejprve porazit rakouské vojsko.⁹⁶⁰

4.7.1 Srážka u Guntramovic

Ke konci června docházely Prusům zásoby potravin, střeliva, výstroje, výzbroje a bylo třeba nahradit padlé, raněné a nemocné vojáky, stejně jako doplnit válečnou kasu. Král přikázal shromáždit potřebné věci ve slezské pevnosti Nisa. Odtud se transport vydal na cestu směrem na Opavu. Kvůli nebezpečí, které pruským konvojům hrozilo na silnicích vedoucích z Opavy do Olomouce, rozhodl Fridrich II., že namísto několika menších bude vypraven jeden velký transport, který měl pod silným vojenským krytím dopravit do táborů obléhatelů vše potřebné. Ve slezských pevnostech bylo k tomuto účelu shromážděno přibližně 4 000 vozů. Asi polovina vozů byla naložena moukou, necelá čtvrtina byla plná munice a zbytek povozů vezl ostatní potřebné zásoby a prostředky, mimo jiné zlato a peníze pro výplatu dlužného

⁹⁵⁸ SK, VII., s. 91–92. „Pro pruskou armádu, jež byla téměř celá obklíčena nepřátelskými jednotkami, byl průzkum velmi složitý. Král se sice o odchodu nepřátelské hlavní armády dozvěděl již 16., ale nebyl si zcela jist směrem pochodu.“ Tamtéž, s. 89. K přehledu stavu munice jednotek maršála Keitha srov. tamtéž, s. 221–222.

⁹⁵⁹ HERMANN, Olmütz, s. 534.

⁹⁶⁰ SK, VII., s. 92.

žoldu. Kromě toho bylo v Polsku nakoupeno asi 2 500 volů, kteří byli hnáni spolu s transportem.⁹⁶¹

Vojenský doprovod se skládal z 9 000 mužů.⁹⁶² Část ale tvořili nezkušení rekruti, o kterých Arneth uvedl: „*Aby je shromáždil, museli nastoupit všichni, jež bylo možné postrádat, z posádek v Nise, Kladsku a dalších místech, a také se museli připojit rekonvalescenti, kteří mohli pochodovat. Jelikož se tyto jednotky... skládaly většinou ze Slezanů a zcela mladých lidí, nepřáli si tito nic více, než aby na ně Rakušané zaútočili; ti by buď všichni padli do zajetí, nebo by uprchli.*“⁹⁶³ Plukovník Friedrich Wilhelm von der Mosel,⁹⁶⁴ kterému bylo svěřeno velení trénu, rozdělil konvoj do deseti částí, přičemž každou nechal strážit praporem pěchoty a oddílem jízdy. Zbytek doprovodných jednotek tvořilo čelo a zadní voj. V noci z 25. na 26. června opustil předvoj Opavu.⁹⁶⁵

Zprávy o možném útoku rakouských sil na konvoj přinutily Mosela, aby transport, jenž byl už příliš roztržštěný, shromáždil 27. června u Budišova nad Budišovkou.⁹⁶⁶ Ze stejného důvodu vyslal maršál Keith vstříc transportu malý vojenský odřad, jehož úkolem byla podpora konvoje. Odřad dorazil do Jívové, ale kvůli přítomnosti Rakušanů v Domašově se nemohl s čelem transportu spojit.⁹⁶⁷

⁹⁶¹ KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 124. Sestával asi ze 4 000 vozů. Z toho 43 vozů vezlo jeden milion tolarů, 940 muničí, 1 842 mouku. SK, VII., s. 93, pozn. **. Hermann uvedl stejný počet a doprovod 9 000 vojáků. HERRMANN, Olmütz, s. 208. Podle Arnetha bylo v koloně přes 5 000 vozů a doprovod tvořilo 8 000 nepříliš kvalitních vojáků. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 370. Nejmenší počet uvedl Duffý: více než 3 000 vozů. DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 229. Catt zaznamenal 37 vozů s penězi, 72 s muničí. 29. června 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 166. Bělina uvedl pouze 4 000 vozů. BĚLINA, Generál, s. 62. Kniebandl odhadoval pruský transport na 6 000 vozů s doprovodem čítajícím 12 000 osob. 21. června 1758, DIARIUM.

⁹⁶² Téměř 11 000 mužů ozbrojeného doprovodu, přičemž čtyři z dvanácti praporů pěchoty byly složeny z nováčků, rekonvalescentů a navrátilců ze zajetí. ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 54. Arneth psal o 8 000 mužích, z toho část sil tvořili nováčci odvedení ve Slezsku, kteří byli velmi nespolehliví a při první příležitosti dezertovali. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 371.

⁹⁶³ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 371.

⁹⁶⁴ Mosel (1706/1709–1777) byl roku 1758 povýšen na generálmajora, ale v roce 1759 v bitvě u Maxenu padl do zajetí a přišel tak o královu přízeň. SK, VII., s. 106; PAULIG, Geschichte, s. 117.

⁹⁶⁵ SK, VII., s. 93–94. Rozpis jednotek srov. SK, VII., Anlagen, s. 27.

⁹⁶⁶ Konvoj měl na trase z Opavy do Olomouce dlouhé 75 km délku asi 45 km. Srov. ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 53.

⁹⁶⁷ SK, VII., s. 94–95.

Pruský král měl značné obavy a napsal Keithovi: „*Bylo by mi mimořádně příjemné, kdybych se od Vás dozvěděl o přejezdu konvoje, neboť se stále obávám, že by se mu mohlo něco přihodit.*“⁹⁶⁸

Shromažďování tak velkého transportu nebylo možné utajit. Již 22. června se o něm od agentů působících ve Slezsku dozvěděl rakouský generál Buccow, tábořící se svým sborem v okolí Konice. Ještě pozdě v noci Buccow vyslal spěšného kurýra se zprávou Daunovi a žádal o dovolení přepadnout s celým svým sborem transport.⁹⁶⁹ Daun s útokem souhlasil, ale plány poněkud změnil. Buccow dostal rozkaz přesunout se blíže k Prostějovu a obsadit výšiny kolem Plumlova. Vzhledem k možné polní bitvě nechtěl rakouský maršál příliš štěpit své síly.⁹⁷⁰ Proti transportu tak 26. června vyrazil pouze Laudon, který následujícího dne dosáhl Šternberku a ještě téhož dne večer přečkal Prusům v Domašově spojení mezi transportem a Olomoucí. Zde chtěl navázat spojení s odřadem generálmajora Josepha hraběte von Siskovicse,⁹⁷¹ kterého vyslal rakouský vrchní velitel, a jenž měl velkým obloukem přes Přerov a pochodem východně od Olomouce dosáhnout místa předpokládaného střetu a v součinnosti s Laudonem na pruský transport zaútočit. Prusové by se tak octli v obklíčení rakouských, převážně lehkých, jednotek. Siskovics ale nakonec dosáhl místa střetnutí až s jednodenním zpožděním.⁹⁷²

Když generál Laudon ve Šternberku nedostal o sboru generála Siskovicse žádné zprávy, rozhodl se zaútočit na konvoj sám. Opustil město a vydal se vstříc postupujícímu trénu, neboť chtěl, aby místo srážky leželo od Olomouce v co největší vzdálenosti. Nechtěl se totiž dostat do kleští předvoje transportu a pomocného oddílu vyslaného od obléhacího sboru. Za svítání 28. června dorazil ke Guntramovicím (Horní a Dolní Guntramovice),⁹⁷³ kolem silnice rozmístil svých asi šest a půl tisíce mužů a napadl pochodující předvoj konvoje. Srážka u Guntramovic

⁹⁶⁸ Fridrich II. Keithovi, 28. června 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 375.

⁹⁶⁹ Buccow Daunovi, 22. června 1757, tamtéž, s. 371. Dne 24. června se o něm dozvěděl i guvernér Olomouce. BĚLINA, Generál, s. 62. Srov. CARLYLE, Friedrich, s. 548.

⁹⁷⁰ HERMANN, Olmütz, s. 531.

⁹⁷¹ Siskovics byl hraničářský důstojník, oblíbenec Josefa II., zemský vojenský velitel v Čechách. Je pohřben v pražské katedrále sv. Víta. BĚLINA, Generál, s. 65.

⁹⁷² SK, VII., s. 95–96.

⁹⁷³ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 372.

se odehrála časně z rána.⁹⁷⁴ Bělina ji popsal takto: „*Aby nebyl v týlu zaskočen Prusy, přicházejícími od Olomouce, vydal se Laudon ještě v noci k Dolním Guntramovicím. Obsadil úvozovou cestu před vesnicí i návrší na východ od ní a vedl předsunutý oddíl ke vstupu do vsi. Zde narazil na čelo pruského transportu. Zdá se, že tím byl poněkud překvapen, ale po svém zvyku se vzpamatoval rychle a okamžitě rozkázal zaútočit. Zajal několik Prusů, ale hlavně vyvolal obrovský zmatek, protože protivník byl Laudonovým objevením zaskočen mnohem více. Výsledek střetnutí byl tedy předznamenán dávno předtím, než se boj rozbořel v plné síle. Velitel pruského transportu plukovník von Mosel totiž ztratil mnoho cenného času pomalým postupem po rozmoklých a rozježděných cestách.*“⁹⁷⁵

Od Rejchartic přispěchal Laudonovi na pomoc oddíl plukovníka Lania. Další průběh popsal Bělina: „*Do vsi (Guntramovic – pozn. J. B.) se uchýlily pruské vozy, jež byly v dostřelu Laudonových děl, pod ochranu jednoho praporu předvoje, zatímco dva zbývající prapory se pokusily o protiútok na císařsko-rakouské braničáře. Jezdecko, které braničáře podporovalo, však pruskou pěchotu zahnilo v divokém zmatku daleko za Guntramovice. Plukovník Mosel soustředil většinu svých bojových sil a pokusil se ještě šestkrát zmocnit Laudonových děl, který chránil oddíl plukovníka Lania. Jeho vojáci spíše než útoku pruských nováčků podlehli nakonec únavě z nočního pochodu a vyčerpávajícího zápolení. Laudon se sice pokoušel situaci na bojiště zvrátit a dobýt zpět ztracená děla, ale po zprávě, že silný pruský oddíl vyslaný od Olomouce dorazil do Domašova a stojí mu v zádech, vydal rozkaz stáhnout se k Moravskému Berounu. Během pětihodinového zápasu... vpadly menší Laudonovy oddíly do shromážděných vozů, jež údajně obsahovaly jeden milion pruských tolarů. Tuto částku odhadnutou Laudonem už nikdo neověří, protože o peníze se postarali úspěšní vojáci, stejně jako odvážnější sedláci z okolí, takzvané 'hyeny bojiště': Jejich honbu za kořistí napodobili někteří chladnokrevnější vozkové zásobovací kolony, kteří odjeli s vozy i potahy do lesů a skryli se i s nákladem v roklích.*“⁹⁷⁶

Chytil popsal stav pruské kolony následovně: „*V nepřehledné řadě vozů vznikl za bitky nejstrašnější zmatek. Sotva padlo několik ran dělových, sotva ozvěna hromného rachotu*

⁹⁷⁴ K popisu boje srov. SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 137–150; ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 58–59; SK, VII., s. 96–97; BĚLINA, Generál, s. 63–65; CHYTIL, Prusové, s. 90–95. Srážky se zúčastnilo 10 873 pruských a více než 7 000 rakouských vojáků, Prusové ztratili více než 120 mužů, Rakušané 561 mužů. ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 54–59,

⁹⁷⁵ BĚLINA, Generál, s. 63–64; CARLYLE, Friedrich, s. 549–550; TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 15.

⁹⁷⁶ BĚLINA, Generál, s. 64.

dozněla v údolích, byli už dolekaní vozkové hotovi se svým záměrem. Za všeobecného zmatku, za praskotu pušek a hřímání děl nestaral se o ně nikdo. Jedni přetnuše prostranky uprchli se svými koni, jiní neměli ani na tolik pokdy, nechali koně i vozy na holičkách, aby aspoň holý život zachovali. Jiní, chytřejší a odvážnější, užili příležitosti té, sjeli s vozy s cesty, a skryli je i s nákladem v hlubokých příkopech a dolech, zarostlých hustým křovím. Zkrátka, plukovník Mosel, zakončiv vítězně bitvu, měl pramálo příčiny jásati nad vítězstvím: s dovozem vyblíželo to jako po nejstrašnější porážce: Tu byly vozy těsně na sobě se zlámanými oji, tam jich bylo několik převrhnuto, vyplněno Chorvaty, opuštěno vozky nebo i potahy, poroucháno, ale nejtrapnější bylo, že mnoho jich za bitvy obrátilo a hnalo se zpátky k Opavě.“⁹⁷⁷

Po pěti hodinách boje byl Laudon pruskou přesilou donucen ke spořádanému ústupu směrem na Moravský Beroun. Zde ho dostihla zpráva o příchodu Siskovicových sil do Olejovic (dnes zaniklá vesnice), nacházejících se východně nedaleko od místa střetnutí. Laudon v odpovědi přislíbil Siskovicovi podporu při novém plánovaném útoku, ačkoli podle jeho mínění byl nejvhodnější okamžik ke společnému útoku již promeškán. Rovněž informoval Siskovicse o příchodu pruských posil pod velením generála Zietena, které místa srážky dosáhly v odpoledních hodinách.⁹⁷⁸

Prusové nakonec opanovali bojiště, ale srážka měla i tak pro transport fatální následky. Generál Zieten, který po svém příchodu převzal vrchní velení, začal organizovat shromažďování transportu. Po skončené srážce a po celý následující den přiváděli prusí husaři uprchlé vozky a ztracené povozy. Chybějící přípřež byla nahrazena vojenskými koňmi a transport byl znovu sestavován a připravován k opětovnému postupu.⁹⁷⁹

4.7.2 Srážka u Domašova

Generál Siskovics vysvětlil Laudonovi své zpoždění, kdy jeho oddíly nedorazily v čas na místo soustředění u Přerova tak, že „... *nevěděl přesně, kdy Laudon vyrazil a kde se nalézá, musel si vyžádat instrukce od Dauna...*“ Bělina to komentoval, že generál „...

⁹⁷⁷ CHYTIL, Prusové, s. 93.

⁹⁷⁸ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 372; SK, VII., s. 98.

⁹⁷⁹ MACHINEK, Schlacht, s. 44–45; srov. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 373.

pozapomněl na svůj jihoslovanský temperament a že jej vrchní velitel nakazil pedantskou váhavostí.“⁹⁸⁰

Svým postupem dal pruský generál Zieten možnost Laudonovi připravit se znovu k boji a Siskovicovým průzkumníkům dostatek času zorientovat se v prostoru, zjistit přesnou polohu transportu a jeho situaci. K pochodu kolony, která se znovu uspořádala jen s velkým úsilím, zavelel Zieten 30. června ráno, přičemž o příchodu Siskovicse vůbec nevěděl. Rakouský generál rozmístil své muže kolem cesty poblíž Domašova a po projetí několika stovek vozů a předvoje zavelel k útoku.⁹⁸¹ Další průběh popsal Bělina těmito slovy: „*Asi o půl dvanácté opustili vojáci kryt lesa a napadli pruskou pěchotu, který chránila levý bok zásobovací kolony. Žiškovičova děla vytvořila palebnou překradu v místě, kde úvozová cesta ústila do Domašova, a tak zastavila pohyb celého transportu. Generálporučík Zietben sice přikázal vozům obrátit, vyjít z úvozové pasti na návrší za Starou Libavou a tam opět vybudovat vozový tábor, ale jeho rozkaz byl sotva proveditelný, protože většina vozků a pobaněčů opouštěla v děsivém zmatku bitevní pole.*“⁹⁸²

Arneth popsal střetnutí takto: „*Nejkrvavější byl vavřín, který vybojoval Laudon; proti němu stál Zieten s jádrem svých jednotek. Když čelil útoku generála Siskovicse, přispěchal také Laudon a vrhl se na vozovou hradbu, již bránila početná kavalerie a tři prapory pěšáků se sedmi děly. Císařský dragounský pluk Zweibrücken pod velením plukovníka hraběte Caramelliho se mimořádně vyznamenal. Spolu s Nádasdyho husarskými pluky zaútočil na mnohem silnější nepřátelské jezdeckto a zatlačil je k vozové hradbě. Zde se bojovalo velmi tvrdě; prusí rekruti a rekonvalescenti splnili vynikajícím způsobem předpověď – že se buď bez boje vzdají, nebo se dají na útek. Nakonec byli i oni přemoženi a vozová hradba dobytá.*“⁹⁸³

Ačkoli byli Prusové početně silnější, nedokázali hlavně kvůli včasnému příchodu jednotek generála Laudona zabránit totální porážce a zkáze téměř celého transportu. Do pruského tábora u Olomouce tak dorazilo celkem pouze kolem

⁹⁸⁰ BĚLINA, Generál, s. 65.

⁹⁸¹ K popisu boje a ztrátám SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 152–153; ROMANÁK – BĚLINA – ANDRLE, Olomouc, s. 62–66; SK, VII., s. 100–104; ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 373–375; DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 230; BĚLINA, Generál, s. 65–66; PAULIG, Geschichte, s. 117–118; VENOHR, Fridericus, s. 373–374.

⁹⁸² BĚLINA, Generál, s. 65.

⁹⁸³ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 374; další popis srov. CHYTIL, Prusové, s. 96–101.

200 vozů. Z pohledu obránců pevnosti vypadal příjezd zbytku transportu k Olomouci následovně: „*Odpoledne ke 4. hodině bylo vidět z opevnění a městských věží více než 100 proviantních vozů se zapřaženými šesti též osmi koňmi vjíždět do nepřátelského tábora u Bystřice a Holice. Byly od předvoje pruského transportu a ještě dosti šťastně z toho vyvázly.*“⁹⁸⁴ Zbytek trénu padl do rukou rakouským vojákům a místním sedlákům, část se podařilo ustupujícím Prusům dopravit zpět do Opavy.⁹⁸⁵ Akce znamenala pro útočníka minimální riziko, ale měla dalekosáhlé důsledky pro celé tažení.

4.8 Ústup Prusů do Slezska

Ztráta zásobovacího transportu donutila Fridricha II. ukončit obléhání Olomouce, ačkoli jí zprvu vůbec nechtěl uvěřit. Mitchell k tomu poznamenal: „*Pruský král buď nebyl informován o zprávách tajné služby, nebo nevěřil zprávám, které uváděly přesnou sílu rakouských zvláštních jednotek vyslaných proti konvoji. Možná brala naneštěstí jistou roli i skutečnost, že první konvoj projel nerušeně, ačkoliv eskorta byla výrazně slabší než u posledního transportu, což vyvolalo onen fatální pocit bezstarostnosti.*“⁹⁸⁶ Jeden z generálů komentoval královo rozpoložení: „*Toble špatně dopadne, můj příteli, a nejhorší je, že Jeho Veličenstvo nechce věřit zprávám, které dostává. Rozčíluje se, když mu přinesou zprávy, které se mu nelíbí; namlouvá si, že se jen přehlédl.*“⁹⁸⁷

Když se informace o zkáze potvrdily, byl pruský král velmi rozezlen. Všechnu vinu Fridrich II. svalil na své ženijní důstojníky: „*Mojí zpropadení inženýři, kteří založili spojovací základy tím nejnesmyslnějším způsobem, mě uvrhli do tohoto hnojiště, ve kterém nyní sedím. Dopustili se pěkné lotroviny! Jsou to špinaví ničemové, kteří nestojí za špetku tabáku! Kdyby*

⁹⁸⁴ 29. června 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 4. část, s. 406. Šlo o vozy z předvoje kolony, které vyvázly ze srážky u Guntramovic a 29. června dorazily k Olomouci. Ke srážce u Domašova došlo o den později a poté dorazila k Olomouci ještě další část transportu.

⁹⁸⁵ Rozpis pruských ztrát rosv. SK, VII., Anlagen, s. 28–29; BĚLINA, Generál, s. 66; SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 153; BARTSCH, Olmütz, s. 68, BROFT, Vojenské dějiny, s. 212.

⁹⁸⁶ Mitchellova zpráva z 8. července 1758, cit. dle: DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 230.

⁹⁸⁷ CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 167; cit. dle: STELLNER, Sedmiletá válka, s. 181.

alespoň můj Zieten učinil správná opatření a neudělal mi šert přes rozpočet...“⁹⁸⁸ Předčitateli si postěžoval: „Lidé mi činí život velmi krušným.“⁹⁸⁹

Král mluvil o Balbim jako o „panu Zbabělci“, ale o pár dní později byl schopen objektivnějšího soudu: „Nechápu, jak se tento Balbi, který u Svídnice pracoval tak brilantně, mohl tak špatně vypořádat s tímto obléháním. Však málokdy je jeden okamžik identický s jiným, a to je pro lidi a jejich činy velké neštěstí.“⁹⁹⁰ Plukovník Balbi se v rozhovoru s královým předčitatelem hájil: „Prosím Vás, jak může požadovat nemožné! Pevnost byla zpočátku obklíčena jen z jedné strany. Při rozsáhlých pracích, které jsme museli udělat, nás nikdo dostatečně nepodpořil, chyběla nám munice. Obklíčení byli o třetinu silnější než my. Vzhledem k těmto okolnostem řekl náš znamenitý generál Fouqué, že mu obležení připomíná operní představení, kdy musí fantazie pracovat na plné obrátky, aby dala dobromady tolik nesrovnalostí.“⁹⁹¹

Lze souhlasit s autory syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen*, kteří napsali toto: „Pro vedoucího transportu plukovníka Mosela byla obrana obrovského průvodu vozů neobyčejně složitým úkolem. Délka kolony a nespolehlivost vozků měly za následek obrovskou roztržitost doprovodných jednotek. Zejména bylo nutné zohlednit, že útok v horách mohl probíhat na několika místech současně, proto bylo nutné rozložení silného zabezpečení podél celé kolony. Přesto by bývalo asi možné a výhodné, kdyby na začátku transportu pochodovala silná pěchota, což Mosel neprovedl. Bezprostřední dohled nad vozy by se možná dal účinněji realizovat částí jezdeckva, zejména byl ale nutný rozsáhlý průzkum, který by umožnil seskupit na obrožených místech včas dostatečné síly. Ten nicméně zcela chyběl.“⁹⁹²

Po potvrzení informace o zkáze konvoje neváhal pruský monarcha ani okamžik a 1. července rozkázal na poradě generálů a štábních důstojníků v hlavním stanu od Olomouce ustoupit, neboť bez jistého spojení s vlastní se nedala armáda na nepřátelském území již udržet. Kromě toho zněly zprávy o Rusech stále hrozivěji

⁹⁸⁸ CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 168; cit. dle: STELLNER, Sedmiletá válka, s. 180.

⁹⁸⁹ FRIDRICH II., Gedanken und Erinnerungen, Seidlitz, s. 230.

⁹⁹⁰ 4. července 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 178.

⁹⁹¹ Tamtéž, s. 175.

⁹⁹² SK, VII., s. 128–129.

a rychlý ústup byl velmi žádoucí.⁹⁹³ Panovník napsal Keithovi: „*Je lepší učinit nepřijemné rozhodnutí, než žádné, či nechat situaci dojít do krajnosti.*“⁹⁹⁴ Duffy k tomu poznamenal: „*Kontrast k polovičatým opatřením z roku 1744 vydaným s nechtě, kdy byly ponechány posádky v Táboře, Českých Budějovicích a Hluboké nad Vltavou, ukazuje Fridrichův vývoj jako vojevůdce.*“⁹⁹⁵

Situace byla o to těžší, že maršál Daun obsadil výšiny kolem Velkého Týnce a mohl kdykoli podpořit obléhané ve městě, a to jak posilami, tak zásobami potravin a vojenského materiálu. Všechny strategické výhody byly nyní na straně rakouského vrchního velitele, jehož jedinou slabinou bylo slabé postavení západně Olomouce. Toho hodlal pruský král náležitě využít. Fridrich volil ze dvou nabízejících se ústupových cest. První možností byl postup přes Čechy, tou druhou odejít stejnou trasou, jakou armáda začátkem května k Olomouci přitáhla z Horního Slezska. Daun předpokládal, že Prusové zvolí ústup přes severní Moravu a ponechal proto Laudona, Jahnuse a Saint-Igona přibližně v místech, kde došlo k přepadení transportu. Podle vlastních slov Fridricha II. by ustupujícímu vojsku hrozil přepad v lesnatém prostoru severně od Olomouce a současně by jeho zadní voj musel čelit dotírající hlavní rakouské armádě: „*Zkrátka, tento pochod by byl ustavičný boj, při kterém by armáda ztratila své obléhací dělostřelectvo, nářadí, své raněné, dokonce při přechodu (řeky – pozn. J. B.) Moravy, který mohl nepřítel učinit velmi nebezpečným, by byla možná úplně zničena.*“⁹⁹⁶ Volba proto přirozeně padla na možnost ustoupit přes téměř nekryté Čechy. Zde se nabízelo rekvírování zásob na válkou nepoznamenaném území, ale zejména se na trase nacházely rakouské vojenské sklady v Litomyšli a hlavně v Hradci Králové, které se staly nejbližšími cíli pruské armády.⁹⁹⁷

Svému předčitateli král komentoval nezdar u Olomouce a ústup: „*Vidíte, můj příteli, jak málo se záležitosti v životě dají předpovídat a jak může člověku zůstat upřen úspěch,*

⁹⁹³ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 128; RIEDER, Marie Terezie, s. 102. Srov. Fridrich II. Mořič Anhaltskému, 2. července 1758, ORLICH, Fürst, s. 132–133; též: PC, XVII., Nr. 10109, s. 87. Daun se o ruském postupu dozvěděl počátkem července. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 391.

⁹⁹⁴ Fridrich II. Keithovi, 1. července 1758, SK, VII., s. 105–106. Srov. DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 230–231.

⁹⁹⁵ Tamtéž, s. 230.

⁹⁹⁶ SODENSTERN, Zum Säcular-Gedächtniß, s. 203.

⁹⁹⁷ Fridrich II. Finckensteinovi, 4. července 1758, PC, XVII., Nr. 10113, s. 91. Do Litomyšle král vstoupil 5. 7., ale Rakušané zbylé zásoby zapálili, než před nepřitelem ustoupili. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 391.

i když se připravoval, jak nejlépe mohl. Když jsem dorazil do Smržic, domníval jsem se, že budu moci obsadit Olomouc a provést plán, o němž jsem s Vámi mluvil. Osud ale rozhodl jinak, možná proto, aby nám přinesl ještě větší těžkosti. Proto své úsilí ještě zdvojnásobím, abych zase napravil škodu, kterou způsobili moji zbabělci. Pokud mi nic nezkráží cestu, pak uvidíte, že jsem udělal, co jsem mohl ve své současné situaci. Když moji nepřátelé upozorovali, že jsem se stáhl, pak se domnívali, že ustoupím do Slezska, a těšili se, že budou moci zaútočit na zadní voje. Tito pánové ale nepředpokládali, že potáhnu do Hradce a že by se Čechy mohly stát hlavním bojištěm, pokud proti tomu nebude velký plán náhod.“⁹⁹⁸

Maršál Keith obdržel příkaz opustit tábory kolem Olomouce a připojit se k ustupujícímu hlavnímu voji. Pruský král v rozkaze mimo jiné připomněl, jak by se měli chovat jemu podřízení velitelé: *„Musíte vštípit všem důstojníkům Vaší armády, aby se žádný neukázal jako zbabělec, a když nějaký důstojník takto učiní, nebo bude mluvit, jako by bylo vše ztraceno, a když neprojeví víru a nedodá vojákům odvahy, ... měl by být potrestán a vsazen do pevnosti (tj. uvězněn – pozn. J. B.). To zamezí mnohým dezercím a mnoho přispěje k tomu, že se vyhneme nešťastným událostem, kterým jinak jdeme vstříc.“⁹⁹⁹*

V noci z 1. na 2. července nechal Keith pálit na Olomouc z obléhacích děl několikanásobnou intenzitou. Svým rozkazem sledoval vyplývat co nejvíce zbylé munice, aby nepadla do rukou nepříteli, ale přednostně zamaskovat ústup, aby obránci neprovedli výpad do ustupujících řad jeho obléhacího sboru. Prudká dělostřelba měla skutečně za následek, že obléhaní po celou noc čekali pruskou zteč.¹⁰⁰⁰ Ráno 2. července obránci zjistili, že pruské zákopy jsou prázdné: *„Dne 2. kolem druhé hodiny bylo zjištěno, že tento obňostroj byl na rozloučenou... nepřítel... viděl, že nově zrozenou pannu o vavřínový věnec cti nedokáže připravit... Všechn lid vyběhl na hradby a ničel nepřátelské zákopy volaje pln radosti vivat Maria Theresia a Jeho Excellence velitel...“¹⁰⁰¹* Pruské zákopy záhy obsadila rakouská armáda: *„Všeckrá vysoká generalita se tak nalézá v zákopech a nejenže ihned byli nějakí důstojníci-inženýři a proviantní důstojníci za dostatečného krytí vysláni do Slavonína (tj. do bývalého hlavního tábora pruského obléhacího sboru –*

⁹⁹⁸ 2. července 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 173.

⁹⁹⁹ Cit. dle: HERMANN, Olmütz, s. 533.

¹⁰⁰⁰ 1. července 1758, DIARIUM.

¹⁰⁰¹ 2. července 1758, tamtéž, „2. července střílel nepřítel do půlnoci, následně ve vsí tichosti odtáhnul.“

2. července 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.; 2. července 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 172.

pozn. J. B.), *aby tam sepsali zanechané... zásoby, nybrž ti prvnější musili pořídít plán nepřátelských zákopů.*“¹⁰⁰² Kromě vojenských zásob byli do pevnosti „... přivedeni... jako váleční zajatci zde chycení dva důstojníci, z nichž jeden byl královým pobočníkem, a pro spánek neslyšel odtáhnout sbor.“¹⁰⁰³ Po obhlídce důstojnictva a zakreslení byly pruské obléhací zemní práce zničeny: „*Ibned bylo nařízeno dvěma praporům, aby zasypali zákopy a zbourali nepřátelské baterie a obranné násopy, ostatní jednotky museli zůstat na svých postech a pevnostních objektech...*“¹⁰⁰⁴ Z pevnosti vyrazilo pronásledovat nepřítele 300 granátníků, kteří však nemohli způsobit ustupujícím žádné škody.¹⁰⁰⁵

Po ukončeném obléhání obdržela posádka zdarma z vojenských skladů hrách a uzené maso, další dva dny pak žejdlík vína a sušený příkrm. Týkalo se to mužstva a poddůstojníků. Střelný prach z nepoužitých min byl vysypán. Děla se vrátila do zbrojnic. Měšťanské hlídky byly rozpuštěny. Jednotlivé části města byly opět propojeny mosty. Ve všech vesnicích v okolí pevnosti byl učiněn průzkum po zásobách s municí zanechaných nepřítelem, vše bylo sepsáno a protokolárně převzato.¹⁰⁰⁶ Život se pomalu vracel do obvyklých kolejí.

4.9 Bilance pruského obléhání Olomouce

Jaká byla bilance pruského obléhání? Účinky dělostřelectva byly v polovině 18. století dosti omezené. Škody v obléhaných městech byly způsobeny spíše velkým množstvím vystřelené munice. Šlo zpravidla o desítky až stovky tisíc kulí a bomb. Po dlouhém obléhání často nezůstal ve městě jediný dům, který by nebyl více či méně poškozen. Také všechny kostely byly většinou zdemolovány, protože jejich vysoké věže sloužily jako pozorovatelný důstojnictva. Největší škody nepůsobila samotná střelba, ale následné požáry.¹⁰⁰⁷ Proto bylo také v Olomouci tolik pozornosti věnováno protipožárním opatřením.

¹⁰⁰² 2. července 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 4. část, s. 407.

¹⁰⁰³ Tamtéž, s. 407.

¹⁰⁰⁴ 2. července 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

¹⁰⁰⁵ 2. července 1758, WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 47.

¹⁰⁰⁶ 2. července 1758, EINIGE ANMERKUNGEN.

¹⁰⁰⁷ HAAS, Zum Schicksal, s. 49–50.

Podle Kniebandlova diaria bylo na olomouckou pevnost vypáleno celkem více než 100 000 dělových koulí, přes 25 000 bomb a granátů a 700 kamenných projektilů, zatímco posádka odpověděla více než 58 000 koulemi, přes 6 000 bombami a granáty a 2 700 kamennými střelami.¹⁰⁰⁸

Tabulka č. 2

POUŽITÁ MUNICE BĚHEM CELÉHO OBLÉHÁNÍ¹⁰⁰⁹

Typ střel	Z města	Do města
dělových koulí	58 200	103 533
bomb a granátů	6 100	25 264
kamenných kulí	2700	700
kohornských a ručních granátů	18 300	-
ohnivých koulí	538	-
dvoulotových puškových patron	51 664	-
obyčejných patron	472 467	-

Přes výše uvedený počet střel vypálených na město byl počet usmrcených civilistů až neuvěřitelně nízký: zabito bylo dvanáct a zraněno třináct obyvatel města.¹⁰¹⁰ Nevysoký počet mrtvých a zraněných civilistů potvrzuje, že palba na nevojenské objekty měla účinek spíše na psychiku obléhaných. Ani toto tvrzení ovšem neplatí absolutně, neboť nejen zmiňované trhy, ale také další události naznačují, že během bombardování běžel život dál v mnoha ohledech jako za mírového stavu. Obyvatelé města se například nebáli ve velkém počtu přihlížet na náměstí popravě přistiženého žháře. „*Naštěstí nepřítel střílel onu neděli ne dovnitř města, nýbrž jen na opevnění.*“¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁸ Srov. tabulka č. 2. Specifikace, DIARIUM.

¹⁰⁰⁹ Tamtéž.

¹⁰¹⁰ Tamtéž. Dvanáct mrtvých a devět zraněných osob jmenovitě s udáním data a krátké informace k okolnostem zranění srov. WAHRHAFTES DIARIUM, pag. 60–64 a Specifikace, tamtéž. Srov. HAAS, Zum Schicksal, s. 51.

¹⁰¹¹ 4. června 1758, DIARIUM; cit. dle MICHNA, Prusové, 2. část, s. 368.

U vojenské posádky byly počty mrtvých a raněných vyčísleny: „Ztráta životů a obležení: ze zákopníků 1 raněn, z dělostřelectva 13 zabit, 38 raněno. Z pěchoty: 176 zabit, 505 raněno, 55 pobřešeno, 1 zajat, 44 sběhlo, celkem z pěchoty 781 muž. Z jízd 4 ranění, 3 zmizeli, 7 zajato, 8 uprchlo. Celková ztráta tedy: 189 mrtvých, 548 raněných, 58 pobřešovaných, 8 zajato, 52 sběhlo = 855. K tomu ze zákopnického sboru 1 důstojník, z dělostřelectva obněstrůjce (Dvořák), z pěchoty 7 důstojníků, celkem tedy 9 důstojníků mrtvo a 18 raněno. Nepřítel a různých výpadů zajato 138, od nepřítele opuštěno raněných 281, od nepřítele k nám přeběhlo 462, až do 4. července zajato 123, – celkem 1004 nepřítel. Z pruských důstojníků zajato 5.“¹⁰¹²

Z vojenského pohledu bylo obléhání Olomouce pro svou dobu velmi netypické, neboť obléhání obecně platila za dobře odhadnutelné akce. Pruský král si pamatoval snadné obsazení města z roku 1741 a doufal, že i tentokrát obsadí město rychle. K pruskému neúspěchu přispěly chyby ženijních důstojníků a logistické problémy. Těžké dělostřelectvo dorazilo k městu až tři týdny po hlavních pruských silách. Tímto zdržením byla dána obráncům možnost učinit potřebná opatření. Početně poměrně slabé síly pruského vojska nedokázaly po celou dobu obléhání kompletně odříznout pevnost od okolí. Posádka města kladla navíc velmi silný odpor, neboť byla dobře vybavena a zásobena. Naopak nedostatek potravin a munice ztěžoval situaci pruským obléhatelům. Proviant obstarávaný z místních zdrojů byl nedostačující, moravští sedláci jednali nepřátelsky a lehké jednotky rakouské armády ohrožovaly každý nedostatečně zajištěný pohyb Prusů. Přísun munice a potravin pro pruskou obléhající armádu zajišťovaly transporty povozů s ozbrojeným doprovodem, které byly vypravovány až z Horního Slezska. Musely tedy překonat velkou vzdálenost, navíc většinou v hornaté oblasti. Rozprášení největšího z konvojů, který měl rozhodnout tažení, znamenal nakonec jeden z hlavních důvodů konečného pruského neúspěchu před Olomoucí.

¹⁰¹² CHYTIL, Prusové, s. 107, pozn. *; Specifikace, DIARIUM. Během obléhání přišla rakouská armáda o 9 důstojníků a 189 vojáků. Zraněno bylo 16 důstojníků, 548 vojáků. SK, VII., s. 107–108, pozn. ***. Rozpis pruských ztrát během obléhání v období 28. května – 2. července 1758 srov. SK, VII., Anlagen, s. 30–31. Jednalo se celkem o 34 důstojníků a 1105 vojáků.

4.10 Odměny za uhájení Olomouce

Maršál Daun informoval ihned Marii Terezii ze svého tábora ve Velkém Týnci o ukončení obléhání. Jako hlavní důvod označil zkázu pruského zásobovacího transportu, ale neopomněl zdůraznit také přesuny svého vojska, se kterým se dostal až do těsné blízkosti obléhaného města.¹⁰¹³ Poté triumfálně vstoupil do Olomouce: „3. července časně k 7. hodině dorazil Jeho Excellence velící pan polní maršálek hrabě Daun za doprovodu mnoha princů, knížat a generálů z Týnce do pevnosti.“¹⁰¹⁴ Ihned informoval vídeňský dvůr o svém vstupu do města a současně apeloval na císařovnu, aby co nejrychleji nařídila pevnost opravit.¹⁰¹⁵

Nálada, která po přijetí této zprávy zavládla na vídeňském dvoře, je dobře rozpoznatelná z dopisu císařovny Daunovi: „Vaše zcela neobyčejné zásluby o mě a arcidům budu mít v nejmilostivější vzpomínce. A mužná odvaha mé celé armády, kterou prokázala vedle dobré vůle při těžkém pochodu, mi plně stačí ke spokojenosti, o níž mým jménem co nejlepším způsobem informujte především dva sbory, které zaútočily na silný nepřátelský konvoj s takovou srdnatostí, a porazily ho... Uprímná radost, kterou prožívám nad Vašimi nedávno došlými zprávami o šťastném úspěchu mých zbraní, je o tolik čistší a úplnější, o co více jsem poznala nebezpečí, ve kterém jsem se vedle mého arcidomu již několik měsíců nalézala. Domýšlivý nepřítel považoval šťastné rozhodnutí svého troufalého počínání za tak jisté, že sám král... již 10. června napsal, že pevně doufá, že město Olomouc získá do deseti dnů.“ Marie Terezie dále ve svém listu vyjádřila velký dík maršálu Daunovi za to, že ušetřil armádu krvavé bitvy a přesto se mu podařilo donutit nepřítele vzdát obléhání a opustit Moravu. K vítězství u Domašova poznamenala, že to byl právě Daunův šťastný výběr velitelů obou sborů, který byl pro výsledek rozhodující.¹⁰¹⁶ U dvora ale také neskřývali nespokojenost, že Daun nevyužil skvělého vítězství, nicméně panovnice odmítla uvažovat o jeho odvolání. Jako výraz díků a uznání mu naopak věnovala tři sta tisíc zlatých na zřízení rodinného fideikomisu.

¹⁰¹³ Daun Marii Terezii, 2. července 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 376.

¹⁰¹⁴ 3. července 1758, cit. dle: MICHNA, Moravská města, 4. část, s. 407.

¹⁰¹⁵ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 388.

¹⁰¹⁶ Marie Terezie Daunovi, 6. července 1758, MARIE TEREZIE, Briefe und Aktenstücke, Nr. 115, s. 146; též: ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 376–377; SK, VII., s. 107.

Pruský král komentoval Daunův úspěch slovy: „*Nezapomenutelný 'velký maršál' si po mnoha Ave Maria prohlédne naše obléhací práce a moje pozice u Smržic... Cítím se, jako bych ho viděl, že se nafukuje jako žába nebo jako těhotná žena. Možná zase splaskne vzhledem ke postupu, který jsem udělal a který ještě udělám.*“¹⁰¹⁷ Na zprávy z bojiště reagoval také rakouský kancléř Kounic: „*Chvála Bobu jsme nyní osvobozeni od tak blízkého nebezpečí ztratit rozhodující bitvu s nedozírnými následky. Když se přihodí takové neštěstí v dálce, lze pílí a vytrvalostí uvést věci do pořádku. A pokud se nám nebo Rusům podaří ještě v tomto polním tažení vybrát hlavní polní bitvu, může se našemu nafoukanému nepříteli vést špatně. Jeho armáda hodně utrpěla, nejvíce ale svou vojenskou reputaci. Nelze mu sice neprojevit zaslouženou chválu, že žádný člověk by lépe a rychleji nezrušil obléhání. Není ale pochyb o tom, že našel prostředek, jak ztratit dva až tři měsíce času, vyčerpát armádu, zhabit pevnosti streliva (slezské pevnosti, ze kterých byl zásobován pruský obléhací sbor před Olomoucí – pozn. J. B.) a zničit veškerou příprvu slezskému vozájstvu. To vše se nedá tak lehce nahradit, obzvláště když nepříteli nezbyvá čas k oddychu, na což jsou nyní zaměřeny naše záměry.*“¹⁰¹⁸

Definitivní tečku za moravskými událostmi napsala sama císařovna, když listinou z 12. listopadu 1758 z vděčnosti k olomouckým obyvatelům za hrdinnou obranu povýšila městský znak. Na hrudi červenobílé šachované orlice přibyl srdeční štít ovinutý zlatým řetězem s iniciálami císařského páru – F. M. T.¹⁰¹⁹

Polepšení městského znaku provázelo celou řadu jiných milostí, kterými císařovna své věrné měšťany obdařila. Patnáct – většinou členů městské rady – jich za své zásluhy bylo povýšeno do šlechtického stavu, což byla nejvyšší možná pocta, jaké mohl neurozený jedinec dosáhnout.¹⁰²⁰ Panovnice ocenila své věrné úředníky, kteří v době obležení podávali informace pevnostnímu velitelství o pohybu

¹⁰¹⁷ 4. července 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 178.

¹⁰¹⁸ Kounic Starhembergovi, 4. července 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 377–378.

¹⁰¹⁹ Příloha obr. č. 10. SOKA Olomouc AMO – Listiny, inv. č. 1460, Marie Terezie, královna česká, jako odměnu za uhájení se při pruském obležení polepšuje městu Olomouci znak, 12. listopadu 1758. MICHNA, Bastionová pevnost, s. 49. Celý list otiskl: CHYTIL, Prusové, s. 109; BARTSCH, Olmütz, s. 72–73.

¹⁰²⁰ Samotná nobilitace probíhala na základě samostatně podaných žádostí od srpna 1758 do června 1761. K zásluhám nobilitovaných měšťanů a k jejich životním osudům srov. SPÁČIL – KAŠPAR – MÜLLER, Odměna, nestránkováno. Pouze jeden z povýšených měšťanů nebyl v době obléhání ani bezprostředně poté členem městské rady. SOKA Olomouc AMO – Zlomky registratur, karton č. 2, inv. č. 63, seznam měšťanů, kteří se vyznamenali při pruském obležení, povýšených do šlechtického stavu, 1758.

nepřátelského vojska, organizovali požární hlídky, ve spolupráci s vojenským velením udrželi cenovou hladinu zboží na městských trzích, podíleli se na organizaci zásobování města a stáli v čele setnin ozbrojených měšťanů. Představitelé městské správy si byli svých zásluh velmi dobře vědomi a proto již dva týdny po odchodu Prusů od Olomouce s odkazem na milosti a privilegia udělené Brnu za úspěšnou obranu proti Švédům roku 1645 rozhodli poníženě žádat na Marii Terezii odměnu, a to včetně nároku nobilitace členů městské rady.¹⁰²¹

Dalších pět měšťanů bylo odměněno zlatou pamětní medailí.¹⁰²² Šlo zejména o členy městského ostrostřeleckého sboru, který vypomáhal při obraně ostřelováním pruských pozic z hradeb pevnosti. Ochotu panovnice ocenit toto počínání lze vysvětlit také faktem, že účast jednotek měšťanů, kteří se ve větším množství podíleli na obraně města v přímém boji, byla ve válečné praxi v polovině 18. století již spíše výjimkou, jak zdůraznil Daniel Hohrath.¹⁰²³

Na oslavu osvobození města se 2. července měla každoročně konat střelecká slavnost, na jejíž uspořádání přispívala rovněž státní pokladna 800 zlatými. Kromě toho měla dle reskriptu císařovny Marie Terezie vojenská stráž olomoucké posádky vzdát hudbou a zbraní čest ozbrojeným měšťanům pochodujícím na slavnost.¹⁰²⁴ Střelecké klání se konalo v předpolí pevnosti a soutěžilo se ve střelbě na terče.¹⁰²⁵

Státní pokladna kromě symbolického příspěvku na výroční slavnost sanovala také škody na majetku měšťanů, jež způsobila nepřátelská dělostřelecká palba. Podle

¹⁰²¹ SPÁČIL – KAŠPAR – MÜLLER, Odměna, nestránkováno. Rozhodnutí padlo na zasedání městské rady. SOkA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 132, sign. 1276, Radní protokol, zasedání rady z 19. července 1758.

¹⁰²² SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 2, inv. č. 63, seznam měšťanů, kteří se vyznamenali při pruském obležení, povýšených do šlechtického stavu, 1758.

¹⁰²³ HOHRATH, Der Bürger, s. 326. V jednotkách organizovaných dle místa bydliště bojovalo v roce 1758 několik stovek měšťanů a obyvatel města, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 1, inv. č. 29, seznamy příslušníků setnin ozbrojeného měšťanstva, 19. dubna 1758. K organizaci městských ozbrojených oddílů a hlídek srov. také SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 2, inv. č. 35, seznamy ozbrojeného měšťanstva, hlídky, 1757 a 1758.

¹⁰²⁴ Královská reprezentace a komora v Brně olomouckému magistrátu, 28. května 1759, SOkA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 169, inv. č. 4923, výtah z reskriptu císařovny Marie Terezie z 19. května 1759 nařizujícího, aby olomouckému měšťanskému ozbrojenému sboru při pochodu na střelnici byla stráž u radnice vzdávána čest.

¹⁰²⁵ Nová měšťanská střelnice byla vybudovaná v severním předpolí pevnosti mezi tehdejšími obcemi Hejčín a Lazce v letech 1755–1756. MZA, Gubernium, karton č. 1335, inv. č. 2734, sign. O43, fol. 1–28.

soupisu náhrad bylo v květnu 1759 vyplaceno celkem 24 328 zlatých. Nejnižší vyplacená částka byla ve výši šesti zlatých, naopak největší škody v celkové výši 932 zlatých utrpěl dům Františka Richtera.¹⁰²⁶ Velké odškodnění 666 zlatých obdržel také radní Maxmilián Rosenberg, který v době obležení velel jedné z požárních hlídek a rovněž jedné z městských ozbrojených setnin. Za své zásluhy byl nobilitován jako jeden z prvních měšťanů, a to i s přihlédnutím ke škodám na jeho majetku.

Odměněn byl též důstojnický sbor. Velitel pevnosti baron Marschall byl povýšen na polního maršála, obdržel velkokříž Vojenského řádu Marie Terezie a v roce 1760 titul říšského hraběte. Stejně jako jeho další kolegové z pevnosti se povýšení dočkali také důstojníci operující v poli. Vrchní velitel maršál Daun již nejvyšší vojenskou hodnost a vyznamenání měl, proto bylo jeho vítězství oslaveno ražbou zvláštní pamětní medaile s věnováním.¹⁰²⁷ Generál Laudon byl odměněn hodností polního podmaršála¹⁰²⁸ a podobně jako velitel pevnosti získal nejvyšší vojenské vyznamenání.¹⁰²⁹ Siskowics, jenž se podílel na střetnutí u Domašova, získal také vzhledem ke skvělým zásluhám u Kolína rytířský kříž tohoto nejvyššího rakouského vojenského řádu. Drašković, který velel několika statečným výpadům z pevnosti, byl stejně jako Laudon povýšen na polního podmaršála.¹⁰³⁰

4.11 Závěr tažení roku 1758

Fridrich II. při ústupu od Olomouce opět prokázal své velitelské schopnosti a vyvedl své vojsko do bezpečí, ačkoli maršál Daun mu mnohé usnadnil. Duffy ústup popsal následovně: „*Zdá se, že Fridrich ze strategické porážky, již mu uštědřili Rakušané,*

¹⁰²⁶ Náhrady byly vyplaceny v květnu 1759. SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 169, inv. č. 4924, soupis náhrad škod způsobených pruským bombardováním při obležení města, 8. února 1762 (jednotlivé účty z května 1759).

¹⁰²⁷ Nesla nápisy „Leopoldus Comes de Daun, Germanorum Fabius Maximus.“ a „Ollemucum ab obsidione prussica liberatum. D. 2. Jul. 1758. Cunctando vicisti, cunctando vincere perge!“ SK, VII., s. 224.

¹⁰²⁸ MZA, Rodinný archiv Laudonů, Bystřice pod Hostýnem, karton č. 2, inv. č. 13, oznámení dvorské válečné rady ve Vídni o udělení hodnosti generálporučka pěchoty (polního podmaršála) generálu polnímu strážmistru (generálmajorovi) Gideonu Laudonovi císařovnou Marií Terezií, 1758.

¹⁰²⁹ K povýšení důstojnického sboru MICHNA, Prusové, 2. část, s. 378; KUCH-BREBURDA – KUPKA, Pevnost, s. 132–133.

¹⁰³⁰ SK, VII., s. 224. Siskowics nahradil v roce 1760 Lacyho jako generálního ubyvatele. ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, II., s. 439, pozn. 177. Drašković velel v roce 1759 sboru ve Slezsku. Tamtéž, s. 101.

načerpal nové síly. Vrátila se mu energie a vynalézavost a během následujících pěti týdnů zabájel ústup svých jednotek, který je nutno připočítat k jeho zajímavým výkonům. Prusy zdržovalo asi 5 000 žebříňáků, které museli vézt, nemluvě o obléhacím trénu, a král se obával, že při ústupu na sever dobře známou trasou přes Opavu brozí nebezpečí, že zažije nový Domašov v ještě větším rozsahu. Proto se rozhodl vzdát se dosavadní zásobovací linie a stáhnout se severozápadním směrem přes hory do Čech, kde existovala možnost zmocnit se rakouských zásobáren v Hradci Králové a otevřít přístup do Kladska a Dolního Slezska. “¹⁰³¹

Podle rakouského kancléře Kounice nemělo být dopřáno pruskému vojsku při ústupu z Moravy oddychu. Skutečnost byla ale odlišná. „Vojenské využití úspěchu se však téměř nedostavilo.“¹⁰³² Nesouhlasím s Arnetem, který hájil Dauna slovy: „... učinila rakouská strana vše, aby pronásledovala nepřítele a zkomplikovala mu jeho stažení.“¹⁰³³ Daun nechtěl svést s Fridrichem II. na území Čech žádnou bitvu, neboť věděl, že Rusové již postupují do Braniborska a pruský král bude muset opustit Čechy a spěchat proti nim.¹⁰³⁴ „Pomalý postup rakouských hlavních sil umožnilo první a nejtěžší část ústupu. Daun sice byl rozhodnut táhnout proti ustupujícím Prusům, ale od počátku odmítal neustálý, energický nátlak.“¹⁰³⁵

Buccowovy slabé síly operující na západ od Olomouce nedokázaly pruskou armádu vážněji ohrozit. Rakouský generál se alespoň snažil formou záseků na cestách a drobných šarvátek ústup nepřítele co nejvíce znesnadnit. Za „doprovodu“ Laudona a Buccowa na pravém a levém křídle Prusové 13. července dosáhli Hradce Králové, ale očekávané zásoby zde nenašli, neboť Rakušanům se podařilo je odvézt nebo zničit ještě před jejich příchodem.¹⁰³⁶ Král komentoval přesuny: „... pochody byly mimořádně náročné, jak vzhledem k délce, tak i mimořádnému borku, které mučilo vojáky.“¹⁰³⁷ Okolnosti provázející pruský ústup a plenění českých oblastí vylíčily i rakouské úřady: „Vlastní příčina tak barbarského postupu se zdá být dvojitá. V důsledku vyplenění a zničení vesnic,

¹⁰³¹ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 231.

¹⁰³² SK, VII., s. 108; srov. PAULIG, Geschichte, s. 119.

¹⁰³³ ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 389.

¹⁰³⁴ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 183.

¹⁰³⁵ SK, VII., s. 114.

¹⁰³⁶ GROEHLER, Die Kriege, s. 118; TUTTLE, The Prussian Campaign, s. 16; SK, VII., s. 113–114. Fridrich II. Vilemíně, 15. července 1758, PC, XVII., Nr. 10131, s. 104.

¹⁰³⁷ 10. července 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 183.

*kterými tábl, hodlal král bezpochyby znemožnit a ztížit Daunův postup. A povolením k plenění udržel si mnoho kořistických vojáků, kteří byli proti své vůli drženi u praporů a které by při dobré příležitosti rádi opustili.“*¹⁰³⁸

Laudon se snažil energicky útočit na nepřítele, ale na rozdíl od Buccowa velel menšímu sboru, jenž byl navíc oslaben ztrátami z nedávných šarvátek. V půli července psal král: „Zajali jsme kapitána pandurů se sto muži a hnali Laudona se třemi prapory jako zajíce, bez ohledu na to, že měl skoro 6 000 mužů.“¹⁰³⁹ 17. července se Laudon pokusil u Opočna zaútočit na transport generála Fouquého, ale nepřítel byl třikrát silnější a pečlivě střežil každý vůz, takže čerstvě jmenovanému polnímu podmaršálovi se tentokrát nepodařilo Prusy zaskočit. Z rakouských generálů se nejméně vyznamenal markýz de Ville se svým jezdeckým sborem, jehož Daun pověřil stíháním nepřítele, který ale místo toho zůstal několik dní na místě a promarnil tak jedinečnou šanci na útok.¹⁰⁴⁰

V půlce července se jednotky maršála Keitha bez problémů připojily ke královým. Král „... pečlivě dbal na to, aby Rakušanům neposkytl možnost zaútočit na pruské jednotky, jak se stalo v listopadu 1744, téměř před 14 lety, v tomtéž terénu.“¹⁰⁴¹ Dne 25. července opustil pruský monarcha tábor u Hradce Králové z obavy o přístupové cesty do Slezska. V první srpnové dekádě odešlo pruské vojsko za drobných potyček s císařsko-královskými jednotkami pochodem přes Náchod a Verněřovice z území Českého království a postupovalo směrem na Landeshut.¹⁰⁴² Autoři syntézy *Die Kriege Friedrichs des Grossen* daný stav popsali takto: „Král stále ještě doufal, že Daun se přeci jen rozhodne na něj zaútočit. K energickému jednání rakouského vojévůdce vyzývala i Vídeň, sám neměl ustupovat riziku. Ve Vídni správně poznali, že král se po stáhnutí Rusů opět obrátí proti rakouské armádě. Kdyby se mu ale podařilo ubránit Rusům a Rakušanům, pak by to, jak se císařovna obávala, oslabilo vůli vést válku u ostatních spojenců, z nichž byla zejména Francie

¹⁰³⁸ Zpráva z 8. - 12. 7. 1758, ARNETH, Maria Theresia und der siebenjährige Krieg, I., s. 394.

¹⁰³⁹ Fridrich II. Mořic Anhaltskému, 15. července 1758, PC, XVII., Nr. 10134, s. 109.

¹⁰⁴⁰ Fridrich II. Jindřichu Pruskému, 4. července 1758, tamtéž, Nr. 10111, s. 88; STELLNER, Sedmiletá válka, s. 183.

¹⁰⁴¹ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 232.

¹⁰⁴² SK, VII., Skizze 36, Skizze des Rückzuges von Olmütz. Srov. 24. července 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 203.

*finančně vyčerpaná a dala by se zviklat k uzavření míru. Domnívala se, že i prohraná bitva by mohla být pro Rakousko stěžejí horší, neboť by minimálně oslabila válečné prostředky nepřítele.“*¹⁰⁴³

Ze strategického hlediska nakonec Fridrich II. v roce 1758 u Olomouce uspěl. Jeden z jeho britských obdivovatelů napsal: „*Stáhnul se, ale jednalo se o ústup lva, který se náhle opět obrátí proti svému pronásledovateli. Zklamán, ale nepřemožen, nádherný i při ústupu, v čele veškerého dělostřelectva a bagáže, nepřenechal Daunovi o nic méně než negativní triumf...*“¹⁰⁴⁴ Rakouské síly zůstaly vázány v Čechách a na Moravě, neodvážily se pochodovat na Berlín a spojit se s Rusy na Odře.

Prusům se sice podařilo stáhnout se z Moravy a Čech bez větších ztrát, poté ale museli čelit ruskému nebezpečí. Král o tom prohlásil: „*A zase pochod! Ale musím podniknout ještě osm pořádných pochodů, než se dostanu na dostřel těchto barbarů a nechám je pořádně zaplatit za jejich obavné činy, jichž se dopouštějí v mé zemi. Všude, kudy prošli, za sebou nechávají jen spoušť.*“¹⁰⁴⁵

Prusové se v srpnu 1758 střetli s ruskou padesátitisícovou armádou v bitvě u Zorndorfu (Sarbinowo).¹⁰⁴⁶ Bitva skončila patem, ale Rusové měli větší ztráty. Marie Terezie se nedala zmást ruskými zprávami o vítězství a Kounicovi napsala: „*Dvou- či třídenní bitva se mi zdála neuvěřitelná. Nemýlila jsem se, neboť jedna kanonáda není bitva.*“¹⁰⁴⁷ Ze strategického hlediska se sice Fridrichovi podařilo zastavit ruskou ofenzívu směřující na Berlín, ale ruská armáda nebyla z boje vyřazena na dlouho.

Kromě střetnutí s Rusy podstoupil Fridrich II. v roce 1758 ještě jednu polní bitvu s Rakušany, ke které došlo 14. října u hornolužického Hochkirchu. Prusové se střetli s Daunovou armádou, která měla více než dvojnásobnou sílu, a kromě zdrcující porážky utrpěli také nenahraditelné ztráty na důstojnickém sboru. V bitvě

¹⁰⁴³ Marie Terezie Daunovi, 29. července 1758, SK, VII., s. 123.

¹⁰⁴⁴ N. W. Wraxall, cit. dle: DUFFY, The Army, s. 232.

¹⁰⁴⁵ 11. srpna 1758, CATT, Friedrich der Grosse. Gespräche, s. 217; srov. PAULIG, Geschichte, s. 119.

¹⁰⁴⁶ SK, VIII., s. 151–152; GROEHLER, Die Kriege, s. 111; PANGELS, Friedrich, s. 243; PAULIG, Geschichte, s. 123–127. Z popisů současníků srov. KHEVENHÜLLER-METSCH, Tagebuch 1758–1759, s. 57.

¹⁰⁴⁷ FRIDRICH II., Friedrich der Große und Maria Theresia, s. 336, cit. dle: STELLNER, Sedmiletá válka, s. 191.

padl maršál Keith, švagr krále Fridrich František Brunšvický, anhaltsko-dessavský princ Mořic a další generálové.¹⁰⁴⁸

Rakouský úspěch u Olomouce ani triumf u Hochkirchu neměl pro průběh podzimního tažení vážnějších důsledků. Daunova pasivita umožnila pruskému králi rychle se přesunout do Slezska, doplnit armádu a vydat se na pomoc pevnosti Nisa. Tu již od září obléhalo dvacet tisíc nepřátel. Pruská posádka v čele s generálem Tresckowem se statečně bránila. Jakmile se rakouský generál Harsch dozvěděl o pochodu protivníkovy hlavní armády, zanechal 5. listopadu obléhání a stáhl se do Čech. Poté táhl pruský král do Saska, kde se Daun v listopadu marně pokoušel dobýt Drážďany. Vzhledem k chladnému počasí nemohli rakouští vojáci provádět řádné obléhání, nechtěli svést s protivníkem novou, zničující bitvu. Proto se vzdali plánu na přezimování v Sasku a stáhli se do zimních táborů v Čechách.

Válečná kampaň roku 1758 skončila nerozhodně a vyčerpáním obou stran. Po dvou a půl letech válečného šílenství nebylo nic rozhodnuto. Fridrichovy plány na bleskovou válku vzaly na moravském bojišti za své, Prusko se ocitlo v defenzívě, na mnoha stranách odrazilo nápor četných protivníků a přišlo o přibližně sedmdesát tisíc vojáků. Koalici se ovšem ani za cenu sto pěti tisíc padlých nepodařilo zlomit pruský odpor. Na konci roku odmítl Ludvík XV. podepsat mír s Pruskem a uzavřel novou spojeneckou smlouvu s Marií Terezií. Válka poté pokračovala až do roku 1763.

Sedmileté války se účastnily všechny velmoci a nejdůležitější střední mocnosti. Pro čtyři zúčastněné státy – Francii, Rakousko, Švédsko a Sasko, spojené personální uníí s Polskem – znamenala válka zásadní prohru. Za vítěze lze označit Velkou Británii s Hannoverem a Portugalskem, Rusko, Prusko a svým způsobem i římsko-německou říši.

V Evropě válku ukončil 15. února 1763 prusko-rakouský hubertusburský mír. Rakousko potvrdilo mírové smlouvy z let 1742 a 1745, čímž se definitivně zřeklo Slezska a Kladska, a garantovalo Prusku držení všech území. Fridrich II. se tajnou klauzulí zavázal hlasovat při příští volbě pro rakouského kandidáta.

¹⁰⁴⁸ STELLNER. Sedmiletá válka, s. 197; PAULIG, Geschichte, s. 132–137.

Rakousku se nepodařilo dosáhnout ani jednoho ze svých válečných cílů, neboť Slezsko a Kladsko zůstaly součástí Pruska, které si rovněž uhájilo velmocenské postavení. Marie Terezie se po válce musela vyrovnávat s tíživou finanční situací. Státní dluh za války vzrostl z 49 milionů zlatých na více než 136 milionů zlatých a získat další půjčky bylo stále problematictější.¹⁰⁴⁹ Výsadní mocenská pozice vídeňského dvora v římsko-německé říši vzala za své. Sedmiletou válkou se definitivně etabloval rakousko-pruský dualismus. Na druhou stranu tyto změny neměly pro Rakousko pouze negativní důsledky. Války vedené v průběhu dvou desetiletí (1740–1748 a 1756–1763) přispěly k utužení sounáležitosti mezi jednotlivými částmi soustátí a vynutily si řadu osvícenských reforem.¹⁰⁵⁰

Prusko za vítězství tvrdě zaplatilo, neboť se sedmiletou válkou neobyčejně vyčerpalo a k obnově země a hospodářství muselo napnout veškeré síly. Do konce vlády Fridricha II. se však podařilo většinu škod odstranit, ztráty obyvatelstva pomohla zacelit kolonizace a připojení polských území.

V sedmileté válce dosáhly lidské ztráty nevídaného rozsahu. Pro evropské bojiště se odhaduje 550 000 padlých vojáků. Z toho připadlo na Prusko 180 000,¹⁰⁵¹ na Rakousko 140 000, Rusko 120 000, Francii 70 000 a Británii, říšské státy, Švédsko, Španělsko a Portugalsko 40 000 vojáků. Co se civilního obyvatelstva týče, přišlo Prusko o 320 000 civilistů.¹⁰⁵² Rakušané vyčíslili ztráty civilního obyvatelstva na 160 000.¹⁰⁵³ Sasko přišlo o 90 000 lidí.¹⁰⁵⁴ Navíc je nutno přihlídnout také ke ztrátám Britů, Francouzů, Španělů, osadníků a domorodého obyvatelstva v zámoří.

¹⁰⁴⁹ HEINRICH, s. 218.

¹⁰⁵⁰ STELLNER, Sedmiletá válka, s. 315.

¹⁰⁵¹ DUFFY, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, s. 329; SCHILLING, Höfe, s. 460–461.

¹⁰⁵² GROEHLER, Die Kriege, s. 156.

¹⁰⁵³ KENNEDY, Vzestup, s. 151. Duffy uvedl celkové rakouské ztráty 303 595 mužů, z toho 32 622 padlo v bojích, 93 404 na následky zranění nebo epidemií, DUFFY, The Army, s. 205.

¹⁰⁵⁴ GROEHLER, Die Kriege, 156.

ZÁVĚR

Pokud chceme srovnat rozdíl mezi taženími v období válek o rakouské dědictví a sedmileté války v oblasti mezinárodněpolitické, musíme konstatovat, že v roce 1740 bylo Rakousko vyčerpáno, nemělo dostatek finančních rezerv, jeho instituce a armáda vyžadovaly zásadní reformy, a především čelilo silné koalici Francie, Španělska a nejsilnějších německých států – Pruska, Bavorska a Saska. Na druhou stranu Prusko v této válce nečelilo jinému protivníku než Rakousku. To bylo dáno tím, že hlavní rakouští partneři z první třetiny 18. století – Velká Británie a Rusko, odmítaly proti Prusku přímo vstoupit do války, a opakovaně se snažili vídeňský dvůr poštvat primárně proti Francii. V letech 1740–1742 využil Fridrich II. momentu překvapení, ale obsazení Slezska neznamenal, že rakouská armáda zcela selhala. Musela bojovat na několika frontách a v bitvách u Molvic i Chotusic byla Prusům zdatným protivníkem. Pruské jednotky zde uspěly spíše díky tvrdě nacvičené disciplíně než taktice. Rakouské velení prokázalo schopnost pružných akcí, když udeřilo v Bavorsku a poté donutilo vyklidit nepřítele české země.

Po obsazení Olomouce v roce 1742 Fridrich II. horečnatě usiloval o mírová jednání. Obával se, že se Francie soustředí na boj na Rýně a přestane efektivně podporovat vojska bojující v Čechách. Hodlal se spokojit se Slezskem, a tudíž neměl další potřebu bojovat. Jeho finanční rezervy se pomalu vyčerpávaly a válečné výdaje nadále stoupaly. V jeho jednotkách narůstala dezerce a nedařilo se shánět dostatek potravin a píce. Král musel také počítat s negativním přístupem moravského obyvatelstva k jeho vojákům. Moravané chápali Prusy jako vetřelce, kteří vyvolali válku, a zavinili tak přerušení více jak stoletého období míru, kdy byla Morava ušetřena válečných hrůz. Moravané se ozbrojovali a napadali menší pruské jednotky. Zejména v noci neměli utáboření Prusové klidu. Svou roli zde sehrála i konfesijní rivalita, neboť katolický klér útoky podporoval. K výzvě k ozbrojenému povstání váhavě přistoupil i vídeňský dvůr.

Mír mezi Pruskem a Rakouskem, uzavřený za přijatelných podmínek, by byl nejlepším možným řešením složité situace. Držení Moravy nebylo v tomto kontextu výhodné jen z vojenského hlediska, ale také z politických důvodů. Fridrich II. si přál, aby jeho diplomaté měli co nejsilnější pozici pro vyjednávání s britskými prostředníky. Nakonec byli Prusové nuceni Moravu vyklidit, ale záhy po vítězné bitvě u Chotusic míru dosáhli.

Za sedmileté války se mezinárodněpolitická situace v porovnání s válkou o rakouské dědictví značně proměnila. Tentokrát to bylo Prusko, které čelilo silné koalici – Rakouska, Ruska, Francie, Švédska a dalších menších zemí. Prusko těžilo z tradiční francouzsko-britské rivality, která znamenala pravidelný příjem britských subsidií a také odčerpání francouzských vojenských i finančních sil v zámoří. Britská pomoc umožnila Prusku čelit mnohonásobné přesile protivníka, „záznak braniborského domu“ ovšem přinesly až dramatické změny na carském trůně v Rusku. Od roku 1756 byl pruský král nucen vést aktivní útočnou válku na samé hranici možností pruského vojska a celé země. Snažil se napadat protivníky jednotlivě, neboť hrozilo spojení nepřátel. Pokud by rakouská a ruská armáda za podpory francouzských vojsk společně vpochodovaly do Pruska, nebyl by Fridrich schopen této síle čelit a hrozila by mu bezpodmínečná kapitulace, tj. mír diktovaný spojenci. Nepochybně by tak ztratil nejen Slezsko, ale Prusko by muselo opustit koncert velmocí. Konec sedmileté války byl v Evropě pouze potvrzením statu quo ante bellum.

Pokud se zaměřím na rozdíl mezi tažením ve čtyřicátých letech 18. století a obléháním v roce 1758, musím nejdříve vysvětlit, proč byla olomoucká pevnost v první slezské válce obsazena bez bojů. Na konci roku 1741 zůstala Morava vojensky téměř nechráněná, neboť vídeňský dvůr předpokládal, že Prusové zůstanou neutrální v duchu klein-schnellendorfského příměří. Jenže pruský král hodlal využít své výhodné vojenské pozice a vrátil se k původnímu plánu na obsazení severní Moravy a rozmístění svých jednotek do tamních měst a vesnic do zimních táborů. Původně měl v úmyslu zmocnit se pouze Opavy a několika dalších měst v Jeseníkách a vyhnout se zde vojenským srážkám. Poté se rozhodl postoupit směrem na Olomouc, neboť hodlal posunout linii vojsk co nejvíce do nitra podunajské monarchie, živit jednotky částečně z místních zdrojů a především zabránit zde nepřátelským silám přezimovat. Morava tvořila přirozený nástupní prostor pro případný rakouský útok do Slezska. Jejím získáním hodlal Fridrich II. v první řadě chránit Slezsko a naopak odtud mohl ohrozit nepřátelské pozice v Čechách, Rakousích. V případě, že by získal moravské pevnosti, tedy Brno a Olomouc, otevřela by se mu cesta v postupu na samotné sídelní město Vídeň. Tímto tažením zároveň hodlal provést zastírací manévr v zájmu svých spojenců, aniž by riskoval, že se proti němu obrátí hlavní rakouská armáda.

Domnívám se, že hlavním důvodem pro obnovení bojových operací a porušení klein-schnellendorfského příměří z pruské strany byl úspěšný postup rakouských sil v Bavorsku, což prokázalo, že rakouské síly zdaleka nebyly vyčerpány. Fridrich II. bral v potaz též neschopnost a nejednotnost ve velení na straně protirakouské koalice. Vojenská strategie byla v té době natolik propojená s politikou, že Francouzi, Sasové, Prusové a Bavoři se sice nazývali spojenci, ale hlavně se snažili šetřit vlastní síly a nechat druhé, aby bojovali a vyčerpávali se. Pokud by pruský král zůstal v nečinnosti, hrozilo, že Rakušané získají převahu nad Francouzi a Bavorsky a Francie by mohla polevit ve svém válečném úsilí. Pro francouzská vojska v Bavorsku a v Čechách byla největší komplikací vzdálenost od mateřského území a s tím spojené problémy se zásobováním. Rakouský triumf nad Francouzi a Bavorsky by pak Rakušanům uvolnil ruce proti Prusům, takže by se mohli snažit vojensky získat zpět Slezsko. To bylo důvodem, proč Prusové obnovili válečné operace a domluvili se se spojenci na operacích na Moravě. Dlouhodobým cílem pruského krále bylo prusko-sasko-francouzské tažení do jižních Čech, dále porážka zde dislokovaných rakouských vojsk a konečně tažení do nitra rakouských zemí a ohrožení, případně dobytí Vídně. Takový postup měl donutit Marii Terezii uzavřít mír.

Na počátku války o rakouské dědictví nebyla olomoucká pevnost připravena na skutečně efektivní obranu. Pod dojmem bojů ve Slezsku olomoucký magistrát od počátku roku 1741 vyvíjel velkou snahu o zlepšení situace města, neboť při případném nepřátelském postupu na Moravu hrozilo jeho obsazení. Snažil se vylepšit slabá místa v obraně, ale narazil na řadu obtíží. Především se jednalo o nečinnost vojenského velení města, která trvala i přes jarní a letní měsíce roku 1741, neboť dvorská válečná rada a vídeňský dvůr byly plně zaměstnány probíhajícím vojenským konfliktem, a na zdokonalování olomouckého opevnění chyběl čas i peníze. Valná většina žádostí olomouckých radních o spolupráci a pomoc ze strany vlády zůstala bez odezvy. Navíc v době pruského postupu na Moravu byla olomoucká posádka minimální, čítala celkem pouhých 1 200 většinou nemocných a zraněných mužů, takže nebyla s to klást odpor nepřátelským jednotkám.

Po podpisu klein-schnellendorfského míru nechtěla Marie Terezie poskytnout Fridrichovi II. žádnou záminku k obnovení bojů, byla dokonce ochotná tolerovat přezimování nepřátelského vojska na severní Moravě. Domnívám se, že podstatnou roli v tom hrál fakt, že panovnice doufala, že pruský král změní koaličního partnera a za získané Slezsko pomůže rakouským armádám dobýt zpět celé Čechy. Tomu

nasvědčovala také pasivita části pruského vojska, již od podzimu rozmístěného ve východních Čechách. Nepřehlednou situaci před obsazením Olomouce znásobovalo také faktické dvojvládní v Českém království, neboť francouzsko-sasko-bavorská vojska dobyla na podzim roku 1741 Prahu. Samotní Prusové dokonce šířili v obsazené Olomouci zprávu, že přišli vyhnat Francouze z Čech.

Rakouské vojenské velení i poté, co se pruské jednotky vydaly na Olomouc, reálně usoudilo, že nemá šanci nepříteli v postupu zamezit, a rozhodlo se Olomouc nebránit a vydat ji nepříteli. Olomoučtí měšťané sice jasně deklarovali rozhodnutí klást odpor nepříteli, ale akceptovali rozhodnutí vládních a armádních složek, neboť i přes neúnavnou snahu magistrátu o získání zásob, výzbroje a posílení početního stavu vojska bylo město na obranu zcela nepřipraveno.

To dokazuje, že osud olomoucké pevnosti nebyl u vídeňského dvora a vládních orgánů považován za primární. V letech 1740–1742 nebyla Marie Terezie a její spolupracovníci schopni zabezpečit zefektivnění obranyschopnosti olomoucké pevnosti. Na prvním místě tehdy stálo úsilí vytlačit nepřátelská vojska z Českého království. Obsazení města Prusy proběhlo bez krveprolití, posádka odtáhla, samospráva města byla zachována. Na tažení do Dolních Rakous a dobytí Vídně Prusové a jejich spojenci ani neměli po obsazení Olomouce dostatek sil.

Jaké poučení vyvodila vídeňská vláda z první slezské války? Především si uvědomila, že pokud se má v budoucnosti efektivně zabránit postupu nepřátel přes Moravu na Vídeň, je nutné věnovat pozornost výstavbě olomoucké pevnosti. Během mírového období v letech 1748–1756 proto došlo k zásadnímu rozšíření olomouckého opevnění. Především ztráta Slezska a tamních opevněných míst donutila po prohraném konfliktu nejvyšší vojenské velení habsburské monarchie navázat na nerealizované projekty modernizace olomoucké pevnosti z let 1699 a 1717 a vybudovat moderní bastionovou fortifikaci reflektující nejnovější prvky pevnostního stavitelství. Došlo k přestavbě celého městského opevnění a záhy se mělo potvrdit, že i v druhé polovině 18. století byl význam fortifikací významný. Proto během sedmileté války k úspěšné obraně Moravy – a tím i cesty na Brno a Vídeň – zásadně přispěla skutečnost, že Olomouc již nebyla nedostatečně opevněným místem, jak ji pruský král poznal na přelomu roku 1741 a 1742 v průběhu válek o rakouské dědictví. Silná, dobře vybavená a zaopatřená posádka kladla Prusům pod velením zkušeného a houževnatého velitele houževnatý odpor.

V letech 1741–1742 stejně jako v roce 1758 pruský král nezamýšlel usilovat o získání Moravy, proto je nutné jeho tažení na moravském území chápat pouze jako součást války, nikoliv jako v případě Slezska – pokus o další územní expanzi. Z tohoto důvodu byla opatření vůči obyvatelstvu při vymáhání výpalného a dalších dávek jiná než ve slezské oblasti.

Pokud srovnáme obě operace týkající se Olomouce, dojdeme k závěru, že zimní tažení v roce 1742 bylo sice úspěšné, olomoucká pevnost byla obsazena, ale situace byla nebezpečná i pro pruskou armádu. Ta nyní byla v nedostatečně opevněném městě a v případě, že by rakouské vojsko vytáhlo na Moravu, museli by se Prusové potýkat s velmi limitovanou možností, jak ztížit nepřátelský postup. Tažení na Moravu v roce 1742 bylo pro Fridricha II. velkým zklamáním, neboť se jasně ukázalo, že splnění hlavního cíle – postupu na Vídeň – nebude vzhledem k neschopnosti Francouzů, Bavorů a Sasů vůbec možné. Francouzská vojska byla v Čechách velmi nečinná. Vrchní francouzský velitel maršál Broglie spíše vyčkával, obtíže vyplývaly též z velké délky jejich komunikačních linií a byly znásobeny ztrátou Bavorska. Bavorské vojsko kvůli své malé síle hrálo v Čechách jen epizodní roli. Sasové se také vyhýbali střetům a komplikovaný byl jejich vztah k Prusům, kteří při společném tažení na jaře 1742 bránili svým spojencům v získávání zásob na jimi obsazeném území. Složité byly rovněž vztahy mezi vrchními spojeneckými veliteli. Společné operace na Moravě přivedly nakonec pruského krále k jasnému úsilí – co nejdříve vyjednat mír a stáhnout se z války.

Během sedmileté války se pruský král opět rozhodl obsadit Olomouc. Pruská armáda se totiž po obsazení Svídnice nevrhla do Čech proti Daunovi, ale ke všeobecnému překvapení zamířila na Moravu. Toto rozhodnutí vojenští historici často označovali za Fridrichovu největší strategickou chybu v sedmileté válce. Nelze ovšem zapomenout na fakt, že sen o rychle ukončené válce a rychlém míru se rozplynul. Pruský monarcha se v polovině roku 1758 ocitl ve strategické defenzívě, nemohl již jednat ofenzivně. Sám své rozhodnutí obléhat Olomouc vysvětloval tím, že chtěl vázat a zaměstnat nepřátelské síly na více odlehlém místě, čímž by vyřadil hlavní nebezpečí – spojení Rakušanů s Rusy. Dále doufal, že obsazením Olomouce natolik ohromí Marii Terezii, že ta se opět – stejně jako v roce 1742 – rozhodne pro kompromisní mír.

Dá se též říci, že ho snadné dobytí Svídnice optimisticky naladilo. Mimo jiné se domníval, že se Olomouce zmocní stejně snadno jako za první slezské války. Hlavním důvodem však bylo, že chtěl válku co nejrychleji přesunout na nepřátelské území. Moravu si vybral také proto, že přechody do Čech byly lépe chráněny. Předpokládal, že ho protivník očekává v Čechách a na Moravě nebude „v pohotovosti“. Další důležitou okolností byla skutečnost, že olomoucká pevnost ležela na nejkratší cestě do Vídně. Rakušané nemohli vědět, zda se nepřítel nepokusí udeřit na jejich hlavní město, museli se tedy připravovat na jeho obranu, čímž štěpili síly. Fridrich II. počítal s obsazením Olomouce, strategického místa hluboko v nepřátelském území, kde v případě úspěchu mohl díky malé rozloze pevnosti nechat o polovinu méně mužů, než kdyby dobyl Prahu. Potřeboval totiž co nejvíce vojáků pro odražení přibližujících se Rusů. Morava patřila k nejbohatším provinciím rakouského soustátí a na rozdíl od Čech byla dosud ušetřena válečných hrůz, takže Prusové se těšili na dostatek zásob, píce a dalších surovin.

Jaké byly hlavní důvody nezdaru Prusů při dobývání Olomouce v roce 1758? Velkým problémem byly logistické nesnáze pruského vojska. Transport těžkých děl a obléhacího materiálu dorazil k pevnosti více než s dvoutýdenním zpožděním za hlavními silami. Formální útok na pevnost, tedy uzavření pevnosti, hloubení první paralely a budování dělostřeleckých postavení, začal až koncem května, téměř měsíc po příchodu prvních pruských jednotek. Velkou chybou, které se dopustili prušті ženíjní důstojníci, bylo to, že první paralelu vybudovali příliš daleko od hradeb. Čas potřebný k vybudování palebných postavení o něco blíže k městu následně znamenal další výrazné zdržení obléhacích prací.

Z hlediska pevnostního stavitelství se ukázalo, že všechny obranné prvky Olomouce byly navrženy velmi důmyslně a správně. Kromě vyvýšeného západního předpolí pevnosti bylo území kolem města v rámci obranných opatření zaplaveno vodou a Prusům zbývalo zaútočit pouze právě na západní obranný val, který však měl nejmohutnější opevnění. Prušті inženýři nakonec zvolili možnost útoku na jižní stranu západního okraje města. Cesta středem by útočící jednotky vystavila flankovací palbě z celé linie opevnění, severní část západní fronty byla příliš blízko inundačnímu pásu a prušті ženíjní důstojníci se obávali komplikací způsobených vodou.

Také zvolený směr útoku nebyl optimální, neboť útočníci byli kromě palby rakouských děl z bastionů a ravelinů západní obranné fronty vystaveni také křížové

palbě z detašovaných pevnostních objektů nacházejících se v jihozápadním cípu Olomouce. Tyto objekty byly předsunuty od hlavní linie hradeb a před útokem pěchoty chráněny ramenem řeky Moravy. Původně byly projektovány především pro obranu jižní fronty města, ale palebnou podporou mohli komplikovat také postup nepřítele od západní strany. Prusové nebyli za celou dobu obléhání schopni jejich palbu umlčet a ta jim způsobovala velké ztráty a komplikace při budování přibližovacích zákopů. Z hlediska vývoje evropského fortifikačního stavitelství tak obrana Olomouce potvrdila velký význam detašovaných pevnostních objektů. Ty totiž jednak posilovaly palebnou sílu obránců a současně nutily útočníka tříštit síly a dělostřeleckou podporu při svém postupu. Křest ohněm prokázal, že nová pevnost neměla výrazné slabé místo.

Rozdělení pruské armády na obléhací sbor a polní vojsko chránící přístupy k pevnosti oslabilo jednotky před pevností, které nedokázaly zabránit dodávkám potravin do města. Rakušanům se proto podařilo dopravit do pevnosti posily a po celou dobu obléhání udržovat spojení mezi vrchním velitelem polního vojska a velitelem pevnosti. Zatímco olomoucká posádka měla dostatek potravin a zásob, v pruských táborech v tomto směru panovala nouze. Potraviny a píče získávané z místních omezených zdrojů nestačila. Přisun potravin, munice a zásob zajišťovaly transporty povozů s ozbrojeným doprovodem, které byly vypravovány z Horního Slezska. Konvoje musely překonat velkou vzdálenost v hornatých oblastech, které byly velmi výhodné pro rakouské lehké jednotky a jejich útoky ze zálohy. Chorvatští hraničáři a jezdecké jednotky husarů ohrožovali také každý nedostatečně zajištěný pohyb pruských vojáků v širším okolí pevnosti. Nepřátelsky jednali i místní sedláci, kteří nejednou napadli slabé spížovací pruské oddíly.

I přes všechny těžkosti obléhací práce koncem června 1758 postoupily do finále a zteč pevnosti byla otázkou několika málo dní. Ve stejné době se ale rakouským oddílům lehké pěchoty a jízdy podařilo rozbít velký pruský zásobovací transport směřující k Olomouci. Tato okolnost společně s postupem císařsko-královské hlavní armády k Olomouci rozhodla o osudu celého tažení. Význam tzv. malé války byl tedy pro tažení roku 1758 klíčový.

Co se geografického momentu týče, terén plný řek, lesů a hor v širším okolí Olomouce výrazně zvýhodňoval rakouské lehké jednotky. Daun je mohl bez nebezpečí vyslat na poměrně velkou vzdálenost. Pokud na ně nepřítel zaútočil, mohly

se rychle stáhnout zpět pod ochranu hlavní armády. Jednotky hraničářské pěchoty a lehké jízdy pod velením zkušených velitelů, jakými byli Laudon nebo Lanius, napadaly ze zálohy nepřítele, získávaly zajatce a informace o nepříteli, kordonem hlídek zajišťovaly klidný spánek vojákům řadových pluků, bránily útokům dezertérů a bez nadsázky lze říci, že vybojovaly vítězství rakouských zbraní před Olomoucí.

Pruské tažení na Moravu skončilo v roce 1758 vítězstvím rakouských zbraní. Nová olomoucká pevnost obstála, obyvatelstvo prokázalo značné odhodlání a Prusové se dopustili závažných chyb. Daunův váhavý postup se ukázal být efektivní; Daun se jím totiž vyhnul velké bitvě, nepřítele vyčerpal, a ruský postup pak definitivně přinutil Fridricha II. opustit Moravu. Část odborníků zdůraznila fakt, že Daun nevyužil pruského neúspěchu u Olomouce a nepronásledoval nepřítele s nutnou důrazností. Podle jiných vrchní velitel věděl, že Fridrich bude muset kvůli ruskému postupu české země opustit, proto neriskoval střetnutí. Hodlal táhnout na pruskou metropoli nebo do Lužice, kde se chtěl spojit s Rusy.

Samotné obléhání Olomouce bylo z vojenského pohledu pro svou dobu velmi netypické, a to zejména pro své dlouhé trvání, neboť obléhání pevností obecně platila v polovině 18. století za předem dobře odhadnutelné akce. Prusové nedokázali dostatečně využít momentu překvapení na začátku svého tažení. Trvalo jim dlouhou dobu, než se jim podařilo obklíčit Olomouc a ani poté nedokázali zabránit spojení pevnostní posádky s okolím. Posádka pevnosti dostala čas se vzpamatovat a provést potřebné akce k zabezpečení města, tj. sehnat velké množství potravin, zesílit hradby, zbořit předměstí, provést nutná bezpečnostní opatření v Olomouci atd.

Je možné moravské tažení a neúspěch při obléhání Olomouce v roce 1758 označit za porážku pruského krále? Při bližším posouzení se zdá, že ne. Jistě, vídeňský dvůr slavil velké vítězství, o čemž svědčí korespondence Marie Terezie s maršálem Daunem, velkolepé oslavy v osvobozeném městě a povýšení mnoha důstojníků, kteří se významnějším způsobem podíleli na vojenských operacích vedoucích k osvobození pevnosti z obklíčení. Maršál Daun ale nedokázal svůj úspěch dostatečně využít. Fridrich II. opět projevil své strategické mistrovství a místo toho, aby se probíjel zpět do Slezska horskými moravskými průsmyky obsazenými lehkými jednotkami rakouské armády, zvolil ústupovou cestu přes Čechy. Ta nabízela dostatečné množství zásob a poměrně snadný postup, neboť Daun neměl západně

od Olomouce postačující síly, které by byly k zastavení valčího se padesátitisícového pruského vojska potřebné.

Hlavním cílem pruského panovníka v moravské kampani roku 1758 bylo zabránit spojení rakouského a ruského vojska a vyhnout se tak předem ztracené bitvě s mnohem silnějším protivníkem, která by pro Prusko měla zcela fatální následky. Obsazení Olomouce a svedení bitvy s Daunem mělo být pouze prostředkem k dosažení výše zmíněného cíle. Výsledek tažení na Moravu lze z tohoto pohledu s jistotou nadsázkou chápat jako úspěch Fridricha II., neboť maršál Daun se s ruským vojskem nespojil a namísto toho manévroval ve druhé polovině roku 1758 bez valného úspěchu v Sasku. Pruský král nemusel čelit oběma svým protivníkům současně a místo toho vybojoval dvě oddělené bitvy: s Rusy u Zorndorfu a přibližně o měsíc později s Rakušany u Hochkirchu. Ačkoli ani v jednom z těchto střetnutí nezvítězil, neznamenalo to jeho konečnou porážku. Rusům způsobil takové ztráty, že byli nuceni stáhnout se zpět na východ. Rakouské velení nedokázalo své přesvědčivé vítězství využít kvůli pozdní roční době, která znamenala konec válečné kampaně roku 1758. Ve třetím roce sedmileté války nebylo dosaženo rozhodného vítězství ani jednou z válčících stran.

Na pruské straně byl klíčovou osobností, která určovala podobu moravských tažení, Fridrich II. V roce 1742 se zcela přepočítal při kalkulaci zajištění potravin a píce a dalších nutných zásob, ale odpovědnost svalil na polního maršála Schwerina. Byl to jasný projev panovnického absolutismu, neboť král se nemohl mýlit a nemohl se dopouštět chyb. Při tomto prvním nezdaru polního tažení na Vídeň se jako u většiny následujících případů nicméně jednalo o Fridrichovo vlastní selhání, které způsobilo škodu. To naznačuje i skutečnost, že ve své kariéře vojevůdce několikrát naplánoval tažení na Vídeň, ale pokaždé ztroskotal, přičemž si vždy našel obětího beránka v jiném generálovi.

Pruský král v obou vojenských kampaních použil aktivní útočnou strategii a chtěl tažení ukončit rozhodující bitvou. To se vymykalo konvenčnímu způsobu boje, který se vyznačoval spíše manévrováním. Fridrich si byl vědom faktu, že síla jeho armády spočívá v umění řadové pěchoty předčít protivníka v přímém střetnutí. Naopak rakouská armáda převyšovala Prusy v lehké jízdě a v nepravidelných pěších jednotkách a vyhovovala jí především tzv. malá válka.

Marie Terezie se během první slezské války radila o vedení války se svým manželem Františkem Štěpánem Lotrinským a na jeho doporučení protežovala svého švagra Karla Lotrinského. Oba však neprokázali dostatek vojevůdcovského nadání. Během sedmileté války se císařovna spoléhala na maršála Dauna, což se pro olomouckou operaci jevilo jako dobrá volba. Jeho vyčkávací strategie měla Velký podíl na odražení nepřítele z Moravy. Rakouský vrchní velitel si byl dobře vědom faktu, že jeho početně silnější vojsko než vojsko pruského krále je z velké části složeno z nových rekrutů a jeho bojová hodnota se stěží vyrovná řadovým plukům pruské armády. Proto se snažil vyhnout generální bitvě a zvolil taktiku, při které odřady lehké pěchoty neustále ohrožovaly nepřítele, zatímco do hlavního tábora polního vojska docházely další posily, které byly cvičeny ve zbrani.

Válečná tažení a dlouhodobý pobyt pruských vojsk na moravském území se významně dotýkal také civilního obyvatelstva. Ilustrativní výčet škod pro obě válečná tažení dosvědčuje, že finanční zatížení bylo enormní. Na druhou stranu stát část škod refundoval, jak dokazuje například výplata za domy poškozené za obléhání v roce 1758 ostřelováním. Finanční ztrátu ovšem kromě kontribucí a výpalného utrpělo venkovské i městské obyvatelstvo na škodách na majetku. Šlo hlavně o rekvizice potravin a píce. Pasoucí se koně jezdeckých jednotek a vojenského trénu mohli pošlapat a spást jarní osení, což při několikaměsíčním pobytu znamenalo pro vesnická hospodářství velké ztráty. Velkou zátěží bylo poskytování tažných zvířat pro vojenské transporty. Zejména městské obyvatelstvo muselo v roce 1742 trpět nakvartýrování cizího vojska, které muselo navíc žít ze svého. Bohaté kláštery musely část finančních požadavků uspokojit uměleckými předměty. Mladým mužům hrozilo násilné rekrutování do pruského vojska.

Moravské obyvatelstvo čelilo nepřátelským požadavkům a nebezpečí různými strategiemi, které nijak nevybočovaly z dobového rámce. Lidé majetek a potraviny schovávali v různých skrýších. Ženy, děti a zvířata byly odváděny do těžko přístupných míst nebo dokonce do vzdálenějších oblastí nezasážených válkou. Výzvy k útěku se ozývaly i z oficiálních míst a platily také pro ohrožené mladíky. Jarní obilí bylo pokud možno zaseto co nejdříve, aby se nedostalo do rukou nepříteli.

V roce 1758 museli obyvatelé Olomouce čelit téměř dvouměsíčnímu pravidelnému obléhání. Většina z nich měla ještě v živé paměti obsazení města z přelomu let 1741 a 1742. Část bohatého měšťanstva, šlechty a církevních

představitelů stačila město opustit. Nejchudší dopadli ti nejchudší, kteří nebyli schopni obstarat si dostatečné zásoby potravin. Byli z města nemilosrdně vykázáni a později za úplatu a snad i z rozhořčení pracovali v pruských službách jako zákopníci a výrobci prostředků k ochraně obléhacích prací a dělostřeleckých baterií. Na zemní a pomocné obléhací práce byli sehnáni také venkovští obyvatelé, z nichž nejméně jeden přišel o život během palby rakouského dělostřelectva.

Obyvatelé Olomouce, kteří ve městě zůstali, se aktivně podíleli na jeho obraně. Magistrát ve spolupráci s krajským úřadem organizoval hasičskou a hlídkovou službu. Měšťané ozbrojení dvojhákovnicemi a městští ostrostřelci posílili na hradbách vojenskou posádku.

Události z let 1741 a 1742 naznačily, že městská správa měla pouze omezenou možnost ovlivnit vojenskostrategická rozhodnutí. Ani velké úsilí městské rady nezabránilo vydání města bez boje nepříteli. Obrana města roku 1758 byla rovněž plně v režii pevnostního velitele, magistrát jen plnil vojenská nařízení. Obranná opatření ve městě se dotýkala i majetků jeho obyvatel, některá nařízení proto nebyla plněna zvláště horlivě. Škody na stržených střechách nakonec převýšily škody způsobené pruským bombardováním. Není proto divu, že výzev obyvatelé nechtěli uposlechnout a pevnostní velitel musel nakonec pohrozit nasazením vojska. Díky prostupnosti linií pruského obléhacího vojska netrpěla posádka ani civilní obyvatelstvo nouzí o potraviny. Vojenské a městské správě se také podařilo udržet cenovou hladinu potravin.

V budoucnu se již olomoucká pevnost nikdy nestala klíčovou fortifikací bránící přístupu nepřátelských vojsk k hlavnímu městu Vídeň.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Nevydané prameny

Státní okresní archiv Olomouc (SOkA Olomouc)

fond Archiv města Olomouc (AMO)
fond Sběrka a map a plánů

Moravský zemský archiv Brno (MZA)

fond Cerroniho sbírka
fond Gubernium
fond Rodinný archiv Laudonů

Vydané prameny

BREVE COMPEDIUM oder Gründlich kurze Beschreibung des Preußisch- und Sachsischen feindlichen Einfalls in Marggrafthum Mährens, auch folgbare Blockade der Königlichen Stadt Brünn und Festung Spielberg im Jahr 1742. Aus verlässlichen Schriften und eigenen Annotationibus mit sonderbarem Fleiß zusammen getragen von dem zum Militar-Commando im Marggrafthum Mähren von angestellten Königlichen Lieutenant, auch Generalats-Auditeur & Secretario Johann Michael Kindl

CATT, Henry Alexandre, Friedrich der Grosse. Gespräche mit Catt, hrsg. von Wilhelm Schüssler, Leipzig 1940

DIARIUM, oder gründliche Anzeige von dem gänzlichen Vorgang der Belagerung und Bombardirung der neuen Granitz-Festung Olmütz, unter Befehlshabung des Kaiserlichen Königlichen General Feld-Zeigmeisters Freyherrn von Marchal, von 1. May bis 2. Julii 1758, da der Entsatz erfolget, Olmütz 1758

FRIDRICH II., Die Werke Friedrichs des Großen für die Gegenwart, Hrsg. Albert Ritter, I., II., Berlin 1915

FRIDRICH II., Die Werke Friedrichs des Großen, III., Geschichte des Siebenjährigen Kriege, I., hrsg. von Gustav Berthold Volz, übers. Friedrich von Oppeln-Bronikowski, Berlin 1913

FRIDRICH II., Gedanken und Erinnerungen. Werke, Briefe, Gespräche, Gedichte, Erlasse, Berichte und Anekdoten, hrsg. von Woldemar von Seydlitz, Essen 1996

FRIDRICH II., Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen, bearb. von Reinhold Koser und Albert Naudé, Bd. I., II., XIII., XIV., XV., XVI., XVII., Berlin 1879, 1885–1889 (PC)

FRIDRICH II., Voltaires Briefwechsel mit Friedrich dem Großen, hrsg. von Walter Mönch, Leipzig 2009

FRIDRICH II., Friedrich der Grosse, hrsg. von Otto Bardong, Darmstadt 1982

KHEVENHÜLLER-METSCH, Johann Josef, Aus der Zeit Maria Theresia. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller Metsch, Kaiserlichen

- Oberst-hofmeisters 1742–1776, hrsg von Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch und Hans Schlitter, IV., V., 1756–1757, 1758–1759, Wien, Leipzig 1911
- MARIA THERESIA in ihren Briefen und Staatsschriften, hrsg. von Ludwig F. Jedlicka, Wien 1955
- MARIE TEREZIE, Briefe und Aktenstücke in Auswahl, hrsg. von Friedrich Walter, Darmstadt 1968
- MORAVA za jarní válečné kampaně v roce 1757. Edice korespondence adresované svob. p. Jindřichu Kajetánu Blümegeňovi v měsících dubnu až červnu 1757, k vydání připravil Bohumír Smutný, Brno 1998
- POPIS královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Florianem Josefem Louckým roku 1746, k vydání připravili Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil, Olomouc 1991
- PRITTWITZ, Christian Wilhelm von, „Ich bin ein Preusse...“. Jugend und Kriegsleben eines preussischen Offiziers im Siebenjährigen Krieg, Paderborn 1989
- PREUSSISCHE UND ÖSTERREICHISCHE ACTEN zur Vorgeschichte des Siebenjährigen Krieges, hrsg. von Gustav Berthold Volz und Georg Kuentzel, Leipzig 1899 (PÖA)
- PŘÍSPĚVKY k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera. Charakteristische Beyträge zur Kenntniß der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger, k vydání připravili Milena Krobotová, Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil, Olomouc 1998

Odborná literatura

- ALLMAYER-BECK, Johann Christoph Freiherr von, Die friederizianische Armee im Spiegel ihrer österreichischen Gegner, in: Friedrich der Grosse in seiner Zeit, hrsg. von Oswald Hauser, Köln, Wien 1987, s. 237–254
- ANDERSON, Matthew Smith, The War of the Austrian Succession, 1740–1748, London – New York 1995
- ARNETH, Alfred Ritter von, Maria Theresia und der Siebenjährige Krieg. 1756–1763, I., Wien 1875
- ARNETH, Alfred Ritter von, Maria Theresia's erste Regierungsjahre, I., II. Wien 1864
- ASCH, Ronald G., Kriegsfinanzierung, Staatsbildung und ständische Ordnung in Westeuropa im 17. und 18. Jahrhundert, in: Historische Zeitschrift, 1999, Bd. 268, H. 3, s. 635–671
- BARTSCH, Josef August, Olmütz im Jahre 1758 und seine frühere Kriegsgeschichte: Denkschrift zur hundertjährigen Jubiläumsfeier des Entsatzes von Olmütz am 2. Juli 1758, Olmütz 1858
- BĚLINA, Pavel, Generál Laudon. Život ve službách Marie Terezie a Josefa II., Praha 1993

- BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan, Velké dějiny zemí koruny české, X., 1740–1792, Praha 2001
- BĚLINA, Pavel, Kolín 1757, Praha 1997
- BERÁNEK, Karel et al., Dějiny Univerzity Karlovy. II., 1622–1802, Praha 1995
- BENNINGHOVEN, Friedrich, BÖRSCH-SUPAN, Helmut, GUNDERMANN, Iselin, Friedrich der Grosse. Ausstellung des Geheimen Staatsarchivs Preussischer Kulturbesitz anlässlich des 200. Todestages König Friedrichs II. von Preussen, Berlin 1986
- BIRK, Eberhard, Die Lineartaktik im Spiegel zeitgenössischer Ordnungsvorstellungen, 2012/11/01, Universität Potsdam, dostupné z: <http://publishup.uni-potsdam.de/frontdoor/index/index/docId/5996>
- BIRK, Ein neuer Blick auf die Lineartaktik, in: Österreichische Militärische Zeitschrift, 2012, 3, s. 267–275
- BLACK, Jeremy, Evropa osmnáctého století, Praha 2003
- BLACK, Jeremy, A Military Revolution? Military Change and European Society 1550–1800, New York 1997
- BLÉD, Jean-Paul, Marie Terezie. Zakladatelka moderního státu, Praha 2013
- BOCHENEK, Richard, Od palisád k podzemním pevnostem. Pět tisíc let fortifikace, Praha 1972
- BOROVSKÝ, Jiří, Obléhání Olomouce v roce 1758 a jeho soudobá reflexe, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007
- BRINGMANN, Wilhelm, Friedrich der Große. Ein Porträt, München 2006
- BROFT, Miroslav a kol., Vojenské dějiny Československa, 2. díl., Od roku 1526 do roku 1918, Praha 1986
- BROWNING, Reed, New Views on the Silesian Wars, in: The Journal of Military History 69, 2005, No. 2, s. 521–534
- CARLYLE, Thomas, Fridrich der Grosse, Berlin 1929
- CERRINI de Monte Varchi, Heinrich von, Die Belagerung und der Entsatz von Olmütz 1758. Mit Benützung der österreichischen Originalquellen, in: Oestreichische militärische Zeitschrift, 1843, Bd. 1, s. 12–39, 125–149
- CLAUSEWITZ, Carl von, O válce, ed. Antonín Pohlodek, Brno 1996
- DUDÍK, Beda Franziskus, Preussen in Mähren 1742. Nach gleich-zeitigen Aufzeichnungen, Wien 1869
- DUFFY, Christopher, Friedrich der Grosse. Ein Soldatenleben, Augsburg 1994
- DUFFY, Christopher, Friedrich der Grosse und seine Armee, Stuttgart 1978
- DUFFY, Christopher, Kámen a oheň. Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách válečnictví, Brno 1998
- DUFFY, Christopher, The Army of Maria Theresa. The Armed Forces of Imperial Austria, 1740–1780, New York 1977

- ENGELBRECHT, Helmut, Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs. Bd. 3., Von der frühen Aufklärung bis zum Vormärz, Wien 1984
- FANN, Willerd R., Foreigners in the Prussian Army, 1713–56: Some Statistical and Interpretive Problems, in: *Central European History* 23, 1990, No. 1, s. 76–84
- FAY, Sidney B., The Beginnings of the Standing Army in Prussia, in: *The American Historical Review* 22, 1917, No. 4, s. 763–777
- FIALA, Jiří, České písně ze slezských válek, Olomouc 2001
- FIALA, Jiří, Dobové české slovesné reflexe slezských válek, Olomouc 2001
- FIALA, Jiří – SKALA, Harald, Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758, část 1., in: *Zprávy Vlastivědného muzea Olomouc*, 2014, č. 308, s. 102–124
- FIALA, Jiří, Pruská invaze na Moravu v letech 1741–1742 a její soudobé kulturní reflexe, Olomouc 1997
- FIDLER, Jiří, Význam olomoucké pevnosti ve válečném tažení roku 1758, in: *Historická Olomouc* 5, 1985, 63–68
- FISCHER, Josef Vladislav, Geschichte der königlichen Hauptstadt und Grenzfestung Olmütz im Markgrafthume Mähren, Olomouc 1808
- FISCHER, Richard, Olomoucká pevnost a její zrušení, Olomouc 1935
- FISCHER-FABIAN, Siegfried, Preussens Gloria. Der Aufstieg eines Staates, München 1979
- FUKALA, Radek, Slezsko - neznámá země Koruny české: knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740, České Budějovice 2007
- GALATÍK, Vlastimil, KRÁSNÝ, Antonín, ZETOCHA, Karel a kol., Vojenská strategie, Praha 2008
- GELINEK, Hans, Olmütz als Festung, Olomouc 1944
- GOLL, Jaroslav, Válka o země koruny české (1740–1742). I., Praha 1915
- GÖMMEL, Rainer, Die Entwicklung der Wirtschaft im Zeitalter des Merkantilismus 1620–1800, München 1998
- GRAEFFER, August, Annalen der k.k. Österreichischen Armee ... welcher mehrere interessante Gegenstände enthält. Die Cavallerie, Artillerie, und verschiedene andere Branchen, Wien 1812
- GROEHLER, Olaf, Die Kriege Friedrichs II., Berlin 1966
- GRÜNHAGEN, Colmar, Friedrich der Grosse am Rubicon, in: *Historische Zeitschrift* 36, 1876, H. 1, s. 107–140
- HAAS, Hagen, „Denn die Bombe, wann sie fällt ...“, Zum Schicksal von Einwohnern belagerter Städte im absolutischen Zeitalter, in: *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit* 8, 2004, H. 2, s. 41–59
- HAAS, Hagen, Belagerungen als Problem der frühneuzeitlichen Militärgeschichte, Köln 2001

- HANDBUCH zur deutschen Militärgeschichte, III., Zimmermann, Jürg,
Militärverwaltung und Heeresaufbringung in Österreich bis 1806, Frankfurt am
Main 1965
- HARTMANN, Peter Claus, Karl Albrecht - Karl VII., Glücklicher Kurfürst -
Unglücklicher Kaiser, Regensburg 1985
- HERMANN, Otto, Olmütz (1758), in: Forschungen zur Brandenburgischen und
Preußischen Geschichte 23, 1910, s. 527–539
- HERRE, Franz, Marie Terezie, Praha 1996
- HOHRATH, Daniel, Der Bürger im Krieg der Fürsten. Stadtbewohner und Soldaten
in Belagerten Städten um die Mitte des 18. Jahrhunderts, in: Bernd R. Kroener,
Ralf Pröve (Hrsg.), Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen
Neuzeit, Paderborn u. a. 1996, s. 305 - 329
- HORČIČKA, Václav, Rusko a Prusko v období slezských válek, in: Historický obzor
8, 1997, č. 7–8, s. 146–153
- HORČIČKA, Václav, SUCHÁNEK, Drahomír, ŽUPANIČ, Jan, Dějiny
Lichtenštejnska, Praha 2011
- HORN, David Bayne, Saxony in the War of the Austrian Succesion, in: The English
Historical Review 44, 1929, s. 33–47
- HOSÁK, Ladislav, Lidové povstání proti pruským okupantům na Moravě roku 1742,
in: Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Historie, Olomouc 1954,
s. 42–53
- CHYTIL, Alois. Prusové na Moravě r. 1758. Obležení Olomouce a zničení pruského
dovozu u Domašova, Olomouc 1900
- KAGAN, Gennadi E., Für und gegen Österreich. Österreich und Österreicher aus
der Sicht der Russen in zwei Jahrhunderten, Wien, Köln, Weimar, 1998
- KENNEDY, Paul, Vzestup a pád velmocí. Ekonomické změny a vojenské konflikty
v letech 1500–2000, Praha 1996
- KLUČINA, Petr, ROMANĚÁK, Andrej, RICHTER, Karel, Člověk, zbraň a zbroj
v obraze doby. 17. - 20. stol., II., Praha 1984,
- KOSER, Reinhold, Die preussische Kriegführung im Siebenjährigen Krieg, in:
Historische Zeitschrift 92, 1904, s. 239–273
- KOSER, Reinhold, Friedrich der Grosse bis zum Breslauer Frieden, in: Historische
Zeitschrift 43, 1880, H. 1, s. 66–104
- KOSER, Reinhold, Friedrich der Grosse und die Familie Broglie, in: Historische
Zeitschrift 51, 1883, H. 1, s. 54–76
- KOZMANOVÁ, Irena, Fridrich Vilém Braniborský a jeho místodržitelé: panovník
v kontextu vícenásobné vlády 17. století, in: Český časopis historický 108, 2010,
č. 4, s. 637–663
- KROMAYER, J., Waren Hannibal und Friedrich der Grosse Wirklich
Ermüdungsstrategen? in: Historische Zeitschrift 131, 1925, H. 3, s. 393–408

- Die Kriege Friedrichs des Großen, Erster Theil, 1740–1742, herausgegeben vom
Großen Generalstabe, Abtheilung für Kriegsgeschichte,
Erster Theil, DER ERSTE SCHLESISCHE KRIEG 1740-1742,
II. Band: Von Mollwitz bis zum Beginn des Mährischen Feldzugs, Berlin
1893
III. Band: Der Feldzug in Mähren und der Feldzug in Böhmen und
Oberschlesien, Berlin 1893
Dritter Theil, DER SIEBENJÄHRIGE KRIEG 1756-1763 (SK)
II. Band: Prag, Berlin 1901
III. Band: Kolin, Berlin 1901
IV. Band: Gross-Jägersdorf und Breslau, Berlin 1902
V. Band: Hastenbeck und Rossbach, Berlin 1903
VI. Band: Leuthen, Berlin 1904
VII. Band: Olmütz und Crefeld, Berlin 1909
VIII. Band: Zorndorf und Hochkirch, Berlin 1910
KŠÍR, Josef, Olomoucká barokní pevnost. Práce odboru společenských věd
Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 27, Olomouc 1971
KŠÍR, Josef, Tereziánská pevnost olomoucká, Praha 1937
KUCH-BREBURDA, Miloslav, KUPKA, Vladimír, Pevnost Olomouc, Praha 2003
KUNISCH, Johannes, Feldmarschall Loudon oder das Soldatenglück, in: Historische
Zeitschrift 236, 1983, H. 1, s. 49–72
KUNISCH, Johannes, Friedrich der Grosse als Feldherr, in: Friedrich der Grosse
in seiner Zeit, hrsg. von Oswald Hauser, Köln, Wien 1987, s. 193–212
KUNISCH, Johannes, Friedrich der Grosse. Der König und seine Zeit,
München 2004
KUPKA, Vladimír, ČTVERÁK, Vladimír, DURDÍK, Tomáš, LUTOVSKÝ,
Michal, STEHLÍK, Eduard, Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve
Slezsku, Praha 2002
KUPKA, Vladimír, Mínová válka v boji o pevnosti a opevněná postavení, in:
Historie a vojenství 46, 1997, č. 3, s. 3–31
KUPKA, Vladimír, Obecný vývoj fortifikačního umění od 16. do 18. století, in:
Historie a vojenství 44, 1995, č. 5, s. 3–37
KUPKA, Vladimír, Olomoucká bastionová pevnost v letech 1655–1815, in:
Olomoucká pevnost. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti
Dnů evropského kulturního dědictví, Olomouc, 16. - 18. 9. 2004, Olomouc
2004, s. 27–41
KUPKA, Vladimír, Pevnostní výstavba na území dnešní České republiky od 16. do
19. století, in: Historie a vojenství 44, 1995, č. 3, s. 3–25

- KUPKA, Vladimír, Plány a mapy fortifikací ze 16. až 19. století, ležících na území dnešní České republiky, uložené ve Válečném archivu ve Vídni (Kriegsarchiv in Wien), in: Sborník archivních prací 48, 1998, č. 1, s. 189–324
- KUX, Johann, Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz, Olmütz 1942
- LANGÉ, Eduard, Die Soldaten Friedrich's des Grossen, Leipzig 1853
- LEHMANN, Max, Werbung, Wehrpflicht und Beurlaubung im Heere Friedrich Wilhelm's I, in: Historische Zeitschrift 67, 1891, H. 2, s. 254–289
- LEITNER, Thea, Muži ve stínu, Praha 1997
- MACHINEK, Anton, Schlacht bei Domstadt im Jahre 1758, Olomouc 1858
- MARWITZ, Ullrich, Friedrich der Grosse als Heeresorganisator, in: Friedrich der Grosse in seiner Zeit, hrsg. von Oswald Hauser, Köln, Wien 1987, s. 213–236
- MAUR, Eduard, Bavor, Prus a Francouz – obavy, naděje, skutky. Ke vztahu okupačních vojsk a vesnického obyvatelstva v Čechách za války o rakouské dědictví, in: Turek, Švéd a Prajz. Vojenský živel versus město a venkov českého raného novověku, Historie – Otázky – Problémy 3, 2011, č. 1, s. 163–171
- MAUR, Eduard, Marie Terezie: 12. 5. 1743 - korunovace na usmířenou, Praha 2003
- MICHNA, Pavel, Bastionová pevnost Olomouc. Průvodce dějinami a expozicí, Olomouc 1997
- MICHNA, Pavel, Moravská města a vesnice na stránkách deníku Arnošta Dětřicha Marschalla z doby pruského obléhání Olomouce roku 1758, část 1., 2., 3., 4., in: Vlastivědný věstník moravský 54, 2002, č. 1, 2, 3, 4, s. 52–66, 162–170, 253–259, 401–409
- MICHNA, Pavel, O Životě a jméně jednoho velitele olomoucké pevnosti aneb E-mail z Kazachstánu vše rozhodl. Na paměť 350. výročí vyhlášení Olomouce hlavní zemskou pevností, in: Vlastivědný věstník moravský 57, 2005, č. 3, s. 274–284
- MICHNA, Pavel, Prusové před Olomoucí roku 1758 očima pamětníka. K 240. výročí obležení říšské hlavní a hraniční pevnosti, část 1., 2., in: Vlastivědný věstník moravský 50, 1998, č. 3, 4, s. 240–254, 366–381
- MLČÁK, Leoš, Korunní pevnůstka, in: Olomoucká pevnost. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví, Olomouc, 16. - 18. 9. 2004, Olomouc 2004, s. 42–52
- MONTEFIORE, Simon Sebag, Katharina die Grosse und Fürst Potemkin. Eine kaiserliche Affäre, Frankfurt am Main 2009
- MÜLLER, Michael G., Sachsen-Polen im europäischen Mächtesystem des 18. Jahrhunderts, in: Sachsen und Polen zwischen 1697 und 1765. Beiträge der wissenschaftlichen Konferenz vom 26. bis 28. Juni 1997 in Dresden, hrsg. von Christine Klecker, Dresden 1998, s. 48–51
- MÜLLER, Willibald, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Wien, Olomouc 1882
- MUŠKOVÁ, Romana, Diaria Karla Mariana Ulmanna z první pruské války, diplomová práce, Univerita Palackého Olomouc, Olomouc 1999

- NEF, John U., Wars and the Rise of Industrial Civilization, 1640–1740, in:
The Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue canadienne
d'Economie et de Science politique 10, 1944, No. 1, s. 36–78
- NEŠPOR, Václav, Dějiny města Olomouce, Olomouc 1998
- Ô-BÛRN, Friedrich August, Johann George Chevalier de Saxe, Kursächsischer
General-Feld-Marschall – eine biographische Skizze, Leipzig 1876
- OESTERREICHISCHER ERBFOLGE-KRIEG, 1740-1748. Nach den Feld-Acten
und anderen authentischen Quellen bearbeitet in der kriegsgeschichtlichen
Abtheilung des K. und K. Kriegs-Archivs,
I. Band: 1. Theil, 2. Theil, Wien 1896
II. Band: Der erste schlesische Krieg, Wien 1896
III. Band: Der erste schlesische Krieg, Wien 1898
- ORLICH, Leopold von, Fürst Moritz von Anhalt-Dessau. Ein Beitrag zur
Geschichte des siebenjährigen Krieges, Berlin 1842
- ORLICH, Leopold von, Geschichte der schlesischen Kriege nach Original-Quellen.
Mit Planen und mit einer Operationskarte, Berlin 1841
- PANGELS, Charlotte, Friedrich der Grosse. Bruder, Freund und König. München 1995
- PARKER, Geoffrey, Die militärische Revolution. Die Kriegskunst und der Aufstieg
des Westens 1500–1800, Frankfurt a. M., New York 1990
- PAULIG, Friedrich R., Geschichte des Siebenjährigen Krieges. Ein Beitrag
zur deutschen Geschichte der Jahre 1740–1763, Frankfurt a. O. 1871
- PRUCEK, Josef, Deník kláštera Hradiska z roku 1758, s. d., (rukopis uložen
v knihovně Národního památkového ústavu, územní pracoviště Olomouc)
- REVOLUTION des Wissens? Europa und seine Schulen im Zeitalter der
Aufklärung (1750–1825). Ein Handbuch zur europäischen Schulgeschichte,
hrsg. von Wolfgang Schmale und Nan L. Dodde, Bochum 1991
- RIEDEL, Adolph Friedrich, Der Brandenburgisch-Preussische Staatshaushalt in den
beiden letzten Jahrhunderten, Berlin 1866
- RIEDER, Heinz, Marie Terezie, Praha 1997
- ROMAŇÁK, Andrej, BĚLINA, Pavel, ANDRLE, Petr, Olomouc – Domašov 1758,
Praha, Litomyšl 1998
- ROMAŇÁK, Andrej, Pevnost Terezin, Praha 1972
- SCHAEFER, Arnold, Französische Friedensanträge an Preussen vom Jahre 1758,
Historische Zeitschrift 21, 1869, H. 1, s. 112–124
- SCHAEFER, Arnold, Graf Brühl und Friedrich der Grosse, in: Historische
Zeitschrift 16, 1866, H. 1, s. 114–125
- SCHAEFER, Arnold, Laudon und sein neuester Historiker Historische Zeitschrift
23, 1870, H. 1, s. 17–26

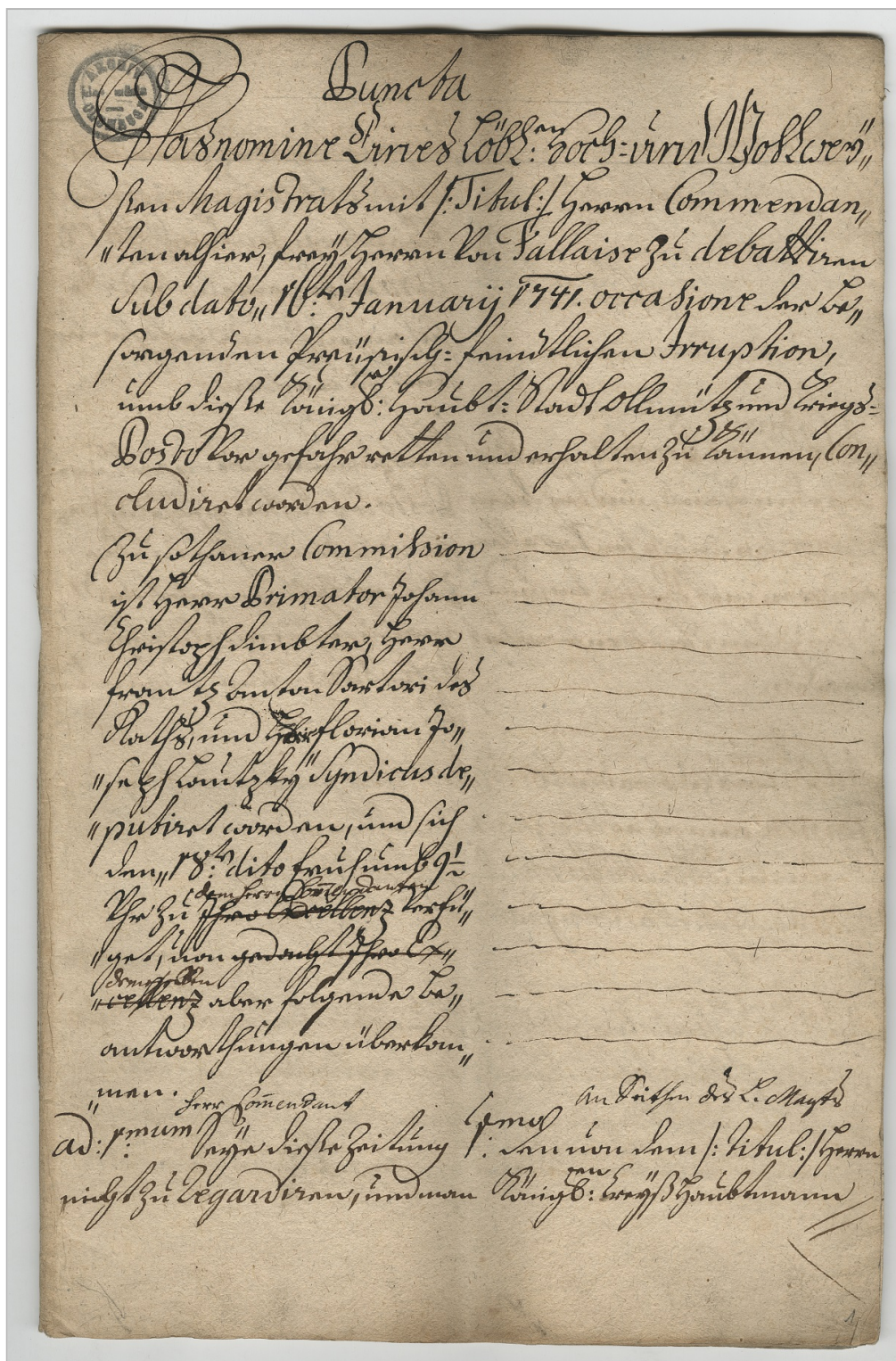
- SCHIER, Otto, Die Zernierung von Brünn durch die Preußen und Sachsen im Jahre 1742, in: Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesien 13, H. 4, Brno 1909, s. 297–354
- SCHILLING, Lothar, Der Wiener Hof und Sachsen-Polen (1697–1764), in: Sachsen und Polen zwischen 1697 und 1765. Beiträge der wissenschaftlichen Konferenz vom 26. bis 28. Juni 1997 in Dresden, hrsg. von Christine Klecker, Dresden 1998, s. 119–136
- SCHILLING, Lothar, Höfe und Allianzen. Deutschland 1648–1763, Berlin 1998
- SCHNITZER, Helmut, SCHMIDT, Thomas, Absolutismus und Heer. Zur Entwicklung der Militärwesens im Spätfeudalismus, Berlin 1987
- SODENSTERN, Eduard von, Zum Säcular-Gedächtniß. Der Feldzug in Mähren oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz, Frankfurt am Main 1858
- SPÁČIL, Vladimír, KAŠPAR, Zdeněk, MÜLLER, Karel, Odměna za věrnost a statečnost, Olomouc 1998
- SPÁČIL, Vladimír, Archiv města Olomouce, Knihy, 1343–1945 (1953), inventář Státního okresního archivu v Olomouci, Olomouc 1978
- SPÁČIL, Vladimír, Archiv města Olomouce, Zlomky registratur, 1426–1786 (1890), inventář Státního okresního archivu v Olomouci, Olomouc 1970
- SPÁČIL, Vladimír, Pevnostní město, in: Bartoš, Josef a kol., Malé dějiny Olomouce, Ostrava 1972
- SPÁČIL, Vladimír, TICHÁK, Milan, V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu století, Olomouc 2002
- STELLNER, František, Car je mrtev, ať žije carevna! Převraty na ruském dvoře v 18. století, Praha 2014
- STELLNER, František, Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení, Praha 1998
- STELLNER, František, Pruské nároky na slezská knížectví a válka o rakouské dědictví, in: Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc., sest. Luděk Březina a kol., Praha 2006, s. 169–182
- STELLNER, František, Sedmiletá válka v Evropě, Praha 2000
- SWIETECZKÝ, Bedřich, Bitva u Šterbohol 6. května 1757, in: Vojenskohistorický sborník 1, 1932, sv. 2, s. 89–132
- SZABO, Franz A. J., The Seven Years War in Europe: 1756–1763, New York 2008
- ŠEDIVÝ, Ivan, Česká historiografie vojenství 1989–2002. Témata, metody, osobnosti, problémy, kontexty, in: Český časopis historický 4, 2002, s. 868–901
- TAPIÉ, Victor Lucien, Marie Terezie a Evropa. Od baroka k osvícenství, Praha 1997
- TEMPELHOF, Georg Friedrich von, Geschichte des Siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem Könige von Preußen und der Kaiserin Königin mit ihren Allirten, II., Berlin 1785

- THADDEN, Franz-Lorenz von, Feldmarschall Daun. Maria Theresias grösster Feldherr, Wien, München 1967
- TUPETZ, Theodor, Die bairische Herrschaft in Böhmen. 1741–42, in: Historische Zeitschrift 42, 1879, H. 3, s. 385–441
- TUTTLE, Herbert, The Prussian Campaign of 1758, I, II, in: The American Historical Review 3, 1897, No. 1–2, s. 1–18, 230–243
- VENOHR, Wolfgang, Fridericus Rex. Friedrich der Grosse – Porträt einer Doppelnatur, Bergisch Gladbach 1990
- VOLZ, Gustav Berthold, Die Politik Friedrichs des Großen vor und nach seiner Thronbesteigung, in: Historische Zeitschrift 151, 1935, H. 3, s. 486–527
- WILSON, Peter H., Prussia's Relations with the Holy Roman Empire, 1740–1786, in: The Historical Journal 51, 2008, No. 2, s. 337–371
- WILSON, Peter H., The Politics of Military Recruitment in Eighteenth-Century Germany, in: The English Historical Review 117, 2002, No. 472, s. 536–568
- WITTHÖFT, Harald, Reiseanleitungen, Reisemodalitäten, Reisekosten im 18. Jahrhundert, in: Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungsforschung, hrsg. von Boris Iljič Krasnobaľjev, Gert Robel und Herbert Zeman, Essen 1987, s. 39–50
- WOHLMUTH, Petr, Pořadový krok jako disciplinační technika těla, in: Historická sociologie, 2013, č. 2, s. 125–136, dostupné z: <http://historicalsociology.cz/cele-texty/2-2013/wohlmuth.pdf/>
- WOHLMUTH, Petr, Význam bastionových fortifikací ve vývojovém procesu vojenské revoluce, diplomová práce, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013
- WOLF, Richard, Bedřichův voják, in: Vojensko historický sborník 4, 1935, sv. 1, s. 5–55
- ZÍTKA, Jiří, Bastionová a fortová pevnost Olomouc, in: Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva okresního archivu, Olomouc 1985, s. 49–62

PŘÍLOHY

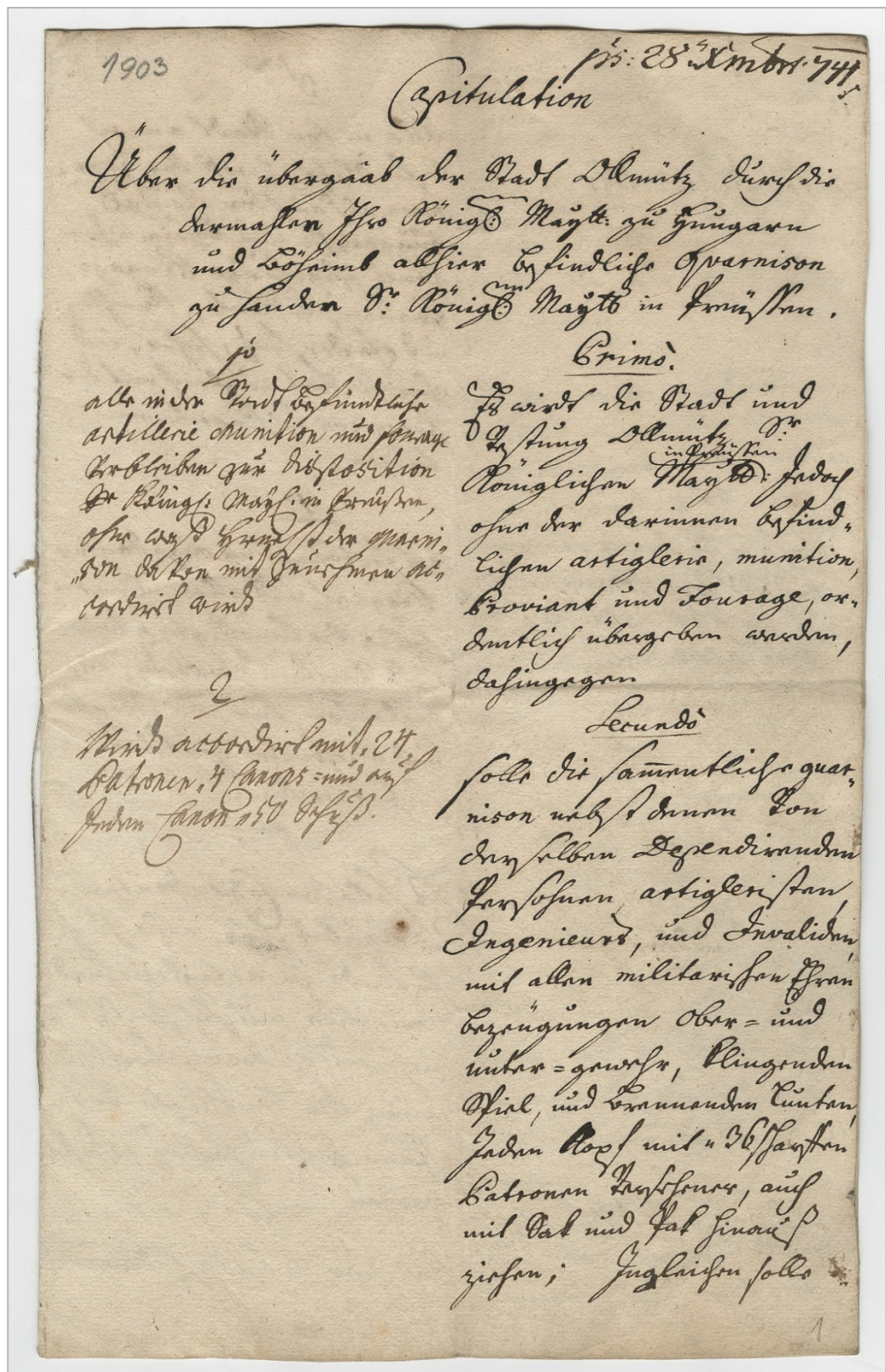
Seznam obrazových příloh

- 1 Titulní strana zápisu ze schůzky mezi zástupci magistrátu a pevnostním velitelem Falaizem
- 2 Titulní strana kapitulací smlouvy o předání města Olomouce Prusům
- 3 Plán Olomouce před vystavěním tereziánské fortifikace
- 4 Rukopisná mapa Olomouce zachycující den po dni průběh obléhacích prací pruského vojska v roce 1758
- 5 Kolorovaný mědiryt olomouckého malíře a rytce Josefa Freyndla zachycující pruské obléhání města roku 1758
- 6 Plán bitvy u Domašova, která se odehrála 30. června 1758
- 7 Titulní strana ocenění škod způsobených pruským bombardováním při obležení města roku 1758
- 8 Stvrzenka finanční náhrady na 38 zlatých pro měšťana Pavla Proška za poškození domu při pruském ostřelování města roku 1758
- 9 Velitel olomoucké pevnosti Claude Hyacinthe baron de Bretton dosvědčuje chvályhodné chování olomouckých měšťanů během obležení roku 1758
- 10 Marie Terezie polepšuje Olomouci znak jako odměnu za uhájení města při pruském obležení

Titulní strana zápisu ze schůzky mezi zástupci magistrátu a pevnostním velitelem Falaizem

Při setkání se řešilo zabezpečení Olomouce v době hrozícího vpádu Prusů na Moravu.
 (SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 21, inv. č. 573, sign. 18/I,
 18. ledna 1741)

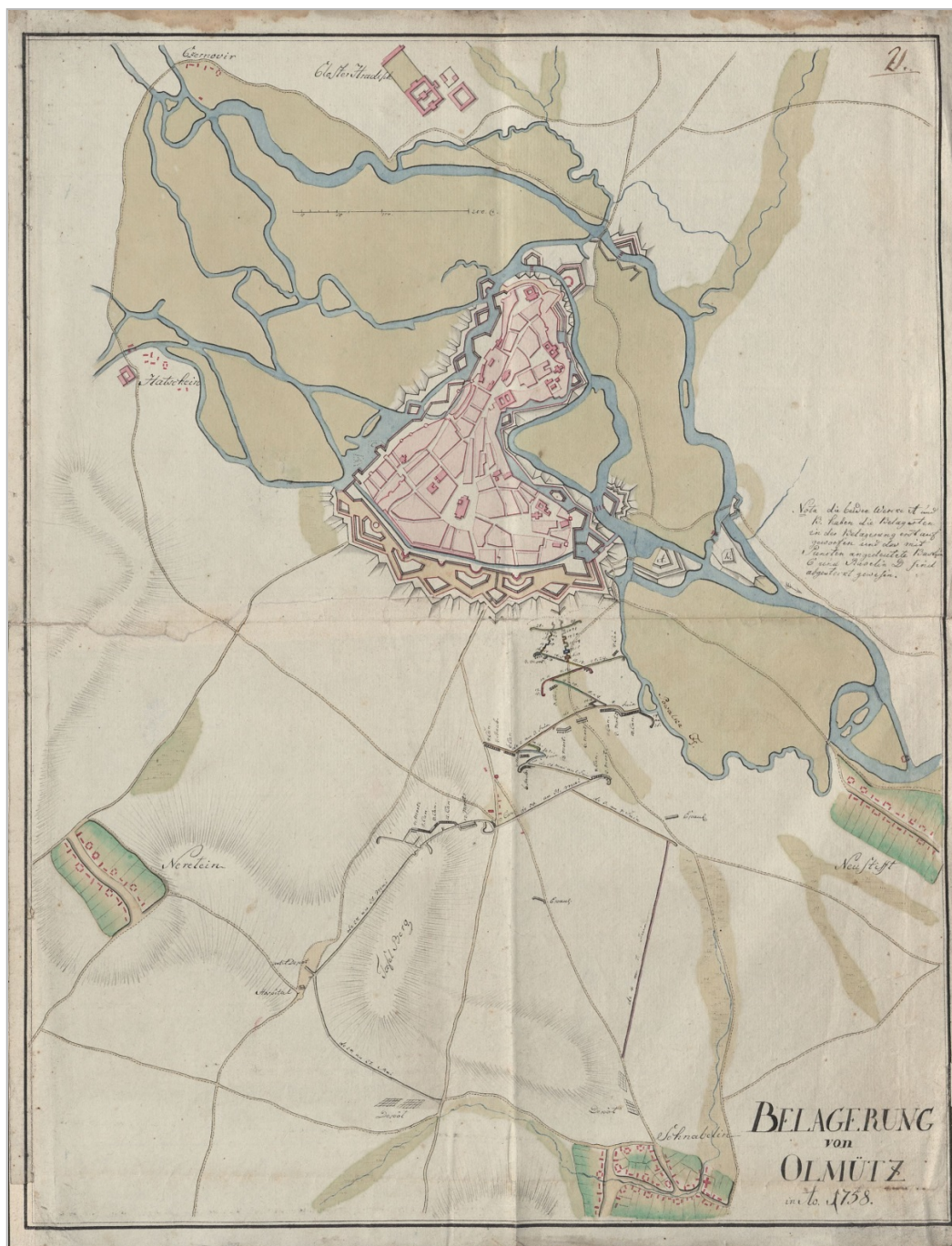
Titulní strana kapitulační smlouvy o předání města Olomouce Prusům

(SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 168. inv. č. 4891, sign. 1903, 27. prosince 1741)

Obrázek č. 3

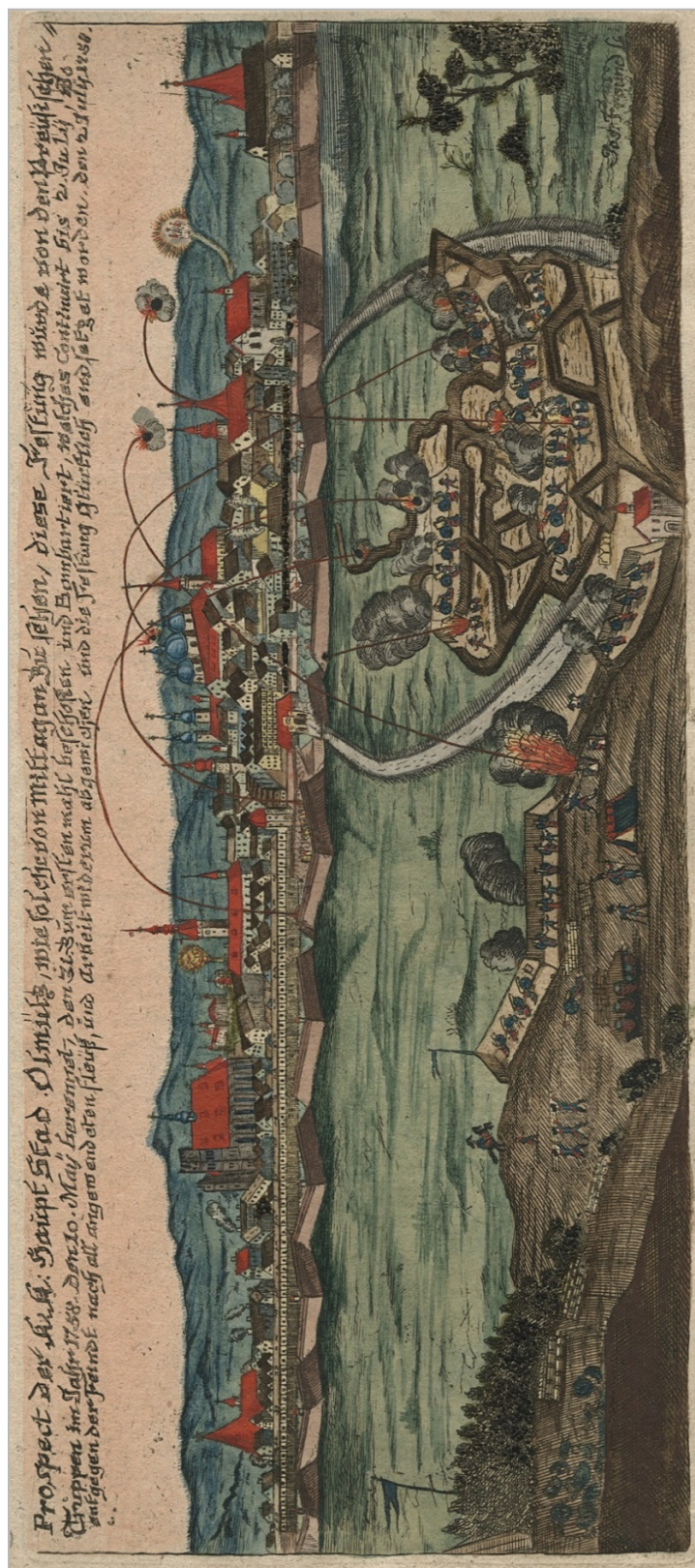

Plán Olomouce před vystavěním tereziánské fortifikace. Na mapě jsou vyznačena předměstí, která byla vykoupěna a srovnána se zemí v rámci úprav předpolí pevnosti (SokA Olomouc, Sbírka map a plánů Olomouc, sign. 29/II/7, cca 1742–43)

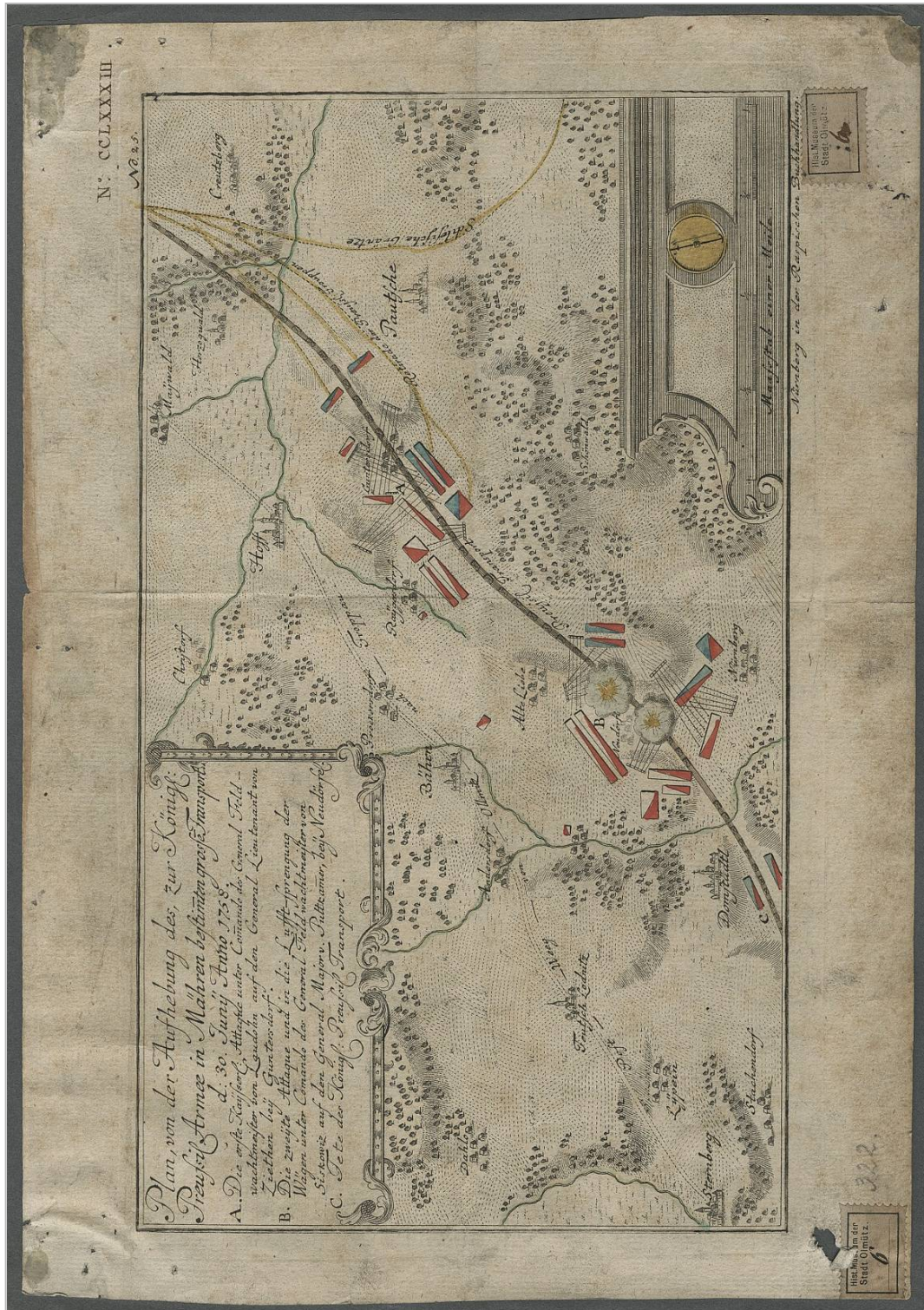
Rukopisná mapa Olomouce zachycující den po dni průběh obléhacích prací pruského vojska v roce 1758. Na mapě jsou rovněž dobře patrné nové prvky městského opevnění, inundační oblast a uliční síť Olomouce

(Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M IV 8, Belagerung von Olmütz in A[nn]o 1758)

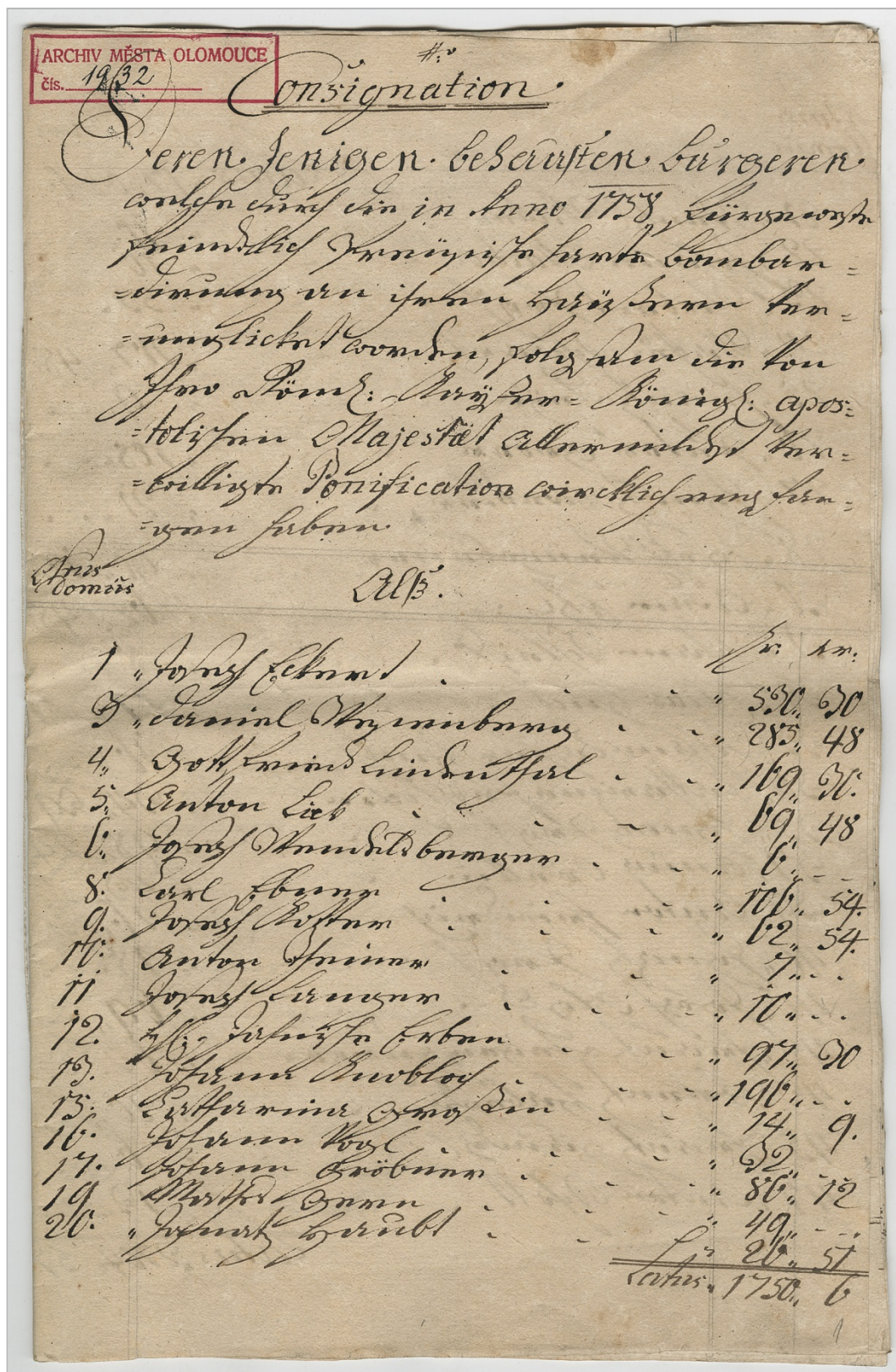

Kolorovaný mědiryt olomouckého malíře a rytce Josefa Freyndla zachycující pruské obléhání města roku 1758 tvoří součást výzdoby diaria Filipa Jakuba Friebecka

(SOKA Olomouc, AMO – Knihy, inv. č. 5714, sign. 1755, po 1758)

Plán bitvy u Domašova, která se odehrála 30. června 1758
(SOKA Olomouc, Sběrka map a plánů Olomouc, sign. 16/I/16, 1758)

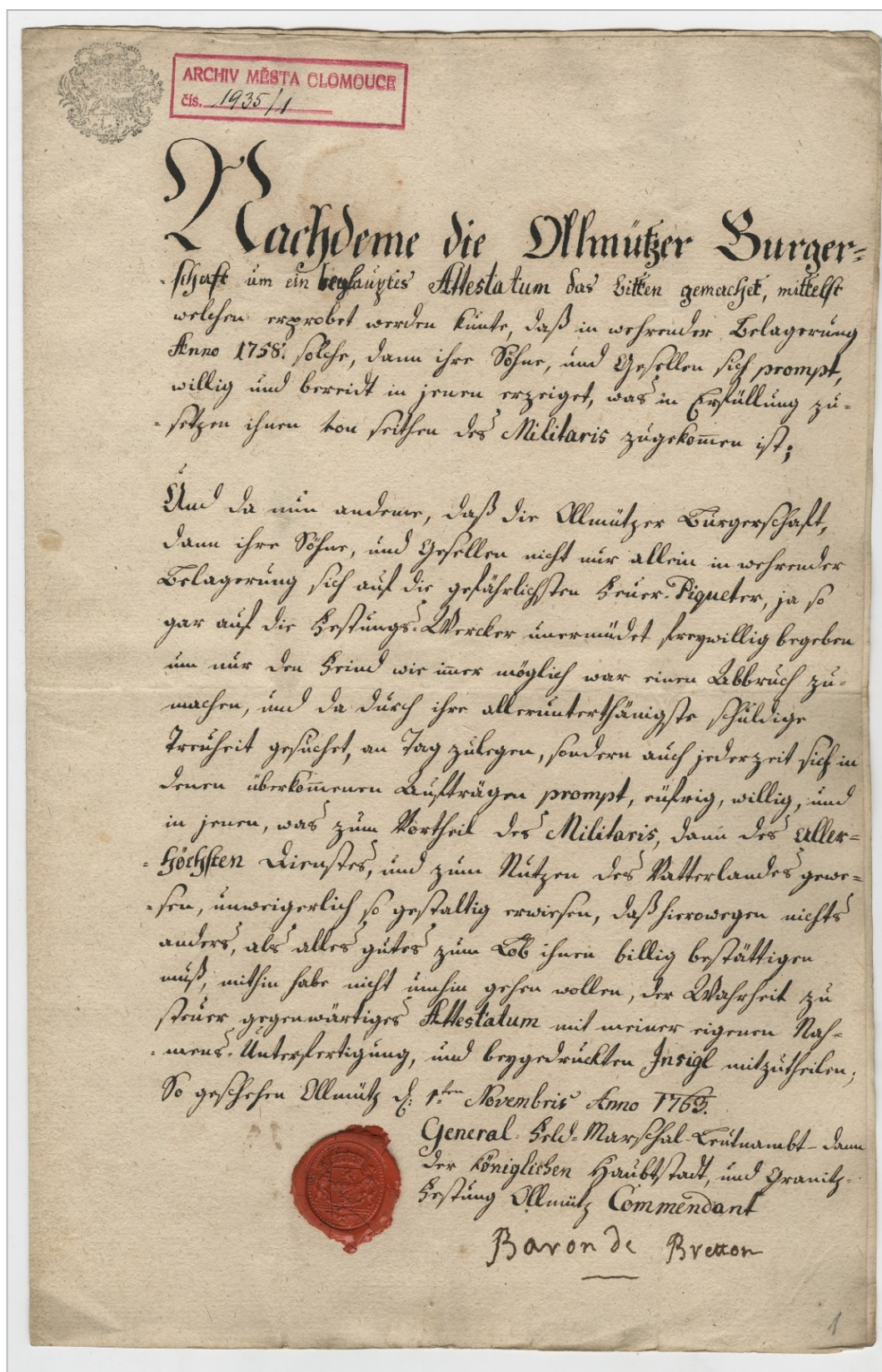
Titulní strana Ocenění škod způsobených pruským bombardováním při obležení města roku 1758

(SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 169, inv. č 4924, sign. 1932, 1759)

Stvrzenka finanční náhrady na 38 zlatých pro měšťana Pavla Proška za poškození domu při pruském ostřelování města roku 1758

(SOKA Olomouc, AMO – Zlomky registratur, karton č. 169, inv. č. 4924, sign. 1932, 11. května 1759)

Velitel olomoucké pevnosti Claude Hyacinthe baron de Breton dosvědčuje chvályhodné chování olomouckých měšťanů během obležení roku 1758

(SOkA Olomouc, karton č. 169, inv. č. 4929, sign. 1935/1, 1. listopadu 1763)

Marie Terezie polepšuje Olomouci znak jako odměnu za uhájení města při pruském obležení

(SOkA Olomouc, AMO – Listiny, inv. č. 1460, 12. listopadu 1758)

